

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**SULTAN I.MAHMUD DÖNEMİNDEKİ SEFARETNAMELERİN OSMANLI
MODERNLEŞMESİ VE DİPLOMASİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

HAZIRLAYAN

MUHAMMED ERDOĞAN

DANIŞMAN

DOÇ.DR.UĞUR KURTARAN

KARAMAN-2019

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**SULTAN I.MAHMUD DÖNEMİNDEKİ SEFARETNAMELERİN OSMANLI
MODERNLEŞMESİ VE DİPLOMASİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

HAZIRLAYAN

MUHAMMED ERDOĞAN

DANIŞMAN

DOÇ.DR.UĞUR KURTARAN

KARAMAN-2019

TEZ ONAY SAYFASI FORMU

Doküman No	FR-285
İlk Yayın Tarihi	05.02.2018
Revizyon Tarihi	
Revizyon No	00
Sayfa No	1/1

SULTAN I. MAHMUD DÖNEMİNDEKİ SEFARNAMELERİN OSMANLI MODERNLEŞMESİ VE DİPLOMASİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 31.07.2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Doç. Dr. Uğur KURTARAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fadimana FİDAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Musa KILIÇ

İmzası

(Handwritten signatures of the jury members)

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 19.07.2019 tarihli ve 31/430 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Doç. Dr. İdris Nebi UYSAL

Mühür
İmza

Hazırlayan

Kalite Sistem Onayı

ÖNSÖZ

Sultan I.Mahmud Dönemindeki Sefaretnamelerin Osmanlı Diplomasisi ve Modernleşmesi Üzerindeki Etkileri adlı bu çalışma, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı kapsamında yürütülmüştür. Çalışmamızın kapsamında ele aldığımız temel konu 1730-1754 yılları arasında kaleme alınan sefaretnamelerin aynı dönemde Osmanlı diplomasisine ve modernleşmesine etkileridir. Bu doğrultuda araştırmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmaya başlamadan önce Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nden gerekli sefaretname metinleri temin edilmiştir. Bunun dışında etraflı bir literatür taraması yapılarak sefaretnameler hususunda mevcut çalışmaların tümü incelenmiştir. Bizim buradaki hedefimiz bir nebze de olsa sefaretnameler konusundaki tarih çalışmalarına katkıda bulunmak olmuştur.

XVIII.yüzyılın ilk yarısındaki sefaretnameleri konu edinen bu çalışmanın oluşmasında sürecin başından sonuna kadar takipçisi olan, tezin başlığının ve içeriğinin belirlenmesinde bilimsel rehberlik ve teknik yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç.Dr.Uğur KURTARAN'a en kalbî teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca zengin kütüphanesini benimle paylaşma nezaketinde bulunan Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi saygıdeğer dostum Mahmut DEMİR'e teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak meydana getirmeye çalıştığımız bu eser bilimsel etik kurallarına göre üzerinde titizlikle çalışılmış olmasına rağmen hata ve eksikliklerden bütünüyle noksan değildir. Bu bağlamda tarih bilimi camiasından şimdiden özür dilemekle birlikte düzeltme ve önerileri olanların tarafımıza bildirmesini önemle rica etmekte ve saygılarımızı sunmaktayız.

Muhammed ERDOĞAN

KARAMAN 2019

ÖZET

XV.yüzyılın ilk yarısından itibaren kaleme alındığı bilinen sefaretnamelerin yazılma süreci XIX.yüzyılın ilk yarısına kadar sürmüştür. Sefaretnameler, yabancı ülkelere gönderilen elçiler aracılığıyla yazılırdı. Kurulduğu yıllardan itibaren Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar dış politikada hakim devlet olma konumunu sürdüren Osmanlı Devleti, 1606 Zitvatorok, 1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça Antlaşmaları'yla birlikte diplomaside gerileme dönemine girdi. Uluslararası diplomasideki söz konusu gerilemenin nedenlerini araştırmak üzere dış ülkelere gönderilen elçi sayısında XVII.yüzyıldan itibaren bir artış olduğu gözlenmektedir. Sefaretnamelerin yazılma nedenlerine bakıldığında Osmanlı Padişah'ının cülüsünü bildirmek, ittifak arayışlarında bulunmak ve antlaşma metinlerini hazırlamak gibi nedenler sayılabilir. Osmanlı diplomasisine kaynak teşkil ettiği bilinen bu eserler incelendiğinde yazılma nedenleri arasında farklılıklar olduğu görülür.

1730-1754 yılları arasında yazılan sefaretnamelerin sayısına bakıldığında I.Mahmud'un dış politikaya oldukça önem verdiği sonucu ortaya çıkmaktadır. I.Mahmud devrinde Doğu ve Batı ülkelerine olmak üzere toplamda 8 sefaretname kaleme alınmıştır. Aynı dönemde Osmanlı Devleti ile Rusya ve İran arasında siyasi münasebetler yoğunluktadır. Osmanlı elçileri sefaretnamelerine siyasi ilişkilerinin yanısıra gidilen ülkelerdeki gözlem ve deneyimlerini de aktarmışlardır. Elçi olarak gönderildikleri ülkelerin askerî yapılarını, gündelik yaşamlarını, kılık-kıyafetlerini, teknolojilerini, adetlerini, gelenek ve göreneklerini de sefaretnamelerinde konu edinmişlerdir. Elçiler, görevlerini tamamladıktan sonra izlenimlerini rapor haline getirip Bâbâliye sunarlardı. Padişah'ın da bu metinlerde yer alan bilgilere göre dış politikadaki siyasetine yön verdiği bilinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Diplomasi, Modernleşme, Sefaretname, I.Mahmud

SUMMARY

The process of the writing of sefaretname, known to have been written from the first half of the XVth century, continued until the first half of the XIXth century. The Sefaretnames were written by the ambassadors who were sent to foreign countries. The Ottoman Empire, which had maintained its position as the dominant state in foreign policy from 1453 until the reign of Suleiman the Magnificent, entered a period of decline in its diplomacy with the Treaties of 1606 Sitva-Torek, 1699 Carlowitz and 1718 Passarowitz. It has been observed that the number of ambassadors sent to foreign countries to investigate the reasons for this decline in international diplomacy increased from the XVIIth century onwards. The reasons for writing Sefaretname are to declare the accession to the throne of the Ottoman Sultan, to seek alliances and to prepare treaty texts. When these works are examined, which are known to have constituted a source for Ottoman diplomacy, it is found that there are differences between the reasons for writing them.

When we look at the number of Sefaretnames written between 1730-1754, it is found that Mahmud I gave a great importance to foreign policy. During the reign of Mahmud I, eight embassies were written to Eastern and Western countries. During this same period, political relations intensified between the Ottoman State and both Russia and Iran. In these records, Ottoman ambassadors wrote about their political relations as well as their observations and experiences in those countries they visited. They recorded the military structures, daily lives, costumes, technologies, traditions and customs of the countries to which they were sent as ambassadors. From the sefaretname not only the results of the studies carried out in the efforts towards Ottoman modernization are represented, but from them there also emerges issues of foreign policy.

Keywords: Ottoman Empire, Diplomacy, Modernization, Sefaretname, Mahmud I.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	4
ÖZET.....	5
İÇİNDEKİLER.....	7
KISALTMALAR.....	12
GİRİŞ	13
I. Araştırmanın Kapsamı	18
II. Literatür Özeti.....	19
A.Yazma Eserler.....	19
B.Araştırma Eserler.....	20
III.Araştırmanın Amacı.....	22
IV.Araştırmanın Yöntemi.....	23

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SEFARETNAMELER

1.1.Sefaretnamelerin Yazılma Amacı	25
1.2.Sefaretnamelerin Osmanlı Diplomasisindeki Yeri.....	32
1.3.Sefaretnamelerin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri	36
1.4.I.Mahmud Dönemine Kadar Yazılan Sefaretnameler	42

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.MAHMUD DÖNEMİNDE KALEME ALINAN SEFARETNAMELER.....	47
2.1.Osmanlı Devleti'nde Genel Durum.....	48
2.2.1730 Viyana Sefaretnamesi.....	51
2.2.1.Elhac Mustafa Efendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti.....	51
2.2.2.Elhac Mustafa Efendi'nin Viyana Sefaretini Gerekli Kılan Hadiseler.....	53
2.2.3.1730 Viyana Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri.....	55
2.2.4.1730 Viyana Sefaretnamesi'nin Muhteva Özellikleri.....	56
2.3.1730 Lehistan Sefaretnamesi.....	58
2.3.1.Mehmed Efendi ve Lehistan Sefareti.....	58
2.3.2.1730 Lehistan Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri.....	59
2.3.3.1730 Lehistan Sefaretnamesi'nin Muhteva Özellikleri.....	60
2.4.1732-1733 İsveç Sefaretnamesi.....	61
2.4.1.Mehmed Said Efendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti.....	61
2.4.2.Mehmed Said Efendi'nin İsveç Sefaretini Gerekli Kılan Hadiseler.....	64
2.4.3.1732-1733 İsveç Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri.....	66
4.4.1732-1733 İsveç Sefaretnamesi'nin Muhteva Özellikleri.....	67
2.5.1740-1742 Rusya Sefaretnamesi.....	69
2.5.1.Mehmed Emni Beyfendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti.....	69

2.5.2.	Mehmed Emni Beyfendi'nin Rusya Sefaretini Gerekli Kılan Hadiseler.....	70
2.5.3.	1740-1742 Rusya Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri.....	71
2.5.4.	1740-1742 Rusya Sefaretnamesi'nin Muhteva Özellikleri.....	72
2.6.	1744 Hindistan Sefaretnamesi.....	74
2.6.1.	Mehmed Emin Efendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti.....	74
2.6.2.	Mehmed Emin Efendi'nin Hindistan Sefaretini Gerekli Kılan Hadiseler.....	76
2.6.3.	1732-1733 Hindistan Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri.....	77
2.6.4.	1732-1733 Hindistan Sefaretnamesi'nin Muhteva Özellikleri.....	78
2.7.	1746 İran Sefaretnamesi.....	79
2.7.1.	Mustafa Nazif Efendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti.....	79
2.7.2.	Mustafa Nazif Efendi'nin İran Sefaretini Gerekli Kılan Hadiseler.....	80
2.7.3.	1746 İran Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri.....	82
2.7.4.	1746 İran Sefaretnamesi'nin Muhteva Özellikleri.....	83
2.8.	1747 İran Sefaretnamesi.....	84
2.8.1.	Mustafa Rahmi Efendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti.....	84
2.8.2.	Mustafa Rahmi Efendi'nin İran Sefaretini Gerekli Kılan Hadiseler.....	85
2.8.3.	1747 İran Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri.....	86
2.8.4.	1747 İran Sefaretnamesi'nin Muhteva Özellikleri.....	87
2.9.	1748 Viyana Sefaretnamesi.....	88

2.9.1.Hatti Mustafa Efendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti.....	88
2.9.2.Hatti Mustafa Efendi'nin Viyana Sefaretini Gerekli Kılan Hadiseler.....	90
2.9.3.1748 Viyana Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri.....	92
2.9.4.1748 Viyana Sefaretnamesi'nin Muhteva Özellikleri.....	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.I.MAHMUD DÖNEMİ SEFARETNAMELERİNİN OSMANLI MODERNLEŞMESİ VE DİPLOMASİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

3.1.I.Mahmud Dönemi Sefaretnamelerinin Osmanlı Diplomasisi Üzerindeki Etkileri ...	97
3.1.1.I.Mahmud Dönemine Kadar Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri.....	97
3.1.2. 1730 Viyana Sefaretnamesi'ne Göre Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri.....	104
3.1.3. 1748 Viyana Sefaretnamesi'ne Göre Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri.....	111
3.1.4. I.Mahmud Dönemine Kadar Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri.....	116
3.1.5. 1730 Lehistan Sefaretnamesi'ne Göre Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri.....	117
3.1.6. I.Mahmud Dönemine Kadar Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri.....	123
3.1.7. 1732-1733 İsveç Sefaretnamesi'ne Göre Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri.....	125
3.1.8. I.Mahmud Dönemine Kadar Osmanlı-Rusya Diplomatik İlişkileri.....	131
3.1.9. 1740-1742 Rusya Sefaretnamesi'ne Göre Osmanlı-Rusya Diplomatik İlişkileri.....	134
3.1.10. I.Mahmud Dönemine Kadar Osmanlı-Hindistan Diplomatik İlişkileri.....	140
3.1.11. 1744 Hindistan Sefaretnamesi'ne Göre Osmanlı-Hindistan Diplomatik İlişkileri...	143

3.1.12. I.Mahmud Dönemine Kadar Osmanlı-İran Diplomatik İlişkileri.....	146
3.1.13. 1746 İran Sefaretnamesi'ne Göre Osmanlı-İran Diplomatik İlişkileri.....	151
3.1.14. 1747 İran Sefaretnamesi'ne Göre Osmanlı-İran Diplomatik İlişkileri.....	157
3.1.15. Sefaretnameler Işığında I.Mahmud Dönemi Diplomatik İlişkilere Genel Bir Bakış..	159
3.2. I.Mahmud Dönemi Sefaretnamelerinin Osmanlı Modernleşmesi Üzerindeki Etkileri	
.....	161
SONUÇ.....	168
BİBLİYOGRAFYA.....	170
EKLER.....	182

KISALTMALAR

BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bk.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Yay.Haz.	Yayına Hazırlayan
OTAM.	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
s.	Sayfa
S.	Sayı
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
TOEM	Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
SDÜ	Süleyman Demirel Üniversitesi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

Sefaretname kelimesi, sözlüklerde “elçilik” ya da “elçilik binası” olan “sefaret” ile yine sözlük karşılığı “mektup” olan “name” kelimelerinin birleşmesinden oluşur¹. Buna göre, Osmanlı Devleti’nin yabancı ülkelere gönderdiği elçilerin, görüştükları devlet adamlarıyla giriştikleri siyasi hadiseleri kaleme aldıkları mektup, risale, seyahatname, takrir, (rapor) hatırat ve havadisnamelere genel olarak “sefaretname” adı verilir². Sefaretnameler, devlet yetkilileri tarafından resmen görevlendirilmiş elçiler aracılığı ile kaleme alındıklarından Osmanlı diplomasi kaynakları arasında gösterilirler.

Bu eserlerin Fatih devrinden itibaren kaleme alındığı bilinmektedir³. Sefaretnameler üzerinde yapılan araştırmalar neticesinde sefaretname türünde bilinen ilk vesikanın Fatih devrinin son on yılına tesadüf eden ve Akkoyunlulara gönderilen Taceddin’in raporu olduğu belirtilmektedir⁴. Gümeç Karamuk’a göre, Faik Reşit Unat, bu hususta Avusturya’ya elçi olarak gönderilen Hacı Zağanos’un elçilik raporunu yanlış tarihlendirmiştir⁵. Yapılan çalışmalar ışığında Taceddin’in elçilik raporunu Hacı Zağanos’tan daha evvel yazdığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna mukabil, Unat, sefaretnamelerin sonuncusu olarak İran’da 1872-77 yılları arasında elçilik yapan Mehmet Tahir Münif Paşa’nın risalesini gösterse de Mehmed Alaaddin Yalçinkaya’ya göre, bu yıllardan sonra da sefaretname türünde çok sayıda sefaretname vardır⁶.

¹ Esin Şahin, “Edebi Bir Tür Olarak Klasik Edebiyatımızda Sefaretnameler”, A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.33, Erzurum, 2007, s.62; Ayrıntılı bilgi için bk. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1990, s.1113; *Türkçe Sözlük*, C.II, TDK Yayınları, Ankara, 1988, s.1273.

² Belkıs Altunış Gürsoy, “Sefaretnameler”, *Türkler*, C.XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.582; Ayrıntılı bilgi için bk. Develioğlu, s.1084; Kemal Beydilli, “Sefaretname”, *DİA*, C.36, Ankara, 2009, s.289; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, MEB, İstanbul, 1983, s.138; Mehmet İpşirli, “Elçi”, *DİA*, C.11, TDV, Ankara, 1995, s.3-15.

³ Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, “Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Değeri”, *OTAM*, C. VII, Ankara, 1996, s.324.

⁴ Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, “Osmanlı Sefaretnameleri ve Diplomasi Tarihi Bakımından Önemi”, *Osmanlı Diplomasi Tarihi Kurumları ve Tatbiki*, (Ed.Mehmed Alaaddin Yalçinkaya-Uğur Kurtaran), Altınordu Yay, Ankara, 2018, s.15.

⁵ Gümeç Karamuk, “Hacı Zağanos’un Elçilik Raporları”, *Belleten*, S.216, Ankara, 1992, s.391; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (Yay.Haz.Bekir Sıtkı Baykal), TTK, Ankara, 1968, s.43-44.

⁶ Yalçinkaya, “Osmanlı Sefaretnameleri”, s.15. Ayrıca bk. Mahir Aydın, “Lidvanya Sefaretleri ve Sefaretnameleri”, *Belgeler*, XIV/18, 1992, S.321-357. Hacer Topaktaş, *Sultan II.Abdülhamid ve Diplomasi: Hüseyin Kazım Bey’in Diplomatik Seyahatleri (1882-1887)*, İstanbul, 2015.

Osmanlı Devleti'nde klasik anlamda düzenlenmiş ve metinleri elimizde bulunan en erken tarihli sefaretname ise 1665 tarihlidir. Bu sefaretname, Vasvar Barış Antlaşması (10 Ağustos 1664) sebebiyle iki devlet arasındaki dostluğun güçlendirilmesi ve hediye sunulması amacıyla 300 kişilik heyetle Viyana'ya gönderilen Kara Mehmed Paşa'ya aittir⁷. Elimizde bulunan sefaretname kayıtlarından da anlaşılacağı üzere elçiler gönderildikleri ülkelere kalabalık heyetlerle birlikte gitmişler ve beraberlerinde ülke kralına takdim edilmek üzere zengin hediyeler de götürmüşlerdir.

Her ne kadar Osmanlı'dan diğer ülkelere gönderilen elçi sayısı⁸ bilinse de yazılan sefaretnamelerin sayısı hakkında muhtelif görüşler vardır: İlk olarak Anadolu'nun tarihi coğrafyasıyla ilgili bir eser kaleme almış olan Franz Teschner, eserinde mevcudiyetinden haberdar olduğu 18 sefaretnameden bahsetmiştir⁹. Teschner'in eserinin mütercimi Hamit Sadi Selen de, Bursalı Tahir Bey'in Osmanlı Müellifleri adlı eserine dayanarak bunlara sekiz sefaretname daha ekleyerek sefaretnamelerin sayısını 26'ya vardırılmıştır¹⁰. Sefaretname sayısı Faik Reşit Unat'a göre 41¹¹, Azmi Süslü¹² ve Ali İbrahim Savaş'a göre 45¹³, Hasan Korkut'a göre 49¹⁴ ve son olarak Yalçınkaya'ya göre 60'tır¹⁵. Yabancı ülkeler hakkında en çok sefaretnamenin Rusya, Avusturya, Fransa ve İran hakkında yazıldığı görülmektedir. Bu ülkeleri sırasıyla İngiltere, Prusya, Polonya, ve Fas takip etmektedir. Birer sefaretname ile Akkoyunlu,

⁷ Uğur Kurtaran, "Osmanlı Diplomasi Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme", *OTAM*, 38/Güz, Ankara, 2016, s.128.

⁸ Bu hususta en eski incelemelerden biri Osmanlı tarihçisi Hammer'in, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* adlı eserinin sonuna eklemiş olduğu elçiler listesidir. Hammer'e göre bu sayı iki yüz beştir; Unat, s.1. Ayrıntılı bilgi için bk. Joseph Von Hammer, *Histoire de L'Empire Ottoman*, Tome XVII, Paris, 1841. P.158-167.

⁹ Franz Teschner, "Osmanlılarda Coğrafya", *Türkiyat Mecmuası*, C II, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınları, İstanbul, 1928, s.310-313.

¹⁰ Unat, s.2.

¹¹ Unat, s.46.

¹² Azmi Süslü, "Un Aperçu sur Les Ambassadeurs Ottoman Et Leurs Sefaretname", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XIV, S.25, Ankara, 1983, s.237-249.

¹³ Mustafa Hattı Efendi, *Viyana Sefaretnamesi*, (Yay Haz. Ali İbrahim Savaş), TTK, Ankara, 1999, s.15.

¹⁴ Hasan Korkut, "Osmanlı Sefaretnameleri Hakkında Yapılan Araştırmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.1, S.2, İstanbul, 2003, s.509.

¹⁵ Yalçınkaya, "Osmanlı Sefaretnameleri", s.24.

Macaristan, İsveç, Hindistan, İspanya, Buhara ve İtalya da sefaretname yazılan ülkeler arasında yer almaktadır. Ülke adlarına ve kronolojik sıraya göre Osmanlı Devleti'nin diğer ülkelere gönderdiği elçiler ve kaleme aldıkları sefaretnameler Tablo 1'deki gibidir¹⁶.

Gönderilen Ülke	Yazıldığı Yıl	Sefaretname Yazarı	Sefaretname Adı
Akkoyunlu	1470?	Taceddin	?
Macaristan	1495	Hacı Zağanos	?
Avusturya	1540?	Hidayet (Erdelli Marcus Scherer)	?
Avusturya	1665	Kara Mehmet Paşa	Viyana Sefarthenamesi
Avusturya	1688-1692	Zülfikar Paşa	Mükaleme Taktirisi
Avusturya	1711	Seyfullah Ağa	Viyana Sefarthenamesi
Avusturya	1719	İbrahim Paşa	Viyana Sefarthenamesi
Avusturya	1730	Tavukçu Mustafa Efendi	Viyana Sefarthenamesi
Avusturya	1748	Hattî Mustafa Efendi	Nemçe Sefaretnamesi
Avusturya	1757-1758	Ahmed Resmî Efendi	Viyana Sefarthenamesi
Avusturya	1791-1792	Ebubekir Ratip Efendi	Nemçe Sefaretnamesi
Avusturya	1882	Hüseyin Kazım Bey	Viyana Sefarthenamesi
Fransa	1720-1721	Yirmisekizinci Çelebi Mehmed Efendi	Fransa Sefaretnamesi
Fransa	1797-1802	Moralı Seyyid Ali Efendi	Fransa Sefaretnamesi
Fransa	1802	Mehmed Said Galip Efendi	Fransa Sefaretnamesi

¹⁶ Yalçınkaya, "Osmanlı Sefaretnameleri", s.25-28.

Fransa	1806	Seyyid Mehmed Emin Vahid Efendi	Fransa Sefaretnamesi
Fransa	1806-1811	Seyyid Abdurrahim Muhib Efendi	Fransa Sefaretnamesi
Fransa	1838	Seyyid Mustafa Sami Efendi	Avrupa Risalesi
Fransa	1845	Abdürrezzak Bahir Efendi	Risale-i Sagire
İran	1721	Ahmed Dürrî Efendi	İran Sefaretnamesi
İran	1746	Mustafa Nazif Efendi	İran Sefaretnamesi
İran	1747	Kesriyeli Hacı Ahmed Paşa	İran Sefaretnamesi
İran	1776	Sümbülzade Vehbi Efendi	Kaside-i Tannane
İran	1807	Seyyid Mehmed Ref'i Efendi	İran Sefaretnamesi
İran	1811	Seyyid Abdülvehhab Efendi	Musavver İran Sefaretnamesi
İran	1872-1877	Mehmed Tahir Münif Paşa	Risale
Rusya	1722-1723	Nişli Mehmed Ağa	Rusya Sefaretnamesi
Rusya	1740-1742	Mehmed Emnî Efendi	Rusya Sefaretnamesi
Rusya	1755	Derviş Mehmed Efendi	Rusya Sefaretnamesi
Rusya	1757-1758	Şehdî Osman Efendi	Rusya Sefaretnamesi
Rusya	1767-1768	Kesbî Mustafa Efendi	İbretname-i Devlet
Rusya	1771-1775	Silahdar İbrahim Paşa	Sefaretname-i Necati
Rusya	1775-1776	Abdülkerim Paşa	Sefaretname-i Abdülkerim Paşa
Rusya	1793-1794	Mustafa Rasih Paşa	Rusya Sefaretnamesi
Rusya	1883	Hüseyin Kazım Bey	Moskova Seyahatnamesi

Rusya	1886	Edhem Paşa	Livadya Sefaretnamesi
Rusya	1888	Fuad Paşa	Sivastopol Sefaretnamesi
Rusya	1891	Fuad Paşa	Livadya Sefaretnamesi
Rusya	1901	Turhan Paşa	Livadya Sefaretnamesi
Rusya	1902	Turhan Paşa	Livadya Sefaretnamesi
Polonya (Lehistan)	1730	Mehmed Efendi	Lehistan Sefaretnamesi
Polonya (Lehistan)	1755	Ali Ağa	Lehistan Sefaretnamesi
Polonya (Lehistan)	1757-1758	Mehmed Ağa	Lehistan Sefaretnamesi
İsveç	1732-1733	Mehmed Said Efendi	Istokholm Sefaretnamesi
Hindistan	1744-1749	Mehmed Emin Efendi	Hindistan Sefaretnamesi
Prusya	1763-1764	Ahmed Resmî Efendi	Prusya Sefaretnamesi
Prusya	1790-1792	Ahmed Azmî Efendi	Prusya Sefaretnamesi
Prusya	1797-1798	Giritli Ali Aziz Efendi	Prusya Sefaretnamesi
Prusya	1883	Hüseyin Kazım Bey	Almanya Seyahatnamesi
Fas	1785-1786	Seyyid İsmail Efendi	Fas Sefaret Takriri
Fas	1787	Ahmed Azmî Efendi	Fas Sefaret Takriri
Buhara Hanlığı	1787-1791	Alemdar Mehmed Ağa	Buhara Sefaretnamesi
İspanya	1787-1788	Vasıf Efendi	İspanya Sefaretnamesi
İngiltere	1793-1797	Yusuf Agâh Efendi	Havadisname-i İngiltere
İngiltere	1793-1797	Yusuf Agâh Efendi	Journal du Voyage
İngiltere	1832	Mehmed Namık Paşa	Londra Sefaretnamesi

İngiltere	1887	Hüseyin Kazım Bey	Londra Seyahatnamesi
İtalya	1838	Mehmed Sadık Rıfat Paşa	İtalya Seyahatnamesi

Tablo 1: Sefaretnamelerin Ülkelere Göre Kronolojik Sırası

Mevcut sefaretnamelerin dağılımından Osmanlı Devleti'nin Avusturya, Fransa, Rusya, ve İran ile daha çok ilgilendiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Sonuç itibariyle doğu bölgesindeki İran ile batı bölgesindeki Avusturya, Osmanlı Devleti'nin cihanşümül iktidar anlayışı ve bu yöndeki yayılcı politikası açısından daima rakip tehdit unsurları olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı modernleşme ve diplomasi tarihinin önemli belgeleri arasında bulunan sefaretnameler, geçmişte ve günümüzde çok sayıda çalışmaya ve akademik araştırmaya konu olmuşlardır. Bu tür çalışmalar arasında söz konusu sefaretnamelerden bazılarının yabancı dillere tercüme edilmeleri, orijinal metinlerinin basılması, makale ve tez düzeyinde çeşitli araştırmalara konu edilmeleri zikredilebilir¹⁷. Bizim araştırmamızda konu edineceğimiz sefaretname sayısı sekizdir. I.Mahmud dönemindeki sefaretnamelerin ülkelere göre dağılımı şu şekildedir: Avusturya 2, Lehistan 1, İsveç 1, Hindistan 1, Rusya 1, İran 2'dir. Görüldüğü gibi 1730 İsyanı'nın bastırılışından sonra tahta çıkan I.Mahmud, doğu ve batı dünyasıyla aynı anda ilgilenmiş olup daha çok İran ve Avusturya üzerine yoğunlaşmıştır. Araştırmamızın ilerleyen safhalarında Avusturya ve İran ile daha çok ilgilenilmesinin nedenleri ayrıntılarıyla birlikte ortaya çıkarılacaktır.

I.Araştırmanın Kapsamı

I.Mahmud, iç politikada modernleşmeye doğru giderken dış politikada diğer devletlerle sürekli bir diyalog halinde olma yolunu seçmiştir. Buna göre dış ülkelere gönderdiği elçilerin sayısı ve başta askerîye olmak üzere diğer alanlardaki ıslahat girişimleriyle kendisinden önceki dönemlerden ayrılmaktadır. Çalışmamızda konu edineceğimiz eserler 1730-1754 yılları

¹⁷ Korkut, s.495.

arasındaki Osmanlı elçilerinin gittikleri ülkelerde kaleme aldıkları sefaretnamelerdir. Bu çalışmada sefaretnamelerin yazılma amaçlarına değinilecek ve I.Mahmud dönemine kadar yazılan sefaretnameler tanıtılacaktır. Devamında I.Mahmud döneminde kaleme alınan ve ana konumuzu teşkil eden sefaretnameler ayrıntılı bir biçimde incelenecek, özellikle askerî ve sosyo kültürel alanlarda Osmanlı diplomasisi ve modernleşmesine etkileri değerlendirilecektir. Ayrıca ortaya çıkacak verilerle birlikte sefaretnamelerin kaynak değeri yeniden ele alınacaktır.

II. Literatür Özeti

A.Yazma Eserler

Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitapları Tarih Yazmaları bölümünden edindiğimiz sefaretnameler ve envanter numaraları:

1. Elhac Mustafa Efendi'nin 1730 Viyana Sefaretnamesi.Kayıt No: 844
2. Mehmed Emin Efendi'nin 1744 Hindistan Sefaretnamesi. Kayıt No: 884
3. Mustafa Nazif Efendi'nin 1746 İran Sefaretnamesi. Kayıt No: 824
4. Mustafa Rahmi Efendi'nin 1747 İran Sefaretnamesi. Kayıt No: 819

Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler bölümünden edindiğimiz sefaretnameler ve envanter numaraları:

5. Mehmed Efendi'nin 1730 Lehistan Sefaretnamesi. Kayıt No: 1641
6. Mehmed Said Efendi'nin 1732-33 İsveç Sefaretnamesi. Kayıt No: 1641

İstanbul Murad Molla Kütüphanesinin Yazma Eserler bölümünden edindiğimiz sefaretname ve envanter numarası:

7. Mehmed Emni Beyefendi'nin 1740-42 Rusya Sefaretnamesi. E.Kayıt No: 1435, Y.Kayıt No: 1458. Yalnız restorasyon çalışmaları sebebiyle Murad Molla Kütüphanesinde

bulunan yazma eserler Süleymaniye Kütüphanesine taşınmıştır. Murad Molla Kütüphanesi hali hazırda Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi bünyesinde hizmet vermeye devam etmektedir.

Berlin Devlet Arşivi'nden elde edinilen yazma nüsha ve envanter numarası:

8. Hattî Mustafa Efendi'nin 1748 Viyana Sefaretnamesi, Staatsbibliothek zu Berlin, Kayıt No: 187. Katalog Pertsch,s.213.

https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN739326023&PHYSID=PHYS_0004&DMDID=

B) Araştırma Eserleri

I.Mahmud dönemini ele alan ve bu dönemde yazılmış sefaretnameleri kapsayan genel Osmanlı Tarihi çalışmaları mevcuttur. Bu kapsamda İ. Hakkı Uzunçarşılı¹⁸, Hammer¹⁹, Midhat Sertoğlu²⁰, ve N. Jorga'nın²¹ ve İsmail Hami Danişmend'in İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi²² adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz genel Osmanlı tarihi çalışmaları, I.Mahmud dönemi hakkında önemli bilgiler içermektedir. Aynı zamanda sefaretnamelerin diplomasi ve modernleşme bağlamında değerlendirilebilmesi için de kolaylık sağlamaktadır. Sefaretnamelerin Osmanlı diplomasisi ve modernleşmesindeki yerini kaynak değerleri açısından genel olarak değerlendiren eserler de mevcuttur. Bu bağlamda M. Alaaddin Yalçinkaya²³, Belkıs Altuniş-Gürsoy²⁴, Hasan Korkut²⁵, Kemal Beydilli²⁶, Esin Şahin²⁷ ve

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.III,IV,V, TTK, Ankara, 1995.

¹⁹ Baron Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.VII-VIII, (Çev.Vecdi Bürün), Üçdal Yay,İstanbul, 1994.

²⁰ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.V, TTK, Ankara, 2011.

²¹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.4, (Çev.Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yay, İstanbul, 2009.

²² İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.1-5, Türkiye Yay, İstanbul, 1972.

²³ Yalçinkaya, s.319-338; "XVIII.Yüzyıl Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", *Türkler*, C.12, Yeni Türkiye Yay, Ankara, 2002, s.479-511.

²⁴Belkıs Altuniş-Gürsoy, s.582-591; "Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü", *Bilig*, S.36, 2006, s.139-163.

²⁵ Korkut, s.491-511; *Osmanlı Elçileri Gözü İle Avrupa*, Gökkubbe Yay, İstanbul, 2007.

²⁶Beydilli, s.289-294; "Sefaret ve Sefaretname Hakkında Yeni Bir Değerlendirme", *Osmanlı Araştırmaları*, C.XXX, İstanbul, 2007, s.9-30; "Müteferrika ve Osmanlı Matbaası, 18. Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.128, 2004, s.44-52.

²⁷ Şahin, s.61-68.

Azmi Süslü'nün²⁸ çalışmalarından istifade edilmiştir. Bunların dışında I.Mahmud dönemi, sefaretnameler, Osmanlı diplomasisi ve modernleşmesi hakkında çok sayıda kitap, makale, tez ve bildiriden de faydalanılmıştır²⁹.

²⁸ Süslü, s.233-260.

²⁹ Uğur Kurtaran, *Bir Zamanlar Osmanlı Sultan I.Mahmud ve Dönemi*, Atif Yay, Ankara, 2014; "Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)", Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Tokat, 2006; "I.Mahmud ve Dönemi (1730-1754)", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Konya, 2012; "Sultan Birinci Mahmud Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri", *Belleten*, TTK, C.LXXIX, S. 285, Ankara, 2015, s.589-611; "Sultan Birinci Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnamenin Diplomatik Açısından Tahlili", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXIX, S.1, 2014, s.213-232; "Yeni Kaynakların Işığında I.Mahmud Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri (1731-1747)", *History Studies*, Volume 3/3, 2011, s.177-213; " XVIII.Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkileri", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, S.XVII, 2014, s.393-419; "Osmanlı Diplomasi Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme", *OTAM*, S.38, Ankara, 2015, s.107-139; "I.Mahmud Dönemi (1730-1754) İslahat Hareketleri", *Turkish Studies*, Volume 8/2, Ankara, 2013, s.167-179. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (Yay.Haz. Bekir Sıtkı Baykal), TTK, Ankara, 1968. Mustafa Hattî Efendi, *Viyana Sefâretnâmesi*, (Yay Haz. Ali İbrahim Savaş), TTK, Ankara 1999. Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yay, İstanbul, 2007; "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", *Osmanlı*, C.I, Yeni Türkiye Yay, Ankara 1999, s.643-659; "Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler", *Türkler*, C.IX, Yeni Türkiye Yay, Ankara 2002, s. 555-566; "Mustafa Hattî Efendi'nin Viyana Sefaret Raporu Üzerine", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.6, Samsun, 1991, s.235-254; "Osmanlı Elçisi Mustafa Hattî Efendi'nin Sefareti ile İlgili Üç Önemli Belge", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XII, İzmir, 1997, s.125-134; "Osmanlı Elçilerinin Resm-i Kabul Protokolleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XI, 1996, s. 111-124; "Osmanlı Diplomatikasına Ait Name-i Humayun, Ahidname-i Humayun ve Mektup Tahlilleri" *OTAM* S.7, Ankara, 1996, s.219-251; "Osmanlı Diplomasisinde "El Kadimu Yüzârü" Kaidesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, C.XV, İstanbul, 1997, s.431-457. Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, Yeditepe Yay, İstanbul, 2013. Namık Sinan Turan, *İmparatorluk ve Diplomasi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, İstanbul, 2014; "18.Yüzyılda Osmanlı Elçilerinin Rusya Sefaretnameleri ve Rusya'nın Tasviri", *Türk-Rus İlişkileri Üzerine Makaleler*, (Ed.Yeliz Okay), Doğu Yay, İstanbul, 2012, s.23-49; "Bizans'tan Osmanlılara Elçi Kabulleri", *Evrinsel Kültür Dergisi*, S.262, İstanbul, 2013, s.33-39; "Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgisinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. ve 19.Yüzyıllar)", Trakya Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.2, 2004, s.57-86. Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005; *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Ümit Yay, Ankara, 1998. Münir Aktepe, *Mehmed Emni Beyefendi'nin Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi*, TTK, Ankara, 1974; "Mehmed Efendi'nin Lehistan Sefareti ve Sefaretnamesi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.2, İstanbul, 1971, s.131-140. İsmail Ödemiş, "Mustafa Efendi'nin Viyana Sefareti ve Sefaretnamesi (İstilah-ı Nemçe 1730)", Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Çankırı, 2013. İbrahim Baş, "18.Yüzyılın İlk Yarısında Türk-İsveç İlişkileri ve Mehmed Said Efendi'nin İsveç Elçiliği", Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, 2004. Hacer Topaktaş, "Osmanlı Sefaretnameleri Işığında 1730-1763 Yıllarında Osmanlı Devleti İle Lehistan/Polonya Arasında Diplomatik İlişkiler", Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, 2005; "I.Mahmud Döneminde Osmanlı Devleti'nin Kuzey Politikasında Lehistan Faktörü", *CIEPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi, XVII.Sempozyumu Bildirileri*, (Yay.Haz.Kenan İnan, Yücel Dursun), Trabzon 18-23, 2006, s.377-388. İsmet Miroğlu, "Hindistan Hakkında VXIII. Yüzyılda Yazılmış Küçük Bir Eser", *Tarih Dergisi*, S.34, İstanbul, 1984, s.539-554. Arif Korkmaz, "Mehmed Said Paşa Sefaretnamesi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", Selçuk Üniversitesi, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 2011, s.201-236. Mustafa Güler, "1150/1737 Osmanlı-İsveç Ticaret Anlaşması", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.IX, S.2, 2007, s.101-120. Tahir Sevinç, "Nadirşah'ın 1738-1739 Hindistan Seferi ve Sonuçları", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S.24, 2011, s.13-35. Alper Başer, "Claudius Roudau'nun Yazışmalarında Osmanlı Devleti ve Osmanlı-Rus İlişkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII / 2, 2013, 369-384. Abdurrahman Ateş, "Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri", SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Isparta, 2001. Alkım Uygunlar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Diplomasi ve Murahhaslık Kurumu", Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir, 2007. Yanko İskender Hoçi, "Sadrazam Said Mehmed Paşa Merhumun

Yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlı'da diplomasi, modernleşme ve 1730-1754 yılları arasındaki sefaretnameler hakkında yapılan çalışmalar kendi alanları ve dönemleriyle ilgili olup daha çok metinler hakkındaki transkript çalışmaları ön plana çıkmaktadır. I.Mahmud dönemindeki sefaretnamelerin Osmanlı diplomasisine ve modernleşmesine etkileri dönemsel açıdan bir bütün olarak ele alınmamıştır. Biz bu araştırmamız ile bu konudaki mevcut boşluğu biraz olsun doldurarak tarih araştırmalarındaki literatüre katkı sağlamayı ümit ediyoruz.

III.Araştırmanın Amacı

I.Mahmud döneminde dış ülkelere gönderilen sefir sayısı diğer padişahların gönderdiklerine göre daha fazladır. Bu durumda I.Mahmud'un dış politikaya çok fazla önem verdiği anlaşılmakta ve temelde Osmanlı'nın diğer ülkelere bakış açısının bu sefaretnamelerle birlikte değişkenlik göstermiş olabileceği düşüncesi doğmaktadır. Özellikle Hindistan'a gönderilen bir elçinin kaleme aldığı ve I.Mahmud'a sunduğu altı sayfalık bir tahrir, I.Mahmud'un siyasi kariyerinin yükselmesinde oldukça etkili olmuştur. Daha önce 1730-1754 yılları arasında yazılan sefaretnameler hakkında çeşitli yayınlar yapılmış olsa da bu dönemdeki sefaretnamelerin Osmanlı diplomasisi ve modernleşmesine etkileri tam olarak değerlendirilmemiş ve genel ağırlığı, bibliyografya ve transkript çalışmaları oluşturmuştur. Aynı dönemdeki sefaretnamelerin diplomasi ve modernleşme açılarından bir bütün olarak değerlendirilmesi bu bağlamda önemlidir. Ayrıca bu araştırmanın sonraki yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde sosyo-kültürel, askerî ve diplomasi alanlarında yapılan yeniliklerin dayanak noktasını bulmada da yardımcı olabileceğini düşünmekteyiz. Biz bu nedenlerle araştırmamızda hem doğuya hem de batıya elçiler gönderen I.Mahmud yönetiminin dış dünyaya bakış açısını ve sefaretnamelerin, Osmanlı'nın Doğu ve Batı ile olan siyasi, diplomatik ve kültürel

Haceganı Divan-ı Humayunda İken İstokholm'a Vuku Bulan Sefareti", *TOEM*, C.II, (İstanbul, 1329) s.660-677. Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, C.1-2-3, TTK, Ankara, 1987.

ilişkilerine katkısını ve modernleşme sürecine ne derecede etkide bulunduğunu ortaya çıkarmayı amaç edindik.

I.Mahmud döneminde yazılan sefaretnameler Osmanlı'nın Doğu ve Batı siyasetine yön verdi mi ? Bu bağlamda siyasi, kültürel ve de en önemlisi askerî alanlarda reformlar yapıldı mı? Osmanlı'nın Doğu ve Batı ile olan diplomatik ilişkileri hangi yönde gelişti? Bu sefaretnamelerin verdiği bilgiler ışığında yapılmış olabileceğini düşündüğümüz reformların Osmanlı devlet yönetimine katkısı oldu mu? Sonraki yüzyıllarda modernleşme ve diplomasi alanlarında atılan adımları etkilemişler midir? 1730-1754 yılları arasındaki sefaretnamelerin kendisinden önceki ve sonraki yazılan sefaretnamelerden farkı nedir? Adı geçen sefaretname yazarlarının maddi durumları ve yolculuk esnasında karşılaştıkları olaylar nelerdir? Elçiler, gittikleri ülkelerde nasıl karşılandılar ve Osmanlı devlet rejimini bürokratik yönden temsil edebildiler mi? Sefirlerin olaylara bakış açıları nasıldır? Araştırmamızda bu soruların cevapları aranacaktır.

IV.Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamız, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın kapsamından, literatür özetinden, amaç ve yönteminden söz edilecektir. Birinci bölümde, sefaretnamelerin yazılma amacına, genel olarak sefaretnamelerin Osmanlı diplomasisi ve modernleşmesindeki yerine değinilecektir. İkinci bölümde, 1730-1754 yılları arasındaki sefaretnamelerle ilgili yapılan çalışmalar, yazar, içerik ve şekil yönünden ayrıntılı bir şekilde işlenecektir. Üçüncü bölüm ana konumuza giriş yapacağımız bölüm olacaktır. Bu bölümde ilk olarak 1730 yılına kadar Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasındaki diplomatik faaliyetlere genel olarak göz atılacak ve sonrasında I.Mahmud döneminde (1730-1754), Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasındaki diplomatik faaliyetler, bu dönemde yazılmış olan sefaretnamelere göre yeniden ele alınacaktır. Son olarak üçüncü bölümün ikinci kısmında aynı dönemde kaleme

alınan sefaretnamelerin Osmanlı modernleşmesine etkileri tüm yönleriyle birlikte incelenecektir. Çalışmamızın son bölümünü, sonuç kısmı, kaynakça, arşiv belgeleri ve transkriptler oluşturacaktır. Sefaretnameler, I.Mahmud döneminin dış politikasının somut bir örneğidir. Bu nedenle sefaretnamelerin, siyasi ve askerî açılarından Osmanlı diplomasisi ve modernleşmesine etkilerinin araştırılması çalışmamızın başında gelmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SEFARETNAMELER

1.1. Sefaretnamelerin Yazılma Amacı

Osmanlı devlet adamları tarafından gelenekçi veya reformist bir tavır ile uluslararası arenada sergilenen protokol kuralları, durağan olmayıp devletin kurulduğu yıllardan itibaren ülkedeki ekonomik ve askerî güce göre sürekli bir değişim içerisinde olmuştur. Sefaretnamelerin yazılma amacı, diplomasideki bu değişim sürecinden bağımsız bir şekilde ele alınamayacağından öncelikle Osmanlı diplomasisinin genel hatları üzerinde durduk ve sonrasında dönemsel farklılıklara göre sefaretnamelerin yazılma amacına değindik.

Kuruluş yıllarında ad hoc³⁰ diplomasi denilen tek taraflı diplomasi yöntemini kullanan Osmanlılar, ilerleyen yıllarda karşılıklı ve sürekli diplomasi yöntemlerini benimsediler³¹. Dönemsel farklılıklar olmaksızın diğer ülkelere gönderilen elçilerin sınıf ve derecelere ayrıldığı hakkında açık bir malumata rastlanmamaktadır. Gönderildikleri devletlerin ve görevlerinin ehemmiyetine göre Büyükelçi, Fevkalade Büyük Elçi, Orta elçi, Maslahatgüzar³², Nameres³³ veya Çavuş adlarına haiz oldukları düşünülebilir³⁴.

³⁰ Tarihteki ilk diplomasi yöntemi, geçici ve tek yanlı *ad hoc* diplomasidir. *Ad hoc*, - amaca özel - niyete mahsus anlamına gelen Latince kökenli bir kelimedir. Genellikle bir soruna yönelik, geçici bir çözümü anlatmak için kullanılır, Ahmet Yavuzhan Erdem, “Osmanlı Diplomasisinin Modernleşmesinde Tanzimat Dönemi”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2010, s. 1; Ayrıca bk. Gökhan Erdem, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Sürekli Diplomasie Geçiş Süreci”, Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Ankara, 2008,s.8-9; Timuçin Kodaman-Ekrem Yaşar Akçay,“Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”,SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S.22,2010, s.77.

³¹ Kurtaran, “Osmanlı Diplomasi”, s.109.

³² Dilimize Arapça ve Farsça’dan geçmiştir. İşgüder, elçi adına devlet işlerini yürüten anlamlarına gelir. Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yay, 2011, s.281; Kuruluş yıllarında Avrupalı büyük devletler Osmanlı merkezinde “Kapu Kethüdası” adı altında maslahatgüzar bulundurmuşlardır. Buna mukabil Osmanlı Devleti’nin yabancı ülkelerde maslahatgüzar bulundurması sonraki dönemlere denk gelmektedir. Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK, Ankara, 2014, s.42; Ayrıntılı bilgi için bk. Unat, s.14.

³³ “Nâme” eski Türkçe’de “mektup” anlamına gelir. “-res” eki ise tıpkı “nâme” kelimesi gibi Farsça olup, eklendiği kelimeye “ulaştırın, eriştiren” anlamları katar. Buradan hareketle “mektup eriştiren, mektup ulaştırın” anlamlarına gelen “nâme-res” adının sadece mektup göndermek vazifesiyle başka ülkelere yollanan elçilerimize verilmesi uygun görülmüştür. Şahin, s.63.

³⁴ Unat, s.19-20.

Bu elçiler gönderildikleri ülkelerde *el-kâdimu yüzâru*³⁵ kurallarını eksiksiz bir şekilde yerine getirmekle yükümlüdürler. Sınır tahdit raporlarında ve bilhassa sefaretnamelerde bu diplomatik kuralların örneklerine sıkça rastlanır. Osmanlı Devleti'nde diplomasi anlayışı hep var olmuştur ancak devletin siyasi ve askerî gücü ile paralel bir şekilde değişmiştir³⁶.

Osmanlı Devleti, kuruluş yıllarından 1453'e kadar oldukça mütevazı³⁷ bir dış politika takip ederken 1453 ile 1606 yılları arasında diplomaside zirveyi yaşadı³⁸. Özellikle, XIV ve XV. yüzyıldan itibaren Balkanlar ve Doğu Avrupa'da siyasi nüfuzunun ve dolayısıyla müzakere pozisyonunun güçlenmesinden sonra dış politikada ve diplomatik münasebetlerde hiçbir Avrupalı Hristiyan devleti *eşit hakları haiz muhatap kabul etmemek*³⁹ ve *onlarla hiçbir zaman daimi barış içinde olmamak* tarzında bir anlayış yerleşti⁴⁰. Osmanlı diplomasi anlayışının bu yüzyıllardaki en karakteristik özelliği tek taraflı olmasının yanı sıra aynı zamanda karşılıklılık ilkesine dayanmamasıydı. Bu yöntem ve kuralları kendine özgüydü. Tek taraflılık bu özgün yapılanmanın doğal bir sonucuydu⁴¹. 1606 yılında Avusturya kralı ile I.Ahmed arasında imzalanan Zıtvectorok Antlaşması yeni bir dönemin başlangıcı oldu⁴². Bu antlaşmada ilk kez padişahın dışında ona denk bir hükümdarın varlığı kabul edilirken Osmanlı siyasi literatüründe XVI.yüzyılda kazanılan *"hiçbir devleti kendi ile eşit şartlara haiz görmeme"* anlayışı sona erdi. Bu şekilde toprak kaybı olmayan bu antlaşma ile Osmanlı

³⁵ Osmanlı Devletinde elçi kabul etme veya elçi göndermede uygulanan ve sınırları kural ve kaidelerle belirlenmiş protokollerin bütününe verilen addır. Buna göre ilk hareketi ve ziyareti yapmamak, ve muhatabı ayağa getirmek, böylece de devletlerin, yabancı devlet adamları nezdinde temsili esnasında onurunu muhafaza etmek esas olarak kabul edilmiştir. Gelen ziyaret edilir manasındadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yay, İstanbul, 2007, s.45-63; "Osmanlı Diplomasisinde "El-Kâdimu Yüzâru" Kaidesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, C.XV, İstanbul, 1997, s.431-457.

³⁶ Kurtaran, "Osmanlı Diplomasi", s.109.

³⁷ Kurtaran, "Osmanlı Diplomasi", s.114.

³⁸ Namık Sinan Turan, "Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. ve 19.Yüzyıllar)", Trakya Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.2, 2004 , s.61.

³⁹ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Yay, Ankara, 1987, s.3-4.

⁴⁰ Ali İbrahim Savaş, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", *Osmanlı*, C.I, Yeni Türkiye Yay, Ankara, 1999, s.647.

⁴¹ Ahmet Dönmez, "Osmanlı Devleti'nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Süreci", *Osmanlı Diplomasi Tarihi Kurumları ve Tatbiki*, (Ed.Mehmed Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran), Altınordu Yay, Ankara, 2018, s.146.

⁴² Turan, s.61.

diplomasisinde ilk prestij kaybı yaşandı. Ayrıca antlaşma Osmanlı-Habsburg ilişkilerinde talep sonucunda Osmanlı padişahının iyi niyetine bağlı olarak değil de, ortak müzakereler ile karara bağlanan ve her iki tarafın da farklı metinleri esas aldığı ilk antlaşma olması açısından önemlidir⁴³. Zıtvatoruk Antlaşması ile Avusturya İmparatorluğu'nun "Kayzer" lik ünvanı kabul edilerek, o tarihe kadar geçerli olan Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü sona ermiş ve taraflar arasında müsavemet/eşitlik dönemi başlamıştır⁴⁴.

1606'dan 1699 Karlofça Antlaşması'na kadar geçen sürede dış politikada eşitlik ilkesi gözetildi. XVII. yüzyılın sonlarında imzalanan 1699 tarihli Karlofça Antlaşması⁴⁵ ile Osmanlı diplomasisi çok büyük bir itibar kaybına uğradı. Antlaşma ile sadece tarihin ilk toprak kayıpları yaşanmamış aynı zamanda ilk kez yabancı bir devletin arabuluculuğu⁴⁶ kabul edilmek zorunda kalınmıştır. Karlofça'da Ruslar'ın, Kırım üzerindeki vergi taleplerini⁴⁷ ve Çarlık unvanını kabul eden Osmanlı Devleti'nin dış politikası ve diplomasi anlayışı bu olayla birlikte önemli bir değişim geçirdi⁴⁸. 1500 ile 1700 yılları arası Avusturya İmparatorları tarafından İstanbul'a gönderilen elçilik heyetleri sayısınının 120'yi bulmuş olması Avusturya'ya, Osmanlı ordusunu yakından takip etme fırsatını verdi ve bu durum Avusturya'yı Karlofça'da zafere ulaştırdı⁴⁹.

⁴³ Uğur Kurtaran, *Sultan II.Mustafa (1695-1703)*, Siyasal Yay, Ankara, 2017, s.380-382. Ayrıca bk. BOA. A. DVNS. d. *Nemçeli Ahidnamesi*, nr. 57/1, s. 5-7; Petr Stepanek, "Zıtvatorok (1606) ve Vasvar (1664) Antlaşmaları Arasında Orta Avrupa'da Osmanlı Siyaseti", *Türkler*, C.9, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yay, Ankara, 2002, s.731; Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Diplomasisinin Yapısal ve Siyasal Dönemleri Hakkında Bir İnceleme", *Askeri Tarih Bülteni*, S.4, 1996, s. 1-13.

⁴⁴ Mehmet Öz, "II.Viyana Seferi'ne Kadar XVII.Yüzyıl", *Türkler*, C.IX, (Ed.Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yay, Ankara 2002, s. 717.

⁴⁵ 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması ile Macaristan ve Transilvanya'yı Avusturya'ya; Podolya, Ukrayna, Podolya ve Mora'yı Venedik'e ve Azak'ı, Rusya'ya vermek zorunda kalan Osmanlı Devleti toprak kaybına ilaveten, kendisine haraç veren Hristiyan devletlerden bu haracı da alamayacaktır, Altunış-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde", s.139; Ayrıca bk. Savaş, "Genel Hatları", s.648-49; Hiroki Odaka, "Osmanlı Diplomasisinin Batılılaşması", *Osmanlı*, C.I, Yeni Türkiye Yay, Ankara, 1999, s.678.

⁴⁶ Savaşan devletler arasında aracılık yapmayı öneren İngiltere elçisi Paget ve Hollanda elçisi Collier, Edirne'ye gidip Sadrazam Hüseyin Paşa ile görüşmüşlerdi. Görüşme sonucunda bu devletlerin aracılık teklifi Osmanlı Devlet'i tarafından kabul edilmiştir; Alkım Uygunlar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Diplomasi ve Murahhaslık Kurumu", Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir, 2007, s.31.

⁴⁷ Abdulkadir Özcan, "Karlofça Antlaşması", *DİA*, C.24, TDV, Ankara, 2001, s.507.

⁴⁸ Kurtaran, "Osmanlı Diplomasi", s.115.

⁴⁹ Karl Teply, "Nemçe İmparatorluğu'nun İstanbul'a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S 12, 1969, s.248.

Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı-Avusturya ilişkilerinde siyasi ve diplomatik üstünlük büyük oranda Avusturya tarafına geçti⁵⁰.

Osmanlı Devleti'nde 1718 Pasarofça Antlaşması önemli bir dönüm noktası oldu. Venedik-Avusturya ittifakı ile Osmanlı Devleti arasında meydana gelen savaş sonucunda imzalanan bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Belgrad, Semendre, Preveze, Dalmaçya Kaleleri ve Eflak ile Sırbistan'ın bir kısmını kaybetti. Pasarofça Antlaşması, Avusturya'nın en kazançlı antlaşmalarından biri oldu⁵¹. Bu antlaşmayla ilk kez Batı'nın üstünlüğünü kabul eden Osmanlılar, Avrupa merkezlerine geçici surette elçiler göndermeye başladı. Bu durum Osmanlı diplomasisinde karşılıklı diplomasi anlayışının başladığını gösterirken, bu yeni süreç 1793 yılına kadar devam etti. 1793 yılına gelindiğinde ise III. Selim, geçici olan elçilikleri ilk kez daimî elçiliklere çevirerek, Osmanlı diplomasisinde sürekli diplomasi anlayışını başlattı⁵². İlk sürekli Osmanlı elçiliği de 1793 yılında, dönemin başat gücü olması nedeniyle İngiltere'ye açılmış ve Yusuf Agâh Efendi de ilk sürekli Osmanlı elçisi olmuştur⁵³. III. Selim'in başlattığı bu süreç 1815 Viyana Kongresi ve sonrasında 1818 yılında yapılan ve uluslararası kor diplomasi kurallarının belirlendiği Aix la Chapella⁵⁴ Antlaşması'na kadar devam etti⁵⁵.

Yabancı ülkelere geçici veya daimî elçilik göreviyle gönderilen devlet adamları, gittikleri ülkelerle ilgili gözlemlerini sefaret raporları olarak kaydedip saraya sunmayı adet edinmişlerdi⁵⁶. Osmanlı diplomasi tarihine kaynak teşkil eden bu eserler ad hoc, karşılıklı ve

⁵⁰ Uğur Kurtaran, "XVIII.Yüzyıla Ait Bir Hudutname ve Sınır Tahdit Örneği: Karlofça Antlaşması'na Göre Belgrad Sınırlarının Belirlenmesi", *Osmanlı Diplomasi Tarihi Kurumları ve Tatbiki*, (Ed.Mehmed Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran), Altınordu Yay, Ankara, 2018, s.128.

⁵¹ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, s.31.

⁵² Kurtaran, "Osmanlı Diplomasi", s.116.

⁵³ Kodaman-Akçay, "Kuruluşta Yıkılışa Kadar", s.83. Ayrıca bk. M.Alaaddin Yalçınkaya, *The first permanent Ottoman Embassy in Europe. The Embassy of Yusuf Agah Efendi to London, 1793-1797*, Isis Yay, İstanbul, 2010.

⁵⁴ Bu antlaşmayla uygunsuz ve yetersiz diplomasi işleyişini sona erdirmek amaçlanmıştır. Diplomasi sistemine bir standart getirilmeye çalışılmıştır. Buna göre diplomatik temsilcilikler dört kademe (Büyükelçilik, Fevkalade Murahhas Orta Elçilik, Mukim Elçilik ve Maslahatgüzar) halinde belirlenmiştir. Ahmet Dönmez, "Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Avrupa'da Yeniden Tesisi 1832-1841", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Konya, 2006, s.6.

⁵⁵ Kurtaran, "Osmanlı Diplomasi",s. 117.

⁵⁶ Korkut, "Osmanlı Sefaretnameleri" s.493.

sürekli diplomasi anlayışına göre ele alınmalıdır. Buna göre; ad hoc diplomasi döneminde kaleme alınan sefaretnamelerin yazılma nedenlerinin başında, barış antlaşmaları ya da ticari sözleşmeler imzalamak, Osmanlı padişahının cülûsunu bildirmek, tahta yeni geçen Avrupa monarkının cülûsunu tebrik etmek, Avrupa krallarının taç giyme törenlerinde hazır bulunmak, herhangi bir antlaşmanın maddelerini görüşmek⁵⁷ gibi nedenler gelmektedir. Örneğin; Hacı Zağanos, padişahın cülûsunu bildirmek ve birtakım ittifak tekliflerini görüşmek üzere Avusturya'ya gönderilmiştir⁵⁸. Hidayet Çavuş, 1540? yılında barış hükümlerinin muhafazasını görüşmek üzere Avusturya'ya gönderilmiştir⁵⁹. Ad hoc dönemde kaleme alınan sefaretnamelere bakıldığında Osmanlı Devleti'nin diğer ülkelerle olan temasında zorlayıcı herhangi bir etkenin bulunmadığı görülür. Diğer devletlerin iç işlerinden haberdar olmak, diğer bir tabirle iç işlerini takibe almak ve üstünlüğünü tesis etmek amacı güdülmüştür. Bu dönemde kaleme alınan sefaretnamelerin temel özelliği tanıtma ve yoklama tarzında nitelendirilebilir.

Karşılıklı diplomasi döneminde kaleme alınan sefaretnamelerin yazılma nedenleri, veliaht tayinini bildirmek⁶⁰, İstanbul'a herhangi bir kutlamaya davet etmek⁶¹, antlaşma şartlarına uyulmadığı takdirde şikâyetle bulunmak, arabuluculuk etmek, Osmanlı Devleti'ne taraftar kazanmak⁶², baş sağlığı dilemek⁶³, ihtilafli sınır meselelerini görüşmek⁶⁴ şeklinde sıralanabilir. Örneğin; Yirmisekiz Çelebi Mehmed, 1720'de Fransa ile bir ittifak antlaşması olanağını aramak üzere Paris'e gönderildi. Bu görevine ilâve olarak kendisinden Fransız uygarlığını tanınması, bunların uygulanabilecek olanları üzerinde durması istendi⁶⁵. Mehmed Said Efendi, 1732 yılında İsveç-Rus Antlaşmasının engellenmesi ve borçların tahsili maksadıyla

⁵⁷ Tuncer, *Eski*, s.44-45.

⁵⁸ Yalçınkaya, "Osmanlı Zihniyetindeki", s.325.

⁵⁹ Unat, s.222.

⁶⁰ Baş, s.13.

⁶¹ Savaş, "Mustafa Hattı", s.240.

⁶² Altuniş-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde", s.139.

⁶³ Beydilli, "Sefaret ve Sefaretname", s.11.

⁶⁴ Unat, s.18.

⁶⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul, 2003, s.56.

İsveç'e gönderildi ve dönüşte izlenimlerini kaleme alarak padişaha sundu⁶⁶. Ahmed Resmi Efendi, bir Osmanlı-Prusya ittifakının⁶⁷ mümkün olup olmadığını öğrenmek için 1763'te sefir olarak Berlin'e gönderildi ve bir sefaretname kaleme aldı⁶⁸.

Karşılıklı diplomasi döneminde kaleme alınan sefaretnamelere bakıldığında özellikle Osmanlı Devleti'nin bu dönemde taraftar kazanma gibi girişimlerde bulunduğu görülür. Buradan hareketle kendisine karşı kurulan ittifak gruplarını bertaraf etmek amacı güdülmüştür. Yine aynı dönemde imzalanan antlaşmaların şartlarının yerine getirilmesi hususunda birtakım sıkıntılar yaşandığı da görülmektedir. Sınır ihlallerinin sürekli bir hal alması, Osmanlı Devleti'nin diplomasideki mutlak üstünlüğünün ve askerî gücünün giderek zayıfladığı anlamına gelmektedir. Bu dönemde kaleme alınan sefaretnamelerin caydırma ve yola getirme özelliği ön plandadır.

Sürekli diplomasi döneminde kaleme alınan sefaretnamelerin yazılma nedenlerinin başında, sefirlerin atandıkları ülkelerde gözlemlerde bulunmaları ve ülkelerin basınına yakından takip etmeleri gelmektedir. Bu ülkelerin politikalarını ve sosyal kurumlarını incelemek⁶⁹, batı ülkelerini zengin ve müreffeh yapan hamle gücünün sebeplerini aramak, teknik gelişmelerle ilgili mukayeselerde bulunmak⁷⁰ diğer nedenler arasındadır. Örneğin; Ebubekir Ratıp Efendi, Avusturya'nın askerî örgütlenmesine ilişkin bilgi edinmek amacıyla 1791'de Avusturya'ya gönderildi⁷¹. Paris'teki ilk daimi elçimiz olan Moralı Seyyid Ali Efendi, sefaretnamesinde Fransa'daki parlamenter sistemi ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır⁷².

⁶⁶ Güler, s.107.

⁶⁷ Ahmed Resmi Efendi'nin Osmanlı hükümeti tarafından Prusya'ya elçi olarak gönderilmek istenmesi Prusya Kralı II. Friedrich tarafından kuşkuyla karşılanmıştır. İttifak teklifinin nedeni olarak Avusturya'nın, Osmanlı Devleti tarafından baskı altında tutulmak istenmesi düşünülmekteydi. Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar, XVII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay, İstanbul, 1985, s.80.

⁶⁸ Uğur Demir, "1768 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1755,1768)", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul, 2012, s.19.

⁶⁹ Tuncer, "Eski", s.54-55.

⁷⁰ Altunış-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde", s.142.

⁷¹ Hüner Tuncer, *Osmanlı-Avusturya İlişkileri*, (1789-1853), Kaynak Yay, İstanbul, 2008, s.23.

⁷² Altunış-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde", s.143.

Sürekli diplomasi döneminde kaleme alınan sefaretnamelerin içeriklerine bakıldığında Osmanlı Devleti'nin artık Batı'nın üstünlüğünü kabul ettiği ve gerilemeye sebep olan olayların araştırıldığı sonucuna varılabilir. Bu dönemde kaleme alınan sefaretnameler tanıma ve kabul etme üzerinedir. I.Mahmud döneminde 1730-1754 yılları arasında yazılan sefaretnameler, Osmanlı Devleti'nde karşılıklı diplomasinin hüküm sürdüğü döneme (1718-1793) denk gelmektedir. Yalnız bu dönemde yazılan sefaretnamelerin içeriklerine bakıldığında kendisinden önceki ve sonraki dönemlere ait izleri de taşıdığını görmekteyiz. Örneğin; Elhac Mustafa Efendi, 1730 isyanından sonra tahta çıkan I. Mahmud'un cülûsunu haber vermek üzere 1730'da Avusturya'ya elçi olarak gitmiş ve Viyana izlenimlerini anlatmıştır⁷³.

Elhac Mustafa Efendi'nin Viyana Sefaretnamesi, her ne kadar daimi elçilikler döneminden önce kaleme alınmış olsa da şekil itibariyle 1793 sonrası sefaretnameleri gibi politik bir muhtevaya sahiptir⁷⁴. Aynı yıllarda Mehmed Efendi, Lehistan'a I.Mahmud'un cülûsunu bildirmek için gönderildi⁷⁵. Bir diğer örnekte Mehmed Said Efendi, 1732'de Osmanlı Devleti'nin İsveç'ten alacaklarını tahsil etmek üzere İsveç'e gitti. Mehmed Emni Efendi, 1739 Belgrad barışından sonra münasebetlerin yeniden kurulması ve iki devlet arasındaki sorunların karara bağlanmasını görüşmek üzere 1741'de Rusya'ya gönderildi⁷⁶. I.Mahmud döneminde bunların dışında barış müzakerelerini görüşmek, taraftar kazanmak ve diğer devletlerde gerçekleşen sosyal, siyasal ve ekonomik alanlardaki gelişmeler hakkında bilgiler toplamak üzere de sefirler gönderildiği bilinmektedir. I.Mahmud döneminde yazılan sefaretnameler bu açıdan gelenekçiliği yansıtmakla birlikte yenilikçi ve reformcu bir padişahın izlerini de bünyesinde taşımaktadır.

⁷³ Afyoncu, *Tanzimat Öncesi*, s.118.

⁷⁴ Savaş, "Osmanlı Diplomasisi", s.15.

⁷⁵ Hacer Topaktaş, "Osmanlı Sefaretnameleri Işığında 1730-1763 Yıllarında Osmanlı Devleti İle Lehistan/Polonya Arasında Diplomatik İlişkiler", Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, 2005, s.29.

⁷⁶ Unat,s.231.

1.2. Sefaretnamelerin Osmanlı Diplomasisindeki Yeri

Diplomasi⁷⁷ kelimesi eski Yunancadaki diploma⁷⁸ sözcüğünden türemiştir⁷⁹. Ali İbrahim Savaş'a göre diplomasi, "devlet tarafından kendisine diploma verilen yüksek dereceli memurun dış işlerinde yapmakla mükellef olduğu vazife" anlamındadır. Bir manada resmi temsilciler aracılığıyla devletlerarasındaki ilişkileri yürütme işi ya da sanattır."⁸⁰ Kurtaran ise kavramı, "bir devletin diğer devletler ile olan ilişkilerinde barışı esas alan askerî ve siyasi pozisyonuna göre süreç içerisinde değişen ilişkiler bütünü olup, farklı zamanlarda farklı çıkarları yansıtan dış politikaların etkileşim süreci"⁸¹ şeklinde tanımlamaktadır. Kısaca diplomasi, savaşta veya barışta diğer devletlerin siyasi fikir ve düşüncelerini öğrenmek ve karşılıklı diplomatik tavırları belirlemek için ilişkileri ayakta tutan uzlaşma esaslı bir haberleşme veya temas etme biçimidir. Osmanlı Devleti, kuruluş yıllarından itibaren zamanla değişmekle birlikte kendine özgü bir diplomasi anlayışı geliştirdi ve uyguladı⁸². Osmanlı diplomasisinin ana kaynakları arasında nâme-i hümayûnlar⁸³, ahitname-i hümayûnlar⁸⁴, sınır

⁷⁷ Eski Yunan'da devletin resmi belgelerinin korunması, düzenlenmesi, devletlerarası antlaşmaların yorumlanması ve tüm bunları yürüten bürokratik mekanizmayı ifade eden diplomasi sözcüğünün uluslararası ilişkilerin temsilciler yoluyla yürütülmesini içeren yeni bir anlam kazanması uzunca bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir; Turan, "Osmanlı Diplomasisinde", s.58.

⁷⁸ Grekçe asıllı bir kelime olan *diploma*, "ikiye katlanmış şey, katlanmış kâğıt" anlamına gelir. Mübahat S. Kütükoğlu, "Diplomatika", *DİA*, C.IX, TDV, Ankara, 1994, s.360.

⁷⁹ Tuncer, *Eski*, s.13.

⁸⁰ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, s.9.

⁸¹ Kurtaran, "Osmanlı Diplomasisi", s.109.

⁸² Daha önceden de belirttiğimiz gibi Osmanlı Devleti, önceleri tek taraflı diplomasi anlayışını benimserken sonraki dönemlerde karşılıklı ve sürekli diplomasi anlayışına geçmiştir; Ayrıntılı bilgi için bk. Kurtaran, "Osmanlı Diplomasisi", s.109, 114-117.

⁸³ Padişah tarafından Müslüman ve Hıristiyan devlet hükümdarlarına ve devlete bağlı Kırım hanları, Mekke şerifleri, Dağıstan ve Gürcistan hâkimleri, Erdel kralları, Eflak-Boğdan voyvodaları gibi imtiyazlı yerlerin idarecilerine; Fas hâkimlerine ve Özbek hanlarına gönderilen mektuplara nâme-i hümayûn denilmiştir. Kurtaran, "Osmanlı Diplomasisi", s.124; Ayrıntılı bilgi için bk. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, TTK, Yay, Ankara, 2013, s.146.

⁸⁴ Ahidnâme, "vasiyet etmek, ısmarlamak, yemin edip söz vermek, eman vermek ve zimmetine almak" anlamındaki Arapça *ahd* ile Farsça *nâme* (mektup, kitap) kelimelerinden meydana gelen birleşik bir isimdir. Osmanlılarca yabancı devletlere verilen ticarî imtiyazları veya sulh antlaşmalarını ihtiva eden belgedir. Mustafa Fayda, "Ahidname", *DİA*, C.1, TDV, Ankara, 1998, s.535; Mübahat S. Kütükoğlu "Ahidnâme", *DİA*, C.I, TDV, Ankara, 1988, s.536; Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Yaman, "Sulh", *DİA*, C.37, TDV, Ankara, 2007, s.485-489.

tahdit raporları, barış müzakere raporları, umumi ve hususi tarihler, yabancı tarih çalışmaları ve sefaretnameler sayılabilir⁸⁵.

Özellikle XVIII. yüzyıl Osmanlı diplomasisinin vazgeçilmez kaynakları arasında yer alan sefaretnamelerde söz konusu olan, bir Osmanlı elçisinin yabancı bir hükümdara gönderilmesi ve bu görevin doğrudan doğruya diplomatik bir karakter taşımasıdır⁸⁶. Sefaretnameler çeşitli merkezlerde görev yapan Venedik elçilerinin sefaret hizmetlerinden sonra senato huzurunda okudukları ve takdim ettikleri raporlara benzetilir⁸⁷. Sefaretnamelerin içeriğine bakıldığında bu benzerlik sadece şekil itibarıyla ortaya çıkar. Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in sefaretnamesine kadarki bütün sefaretnameler, Osmanlı'nın, Batı'ya bakış açısını yansıtan ve Batı karşısında Osmanlı'nın bir devlet ve bir uygarlık olarak mutlak üstünlüğü söylemi çerçevesinde yazılmış metinlerdi. Bu özellikleriyle Batı'yı tanıma ve Batı uygarlığından yararlanmayı değil, gidilen ülkelerle ilgili malumat verme işlevine haizlerdi⁸⁸. Bu dönemdeki sefaretnamelerde genellikle betimsel nitelikte bilgiler yer alır⁸⁹.

XVIII. yüzyılda Osmanlı-Avrupa arasında yaşanan yoğun diplomatik ilişkilerden ötürü sefaret görevleri hızla artmış ve buna bağlı olarak da Avrupa'ya ilişkin yazılan sefaretnamelerde bir artış olmuştur⁹⁰. Diğer devletlerin mezhepsel, politik ve askerî açılardan Osmanlı topraklarındaki siyasi faaliyetleri ve başka ülkelerle Osmanlı'ya karşı giriştikleri diplomatik ilişkiler düşünüldüğünde 1793'ten sonraki dönemlerde yazılan sefaretnamelerde Batı diplomasisine ilişkin bilgilerin çoğunlukta olduğu görülür⁹¹. Yalnız, 1793 yılından önceki dönemlerde yazılan sefaretnameler, bu dönemlerde uygulanan Osmanlı diplomasi kurallarını

⁸⁵ Kurtaran, "Osmanlı Diplomasi", s.113; Savaş, "Genel Hatlarıyla", s.643.

⁸⁶ Savaş, "Genel Hatlarıyla", s. 643.

⁸⁷ Benzerlikle ilgili bu kıyaslamaya rağmen Osmanlı sefaretnameleri siyasi içerik yönünden ve kaynak değeri bakımından zayıftırlar.Daimi elçilik bulundurulmaması sebebiyle Venedik elçi raporlarına göre sayıları da pek azdır.Benzerlikleri belki özenli anlatım ve dilin ustaca kullanımını açısından daha iyi yakalamak mümkündür; Ayrıntılı bilgi için bk. Beydilli, "Sefaret ve Sefaretname", s.10.

⁸⁸ Erdem, s.180.

⁸⁹ Tuncer, *Eski*, s.48.

⁹⁰ Korkut, "Osmanlı Sefaretnameleri", s.493.

⁹¹ Şahin, s.64.

ve diplomatik tavırlarını zengin bir üslup ile anlatmaları açısından ayrıca önem arz etmektedir⁹². Geçici elçilerin eserlerindeki tavsiye ve tahliller, derin malumattan çok, somut gözleme ve yaşamın içinde edinilen tecrübelerle dayandığından zekice kaleme alındıkları ölçüde geniş bir alana ışık tutabilirler⁹³.

Gerek 1793 öncesi Avrupa ve Asya ülkelerine gönderilen fevkalade elçiler, gerekse 1793 sonrasında bazı büyük merkezlere tayin edilen daimi elçiler, hatırat ve sefaretnamelerinde, Osmanlı diplomasi tarihine yön verecek müzakere ve görüşmeleri devlet sırrı olarak saymışlardır⁹⁴. Sefaretnameleri yazan elçilik heyetleri eserlerinde gizlilik dereceli resmi raporları kaydetmemişlerdir. Zira raporlar resmi talimatlarını ve muhtemelen de devletin dış siyaseti ile ilgili bazı bilgileri kapsamaktaydı. Bundan başka, Avrupa’da daimi elçiliklerin kuruluşuna kadar Osmanlı elçileri kısa bir süre için tayin oluyorlardı ve görevlerini tamamladıktan sonra Padişah, Sadrazam ve Reisülküttapla ayrı ayrı görüşerek onlara kendilerinin yapmış oldukları görüşmeler ve gözlemler hakkında şifahen bilgi verirlerdi⁹⁵. Diğer yandan müzakere ve görüşmelere ilişkin siyasi izlenimlerini yine gizliliğini koruyacak şekilde padişaha takdim ederlerdi⁹⁶. Bu durum Osmanlı sefaretnamelerini siyasi içerik yönünden zayıf hale getirmiş ve kaynak değeri açısından bir handikap oluşturmuştur.

Sefaretnamelerin içeriklerini Osmanlı tarihi açısından iki temel özellikte değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi yaptıkları protokol görevlerini anlattıkları kısım, ikincisi ise yolculuk izlenimleri ve gittikleri ülke hakkındaki gözlemleridir⁹⁷. 1793 yılına

⁹² Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, s.16.

⁹³ İlber Ortaylı, “Osmanlıda 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, C.I, İletişim Yay, İstanbul, 2009, s.38.

⁹⁴ İpşirli, s.14.

⁹⁵ Yalçınkaya, “Osmanlı Zihniyetindeki,” s.336.

⁹⁶ Beydilli, “Sefaret ve Sefaretname”, s.11.

⁹⁷ Birincisi onların resmi görevleridir ve bunlar Osmanlı diplomasi tarihi açısından önemlidir. Ancak ikincisi Osmanlı tarihi açısından olduğu kadar yolculuk yapılan ülke tarihleri için tarih, coğrafya, sosyoloji, sosyal, antropoloji, etnoloji, sanat tarihi vs.gibi kültürel açıdan çok önemlidir; Ayrıntılı bilgi için bk. Cahit Bilim, “XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Sefaretnameleri”, *Osmanlı*, C.VII, Yeni Türkiye Yay, (Ed.Güler Eren), Ankara, 1999, s.206; Savaş, “Osmanlı Elçilerinin”, s.111; Kurtaran, “Osmanlı Diplomasi”, s.126.

kadar yabancı ülkelere gönderilen elçilerin sefaretnameleri daha ziyade, zengin tarihi ve coğrafi motifleri ihtiva eden seyahat yazıları şeklindedir⁹⁸. Kendi türüne göre genelde belirli bir tertibe göre yazılan sefâretnâmeler, belirlenmiş bölümleri, standart boyutları ile tarih, sosyal ve kültürel tarih içerisinde değerlendirildiklerinden ve dile dayalı mahsuller olduklarından birer edebi metin olarak kabul edilirler⁹⁹.

Birçok sefaretnamede benzer unsurlar çoktur. Başlangıçta sefaretnameleri kaleme alanlar dua ile başlayarak Padişah ve onun ülkesi hakkında methiyeler düzerler. Sonra da elçi tayinine yol açan sebeplerin kısa bir izahı verilir. Sefaretnamelerin büyük bir bölümü, elçilikle mükellef oldukları ülkenin başkentine yapılan yolculuğu, şehre girişleri ve kalışları ve oradaki ilk izlenimleri hakkında çok teferruatlı bilgiler verir. İstanbul'a dönüş ise genel olarak sefaretnamelerin son kısmını oluşturur. Bazıları da dua ile biterler¹⁰⁰. Sefaretnamelerdeki bu bilgiler taraflar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak ve sonraki dönemlerde uygulanması gereken stratejileri belirlemek açısından önemlidir. Bu sebeple sefaretnameler incelenirken bu tür bilgilere önem verilmeli ve ayrıntılı bir şekilde belirtilmelidir. Nitekim sefirlerin raporlarında bu tür ayrıntılara yer vermesi gereksiz bir tafsilat değil, diplomatik bir kural gereğidir. Yine elçiler aracılığıyla kurulan karşılıklı diplomatik münasebetler, Osmanlı elçilerine ve diğer ülke elçilerine kültürel ve sosyal bağlamda birbirilerini tanıma fırsatı vermiştir¹⁰¹.

Sefaretnameler, Osmanlı'nın dış politika anlayışının sergilendiği yazılı metinlerdir. Bu yönleriyle Osmanlı diplomasisinin ana kaynakları arasında gösterilirler. Sefaretnamelere bakılarak Osmanlı diplomasisinin hangi dönemlerde nasıl şekil aldığı sonucuna varılabilir. Sefaretnamelerde kullanılan üslup ve sefaretnamelerin yazılma amaçları bize bu konularda

⁹⁸ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, s.15.

⁹⁹ Beydilli, "Sefaretname", s. 290; Altunış-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde", s.140.

¹⁰⁰ Yalçınkaya, "Osmanlı Zihniyetindeki", s.337-338.

¹⁰¹ Kurtaran, "Osmanlı Diplomasi", s.127; Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Hattî Efendi, *Viyana Sefaretnamesi*, (Yay.Haz. Ali İbrahim Savaş), TTK. Ankara, 1999, s.XV.

somut veriler sunmaktadır. Ayrıca sefaretnamelerden sefirlerle birlikte yola çıkan kişi sayısı ve beraberlerinde götürdükleri hediyeler hakkında da bilgiler elde edilebilmektedir. Elçilerin maiyetlerinde bulunan sefaret heyeti üyelerinin sayısı sefaretten sefarete değişiklik arz etmektedir. Bu sayı bazen 1000'i aşmaktadır. 1748 yılında Viyana'ya gönderilen Mustafa Hattı Efendi'nin sefaret heyeti 82, 1720 yılında yine Viyana'ya gönderilen İbrahim Paşa'nın sefaret heyeti ise 763 kişiden oluşmaktaydı¹⁰². Bu bilgiler sayesinde Osmanlı diplomasisinin yanı sıra ekonomisinin de dönemsel ipuçlarına ulaşılabilir.

1.3. Sefaretnamelerin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri

Sefaretnameler, Osmanlı Devleti ve toplumu açısından, Batılı uluslar, bunların yaşayış biçimleri, adet ve görenekleri ve uygarlık düzeyleri hakkında en doğru bilgi kaynaklarını oluşturur. Osmanlı elçilerinin sefaretnamelerinde yer alan bilgiler, Osmanlıların yabancı ülkelere ve uluslara ilişkin görüş ve düşüncelerini önemli ölçüde etkilemiştir¹⁰³. Batılıların; tıp¹⁰⁴, astronomi ve mekanik, alanlarında çok şey bildiğine inanılmıştır. Ahmet Resmî Efendi'nin Viyana Sefaretnamesi, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi, Ebubekir Ratıb Efendi'nin Nemçe Sefaretnamesi, Nişli Mehmed Ağa'nın ve Mustafa Rasih Paşa'nın Rusya Sefaretnameleri bu tasavvuru yansıtan eserlerdir¹⁰⁵. Örneğin; Yirmisekiz Çelebi Mehmed, Fransa Sefaretnamesi'nde gördüklerini âdetâ yeni bir dünya keşfetmiş gibi takdir ve hayranlıkla anlatır. Yeni teknikleri, bilim kurumlarını, askerî okulları, hastaneleri, rasathaneyi, teşrihhaneleri (anatomi laboratuvarlarını), limanları, karantina yöntemini, hayvanat bahçelerini, park, tiyatro ve opera gibi hiç bilinmeyen eğlence yerlerini

¹⁰² Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, s.14-15.

¹⁰³ Berkes, s.56.

¹⁰⁴ Ömer Şifai ile onun öğrencisi Bursalı Ali Münşi, I.Mahmud döneminde yaşamış ve Batı tıbbıyla ilgilenmiş hekimlerdendir. Şüphesiz Osmanlı hekimlerindeki Batı tıbbına karşı artan ilginin nedeni Batı tıbbıyla ilgili Osmanlı sefaretnamelerinde geçen anektodlardır. Salim Ayduz, "On Sekizinci Yüzyıl Osmanlı Tıbbında Değişim: Doğu Tıbbından Batı Tıbbına Geçiş Üzerine Bir Deneme", 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, C.II, TTK, Ankara, 2005, s.1032.

¹⁰⁵ Ortaylı,s.40.

anlatır. Bunlardan olumsuzca söz etmek yerine, acayip bulduklarını bile olumlu bir dille kaydeder. Bir beyzadenin bile avamdan bir kadına saygı ile davrandığını söyler¹⁰⁶. Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in sefaretnamesi devlet ricalinin Batıyla ilgili düşüncelerinin olgunlaşmasını sağlamıştır¹⁰⁷. Batı'nın sosyal kurumlarını bütünüyle reddetme düşüncesi ortadan kalkmıştır.

Elçiler, Batı'da gördükleri yenilikleri Osmanlı ülkesine de getirmeye çalışmışlardır¹⁰⁸. Çoğu zaman padişah tarafından da bizzat talep edilen bu bilgilendirme gayreti, her iyi şeyi ülkesine taşımak isteyen şuurlu bir anlayışın ürünüdür. Dolaylı bir kalkınma programı olan bu eserlerin ortaya koyduğu fikirlerden bazılarının, evvela zihni plânda yer ettiği, sonra da kademeli olarak hayata geçirildiği düşünülebilir¹⁰⁹. Elçilerin, gittikleri memleketlerin siyaseti, kültür ve medeniyetleri ile ilgili yazdıkları sefaretnameler, Türk siyasi tarihi için önemli birer kaynak¹¹⁰ ve yönlendirme aracı olmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'ni çeşitli alanlarda modernleşme çabalarına sokmuştur. Kadimden ola gelen kural ve kaidelerin geçerliliği sorgulanmış ve bunun sonucunda da reform girişimlerinde bulunulmuştur. Elçilerin birçoğu, Batı ülkelerini zengin ve müreffeh yapan hamle gücünün sebeplerini aramışlar ve gördükleri gelişmeler hakkında *bizde nasıl, burada nasıl* fikriyle mukayese yoluna gitmişlerdir¹¹¹. Örneğin; Ahmet Azmi Efendi, Prusya Sefaretnamesi'nde Osmanlı İmparatorluğu ile Prusya arasında karşılaştırma yaparak Prusya'nın üstünlüklerinden söz etmiş ve Osmanlı ülkesinde ne gibi reformlar yapılması gerektiğini belirtmiştir¹¹².

Sefaretnamelerde yer alan bilgiler ışığında Osmanlı modernleşmesi, 18. yüzyılda askerî okulların ıslah edilmesi ve açılmasıyla ilkin orduda başladı. Bunlar Batı, özellikle de Fransız

¹⁰⁶ Berkes, s.56.

¹⁰⁷ Turan, "Osmanlı Diplomasinde", s.65.

¹⁰⁸ Tuncer, *Eski*, s.49.

¹⁰⁹ Altuniş-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde", s.142.

¹¹⁰ Besim Özcan, "Sultan III. Selim Devri Islahat Hareketleri (Nizâm-I Cedid)", *Türkler*, C.12, Yeni Türkiye Yay, Ankara, 2002, s.1123.

¹¹¹ Altuniş-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde", s.142.

¹¹² Bilim, s.207.

örneklerine göre kurulmuş okullardı¹¹³. Batı'nın askerî kuruluşlarından örnek alma ve modernleşme çabaları, I. Mahmud (1730-1754), I. Abdülhamit (1774-1789) ve özellikle III. Selim zamanında (1789-1807) hızlanmış fakat geleneksel Osmanlı kültürünün tepkisi ve geçimleri tehlikeye girenlerin birleşen akımlarıyla sekteye uğratılmıştır¹¹⁴. I.Mahmud 'un tophane, baruthane, lağım¹¹⁵, cebeci¹¹⁶ ve arabacı gibi ocakların modernleştirilmesi için "bendegâni" ile yaptığı görüşmeleri gizli tutması¹¹⁷ bu geleneksel anlayışın sonucudur. Buradan da I.Mahmud'un temkinli ve öngörülü bir padişah olduğu sonucuna varılabilir. Bütün bu zorluklara rağmen I. Mahmud devrindeki modernleşme hareketi ilk olarak askerî alanda başladı¹¹⁸. Modernleşme hissiyatı ile hareket eden I.Mahmud, ilk olarak mühendislerden bir subay kıtası kurma fikri ile hareket etti¹¹⁹. Avusturya ve Fransa ordularında hizmet etmiş bir Avrupalı uzman getirmeye karar verdi¹²⁰. Padişah bu amaçla, Ahmed Paşa'yı¹²¹, Humbaracı Ocağı'nın ıslahı ile görevlendirdi. Humbaracı Ocağı'nın başına getirilen Ahmed Paşa, öncelikle ulufeli bir humbaracı sınıfı kurdu ve bunun için bir nizamname hazırladı. Maaş ve emekli aylıkları verilerek askerliği yeniden gerçek bir meslek haline getirmeyi düşündü. Bu şekilde

¹¹³ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, Tarih İnceleme Araştırma Dizisi S.19, Timaş Yay, İstanbul, 2010, s.93.

¹¹⁴ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, İletişim Yay, İstanbul, 1991, s.13.

¹¹⁵ Bir kısmı Cebeci Ocağı içerisinde görev yapan ve bir kısmı da tımar alan savaşta kale kuşatmasında kale diplerini kazıp tünel oluşturmakla ve barutları ateşlemekle görevli bir askerî birliktir. Adil Aykut Biçer, *Klasik Dönem Osmanlı Kara Ordusunda Sefer Organizasyonu*, Gece Yay, Ankara, 2014, s.43; Halaçoğlu, s.53.

¹¹⁶ Cebe, zırh anlamına gelir. Bölük ve cemaat olmak üzere iki kısımdan müteşekkil olan cebeciler, yeniçerilere ait ok,yay,tüfenk,kılıç, kazma, kürek, barut, fitil, kurşun, zırh vs. gibi silahların yapımı, tamiri ve korunması ve cepheye taşınmasından sorumludur. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Yay, Isparta, 2010, s.76.

¹¹⁷ Berkes,s.66.

¹¹⁸ Recai Doğan,"Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketleri, Batılılaşma Açısından Tahlili", Ankara Üniversitesi, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.37, S.1, Ankara, 1997, s.432.

¹¹⁹ Mehmet Karagöz, "Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", *OTAM*, S.6, Ankara, 1995, s.182-183.

¹²⁰ Bernard Lewis, "The Impact Of The French Revolution On Turkey, Some Notes on the Transmission of Ideas", Pour Une Histoire Du Developpement Scientifique Et Culturel De L'Humanite, *Cahiers D'histoire Mondiale, Journal Of World History, Cuadernos De Historia Mundial*, Volume 1/No 1, School Of Oriental and African Studies University, Of London, W.C.1, Juillet 1953, s.109.

¹²¹ Asıl adı Bonneval Kontu Claude Alexander'dır. Bir Fransız soylusu iken bazı anlaşmazlıklar sebebiyle Fransa'dan ayrılıp Avusturya hizmetine girmiştir. Orada da geçinemeyerek Saraybosna'ya gitmiş ve Osmanlı İmparatorluğu hizmetine girmek istediğini bildirmişti. Bonneval, İslamiyet'i kabul ederek Ahmed adını almış ve eski Humbaracı ocağının ıslahı için çalışmaya başlamıştır. Burada büyük bir başarı elde ettikten sonra Humbaracı Ahmed Paşa olarak anılmıştır. Yalçinkaya, "XVIII. Yüzyıl Islahat", s.779.

ulufeli Humbaracı Ocağı ile Osmanlı Devleti'nde ilk kez Avrupa usulünde yeni bir askerî eğitim gerçekleştirildi¹²². 1734' te Üsküdar'da Hendeshane¹²³ adıyla yeni bir öğretim merkezi açıldı¹²⁴. Subay yetiştirmek amacıyla açılan bu okul III.Selim döneminde kurulacak olan "Mühendishane-i Berr-i Hümayûn"¹²⁵ un temeli olarak kabul edilmektedir¹²⁶.

I.Mahmud, tahtta kaldığı sürece Doğu ve Batı ülkelerine toplamda sekiz sefir gönderdi. Avusturya, İran ve Rusya elçilerinin kaleme aldığı sefaretnamelerde yer alan bilgiler, I.Mahmud'u özellikle askerî alanda modernleşmeye yönlendirmiş olabilir. Yalnız bu modernleşme şekline devrin başat güçlerinin taklit edilmesiyle değil var olan medeniyet ağına sefaretnamelerdeki bilgilerden ilham alınarak yenilerinin inşa edilmesiyle ulaşıldığı kanısındayız. İlerleyen safhalarda sefaretnameler, bize bu konuda daha somut veriler sunacaktır.

Sefaretnamelere göre Osmanlı modernleşmesi, kendini sadece askerî alanda değil; idarî nizam ve bürokrasi alanlarında da göstermiştir. Sefirler, sefaretnamelerinde, ülkelerin yönetim şekilleri ve bürokrasinin işleyiş biçimleriyle ilgili Osmanlı hükümetini aydınlatmaya çalışmışlardır. Örneğin; Ahmet Resmi Efendi, Nemçe Sefaretnamesi'nde, Nemçe'nin dokuz ayrı kral tarafından idare edildiğini ve bu krallardan birinin bağımsız başkan yani imparator olduğunu anlattıktan sonra, bu eyaletlerin durumunu Osmanlı Devleti ile karşılaştırır.¹²⁷. Ortaylı, her ne kadar ilk daimi Osmanlı elçilerinin sefaretnamelerinde gözlem ve naklin dışında hürriyet ve parlamentodan söz etmediklerini¹²⁸ dile getirirse de 1793'te Londra'daki ilk daimi elçi Yusuf Ağâh Efendi'nin elçilik kâtibi olan Mahmud Raif Efendi, Fransızca kaleme aldığı

¹²² Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.133-135.

¹²³ Hendesehanelerin kurulmasıyla da artık Osmanlı Devleti'nde Avrupa'dan yalnız neticelerin nakledilmesi yerine bilgilerin öğretilmesi devri başlamıştır; Karagöz, "Osmanlı Devleti'nde", s.182-183.

¹²⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK, Ankara, 1998, s.49.

¹²⁵ Topçu zabiti yetiştirmek üzere kurulmuş olan mektebin adıdır. Mehmet Zeki Pakalın, "Mühendishane-i Berri Hümayûn", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, MEB, İstanbul, 1983, s.602.

¹²⁶ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.135.

¹²⁷ Altunış-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde", s.146.

¹²⁸ Ortaylı, s.40.

eserinde, İngiliz parlamenter sistemini ve hukuk düzenini anlatmaktadır. Buna göre Kral sadece savaş ilân etmek, barış yapmak ve yabancı devletlerle ittifak imzalamak yetkisini kullanabilir¹²⁹. Prusya Kralı, II. Friedrich'in idarî alanlardaki yeni düzenlemeleri, bu ülkeye elçi olarak giden Ahmed Resmi ve Ahmed Azmi Efendilerin, Prusya Sefaretnameleri'nde önemle ele alınmıştır¹³⁰. Bir diğer örnekte Paris'teki ilk daimi elçi olan ve titiz bir müşahit tavrıyla meclislere ziyaretçi olarak giden Moralı Seyyid Ali Efendi, Fransa Sefaretnamesi'nde Fransa'daki parlamenter sistemini teferruatlı bir şekilde anlatır¹³¹. Osmanlı elçilerinin yerine getirmekle yükümlü oldukları bir başka görev atandıkları ülkelerin sosyal ve ekonomik kurumlarını incelemektir¹³². Batı'nın günlük yaşama özellikleri, ülkede bazı muhitlerde hayata geçirilmekteydi¹³³. Örneğin; I.Mahmud zamanında, İstanbul'un eğitim ve kültür alanlarında gelişmesi için halk kitaplıkları kuruldu ve bunun için oluşan kâğıt ihtiyacını karşılamak üzere Yalova'da bir kâğıt fabrikası inşa edildi¹³⁴. Müteferrika matbaasına maddi destekte bulunup¹³⁵, şair, yazar ve sanatçılara yardım edildi¹³⁶.

Medreselerin ıslahı ile ilgili ciddi bir teşebbüs yine I.Mahmud devrinde olmuştur. Padişah'ın 1750'de Şeyhülislam Murtaza Efendi'ye gönderdiği bir hatt-ı hümayunda, medrese ile ilgili olarak iltimasın, ehil olanlar ile ehliyetsiz olanları birbirinden ayırmadığına ve kaide ile nizamın bozulmasının dinimizce caiz olmadığına dikkat çekilmiştir. Aynı yazıda ehil

¹²⁹ Altuniş-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde", s.144.

¹³⁰ Korkut, "Osmanlı Sefaretnameleri...", s.495.

¹³¹ Altuniş-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde", s.143.

¹³² Tuncer, *Eski*, s.55.

¹³³ Altuniş-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde", s.143.

¹³⁴ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.137.

¹³⁵ Aynı zamanda I.Mahmud, III.Ahmed'in matbaa ile ilgili vermiş olduğu fermanı İbrahim Müteferrika adına yenilemiştir. Keziban Gündüz, "18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Basılan Eserlerin Kitap Sanatları Bakımından İncelenmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Isparta, 2014, s.17; Ayrıca bk. Turgut Kut, *Yazmadan Basmaya: Müteferrika, Mühendishane, Üsküdar*, Yapı Kredi Yay, 1996, s.7; İbrahim Müteferrika, I.Mahmud döneminde 1743 yılında top arabacıları katipliği ve 1744-45 yılları arasında da divan-ı hümayûn tarihçiliği görevlerinde de bulunmuştur. Kemal Beydilli, "Müteferrika ve Osmanlı Matbaası, 18. Yüzyılda İstanbul'da Kitabiyat", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.128, İstanbul, 2004, s.46; Osmanlı İmparatorluğu'nda matbaanın tarihsel gelişimi için ayrıca bk. Hakan Yüksel, "Osmanlı İmparatorluğu'na Matbaanın Girişi ve Toplumsal Yanlıkları", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2007; Taner Timur, "Matbaa, Aydınlanma ve Diploması, Said Mehmed Efendi", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.128, İstanbul, 2004, s.54-61.

¹³⁶ Yalçınkaya, "XVIII.Yüzyıl Islahat", s.780.

olmayanlara ve hak kazanmayanlara medrese ve mülazametinin verilmemesi istenmiştir¹³⁷. Diğer bir örnekte Ebubekir Ratıp Efendi, 153 günlük Viyana vazifesi sırasında yazdığı mektuplarla III. Selim'e, eğitim sistemi ve sosyo-ekonomik durumla ilgili bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bütçe açığının kapatılması, damga resimlerinin konulması, iç ticaretin ve yerli sanatların geliştirilmesi bunlardan sadece birkaçıdır¹³⁸.

Ebubekir Ratıp Efendi'nin, Avusturya'nın askerî ve sivil idaresi hakkında verdiği bilgiler bu devletin en önemli yanlarını belirtecek niteliktedir. Ratıp Efendi, o zamanın modern devletini nitelendiren önemli konular üzerinde durmuş, Tanzimat Fermanı'ndaki fikirleri 45 yıl önce ileri sürmüştür.¹³⁹ Sefaretnamelerde elçilerin davetli olarak gittikleri opera, tiyatro, saray, müze, rasathane, hastane, okul, tersane, imalathane, bahçe gibi yerler hakkında da bilgiler verilir. İmarlı ve bakımlı şehirler, zengin ülkeler ve iyi işleyen düzen bu insanları etkilemiştir¹⁴⁰. Sefirler kendilerini etkileyen kurumlarla ilgili sefaretnamelerinde yönlendirmelerde bulunmuşlardır. Örneğin; modernleşme bağlamında 1846 yılında bir müzenin teşkil edilmesi¹⁴¹ sefaretnamelerdeki yönlendirmelerin bir sonucudur. Avrupa'yı askerî ve sivil pek çok bakımdan incelemeye çalışan sefirler, halkın iş gücü sahibi olup üretim yapması için, pek çok imalâthane açılmış olduğunu görür. Kumaş, halı, dokuma tezgâhları, porselen, ayna imalathaneleri sefaretnamelerin birçoğunda yer alır. Yolların düzgün ve emin oluşu, güzergâhlarda konaklama yerlerinin bulunuşu, ticaretin sık sık değişmeyen, oturmuş kanunlar çerçevesinde yapıyor olması, elçilerin sürekli anlattıkları hususlardır¹⁴².

¹³⁷ Recai Doğan, s.431.

¹³⁸ Namık Sinan Turan, *İmparatorluk ve Diplomasi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, İstanbul, 2014, s.287.

¹³⁹ Berkes, s.99.

¹⁴⁰ Altuniş-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde", s.140.

¹⁴¹ İbrahim Serbestoğlu-Turan Açık, "Osmanlı Devleti'nde Modern Bir Okul Projesi, Müze-i Hümayûn Mektebi", *Akademik Barış Dergisi*, C.6, S.12, 2013, s.159.

¹⁴² Altuniş-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde", s.157.

1.4. I.Mahmud Dönemine Kadar Yazılan Sefaretnameler

Osmanlı Devleti, kurulduğu yıllardan itibaren beylikten devlete geçiş sürecinde art arda askerî zaferler elde ederek diplomatik üstünlüğü de ele geçirdi. Devlet rejiminin şekil aldığı ve siyasi bürokrasinin hızlıca kurumsallaştığı bu dönemde, merkezi otoritesinin güçlülüğü ve üstün devlet olma realitesi ile hareket eden Osmanlı Devleti, mütevazı bir dış politika izledi. Özellikle İstanbul'un fethiyle birlikte imparatorluk sürecini başlatan devlet, bu fetihden 1606 yılına kadar geçen süreçte diplomaside tartışılmaz yegane güç olmayı başarabildi. Yalnız bu başarı sonraki yıllarda Avusturya ile girişilen mücadelelerde (1606 Zitvatorok, 1683 II.Viyana Kuşatması, 1699 Karlofça, 1718 Pasarofça) alınan yenilgilerle birlikte yerini gitgide başarısızlığa bıraktı. Osmanlı Devleti, yaşadığı toprak kayıplarının yanısıra diplomasideki üstünlüğünü de aşamalı bir şekilde kaybetti. Batılı ülkelerle kültürel temaslarda bulunularak başarısızlığın altında yatan nedenler araştırıldı ve bu ülkelere sefirler gönderildi. Bu sefirlerin kaleme aldıkları sefaretnamelerde yer alan bilgilere göre Osmanlı kurumlarının Batılı örneklerle göre şekil almaya başladığı görülmektedir. Çağdaşlaşma hareketleriyle birlikte ıslahat girişimleri askerî alanla birlikte sosyal hayatta da hız kazandı. Bu başlık altında I.Mahmud dönemine kadar yazılan sefaretnamelerin genel olarak tanıtımı yapılmış ve önemli bulduklarımızla ilgili sefirlerin gönderilme ve sefaretnamelerin yazılma nedenleri üzerinde durulmuştur. I.Mahmud döneminden önceki sefaretnameler hakkında ayrıntıya inilmemekle birlikte bir alt yapı oluşturmak hedeflenmiştir. I.Mahmud döneminde yazılan sefaretnamelerin sayısına ve sefirlerin gönderildikleri ülkelere bakılarak onun dönemini, kendisinden önceki dönemlerden ayıran özellikler hakkında bir ön bilgiye sahip kılmak amaç edinilmiştir. I.Mahmud dönemine kadar yazıldığı tespit edilen toplam on sefaretname bulunmaktadır. Bu sefaretnamelerin yıllara göre kronolojik sırası Tablo 2'deki gibidir.

Yazıldığı Yıl	Sefaretname Yazarı	Gönderilen Ülke
1470	Taceddin	Akkoyunlu
1495	Hacı Zağanos	Macaristan
1540?	Hidayet	Avusturya
1665	Kara Mehmed Paşa	Avusturya
1688-1692	Zülfikar Paşa	Avusturya
1711	Seyfullah Ağa	Avusturya
1719	İbrahim Paşa	Avusturya
1720-1721	Yirmisekiz Çelebi Mehmed	Fransa
1721	Dürrî Ahmed Efendi	İran
1722-1723	Nişli Mehmed Ağa	Rusya

Tablo 2: I.Mahmud Dönemine Kadar Yazılan Sefaretnameler

Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz sefaretnameler, çalışmamızın ana konusunu teşkil etmediklerinden haklarında kısa malumatlar vermenin daha uygun olacağı kanaatine vardık. Örneğin; Hacı Zağanos'un imzasını taşıyan bir sefaret raporundan bu zatın Budin'e oradan da Viyana'ya gidip Avusturya kralı ile barış ve ittifak üzere görüştüğünü öğrenmekteyiz¹⁴³. Kara Mehmed Paşa, Vasvar Muahedesi'nden sonra Osmanlı ve Avusturya devletleri arasındaki dostluk ilişkilerini yeniden kurmak maksadıyla Rumeli Beylerbeyi payesiyle Viyana'ya gönderildi¹⁴⁴. Bu sefaretname, arşivde yer alan yazılı vesikaların en eskisi olması hasebiyle önem arz etmektedir. Sefaretnamenin içeriğinde merasim, teşrifat ve protokol kuralları

¹⁴³ Unat,s.43.

¹⁴⁴ Unat, s.47.

hususlarında da aydınlatıcı bilgiler yer alır. Sefaretnameyi önemli kılan bir diğer neden Viyana şehrinin kale ve istihkâmları konularında verdiği bilgilerdir¹⁴⁵. Bir diğer Osmanlı elçisi olan Zülfikar Paşa, Viyana bozgunu yıllarında 1688’de barış görüşmeleri yapmak üzere Viyana’ya elçi olarak gönderildi ve burada dört yıl kaldı. Sefaretnamesinde elçiliği müddetince yaptığı görüşmeler ile gidiş ve dönüş yolculuğunu anlatmıştır¹⁴⁶. Bu eserde anlatılan ilginç olayların başında Osmanlı elçilik heyetinin esir alınışı gelmektedir.

Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa, Avrupa’yı tanımak gerektiğini fark eden ilk Osmanlı sadrazamıdır. Nevşehirli İbrahim Paşa, Osmanlı tarihinde ilk kez Avrupa devletlerine elçiler gönderdi. Buna göre elçiler sadece askerî ve ticari antlaşma yapmaya gitmediler. Avrupalı devletlerin askerî gücü ve devlet yapısı ile ilgili bilgiler de edineceklerdi. İbrahim Paşa ve Yirmisekiz Çelebi Mehmed’in Fransa ve Nişli Mehmed Ağa’nın Rusya seyahati bu minval üzeredir¹⁴⁷. Zeki ve bilgin bir kişi olan İbrahim Paşa aynı zamanda yabancı dil bilmekteydi. Bu özellikleriyle Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa’nın dikkatini çekti ve 1718 Pasarofça antlaşmasından bir yıl sonra Rumeli Beylerbeyi unvanıyla Avusturya’ya elçi olarak gönderildi¹⁴⁸. İbrahim Paşa’nın eserindeki seviyeli üsluptan burada gördüklerini mahiyetinde bulundurduğu bir görevliye yazdırdığı anlaşılmaktadır. Bu sefaretnameden yol güzergâhı, Viyana’daki karşılama merasimleri, Pasarofça ile birlikte tamamen elden çıkan Belgrad kalesinin son durumu ve elçi mübadelesi meseleleri hakkında bilgiler edinilebilmektedir¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Unat, s.48 ; Ayrıca bk. Mehmed Zeki Pakalın, “ Beç’te Bir Osmanlı Sefiri”, *Edebiyatı Umumiye Mecmuası*, II/46, İstanbul, 1917, s.325-329.

¹⁴⁶ Afyoncu, s.116; Ayrıca bk. Songül Çolak, *Viyana’da Osmanlı Diplomasisi (Zülfikar Paşa’nın Mükaleme Takriri)*, (Yay.Haz. Songül Çolak), İstanbul, 2007; “Zülfikar Paşa’nın Mükaleme Takririne Göre Osmanlı Elçilik Heyetinin Komorn ve Pottendorf’ta Hapsedilmesi ve İstanbul’a Dönme Çabaları”, *Belleten*, S.258, TTK, Ankara, 2006, s.589-617; “Avusturya Elçiliği Esnasında (1688-1692) Zülfikar Paşa’nın Lehistan Vekilleri İle Yaptığı Sulh Müzakereleri”, *Belleten*, S.267, TTK, Ankara, 2009, s.443-463.

¹⁴⁷ Afyoncu, s.116.

¹⁴⁸ Hüner Tuncer, “Viyana Sefaretnamesi Elçi İbrahim Paşa”, *Milletlerarası Hukuk ve Özel Hukuk Bülteni*, C.4, S.2, 1984, s.100.

¹⁴⁹ Unat, s.52. Ayrıca bk. Ahmed Refik, “Pasarofça Muahedesinde Sonra Viyana’ya Sefir İzamı”, *TOEM*, S.40, s.211-227; Marcus Köhbach, “ Viyana Sefiri İbrahim Paşa Hakkında Anonim Bir Rapor (1719-1720)”, *I.Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Bildirileri*, Eskişehir, 1987, s.133-171; Friedrich Kraelitz, “ İbrahim Pascha Sefaretnamesi, Bericht über den Zug des Grossbotschafters nach Wien im Jahre 1719”, *Sitzungsberichte der K.K. Akademie*, III./159, 1907.

İbrahim Paşa'nın Viyana Sefaretnamesi'nde Belgrad kalesiyle ilgili verdiği bilgiler, Osmanlı Devleti'nin bu kalenin son durumu hakkında bilgi sahibi olması açısından oldukça önemlidir.

Osmanlı sefaretnameleri arasında en fazla üzerinde durulan eser, Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in, Fransa Sefaretnamesi'dir. Bu eser Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in 1720-1721 yıllarındaki Fransa elçiliğini anlatmaktadır. Eser, edebi ve tarihi kıymetinin yanı sıra Osmanlı toplum yaşantısına yaptığı tesir açısından da önemlidir¹⁵⁰. Yirmisekiz Çelebi Mehmed, Fransa gezintisi sırasında gördüğü sarayları, hayvanat ve nebatat bahçelerini, askerî hastaneleri, eczaneleri, rasathaneleri, Goblin halı imalâthesini, ayna atölyelerini, krallık kalelerinin maketlerinin bulunduğu divanhaneleri ve gezdiği diğer yerlerle ilgili izlenimlerini sefaretnamesinde tüm ayrıntılarıyla birlikte aktarmıştır¹⁵¹. Matbaacılığı Osmanlı İmparatorluğu'na getiren, güzel sanatlar alanında Batı'da gördüğü yenilikleri Osmanlı Devleti'nde de uygulamaya çalışan Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in sefaretnamesi bu açılarından oldukça önem arz etmektedir. Aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda girişilen ıslahat hareketlerine de büyük bir esin kaynağı olmuştur¹⁵².

Dürri Ahmed Efendi, Avusturya ile Pasarofça Antlaşması'nın imzalanması sırasında, iki devlet arasındaki ticari konuları içine alan ticaret antlaşmasının (27 Temmuz 1718) 19. maddesi uyarınca, Osmanlı topraklarından geçecek Avusturya-İran ticaret yoluna ait meseleleri halletmek üzere İran'a elçi olarak gönderildi¹⁵³. Dürri Ahmed Efendi'nin sefaretnamesi, Doğu ülkelerine ait kayda geçen ilk Osmanlı sefaretnamesidir¹⁵⁴. Dürri Ahmed Efendi'nin kaleme

¹⁵⁰ Afyoncu, s.117.

¹⁵¹ *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Sefaretnamesi*, (Yay.Haz.Abdullah Uçman), Tercüman Yay,İstanbul, 1975, s.8.

¹⁵² Tuncer, "Viyana", s.99; Çelebi Mehmed'in Fransa Sefaretnamesi için Ayrıca bk. *İlk Osmanlı Sefiri 28 Çelebi Mehmed'in Fransa Anıları "Kafirlerin Cenneti"*, (Çev.Murat Aykaç Erginoz), İstanbul, 2002; *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi*, (Yay.Haz.Beynun Akyavaş), Ankara, 1993; *Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in Fransa Seyahatnamesi*, (Yay.Haz.Şevket Rado), İstanbul, 1970; Hüner Tuncer, "Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi (1720-1721)", *Belleten*, S.199, TTK, Ankara, 1987, s.131-151; Jeanne Chevalier Lavourie, "Nimes'de Bir Osmanlı Elçisi", (Çev. Sezen Ongon), *Hayat Tarih Mecmuası*, S.1, İstanbul, 1970, s.25 vd.

¹⁵³ Aydın Talay, "Dürri Ahmed Efendi", *DİA*, C.10, TDV, Ankara, 1994, s.35.

¹⁵⁴ Afyoncu, s.118.

aldığı İran Sefaretnamesi'nden elçinin yolculuğuna, idarecilerle giriştiği siyasi temaslara, saray hayatına, merasimlerine, İran'ın iç teşkilatına ve Kafkas halklarıyla olan münasebetlerine ilişkin bilgilere ulaşılabilmektedir¹⁵⁵. Bu sefaretname yazımında da geleneksel kurallara uyulduğu görülür. Dürri Ahmed Efendi'nin sefaretnamesi, I.Mahmud dönemine kadar İran ile ilgili yazılmış tek sefaretname olma özelliğini taşır. Bir diğer örnekte olduğu gibi Osmanlı Devleti, Rusya'nın, Kafkas halkları ve Şirvan Hanlığı'na karışmasının iki devlet arasındaki barışa aykırı düşeceğini bildirmek üzere Nişli Mehmed Ağa'yı, Moskova'ya gönderdi¹⁵⁶. Nişli Mehmed Ağa, Rusya sefareti sırasında karşılaştığı olaylar ve giriştiği siyasi münasebetler hakkında görüş ve düşüncelerini aktardığı bir sefaretname hazırlayarak saraya sundu.

Bütün bu sefaretnameler içerisinde ayrı bir önem taşıyan Fransa Sefaretnamesi, içerdiği konular münasebetiyle Batılılaşma tarihimizin dönüm noktasını oluşturur. Kendisini Batıdan üstün gördüğü için Batı'yı takip etme lüzumunu görmeyen Osmanlı, artık Batı'nın üstünlüğünü kabul etmiş ıslahatlarda ve mimari yapılarda yaşanan Batı tarzı değişimler bu kabulün ispatı olmuştur¹⁵⁷. Görüldüğü üzere I.Mahmud'tan önceki dönemlerde kaleme alınan sefaretnamelerin çoğunluğu Avusturya üzerinedir. Avusturya karşısında alınan yenilgilerin nedenlerini araştırmak üzere bu ülkeye elçiler göndermek, Osmanlı Devleti tarafından zaruri bir ihtiyaç olarak görülmüştür.

¹⁵⁵ Unat,s.60; Dürri Ahmet Efendi ve Sefaretnamesi ile ilgili bakabileceğiniz diğer kaynaklar: Münir Aktepe, "Dürri Ahmet Efendi'nin İran Sefareti", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1/1-5, İstanbul, 1967-1968; M.Ziya Bağrıaçık, "Dürri ve Divanındaki Tarih Manzumeleri", Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Van, 1995; Ayhan Ürkündağ, "Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi", Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Afyonkarahisar, 2006; Suraiya Faroqhi, "İran'da Bir Osmanlı Sefiri: Dürri Ahmed Efendi ve Safevi İmparatorluğu'nun Yıkılışı (1720-1721)", *Yeni Bir Hükümdar Aynası*, (Çev.Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2011, s.183-208.

¹⁵⁶ Aydın Mertayak, "Nişli Mehmed Ağa'nın Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi", Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Tokat, 2005, s.62. Nişli Mehmed Ağa ve Sefaretnamesi hakkında bk. Faik Reşit Unat, "Kapıcıbaşı Nişli Mehmed Ağa'nın Moskova Sefaretnamesi", *Tarih Vesikaları Dergisi*, C.II, S.10, 1942 s.284-299.

¹⁵⁷ Asuman Akay Ahmed-Emre Çay, "XVIII. Yüzyılda Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in Fransa'ya Bakışında Kültürlerarası Değerlendirme", *Turkish Studies-İnternational For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/10 Fall, p.1-16, Ankara, 2013, s.14.

İKİNCİ BÖLÜM

2. I.MAHMUD DÖNEMİNDE KALEME ALINAN SEFARETNAMELER

Bu bölümde I.Mahmud döneminde doğu ve batı ülkelerine gönderilen sefirlerin kaleme aldıkları sefaretnamelerin tanıtımı yapılacak ve sefaretname yazarlarının hayat hikayeleri anlatılacaktır. 1730 ve 1754 yılları arasında yazılmış toplam sekiz sefaretname bulunmaktadır. Bu sefaretnamelerin yıllara göre kronolojik sırası aşağıdaki gibidir.

Yazıldığı Yıl	Sefaretname Yazarı	Sefaretname Adı
1730	Elhac Mustafa Efendi	Viyana Sefaretnamesi
1730	Mehmed Efendi	Lehistan Sefaretnamesi
1732-1733	Mehmed Said Efendi	İsveç Sefaretnamesi
1744	Mehmed Emin Efendi	Hindistan Sefaretnamesi
1740-1742	Mehmed Emni Beyefendi	Rusya Sefaretnamesi
1746	Mustafa Nazif Efendi	İran Sefaretnamesi
1747	Mustafa Rahmi Efendi	İran Sefaretnamesi
1748	Hatti Mustafa Efendi	Viyana Sefaretnamesi

Tablo 3: I.Mahmud Döneminde Yazılan Sefaretnameler

Söz konusu sefaretnamelerin ve sefaretname yazarlarının tanıtımına geçmeden önce Osmanlı Devleti'ndeki genel durum, I.Mahmud'un tahta çıkış süreci ve sefaretlere gerekli kılan nedenler üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.

2.1.Osmanlı Devleti'nde Genel Durum

XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde siyasi, idarî, mali, askerî, sosyal ve kültürel alanlarda belirgin bir şekilde duraklama görülmekteydi. Bu duraklama kısa bir süre sonra devletin hemen her kurumunda bir bozulma ve çözülmeye dönüştü. II.Viyana Kuşatması¹⁵⁸ ve sonrasında gelen ağır yenilgi Osmanlı Devleti'nin durumunu daha da güçleştirdi¹⁵⁹. Viyana, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da ilerlediği en son noktadır¹⁶⁰. 1683 yılı, Osmanlılar için zirveden dönüş ve sonun başlangıcı, Avrupalılar için ise tam tersine İstanbul'un ve Kuzey Afrika'nın Osmanlılar tarafından fethinden sonra karşı karşıya kaldıkları kuşatma çemberinin kırılması demektir¹⁶¹. 1683 bozgunu, Osmanlı Devleti'nde henüz bir hakikatmiş gibi görülmeyen gerileyişin anlaşılmasına vesile olmuş, diğer yandan batı dünyasını, bundan sonra doğu dünyasına karşı yapacağı teşebbüslerde cesaretlendirmiştir¹⁶².

Birçok cephede 16 yıl boyunca süren savaşlar 1699 yılında Osmanlı Devleti tarihinin ilk ve en büyük toprak kayıplarının verildiği Karlofça Antlaşması'yla sona erdi¹⁶³. Karlofça ile Osmanlılar ilk kez müzakere ederek bir antlaşma imzaladılar. Daha önceki antlaşmalarda şartları Osmanlılar koyuyor ve karşı taraf kabul ediyordu. Karlofça Antlaşması, ilk kez masa başı diplomasisiyle tanışan Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisinin ilk resmi belgesidir¹⁶⁴.

¹⁵⁸ 1682'de Osmanlı ordusu kumandanı Sadrazam Kara Mustafa Paşa, Habsburgların Fransa ile savaştığı bu tarihlerde Viyana'yı kuşatmanın en uygun zaman olacağına karar verdi. Bu amaçla Osmanlı ordusu II.Viyana seferine çıktı. R.Murphey'in, Tarihçi Nihadi'den aktarımına göre, 1683 yılında Viyana'da Osmanlı ordusuna komuta eden Kara Mustafa Paşa'nın pintiliği ve bir otorite zayıflığı ile askerlerin beklentilerini yerine getirememesi yüzünden bu savaş kaybedilmiştir. Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, İletişim Yay, İstanbul, 2010, s.369; Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş (1500-1700)*, (Çev.M.Tanju Akad), Homer Yay, İstanbul, 2007, s.160. Ayrıca bk. Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.IV, TTK, Ankara, 2011, s.2146-2166.

¹⁵⁹ İsmail Ödemiş, "Mustafa Efendi'nin Viyana Sefareti ve Sefaretnamesi, (İstilah-ı Nemçe),1730", Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Çankırı, 2013, s.8.

¹⁶⁰ Sabri Zengin, *Osmanlı'nın Fetih Yöntemleri*, Nesil Yay, İstanbul, 2008, s.99.

¹⁶¹ Kemal Çiçek, "II.Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703)", *Türkler*, C.9, Yeni Türkiye Yay, Ankara, 2002, s.1372.

¹⁶² Cevat Üstün, *1683 Viyana Seferi*, TTK, Ankara, 2010, s.1. İkinci Viyana Kuşatması için ayrıca bk. İlber Ortaylı, "İkinci Viyana Kuşatması'nın İktisadi Sonuçları Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları-Journal of Ottoman Studies*, S.II, 1981, s.195-202.

¹⁶³ Ödemiş, s.8.

¹⁶⁴ Uğur Kurtaran, "Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açından Değerlendirilmesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.35, S.60, Ankara, 2016,

Karlofça Muahedesi, Osmanlı İmparatorluğu'na sadece Tisa-Tuna-Marş köşesini bırakıyordu¹⁶⁵. Bu antlaşma, Osmanlı yayılmasına ve tahakkümüne son vermekle birlikte Osmanlı'nın, Avrupalı devletler üzerindeki mutlak üstünlüğünün ortadan kaldırılması açısından da önemlidir. Antlaşmayla birlikte Osmanlı Devleti, daha önceleri önem vermediği İngiltere, Fransa, Felemenk, gibi bazı Avrupalı devletlerin siyasetlerinin etkisinde kalarak, denge siyasetini izledi¹⁶⁶.

Gaza, cihad ve ganimet ölçüsüne göre ekonomik sistemine yön veren Osmanlı, Karlofça ile birlikte alınan yenilginin faturasını halka çıkardı. Bu durum açlık ve kıtlık ile karşı karşıya kalan halk nezdinde hoş karşılanmayarak çeşitli isyan hareketlerinin başlamasına neden oldu. Devletin içinde bulunduğu bu sıkıntılı durumun da etkisiyle 1703 yılında Edirne Vak'ası¹⁶⁷ olarak bilinen isyan hareketinin sonucunda asiler II.Mustafa'yı tahttan indirerek yerine III.Ahmed'i tahta çıkardılar¹⁶⁸. II. Mustafa'nın devrilmesine neden olan Edirne Vak'ası doğrudan Karlofça'yla bağlantılı olmayıp, 1683'te başlayan felaketlerle ve sarsıntılarla dolu 20 yıllık bir sürecin sonucudur. Bu tarihten itibaren yavaş fakat radikal ıslahatların yapılmasına ortam hazırlandı¹⁶⁹. III.Ahmed her ne kadar barışçıl ve tarafsız bir politika izlemeye çalışmış olsa da Lehistan krallığı meselesi ve İsveç kralının Osmanlı topraklarına sığınması yüzünden

s.115. Ayrıca bk. Rıfa'at Ali Abou El Haj, "Karlofça'da Osmanlı Diplomasisi II", *Tarih ve Toplum*, Çev: Yasemin Saner Gönene, S.192, 1999, s.360.

¹⁶⁵ F.Eckhart, *Bulgar Prensiği Doğrudan Osmanlı Başkentine Bağlandı*, (Çev.İbrahim Kafesoğlu), TTK, Ankara, 2010, s.141.

¹⁶⁶ Uğur Kurtaran, "Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)", Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Tokat, 2006, s.214.

¹⁶⁷ 1703 yılında çıkan, Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin ölümü, II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi ve yerine III. Ahmed'in cülüsü ile sonuçlanan ayaklanmadır. Abdulkadir Özcan, "Edirne Vak'ası", *DİA*, C.10, TDV, Ankara, 1994, s.445; Edirne Vak'ası için ayrıca bk. Tahir Sevinç, "1703 Edirne Vakası", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Isparta, 2004; Mahmud Celaleddin, *Ravzatü'l Kâmilîn-Şerh-i Şefîknâme*, İstanbul,1290; Rifa'at Ali Abou-El-Haj, *1703 İsyanı (Osmanlı Siyasetinin Yapısı)*, (Çev.Çağdaş Sümer), Tan Yay, İstanbul, 2011.

¹⁶⁸ *İstanbul'un zapt u rabtu müşarün-ileyhe tefviz olunup, kara tarafında üç, derya canibinde beş kapu açılıp kusurları kapandı. Ve her mahalleye onar âdem bekçiler tayin ve kapulara ademler konulup her taraftan gelen ahz ve kapuya getirülüp, ba'dehû izin verildi. Yine Et Meydanı'nda esnaf bayrakları ve çadırları durup, ahşam ve sabah adem eksik olmayup ve dükkanlar açılmayup cum'a namazı kılınmayup, Edirne'ye varup, cülüs-ı Sultan Ahmed Han haberi gelince bu minval üzere evkat-güzar olundu. Anonim Osmanlı Tarihi (1688-1704)*, (Yay.Haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara, 2000, s.243; Ödemiş, s.9.

¹⁶⁹ Yalçınkaya, "XVIII.Yüzyıl Islahat", s.763.

Ruslarla savaşa girmek zorunda kaldı. Savaş sonucunda Rusların talebi üzerine 1711’de Prut Antlaşması¹⁷⁰ imzalandı. Prut Antlaşması’nın en mühim maddeleri arasında Azak kalesinin Türklere iadesi, Rus kalelerinin yıkılması, Rusların Lehistan’dan çekilmeleri ve İsveç kralına kendi ülkesine serbestçe dönme hakkının verilmesi gibi maddeler sayılabilir¹⁷¹.

Prut Seferi sırasında Osmanlı ordusunun Ruslara karşı üstünlüğü, Karlofça Antlaşması’nda kaybedilen toprakların geri alınması arzularını artırdı¹⁷². Bunun üzerine Venedik’in Karlofça Antlaşması’nın şartlarını ihlal ettiğini Avusturya hükümetine bir mektupla bildiren Osmanlılar, olumlu bir cevap almamakla birlikte Avusturya ile Venedik arasında 13 Nisan 1716’da bir ittifak antlaşması imzalanmasını da engelleyemediler¹⁷³. Avusturya ve Venedik ile yapılan savaş sonucunda büyük bir yenilgi alınınca 1718’de Pasarofça Antlaşması¹⁷⁴ imzalandı. Bu antlaşmayla birlikte kaybedilen toprakları geri almak bir yana dursun Belgrad, Semendire, Eflak Boğdan gibi önemli yerler de Osmanlı Devleti’nin elinden çıktı. Pasarofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Orta Avrupa’dan tamamen elini çekmekle kalmıyor aynı zamanda Avrupa’yı titrettiği devir de sona eriyordu. Pasarofça’dan sonra artık Avrupa’ya karşı izlenilecek dış politikada fetih ve gaza yerine mevcut toprakları savunma ilkesine dayalı politikalar etkili olmaya başladı¹⁷⁵.

¹⁷⁰ Osmanlı-Rus Muharebesi ve Prut Seferi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.IV/I, TTK, Ankara, 1995, s.76-95. Prut Antlaşması ile ilgili bk. BOA, *Nâme-i Hümayûn Defteri*, VI, 218-219.

¹⁷¹ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, TTK, Ankara, 2014, s.280.

¹⁷² Ödemiş, s.10.

¹⁷³ Abdulkadir Özcan, “Pasarofça Antlaşması”, *DİA*, C.34, TDV, Ankara, 2007, s.178. Ayrıca bk. Jorga, C.4, s.292-298.

¹⁷⁴ Pasarofça Antlaşması ile ilgili bk. Özcan, 177-181; Uğur Kurtaran, “Pasarofça Antlaşmasına Göre Yapılan Sınır Tahdit Çalışmaları ve Belirlenen Yeni Sınırlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.11, S.55,2018, s.285-300; *Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri, 1526-1791*, Ukde Yay, Kahramanmaraş, 2009,s.158-214.

¹⁷⁵ Ödemiş, s.11.

2.2.1730 Viyana Sefaretnamesi

2.2.1.Elhac Mustafa Efendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti

Elhac Mustafa Efendi, Kastamonu'nun Kerel köyünde 1688' de doğdu. Ayandan Amarzade Mehmed Ağa'nın oğludur. Çocukluğunda babasının vefatıyla İstanbul'a gelip amcası Elmas Mehmed Paşa'nın telhisçisi Abdi Ağa terbiyesinde kalıp Tavukçubaşı Ali Ağa'ya damat oldu¹⁷⁶. 1718'de Ali Ağa ölünce yerine Tavukçubaşı olmuştur¹⁷⁷. Ulema ile görüşen kalemde yükselerek 1730'da başmukataacı¹⁷⁸ makamına erişti.¹⁷⁹. Aynı yılın ilk aylarında Osmanlı Devleti'nde taht değişikliği oldu ve III.Ahmed tahttan feragat ederek yerine I.Mahmud padişah oldu. Söz söylemedeki yeteneği bilindiğinden Mustafa Efendi, 1143 senesi Cemaziye'l-ülâsında¹⁸⁰ İmparator VI. Karl ile görüşmek¹⁸¹ ve I.Mahmud'un cülûsunu bildirmek üzere Avusturya'ya memur edildi¹⁸².

Genç yaşlarından itibaren devletin çeşitli kademelerindeki siyasilere kurduğu temaslar ve sergilediği dürüst kişilik sayesinde bu elçiliğe layık görüldüğü düşünülebilir. Buna göre, Mustafa Efendi'nin siyasi hayatı boyunca iki defa görevinden azledilmesi siyasi entrikalara kurban gittiği düşüncesini doğurmaktadır. Viyana sefaretlüğünü başarılı bir şekilde tamamlayıp ülkeye döndükten sonra art arda çeşitli makamlara getirildi. 1732'de büyük kale tezkirecisi, 1733'de piyade mukabelecisi aynı sene beylikçi, 1736'da da Reisülküttap¹⁸³ görevlerine

¹⁷⁶ Mehmed Süreyya, "Mustafa Efendi (Tavukçubaşı Damadı)", *Sicill-i Osmani*, C.4, (Yay Haz.Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s.1178.

¹⁷⁷ Ödemiş, s.5.

¹⁷⁸ Osmanlı maliyesinde vergi gelir birimini ifade eden bir terimdir. Sözlükte "kesmek" mânasındaki Arapça Kat kökünden türeyen mukataa "kesişmek" demektir. "Belirli bir miktar üzerinde karşılıklı anlaşma" olarak tanımlanabilecek bir genel anlamı vardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Genç, "Mukataa", *DİA*, C.31, TDV, Ankara, 2006, s.129; Ayrıca bk. Mehmet Zeki Pakalın, "Mukataa", *Osmanlı Tarih ve Terimleri Sözlüğü*, C.II, MEB, İstanbul, 1983, s.578; Bekir Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII.Yüzyıl)*, Kitabevi Yay, İstanbul, 2003.

¹⁷⁹ Süreyya, C.4, s.1178.

¹⁸⁰ Kasım-Aralık 1730.

¹⁸¹ Unat, s.5.

¹⁸² Ödemiş, s.5.

¹⁸³ Osmanlı bürokrasisinde yazı işlerini yürüten Divan Kalemî'nin âmirine verilen addır. Katiplerin reisi manasına gelir.Hariciye nazırlığı yerine kullanılmış bir tabirdir. Recep Ahışhalı, "Reisülküttap", *DİA*, C.34, TDV, Ankara, 2007, s.546; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul, 1983, s.25;

atandı¹⁸⁴. İlk iş olarak Rusya ile barış müzakereleri sebebiyle Namirava isimli yere geldi. 1738'de İstanbul'a döndü. 1739'da Yeğen Mehmed Paşa ile Adakalesi fethinde 1740'da ise Uyuz Mehmed Paşa ile Belgrad Kalesi fethinde bulundu¹⁸⁵. 1741'de görevinden azledilince memleketi Kastamonu'ya sürüldü. 1741'de Hacca gitti. 1742'de tekrar İstanbul'a geldi¹⁸⁶. 1743'de defteremini¹⁸⁷ 1744'de ikinci defa reisülküttap oldu. 1747'de görevinden tekrar azledilince bu sefer Edirne'ye sürüldü. 1748'de ruzname-i evvel¹⁸⁸ oldu. 1749'da Kayalar'da yalısında vefat etti. Cenazesi, Eyüp Sultan Camii'nin deniz kapısında medfundur¹⁸⁹.

Ahmed Resmi Efendi, Halifetü'r-rüesa-Sefinetü'r-rüesa adlı eserinin Hacı Mustafa Efendi'yi anlattığı kısımda Mustafa Efendi'nin kişisel özelliklerini şöyle tarif etmiştir: *Mustafa Efendi kısa boylu, güzelliği çok, devlet hizmetinde emsalsiz bir kişi idi. O, manevi açıdan oldukça güçlü olmakla birlikte edebi olarak da oldukça yetenekliydi. Hafızası güçlü, gönü temiz, hitabeti kuvvetli biri olarak tanınan Mustafa Efendi, sohbetleri tatlı, cevapları tatmin edici birisi olarak bilinirdi. İnsani vasıfları dolayısıyla ciddiyet ve küfürden uzak diğer insanlara karşı da güler yüzle davranan bir kişiydi. Üç dilde nazım ve nesirde yetenekli olup özellikle Arapça'da Mısır ve Şam dil uleması ile kolayca konuşabilecek kabiliyete sahipti*¹⁹⁰.

Mustafa Efendi'nin birçok hayratı da bulunmaktadır. Yeniköy'de ve köyünde çok sayıda mescit, mektep, medrese, kütüphane, İstanbul'da mektep, çeşme, pek çok derslik ve

Ayrıca bk. Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001; Sevgi Gül Akyılmaz, "Reisülküttap ve Osmanlı Hariciye Nezaretinin Doğuşu", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Konya, 1990.

¹⁸⁴ Süreyya, C.4, s.1178.

¹⁸⁵ Ödemiş, s.6.

¹⁸⁶ Süreyya, C.4, s.1178.

¹⁸⁷ Osmanlılarda arazi kayıtlarını ihtiva eden defterlerin saklandığı ve bu defterlerle ilgili günlük işlemlerin yapıldığı Defterhâne'nin amirine verilen isimdir. Nişancıya bağlı olarak çalışır. Erhan Afyoncu, "Defter Emini", *DİA*, C.9, TDV, Ankara, 1994, s.91; Aybars Pamir, "Nişancı ve Hukuki Statüsü", *AUHFD*, 59 (4) 2010, s.701; Mahmut Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askerîyesi*, TTK, Ankara, 2014, s.82.

¹⁸⁸ Bu kalem mukataalar ve cizye gelirlerini hergün deftere kaydetmekle mükellefti. Ulufeli katiplerin maaşları rüznameciler tarafından verilir. Hazineye giren veya hazineden çıkacak olan para mutlaka ruznamecilerin onayından geçirdi. Bunların kalem müdürlerine *Ruznamçe-i Evvel/Ruzname-i Evvel* denirdi. Halaçoğlu, s.78.

¹⁸⁹ Süreyya, C.4, 1179.

¹⁹⁰ Ödemiş, s.7. Ayrıca bk. Ahmed Resmi Efendi, *Halifetü'r-rüesa-Sefinetü'r-rüesa*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, No.00720, s.43.

cihat-ı hayriye ve Haremeyn-i Şerifeyn'e surre-i cariyeye yaptı. Kayalar'da da bir çeşmesi vardır¹⁹¹. Elhac Mustafa Efendi, siyasi hayatı boyunca Osmanlı bürokrasisinin ekonomik ve sosyal yapısıyla ilgili önemli kademelerinde yer aldı.

2.2.2.Elhac Mustafa Efendi'nin Viyana Sefaretini Gerekli Kılan Hadiseler

Osmanlılar, Pasarofça'dan sonra Avrupa yönünde genişleme siyasetini bir kenara bırakıp başta Avusturya olmak üzere Rusya ve diğer Avrupalı devletlerin Osmanlı aleyhine genişlemelerini engelleyecek savunma tedbirleri almaya başladı. Genişlemenin bırakıldığı ve savunma tedbirlerinin alındığı bu dönemde Batının mutlak üstünlüğü kabul edilerek Batı tarzı ıslahatlar yapılmaya başlandı. Lale Devri¹⁹² olarak adlandırılan bu dönemde merkezde yapılan ıslahat ve düzenlemelerin yanı sıra Avrupa'nın değişik merkezlerine ilk kez elçiler gönderilerek Batı ile yakın ilişkiler kuruldu¹⁹³. Lale devri, Osmanlının düşünce uyanışının başlangıcıdır. Avrupa ile savaş alanlarının dışındaki temaslar da bu dönemde başladı¹⁹⁴. Aynı dönemde sadrazam İbrahim Paşa, padişahın eğlenmesi için Sadabad adı verilen yeni bir saray inşa ettirdi. Saray çevresine bahçeler, havuzlar, çeşmeler ve heykeller yapıldı. Bu sarayda Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in etkisiyle Fransa karalının sarayı ve yaşantısı örnek alındı. Bu dönemde devlet ileri gelenleri birbirleriyle lüks yaşam yarışına girdi¹⁹⁵. Böylece İstanbul'daki eğlence alemlerinde yapılan savurganlık sebebiyle yeni vergilerin konması ülkede sağlanan sosyal ve ekonomik dengeleri sarsmaya başladı. Anadolu'da ve Rumeli'de tekrar isyan ve eşkıyalık

¹⁹¹ Süreyya, C.4, s.1179.

¹⁹² İlk defa Yahya Kemal Beyatlı bu devir için "Lâle Devri" tabirini kullanmıştır. Tarihçi Ahmed Refik Altınay tarafından 1913 yılında *İkdam* gazetesinde tefrika edilen makalenin ve iki yıl sonra basılan kitabın başlığında kullanılan bu ad, Osmanlı tarih literatüründe yaygınlık kazanmış, Osmanlı tarihinin bir zevk, eğlence, barış, yenileşme ve sivil reform döneminin başlangıcı olarak anlaşılmıştır. Abdülkadir Özcan, "Lale Devri", *DİA*, C.27, TDV, Ankara, 2003, s.81,82. Ayrıca bk. M. M. Montagu, *Türkiye Mektupları: 1717-1718*, (Çev. Aysel Kurutluoğlu), İstanbul, Tercüman Yay, s. 66-67; Suner Pekin, "Yahya Kemal'le Konuşmalar ve Hatıralar", *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası*, S.3, İstanbul, 1988, s.265.

¹⁹³ Kurtaran, *Osmanlı Avusturya*, s.164. Ayrıca bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.IV/I, TTK, Ankara, 1995, s.125-146.

¹⁹⁴ Ödemiş, s.12.

¹⁹⁵ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yay, İstanbul, 2010, s.405.

olayları görülür oldu¹⁹⁶. Osmanlı Devleti bu iç huzursuzlukların yanısıra İran ile ardı arkası kesilmeyen savaş halini sürdürmekteydi.

Bu savaşlar aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Rusya ile başının derde girmesine sebebiyet veriyordu¹⁹⁷. Bu savaşlar sebebiyle halk nezdinde III.Ahmed ve özellikle Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya karşı düşmanlık arttı. Nadir Ali Şah'ın doğuda başarılar elde etmesi üzerine III.Ahmed, istemeyerek de olsa İran'a¹⁹⁸ karşı sefere çıkılmasına razı olarak Üsküdar'a geçti. Ancak Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın sefer işini ağırdan alması üzerine 28 Eylül 1730 günü Patrona Halil İsyanı¹⁹⁹ patlak verdi²⁰⁰. İsyanın bir an önce bastırılması yerine isyancıların istekleri sorularak zaman kaybedildi ve asilerin sayısı arttı²⁰¹. III.Ahmed, isyancılara karşı başarı elde edemeyince onların isteklerini yerine getirerek Damat İbrahim Paşa'yı, kethüdasını ve kaptanıderyayı boğdurttu. Birgün sonra kendisinin ve çocuklarının

¹⁹⁶ Ödemiş, s.13; 1721 yılında başlayıp 1726 yılını da içine alan bir varidat ve mesarifat defterine göre, altı yıllık gelirin toplamı 146.496 kuruş olup, giderin toplamı ise 120.000 kuruştur. Aradaki 26.496 kuruşluk farkın gelir kaynağı belli olmakla beraber gider kısmında masrafı kaydedilmemiştir. Gider kısmına kaydedilmeyen 26.496 kuruşluk masrafın padişahın şahsına ait olduğu düşünülmektedir. Ayrıca gider kısmında altı yılın her yılına düz bir mantıkla 20.000 kuruş yazılmıştır. Bu durumda gider kısmına derc edilen rakamların gerçekte daha fazla olduğu düşünüldüğü gerçeği Lale Devri etkinlikleri çerçevesinde sorgulanabilir. Hüseyin Özdeğer, "III.Ahmed'in Varidat ve Mesarifat Defteri", *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, S.1, Bayrak Yay, İstanbul, 1987, s.305.

¹⁹⁷ Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler", *Türkler*, C.9, Yeni Türkiye Yay, Ankara, 2002, s.1028.

¹⁹⁸ On Sekizinci yüzyılda Osmanlı-İran münasebetlerine ayrıntılı bir şekilde bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "XVIII.Asırda Osmanlı-İran Münasebetleri", *Türkler*, C.12, Yeni Türkiye Yay, Ankara, 2002, s.822-847.

¹⁹⁹ 1730 isyanını konu edinmiş çalışmaların geneline bakıldığında hemen hemen hepsinde "Patrona Halil İsyanı" başlığının tercih edildiği görülmektedir. Selim Karahasanoğlu son yıllarda yaptığı çalışmalarda kavramsal olarak bu ismin yanlışlığından söz etmektedir. Ona göre 1730 isyanı, kazananlarla kaybedenlerin mücadelesidir ve bu mücadeleyi tek bir kişiye mâl etmek ve onun üzerinden konuyu ele almak yanlıştır. Bu isyanda ulemadan ve diğer devlet adamlarından bazıları Patrona Halil'den daha etkin rol oynamışlardır. Bazı belgelerde isyanın organizatörleri ve baş aktörleri Ayasofya Vaizi İspirizâde Ahmed Efendi ve Niğdeli Ali Ağa olarak verilir; Ayrıntılı bilgi için bk. Selim Karahasanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair Yeni Bulgular İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirizade Ahmed Efendi ve Terekesi", *OTAM*, S.24, Ankara, 2008, s.97-129; Selim Karahasanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanı Üzerine Yeni Bir Eser Vakıa Takriri Bin Yüz Kırk Üç de Terki olmuştur", *OTAM*, C.28, S.46, Ankara, 2009, s. 179-187. Ayrıca bk. Songül Çolak, "Patrona Halil Ayaklanması'nı Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pây-ı Tahttaki Etkileri", *Türkler*, C.12, Yeni Türkiye Yay, Ankara, 2002, s.525-530; Abdülkadir Özcan, "Patrona İsyanı", *DİA*, C.34, Ankara, 2007, s.189-192; Abdi Efendi, *1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser: Abdi Tarihi*, (Yay.Haz. F. Reşit Unat), TTK, Ankara, 1999.

²⁰⁰ Münir Aktepe, "Ahmed III.", *DİA*, C.2, TDV, İstanbul, 1989, s.36-37.

²⁰¹ Çolak, "Patrona Halil Ayaklanması", s.850.

hayatına kısılmaması²⁰² şartı ile tahttan I.Mahmud lehine feragat ederek ona biat etti²⁰³. Patrona İhtilali sonucunda III.Ahmed'in saltanatının sona ermesiyle Osmanlı tahtına I.Mahmud geçti. Yeni hükümdarın tahta çıkışını tebliğ için belli başlı devletlere elçiler yollandı. Viyana'ya da başmukataacı ve tavukçubaşı Hacı Mustafa Efendi gönderildi²⁰⁴. Hacı Mustafa Efendi, burada padişaha sunmak üzere 1730 yılında Viyana Sefaretnamesini kaleme aldı.

2.2.3.1730 Viyana Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri

Faik Reşit Unat'ın eserinden edindiğimiz bilgilere göre Mustafa Efendi'ye ait Viyana Sefaretnamesi'nin beş adet yazma nüshası bulunmaktadır²⁰⁵.

1. İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, No.843
2. İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, No.844
3. İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi, Bağdat No.224
4. İstanbul Üniversitesi Yıldız Yazmaları, No.270 (v.196-218)
5. İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi, No.1293/2²⁰⁶

Tez çalışmamızda kaynak olarak kullanacağımız sefaretnamenin İstanbul Millet Kütüphanesi No:844'deki nüshası tüm yönleriyle eksiksiz kabul edildiği için esas olarak alındı. Eser, toplamda 30 varaktır ve 1(a) sayfası Besmele ile başlar. Birinci satırında *Ba'de hamdulillahi'l-müstahhik li cemi'ül-mecd ve's-senâ ve's-salavat...*ile başlayan uzunca bir

²⁰² 1 Ekim sabahı idam edilen bu üç kişinin cesetleri öküz arabaları üzerinde saraya getirildi ve parçalanmak üzere halka teslim edildi. Sultan III.Ahmed kendisi ve ailesi için güvence talep etti ve bunun karşılığında tahttan feragat etmeye hazır. Sultan II.Mustafa'nın oğlu Mahmud'u huzuruna getirtti ve babacan bir şekilde alnından öptü. Yeni sultanın kuzenleri de saygı ile elini öptüler. Böylece Osmanlı tahtından inmiş olan Sultan III.Ahmed birkaç ay sonra hayata da veda etti. Jorga, C.4, s.338,339.

²⁰³ Ödemiş, s.13-14.

²⁰⁴ Unat, s.5.

²⁰⁵ Unat, s.68.

²⁰⁶ İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu No.1293/2'de olduğu belirtilen yazma nüshanın arşiv numarasının 1282/2'de olduğu tespit edilmiştir. Yazma nüsha *Nemçe Devleti'yle Herseklilere Dair Tarihçe* adıyla kayıtlıdır. Ödemiş, s.18; Unat, s.68.

elkap bulunmaktadır. Eserin 2(b) sayfasında bir derkenar²⁰⁷ bulunmaktadır. Eser, kırmızı renkli bir ciltle kaplanmış olup zamanla deforme olduğundan cilt rengi soluktur. Yalnızca 1(a) sayfası 7 satırdır. Diğer bütün sayfalar 13 satırdır. Sefaretnamenin ilk 1(a) ve son 30(a) sayfalarında renkli süslemeler bulunmaktadır. İlk sayfanın başlığı müzehheb²⁰⁸, diğer sayfalar altın cetvelli meşin kaplı ve zencereklidir²⁰⁹. MN boyutları (dış-iç) 182x122, 132x72 mm'dir. Yazı tipi Nesih'tir²¹⁰. Eserin kapak sayfasında Ali Emiri vakfı mührü, Millet mührü, kurşun kalemle "Nemçe Sefaretnamesi" ibaresi ve eserin müstensihi olan Mehmed Emin'e ait bir kayıt vardır. Ayrıca 4(a), 5(a), 30(a) ve 31(a) sayfalarında Ali Emiri vakfı mührü bulunmaktadır²¹¹. Eser reddadelidir²¹². Elimizde bulunan İstanbul Millet Kütüphanesi No:844'deki nüshanın dilbilgisi, türetme ve işletme ekleri açısından değerlendirilmesi Mustafa Uluocak²¹³ tarafından yapılmıştır. Viyana Sefaretnamesi konusunda bir de Almanca yayınlanmış Fuat Sanaç'ın doktora tezi bulunmaktadır²¹⁴.

2.2.4.1730 Viyana Sefaretnamesi'nin Muhteva Özellikleri

Mustafa Efendi, Viyana' dan dönüşünde kendisinden önceki elçiler gibi, fakat mahiyeti onlarınkinden tamamen farklı bir sefaretname kaleme almıştır. Elçi, Viyana seyahatinin müşahadelerini, gözlem ve deneyimlerini sefaretnamesinde ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.

²⁰⁷ Resmi bir yazı sayfasının yan, alt ya da üst boşluklarına metinle ilgili olarak yazılan kısa ek ya da açıklayıcı yazıdır. Bu gibi yazılar kağıdın kenarına yazıldığı için bu adı almıştır. bk. M.Zeki Pakalın, "Derkenar", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, MEB, İstanbul, 1983, s.427.

²⁰⁸ Eserde başlığın çiçek motifleri ve altın suyuyla kaplı oluşu.

²⁰⁹ Sahifelerdeki yazıların etrafına altınla iç ve dıştakiler ince ortadaki kalın olmak üzere cetvel tabir edilen çizgiler çizilir. Altın cetvelin sağına ve soluna çizilen ince cetvel kuzu olarak isimlendirilir. Değişik sayı ve kalınlıklarda olabilen bu cetvellere genel olarak zencerek denir. Hatice Aksu, "Türk Tezhip Sanatının Süsleme Unsurları", *Osmanlı*, C.11, Yeni Türkiye Yay, Ankara, 1999, s.133.

²¹⁰ Sözlükte "hükümünü ortadan kaldırmak, bir eseri istinsah etmek" gibi anlamlara gelen "nesh" kelimesi, hat sanatında özellikle kitap istinsahında ve basma eserlerde yaygın biçimde kullanılan bir yazı çeşididir. M.Uğur Derman, "Nesih", *DİA*, C.33, TDV, Ankara, 2007, s.1.

²¹¹ Ödemiş, s.18.

²¹² Yazma eserlerde birbirini takip eden sayfaları göstermek için sayfa altlarına konulan kelimelere verilen ad. İsmail E. Erünsal, "Reddade", *DİA*, C.34, TDV, Ankara, 2007, s.515.

²¹³ Mustafa Uluocak, "XVIII.Yüzyıl Sefaretnamelerinde Türetme ve İşletme Ekleri", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Bursa, 2007.

²¹⁴ bk. Fuat Sanaç, "Der Gesandtschaftsbericht Mustafa Efendi's über Die Gesandtschaftsreise Nach Wien im Jahre 1730/1731", *Doktora Tezi*, Viyana, 1989.

Elhac Mustafa Efendi, diğler elçiler gibi elçiliğın gidiş-geliş safhaları, yol güzergahı, teşrifat ve merasimleri, görülen şehirlerin, müesseselerin tavsif, tasvir ve izahı üzerinde durmamıştır. Elçi, Avrupa'ya ve orada olup biten olaylara, Avrupa'nın askerî reformlarına ve bürokratik ıslahatlarına daha yakın ilgi duymaya başlayan Osmanlı yönetimine ve devlet adamlarına, Avusturya Devleti'nin kuruluşu ve diğler Avrupa meseleleri hakkında bilgi vermek arzusuyla öğrendiklerini ve duyduklarını karşılaştırmalı bir teknik ve açık bir üslupla tesbit etmeye çalışmıştır²¹⁵.

Mustafa Efendi, bu özelliğiyile 1793 senesinden önce yazılmış sefaretnamelerin ayrıntılı betimleme üslubundan farklı bir tavır sergilemiştir. Sefaretnameyi genel hatlarıyla dört bölümde incelemek mümkündür. Birinci bölüm dua kısmı ve Mustafa Efendi'nin görevinin mahiyetini anlattığı kısımdır. İkinci bölüm, Avusturya Devleti'nin kuruluşu, askerî, siyasi ve ekonomik gücü, veraset sistemleri, asiller ve bunların asalet dereceleri ile Avusturya Çasarı hakkında çeşitli bilgilerin verildiği kısımdır. Üçüncü bölüm İspanya Veraset Savaşları'nın sebepleri, başlaması, seyri ve sonucunun anlatıldığı kısımdır. Dördüncü bölüm ise Mustafa Efendi'nin, Avusturya Devleti hakkındaki kişisel görüşlerini bildirdiği ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısında hâlâ güçlü olduğunu bildirdiği bölümdür²¹⁶.

Bu sefaretnamede kısaca Roma-Germen İmparatorluğunu teşkil eden ve başında Habsbourglar bulunan devletin ne suretle kurulduğı, imparatorun kimler tarafından ve ne şekilde seçildiğı, nasıl ve nerelerde taç giydiğı, bu imparatorluğın hangi hükümetlerden ve memleketlerden teşekkül ettiğı, devletin mali ve askerî kudreti hakkında malumat verilmektedir²¹⁷. Hammer'den edinilen bilgiye göre Mustafa Efendi'nin sefaret heyeti 62 kişiden oluşmakla birlikte heyette bulunan şahısların isimleri zikredilmemiştir. Mustafa Efendi'nin, Avusturya İmparatoru VI.Karl'a götürdüğü hediyeler arasında son üç yıl içerisinde

²¹⁵ Unat, s.65,66.

²¹⁶ Ödemiş, s.21.

²¹⁷ Unat, s.66.

İstanbul'da basılan eserleri sunduğu bildirilmekle birlikte bu eserlerin hangileri olduğu belirtilmemiştir²¹⁸.

2.3.1730 Lehistan Sefaretnamesi

2.3.1.Mehmed Efendi ve Lehistan Sefareti

Faik Reşit Unat, Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri adlı eserinde Topkapı Sarayı Müzesi Hazine kitapları arasında bir cilt içinde iki yazma sefaretnamenin olduğunu belirtir. Bunlardan birincisi Mehmed Said Efendi'nin, İsveç Sefaretnamesi'dir. Bir diğeri ise Mehmed Efendi'nin, Lehistan Sefaretnamesi'dir. Yalnız o devrin hadiselerini bize nakleden vakanüvis Suphi Efendi'nin eserinde I.Mahmud'un cülûsu için gönderilen elçiler hakkında bilgi verilmemektedir. Sicill-i Osmani'nin hakkında malumat verdiği Mehmed Efendiler arasında da bu tarihlerde Lehistan'a gönderilen birine rastlanmamaktadır. Hammer Tarihi'nin Fransızca tercümesinde de bu hususta bir bilgi yoktur. Yalnız bu yıla ait name defterindeki²¹⁹ surette yazılı nameres isimlerinden Mehmed adında bir zatın Lehistan'a gönderildiği ve aynı vazife ile Rusya'ya da o tarihte Mehmed Said Efendi'nin yollandığı öğrenilmektedir²²⁰. Faik Reşit Unat, Mehmed Efendi'nin Lehistan Sefaretnamesi'nin, Mehmed Said Efendi'nin İsveç Sefaretnamesi ile aynı cilt içinde bulunduğunu söyler. Bu durum 1730'da Petersburg'a ve Varşova'ya aynı zatın gönderilmiş olabileceği ihtimalini tam da emin olmamakla birlikte akla getirmektedir. Unat, haklı olarak, buradaki Leh elçisi Mehmed Efendi'nin kimliği üzerinde durmakta ve bunun 7 numaralı Name-i Hümayûn Defteri ile Hammer Tarihi'nin sonundaki listede belirtildiği gibi aynı senelerde Rusya'ya gönderilmiş olan Mehmed Said Efendi olması ihtimalinden bahsetmektedir. Ancak, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığı No: 1641'de bulunan ve iki sefaretnameyi bir arada ihtiva eden, aynı kaleminden çıkmış yazma eser tedkik

²¹⁸ Ödemiş, s.21.

²¹⁹ BOA, *Name-i Hümayûn Defteri*, Nr.7, s.239, 242, 243.

²²⁰ Unat, s.69.

edilince görülür ki, bunlardan birincisinin başlığı *Cülûs-ı hümayûn-ı meymenet-mekrunu müş'ir name-i hümayûn ile Leh'e gidüp ve gelen Mehmed Efendi'nin takriridir* şeklinde, diğerinin başlığı da *Bundan akdem sefaretle İsveç tarafına memur olan Mehmed Said Efendi kullarının takriridir* tarzındadır²²¹. Görüldüğü üzere her iki sefaretnamenin de girişinde yer alan sefaretname yazarlarının adları birbirilerinden farklıdır. Münir Aktepe, henüz hayatı hakkında bir bilgi elde edemediğimiz bu Mehmed Efendi'yi, 1730'da I.Mahmud'un padişahlığını beyan için Leh kralının yanına gönderilmiş ve 1731 tarihinde de Varşova'dan ayrılarak, doğru İstanbul'a dönmüş ayrı bir Osmanlı elçisi olarak kabul edilmesinin daha doğru olacağını açıklamıştır²²².

2.3.2.1730 Lehistan Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri

Mehmed Efendi'nin, Lehistan Sefaretnamesi'nin tek nüshası İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Hazine No.1641'de bulunmaktadır. Bunun müstakil bir eser halinde olmayıp, Mehmed Said Efendi'ye ait İsveç Sefaretnamesi ile birlikte istinsah edildiğini açıklamıştık. Eser, 25x13,5 ebatında, talik yazı ile yazılmıştır. Cildi ise kahverengi meşin, gri, mavi ve beyaz renklerin kullanıldığı ebru sanatı ile kaplıdır²²³. Kitabın üzerindeki desen bugün bile canlılığını korumaktadır. Eser, toplamda 5 varaktır. Birinci varağında yalnızca Topkapı Sarayı Müzesi'nin mührü bulunmaktadır. Son varağı ise boştur. Sefaretnamenin 2(a) sayfasında yazar ilk olarak kendi adını vermiştir. Birinci satırı *Bu kulları cülûs-ı hümayûn-ı meymenet...* ile başlar ve son satırı *...karye-i mezbure halkı ziyade muztar ve muhtactırlar* şeklinde biter. Eserde alışageldiği üzere derkenar bulunur. Yazma nüshanın 2(a) sayfası 17 ve son 4(a) sayfası 15 satırdır. Diğer sayfalarında 25 satır bulunmaktadır. Elimizde bulunan sefaretname metninde Türk hat, tezhip ve süsleme sanatının incelikleri bulunmamakla birlikte metin sade bir üslupla kaleme alınmıştır.

²²¹ Münir Aktepe, "Mehmed Efendi'nin Lehistan Sefareti ve Sefaretnamesi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, İstanbul Üniversitesi Yay, İstanbul, 1971, s.135.

²²² Aktepe, s.136.

²²³ Aktepe, s.137.

Besmele ve elkabın ve belli bir konu bütünlüğünün de olmayışı kendisini diğer sefaretname metinlerinden ayıran başlıca özellikleridir. Lehistan Sefaretnamesi, ayrıca Hacer Topaktaş tarafından Osmanlı-Lehistan diplomatik ilişkilerine göre değerlendirmeye alınmıştır²²⁴.

2.3.3.1730 Lehistan Sefaretnamesi'nin Muhteva Özellikleri

1730'da I.Mahmud'un cülûsunu bildirmek üzere Lehistan' a gönderilen Mehmed Efendi, sefaretnamesinde her iki ülke arasında Karlofça Antlaşması'ndan beri süregelen dostluğun devamına ilişkin görüşler beyan edildiğini belirtmektedir. Leh Kralı II. Ogüst (August) cülûs tebriki için gönderdiği mektupta I.Mahmud'un tahta çıkışından duyulan memnuniyeti dile getirmiştir²²⁵. Lehistan Sefaretnamesi'nde Lehistan'a varıldığında kimler tarafından nasıl karşılandıkları hususunda bilgiler yer alır. Özellikle İsveç kralı XII.Şarl zamanında İstanbul'da bulunmuş, iyi derecede Türkçe konuşabilen ve daha sonraları Leh kralının hizmetine girerek başkumandanlığa kadar yükselmiş Poniatowski adında bir devlet yetkilisinin kendilerini karşılamasından bahsedilmiştir. Lehistan Kralı II.Frederik ve Avusturya, Fransa, İngiltere, Rusya ve İspanya gibi çeşitli ülke elçilikleriyle olan temaslarından söz edilmiştir. Sefaretname metninin devamında Avusturya ve Fransa'nın savaş halinde olduğu ve Rusya'nın bu savaşta Avusturya'nın yanında yer aldığı dile getirilmiştir. *...Nemçe ile Françe'nin cengi varimiş ve Moskov Nemçe'ye kırk bin asker imdad edüp Leh hududundan mürûr etmek üzereymiş*²²⁶. Yazma nüshanın sonlarına doğru esir meselelerinin görüşüldüğü bahsi geçirilmiş ve Hotin izlenimleri aktarılmıştır. Son olarak İstanbul'a geri dönerken Edirne'deki halkın birtakım şikayetlerinin olduğu belirtilmiştir. Eser her ne kadar hacimli olmasa da Avusturya, Fransa ve Rusya ekseninde Osmanlı-Leh ilişkileri ve sınır

²²⁴ Topaktaş, "Osmanlı Sefaretnameleri", 2005.

²²⁵ Hacer Topaktaş, "18.Yüzyıl Ortalarında Türk-Leh İlişkilerinden Bir Kesit: Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Lehistan (Polonya) Elçiliği (1757-1758)", *Osmanlı Araştırmaları*, C.XXIX, İstanbul, 2007, s.206.

²²⁶ Metin 2(a).

ihlalleri konuları açısından önemlidir. Ayrıca Lehistan'nın Avusturya ve Fransa arasında süregelen savaşta kimin yanında yer alacağı hususunda da bilgiler elde edilmiştir.

2.4.1732-1733 İsveç Sefaretnamesi

2.4.1.Mehmed Said Efendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti

Mehmed Said Efendi, Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in oğludur. İstanbul'da doğdu. Aslen Edirneli'dir. Osmanlı kaynaklarında doğum tarihi ile ilgili kesin bir bilgi mevcut değildir. Ayrıca Mehmed Said Efendi'nin devlette memurluk görevi alıncaya kadar hayatıyla ilgili pek fazla bilgiye ulaşılamamaktadır. Çok iyi tahsil gördükten sonra devlet hizmetine girerek Sadaret Mektupçusu kalemünde memurluğa başladı²²⁷. Mehmed Said Efendi, babasıyla Paris'e gittikten sonra Osmanlı Devleti'nde tam manasıyla tanındı²²⁸. İsveç Sefaretnamesi'nin yazarı olan Mehmed Said Efendi, babası Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin 1720/21'deki Paris elçiliği sırasında onun kethüdası olarak Fransa'ya gitti. Bu ülkedeki gelişmeleri yakından izleyerek birçok kültürel ve sanatsal etkinliğe katıldı. Matbaa ile ilk teması bu seyahat sırasında oldu²²⁹. Ahmet Refik, Tarihi Simalar adlı eserinde Mehmed Said Efendi'nin matbaa ile ilgili girişimlerinden bahsetmiştir. *...Daha genç bir yaşta pederi Yirmisekizinci çelebi ile Kethüda sıfatıyla Paris'e seyahat etmiş, Avrupa'nın hayret-i ifza terakkiyatını görmüş ve tedkik eylemişti. İstanbul'a avdetinde Osmanlı erbab-ı marifetiyle görüşmüş, matbaacılığın memleketimizde ilk defa olarak tesisine himmet eylemişti*²³⁰. Paris'ten geri dönüşünde süvari katipliğine getirilen²³¹ Mehmed Said Efendi, Osmanlı ülkesinde de matbaanın yaygınlaşması için elinden geleni yaptı. Damat İbrahim Paşa'nın da maddi ve manevi desteğini alarak ilk Türk matbaacısı İbrahim Müteferrika ile birlikte Osmanlı Devleti'nde matbaanın kurulmasına

²²⁷ Baş,s.47.

²²⁸ "Çelebizade Said Paşa", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.II, Dergah Yay, İstanbul, 1977, s.128-129.

²²⁹ Korkmaz, s.246, 247.

²³⁰ Ahmet Refik Altınay, *Tarihi Simalar*, Kitabhane-yi Askerî,İbrahim Hilmi, İstanbul, 1331(1913), s.43.

²³¹ Sertoğlu,C.V,s.2547.

öncülük etti. Mehmed Said Efendi, matbaa konusunda çalışmalar yaptığı esnada Sadaret Mektupçusu olarak memuriyetine devam etmekteydi. Genç yaştaki bu başarıları ile Damat İbrahim Paşa'nın teveccühünü kazanarak Divan-ı Hümayûn hocası oldu²³². Üst dereceli memurlar sınıfına yükselen Mehmed Said Efendi, 1730 tarihleri arasında Bursa mukâtaacılığı ve küçük kale tezkireciliği görevlerinde bulundu²³³. Rusya ile Avusturya elçilerinin de katılımı ile gerçekleşen Nimirov görüşmelerinde Osmanlı heyetiyle birlikte padişahı temsil etme görevine erişti.²³⁴

Mehmed Said Efendi, 1736-1739 Osmanlı-Rus savaşını sonlandıran görüşmelerde yer alarak²³⁵ yeni sınırların tespiti meselelerinin halledilmesine memur edildi²³⁶. 1741 Haziranında Rumeli Beylerbeyliği payesi ve yanında bir name-i hümayûn da götürerek Rusya'nın Belgrad Antlaşması'na uymadığını, Fransa Kralı XV.Louis'e bildirmek amacıyla Fransa'ya elçi olarak gönderildi. 1742 yılının Ekim ayında Fransa'dan İstanbul'a dönen Mehmed Said Efendi, beraberinde Humbaracı Ocağında hizmet etmek üzere yirmi iki topçu getirtti. Aynı yılın aralık ayında Nişancı oldu. 1744 yılında Mısır'da çıkan karışıkları düzeltmek için buraya gönderildi. 1747 yılında dönemin sadrazamı Tiryaki Mehmed Paşa ile arası pek iyi olmadığından Defter Eminliği'ne döndü. İkinci kez Nişancı görevine getirilen Mehmed Said Efendi, 1750 yılında Divitgar Mehmed Emin Paşa sadrazamlığında azledilerek Sadaret Kethüdalığına getirildi. 1755 yılında başmuhasebeci oldu²³⁷. 1756 yılında tekrar Sadaret Kethüdalığına getirildi²³⁸. Mehmed Said Efendi, hayatı boyunca dört kez Nişancı ve üç kez de Sadaret Kethüdalığı görevine getirildi. Sadrazam Bıyıklı Ali Paşa'nın azledilmesiyle 25 Ekim 1755'de vezir rütbesiyle

²³² Baş,s.50.

²³³ Erhan Afyoncu, "Mehmed Said Paşa (Yirmisekizçelebizade)", *DİA*, C.28, TDV, Ankara, 2003, s.524.

²³⁴ Jorga, C.4, s.350.

²³⁵ Alper Başer, "Claudius Rondeau'nun Yazışmalarında Osmanlı Devleti ve Osmanlı-Rus İlişkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXVIII, S.2, 2013, s.375.

²³⁶ Sertoğlu, C.V, s.2547.

²³⁷ Baş, s.50.

²³⁸ Uzunçarşılı, C.IV, S.1, s.339.

Sadrazam oldu²³⁹. Bu Mehmed Said'in paşalığa da geçişi demektir. 1756 Mayısında kararsız kişiliği ile bilinen II.Mustafa tarafından görevinden azledildi. Azlinden bir müddet sonra Hanya Muhafızlığına gönderildi. 1757'de Mısır, 1759'da Adana ve 1760'ta Konya Valiliğine getirildi. 1761'de Maraş'ta vali olarak görev yaptığı sırada Ekim ayında vefat etti²⁴⁰. Mehmed Said Efendi, edep ve hüner sahibi bir siyaset adamıydı²⁴¹.

Mehmed Said Efendi'nin Paris'te yaptığı geziler, gördükleri, edindiği bilgiler ve tecrübeleri, İstanbul'a döndükten sonra Fransız kültür ve medeniyetinin Türk toplumunda tanınmasında önemli rol oynadı²⁴². Bu ülkeden İstanbul'a getirdiği kitaplar, elbise ve mobilyalar Osmanlı başşehirinde Batı modasının yayılmasına sebep oldu. Paris'te elçi iken gönderdiği tablolar sayesinde Türk minyatür sanatında yeni bir çığır açıldı. Bu resimleri gören minyatürcüler, bilhassa Levnî, minyatürle Batı üslûbu arasında yeni bir tarz geliştirdi²⁴³. Mehmed Said Efendi'nin elçilikleri sonrasında Batı sanatı hakkında verdiği bilgiler Osmanlı saray müziğini de etkiledi. Hatta I.Mahmud, hastalandığı sıralarda matbaada basılan kitaplarla ve Mehmed Said'in Fransa'dan getirttiği orglarla vakit geçirmiştir²⁴⁴. Mehmed Said Efendi, uzun süreli devlet memurluğundaki en yüksek makama getirilmiş, adeta bilgi ve tecrübesiyle ödüllendirilmiştir. Gerek İsveç gerekse Rusya elçiliklerinde başarılar göstermiş, Osmanlı Devleti'nde de Padişah tarafından hakettiği yere, imparatorluğun en tepe noktasına getirilmiştir²⁴⁵. Mehmed Said Efendi, son derece değerli, bilgili, dünya ve ülke işlerinden anlayan ikna kabiliyeti yüksek, müteşebbis, çalışkan, tecrübeli bir devlet adamı idi. Fransızca ve Latince bilmesi 18.yüzyıl için Osmanlı toplumu açısından değerini ve ne kadar büyük ve önemli bir aydın olduğunu gösterir. Tıp müfredatına dair lügat olarak yazdığı *Fevad'ül*

²³⁹ Süreyya, C.5, s.1455.

²⁴⁰ Baş, s.51.

²⁴¹ Süreyya, C.5, s.1456.

²⁴² Baş, s.48.

²⁴³ Afyoncu, "Mehmed", s.525.

²⁴⁴ Jorga, C.4, s.373.

²⁴⁵ Baş, s.51.

*Müfredat*²⁴⁶ adında meşhur eserinden başka Fransızca *Divan-ı Yekta ve Menasik-i Kudsi* adlarında iki eseri daha vardır. Eyüp nişancısında bir hamam, Sarıyer’de bir tekke, Yuşa tepesinde de bir mescid yaptırdı²⁴⁷.

2.4.2.Mehmed Said Efendi’nin İsveç Sefaretini Gerekli Kılan Hadiseler

İsveç kralı Demirbaş Şarl, I.Petro ile giriştiği savaş sonucunda Osmanlı Devleti’nde bir müddet mülteci olarak kaldı. Ahmet Refik Altınay, Osmanlı Devleti’nin Demirbaş Şarl’ı rahat ettirme hususunda hiçbir masraftan kaçmadığını belirtir²⁴⁸. Osmanlı topraklarında mülteci olarak kaldığı sıralarda iyice kuvvetlenen İsveç-Osmanlı ilişkileri neticesinde Şarl, ülkesine dönüşü sırasında muhtaç olduğu parayı da Osmanlı hazinesinden tedarik etti. Demirbaş Şarl, öldükten sonra yerine kızkardeşinin kocası I.Frederik, İsveç tahtına geçti. Bu sırada Osmanlı Devleti’nin sadrazam makamında ise Nevşehirli İbrahim Paşa bulunmaktaydı. Sadrazam, devletin mali işleriyle ilgilenirken daha evvelden ölen İsveç kralı Şarl’ın borçları meselesi dikkatini çekti²⁴⁹. Borç paranın tahsilini sağlamak amacıyla bir elçiyi göndermek istediye de bu iş ileri bir tarihe ertelendi. 1726’da közbekçi Mustafa Ağa, İsveç’e gitmesine rağmen istediklerini alamayınca geri döndü. Daha sonra III.Ahmed’in ölümü ve I.Mahmud’un tahta çıkması ile yeni sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa, Mehmed Said Efendi’yi elçi olarak İsveç’e gönderdi²⁵⁰.

Mehmed Said Efendi, devletin çeşitli kademelerinde başarılı görevlerde bulunduğu için dönemin sadrazamının ilgisini çekti. Bu vesileyle önce Rusya’ya gidip vaziyetini tahkik edecek

²⁴⁶ Bunu yazmaktaki gayesi Arapça, Farsça, Türkçe, Yunanca ve Latince önemli kitaplarda yer alan bilgileri tasnif ederek bir fihrist meydana getirmektir. Devaların çeşitli dillerdeki karşılıklarını veren eser bir sözlük şeklindedir. Afyoncu, “Mehmed”, s.525.

²⁴⁷ Baş, s.51,52.

²⁴⁸ *Artık On İkinci Şarl Bender’e yerleşmişti. İsveç Kralı hiç tereddüd etmiyor Türkiye’de memleketi gibi hareket ediyordu. Hatta muhafız Yusuf Paşa ile ilk defa mülakat ettiği zaman i’tidalini hiç bozmamış: “ biz Devlet-i Aliye’ye elçi gönderecektik. Meğer kendimiz gelmek kısmet imiş” diye latifede bile bulunmuştu.* Ahmet Refik Altınay, “Memalik-i Osmaniyye’de Demirbaş Şarl”, *Tarih-i Osmani Encümeni Külliyyatı*, Hilal Matbaası, İstanbul, 1332(1914), s.14.

²⁴⁹ Unat, s.70.

²⁵⁰ Baş, s.49.

ve oradan da İsveç'e geçecekti²⁵¹. Mehmed Said Efendi, 159 günlük bir yolculuktan sonra Stockholm'e ulaştı. İsveç'te 3 ay 10 gün kaldıktan sonra 24 Temmuz 1733 tarihinde Stockholm'den ayrıldı ve 67 günlük bir yolculuktan sonra 28 Eylül 1733 tarihinde İstanbul'a döndü.²⁵² Ahmet Refik, Mehmed Said Efendi'nin İsveç'e elçi olarak gönderilmesinin nedenini şu sözlerle anlatmaktadır. *Said Mehmed Efendi On ikinci (sekizinci) asırda Devlet-i Osmaniye'nin en münevverü'l-efkâr (aydın fikirli) ricalinden idi. 1145(1731/1733)'te sefaret-i mahsusa ile İsveç kralına gönderilen Said Efendi, zahiren İsveç Kralı Onikinci Şarl'e dersaadette ikameti esnasında verilen parayı tahsil edecek, fakat hakikatte İsveç ile Rusya beyinde akdi şayi' olan ittifakın doğru olup olmadığını tahkik eyleyecekti*²⁵³. Mehmed Said Efendi, görüldüğü üzere İsveç'e görünürde XII. Şarl'a verilmiş parayı tahsil için gönderilmişti. Ancak elçiliğinin asıl sebebi İsveç ile Rusya arasında bir ittifakın yapılıp yapılmadığının araştırılmasıydı²⁵⁴. Yapılan tüm taahhütlere ve verilen kat'î senetlere rağmen İsveç Devleti adı geçen borcu nakden ya da aynî olarak ödememiştir. Fakat, verilen sözlerin ve senetlerin bağlayıcılığından dolayı Kral, borcun halli ve ardından kapsamlı bir ticaret anlaşması yapılması teklifini içeren bir mektupla beraber iki murahhası İstanbul'a gönderdi. Görüşmeler neticesinde borcun ödenmesi bir takvime bağlandı ve on sekiz maddeden oluşan 1737 tarihli bir Osmanlı-İsveç ticaret antlaşması imzalandı²⁵⁵. Bu anlaşma Osmanlı deniz sularında İsveçli gemicilerin rahatlıkla ticaret yapabilmesi açısından İsveç hükümetinin daha çok işine yaramıştır. Osmanlı hükümeti ise bu anlaşma ile kısa süreli de olsa Rusya'ya karşı İsveç'i yanına çekmeyi başarmıştır. İsveç'in mali durumunun bozukluğu sebebiyle Mehmed Said Efendi de XII. Şarl'ın

²⁵¹ Uzunçarşılı, , C.IV/2, s.220.

²⁵² Korkmaz, s.223.

²⁵³ Altınay, s.43-44.

²⁵⁴ Afyoncu, "Mehmed", s.524.

²⁵⁵ Güler, s.109.

borcunu tahsil edemedi, fakat onun gayretleri neticesinde daha sonra Osmanlı-İsveç ittifakı gerçekleşti²⁵⁶.

2.4.3.1732-1733 İsveç Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri

Kaynakların birçoğunda Mehmed Said Efendi'nin İsveç'ten Lehistan'a geçerek burada Rusya ve Lehistan ilişkilerine dair malumat topladıktan sonra İstanbul'a döndüğü ve bu malumatları bir takrir haline getirip saraya sunduğu bilgisi yer almaktadır. Unat'ın da eserinde tam emin olmamakla birlikte yer verdiği bu bilginin yanlışlığı hususlarına değinmiştik. Mehmed Said Efendi'nin saraya sunduğu takririn adı İsveç Sefaretnamesi'dir. Mehmed Said Efendi, 1733'te İstanbul'a döndükten sonra bizzat kendisinin yazdığı sefaretnameyi Sadaret makamına sunmuştur. Bu sefaretname ilk defa İskender Hoçi Bey tarafından bir terekeden elde edilen bir mecmua içinde tesadüfen ele geçirilmiş ve Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası'nda yayınlanmıştır²⁵⁷. Tek yazma nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Hazine No.1641'de bulunmaktadır. Eser, rik'a harfleriyle, zarif ve sade bir üslupla yazılmış varak şeklinde olup toplamda 19 sayfadır. Topkapı'daki yazma nüshasından yararlandığımız İsveç Sefaretnamesi, genel olarak İsveç ve Baltık bölgesinin coğrafi şartlarını, borçlar meselesini, İsveç'in askerî durumunu ve Osmanlı-İsveç siyasi ilişkilerine dair elçinin, İsveç hükümeti yetkilileriyle giriştiği diplomatik temasları içermektedir. Mehmed Said Efendi'nin sefaretnamesi, İsveç ile ilgili tek sefaretname olma özelliğini taşımaktadır. İçerisinde Osmanlı-İsveç ilişkilerine dair Osmanlı vakanüvislerinin eserlerinde dahi yer almadığını düşündüğümüz öznel bilgiler bulunmaktadır. Eser bu özellikleriyle takdire şayandır.

²⁵⁶ Korkmaz, s.207. Rusya'ya karşı ona kendi gibi düşman olan İsveç ile Osmanlı Devleti arasında 22 Aralık 1739'da imzalanan dokuz maddelik bir ittifak antlaşması. Antlaşma metinlerine ve antlaşma tarihleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Ünver, "18.Yüzyılda Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri",Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*,Karaman, 2018, s.103-117.

²⁵⁷ Baş, s.54; Unat, s.72.

2.4.4.1732-1733 İsveç Sefaretnamesi'nin Muhteva Özellikleri

Mehmed Said Efendi, 1733'te vazifesini bitirdikten sonra İstanbul'a döndü ve İsveç ile ilgili hazırlamış olduğu takriri padişaha bizzat kendisi sundu. Sefaretnamenin giriş kısmında yolculuk güzergahını, bir kış mevsiminde İstanbul'dan İsveç'e nasıl gittiğini anlatır. Mehmed Said Efendi, burada İsveç'teki olumsuz hava şartları yüzünden bir türlü İsveç'e dahil olamadıklarından söz etmektedir. ...*mehterhane ile name-i hümayûn-ı şevket-makrunu azim ihtiram ve sürur ile istikbal edip alay ile şehre nüzul ve birkaç gün şiddet-i havaya sükun gelir mülahazasıyla meks olunup lakin melalet-i havadan ayas suretleri nümayan olmakla mütevekkilen ala'llahi'l-Kerim üslub-ı sabık üzere yine müretteb olan alay ve mehterhane ile name-i hümayûn-ı şevket-makrun teşyi' olunup canib-i Buğdan'a azimet ve ol gün gidilüp gicesi tekrar ifrat üzere kar yağmakla bir veçhile dışarı çıkmağa imkan olmayıp...*²⁵⁸. Devamında karşılama merasimini, Kral tarafından kabulünü, beraberce yemek yediklerini, İsveçlilerin İran harbine askerî kuvvetle yardım tekliflerini, Kral Frederik'in Humbaracı Ahmed Paşa²⁵⁹ hakkındaki düşüncelerini anlatmaktadır²⁶⁰. *Humbaracıbaşı Ahmed Bey kullarının ahvalinden sual idüb "Devlet-i Aliye hizmetine muvaffak olduğundan ziyade haz eyledim. Kendü ile refakatımız çokdur. Bir zaman cenklerde refikim idi. Şöyle bir ademdir, öyle bir ademdir; netice bütün Frengistan'da naziri ikiye üçe çıkmaz bir üstad-ı kamildir. Cenk hususunda naziri yokdur..."*²⁶¹. Yemek sırasında İsveç kralı, Osmanlı elçisine Osmanlı-İran harbine askerî yardımda bulunmakla ilgili "*Devlet-i Aliye'nin Acem ile cengi olub acaba yirmi otuz bin asker ile imdad için varsak şevketlü efendiniz ne buyurlar idi*" bir soru yöneltmiştir. Osmanlı elçisi ise bu teklife cevaben: "*Şevketlü, mehabetlü efendimiz hazretleri ziyade haz idüb sizlere azim lütf u ikram buyurlar idi; lakin malumunuzdur ki, Devlet-i Aliye şimdiye*

²⁵⁸ Yanko İskender Hoçi, "Sadrazam Said Mehmed Paşa Merhumun Haceganı Divan-ı Humayunda İken İstokholm'a Vuku Bulan Sefareti", *TOEM*, C.II, İstanbul, 1329, s.660.

²⁵⁹ Comte de Bonneval.

²⁶⁰ Unat, s.71.

²⁶¹ Hoçi, s.667.

gelince vaki' olan cenklerde katiyyen kimesnenin ianetine muhtac olmayub ne ise feth ü zaferlerimiz yalnızca kendü kılıcımız ile hasıl olagelmekle siz dostlarımızın malen ve vücuden zahmete girmelerine hacet yokdur” şeklinde bir açıklama getirerek Osmanlı'nın böyle bir yardıma ihtiyacı olmadığına dikkat çekmiştir²⁶².

İlk temaslardan sonra borçların tahsili konusunda karşılaştığı zorlukları ve Osmanlı-İran münasebetleri hakkında yanlış haberler uydurduklarını da takririnde dile getirmiştir²⁶³. Mehmed Said Efendi, sefaretnamenin sonunda Stockholm ve İsveç hakkında da bazı bilgiler vermekte İsveçlilerin Ruslar'a düşman ve Türklere dost olduğunu vurgulayarak elçilik ziyaretinin asıl sebebi olan İsveç-Rus ilişkilerine açıklık getirmektedir²⁶⁴. Osmanlı elçisi İsveç'in borçları meselesini gündeme getirirken kendisine bulunulan izzet ve ikramın da etkisiyle oldukça nazik fakat bir o kadar da kararlı bir dil kullanmıştır. Osmanlı elçisinin sefaretnamesinde verdiği bilgilerden İsveç'in Osmanlı Devleti'ne ödemekle yükümlü olduğu borcun 25 senelik bir borç olduğu görülmektedir. *...lakin bu akçe istikraz olunalı yirmi beş seneye karib vakit mürur eyledi; ol zamandan berü senevi yirmi beşer kise deyn eda itseniz şimdiye dek bu iş ber-taraf olur idi...*²⁶⁵. Bu borcun 25 sene boyunca tahsil edilmemesinin nedenleri arasında ilk etapta Osmanlı Devleti'ndeki taht değişiklikleri ve devlet bürokrasisinde yaşanan sürekli aziller görünse de Osmanlı'nın, Rusya ve Avusturya'ya karşı borçlar meselesini diplomatik bir koz olarak kullanıp İsveç'i yanında tutmak istemesi görüşü daha ağır basmaktadır. İsveç Sefaretnamesi ile diğer sefaretnameler konusunda verilen bilgiler bir arada değerlendirildiğinde, İsveç Sefaretnamesi'nin de diğer pek çok benzerleri gibi siyasi, askerî, ekonomik, coğrafi, tarihi, toplumsal ve dini konularda orijinal bir bilgi kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. İsveç Devleti ve hükümet yetkilileri hakkında olumlu ifadelerin yer aldığı bu

²⁶² Mehmed Said Efendi, *İsveç Sefaretnamesi*, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Nr. 1641, v.4, s.2/(4b).

²⁶³ Unat, s.71.

²⁶⁴ Korkmaz, s.223.

²⁶⁵ Hoçi, s.669.

sefaretname, 18. yüzyılda Osmanlıların Lehistan, İsveç, Rusya ve İran ile ilişkilerinin karakteri hakkında fikir verici mahiyettedir. Diğer yandan sefaretnamede Lehistan, Litvanya, Avusturya, Fransa, Danimarka, Prusya, Rusya gibi Avrupa ülkelerinin kendi aralarındaki ilişki ve ittifaklardan da bahsedilmekte ve dönemin dünya gücü olarak Osmanlıların Avrupa devletleri ile yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır²⁶⁶.

2.5.1740-1742 Rusya Sefaretnamesi

2.5.1.Mehmed Emni Beyfendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti

Mehmed Emni Beyfendi'nin "Emni" adındaki mahlası, kimi tarihçiler tarafından "Ümni" şeklinde okunur. Osmanlıca'daki harekesizlik durumuna göre bu karışıklığa "elif" harfinden sonra "vav" harfinin gelmeyişi sebebiyet vermektedir. Faik Reşit Unat, eserinde bahsini geçirdiği üzere bu konuyu Mahmud Kemal İnal ve Prof. Ferid Kam ile görüşmüş ve sonuç olarak mahlasın "Emni" şeklinde okunmasının daha doğru olacağı kanaatine varmıştır²⁶⁷. Nitekim, Münir Aktepe de kitabında, Fehmi Edhem Karatay'ın yayınladığı, Topkapı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu'nda dahi bu ismin "Emni" şeklinde geçtiğini yazmaktadır²⁶⁸.

Mehmed Emni Paşa, Vidin'de doğdu. Babası Mevlâna ailesinden 1695'de Vidin muhafızlığında bulunduğu sırada ölen Yusuf Paşa idi²⁶⁹. Babası öldükten sonra devrin sadrazamı tarafından Vidin'den alınıp Saray-ı hümayûnun Enderun kısmındaki Kılar-ı amire'ye²⁷⁰ yerleştirildi. Okuma-yazmayı öğrendikten sonra Yedikuleli Seyyid Abdullah

²⁶⁶ Korkmaz, s.227,228.

²⁶⁷ Unat, s.73.

²⁶⁸ *Mehmed Emni Beyfendi (Paşa)'nin Rusya Sefâreti ve Sefâret-Nâmesi*, (Yay.Haz. M.Münir Aktepe), TTK, Ankara, 1974, s.8; "Emni" kelimesinin Osmanlıca yazım şekliyle ilgili ayrıca bk. Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, C.1, İstanbul 1961,s.295; Mehmed Emni Efendi, *Rusya Sefaretnamesi*, Murad Molla Kütüphanesi, nr, (eski) 1435, (yeni) 1458, vrk. 2/a.; BOA, *Nâme-i hümayun Defteri*, nr. 7, s. 553/54; *Subhî Tarihi*, varak 186/a, 191/b, 202/b.

²⁶⁹ Unat, s.74.

²⁷⁰ Kilercibaşına verilen addır. Kılar/Kiler, Osmanlı sarayında yiyecek içecek malzemelerinin depolandığı yere denir. Fatih zamanında Enderun'da kurulmuş olan bir bölümdür. Kilerci odasında 30 civarında iç oğlanı hizmet

Efendi'den nesih ve sülüs yazı dersi aldı. III.Ahmed'in padişahlığı sonrasında saraydan çıkartıldı. Akabinde Hazine Kethüdası İbrahim Paşa'ya, Divan katibi oldu. Hekimoğlu Ali Paşa'nın sadrazamlığı esnasında kendisine Mektupçu tayin edildi²⁷¹. Anadolu mir-i miran (beylerbeyi) payesiyle Petersburg'a elçi olarak gönderildi²⁷². Sefareten döndükten sonra Defteremini, 1743 te Muhasebe-i evvel, 1746 da Cizye muhasebecisi²⁷³ ve 1748'de Yeniçeri kâtibi oldu²⁷⁴. Bursalı Mehmed Tahir'in, Osmanlı Müellifleri adlı eserinde vermiş olduğu bilgiye göre 1750'de İstanbul'da öldü²⁷⁵. Mehmed Emni Efendi, devlet işlerinde öngörü sahibi kendisine verilen görevleri hakkı ile yerine getiren bir devlet adamıdır²⁷⁶. Tedbirli ve güçlü²⁷⁷ olmakla birlikte mütefekkir ve muktedir bir zattır²⁷⁸.

2.5.2.Mehmed Emni Beyfendi'nin Rusya Sefaretini Gerekli Kılan Hadiseler

Şirvan taraflarındaki Türk ordusuna yardım için gönderilen Kırım Hanı Kaplan Giray, Rusya'nın kendisine ait saydığı Kabartay ve Dağıstan arazisinden geçmişti. Rusya, bu durumu bahane ederek 1736'da Osmanlılara savaş açtı. Bu savaşa sonradan Avusturya da dahil oldu. Kabartay ve Dağıstan meseleleri dışında bir de Fransız elçisinin kışkırtmasıyla Lehistan meselesi yüzünden de bu iki devletle Osmanlıların arası açıldı. Ruslarla ve Avusturya ile yaklaşık üç yıl süren savaş sonucunda 18 Eylül 1739'da Belgrad Antlaşması imzalandı²⁷⁹. Bu antlaşmadan sonra Avusturya ve Rusya muahedelerinin kesin bir şekilde sonuçlandırılması ve

ve eğitim görürlerdi. Bunların görevi padişahın ve haremın her türlü yiyecek ve içecek ihtiyacını temin etmek, sofraya hizmetlerine bakmaktı.Ünal, s.41. Ayrıca bk. Eren Sarı, *Osmanlı Mutfağı*, Net Medya Yay, Antalya, 2016, s.65.

²⁷¹ Mehmed Emni Beyfendi, s.9.

²⁷² Uğur Kurtaran, "Sultan Birinci Mahmud Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri", *Bellekten*, TTK, C.LXXIX, S. 285, Ankara, 2015, s.601.

²⁷³ Süreyya, C.2, s.481.

²⁷⁴ Unat, s.74.

²⁷⁵ Tahir, C.3, s.50.

²⁷⁶ Mehmed Emni Beyfendi, s.28.

²⁷⁷ Süreyya, C.2, s.481.

²⁷⁸ Tahir, C.3, s.50.

²⁷⁹ Unat, s.73. Belgrad Antlaşması ile ilgili arşiv belgelerine ulaşmak için bk. Kurtaran, *Osmanlı Avusturya*, s.218-228; "Belgrad, XVIII. Yüzyıl Osmanlı- Avusturya Antlaşmalarında Belgrad ile İlgili Hükümler ", *Yeni Türkiye*, 67/2015, s.1638-1651.

dostluk gösterisi için karşılıklı elçilerin gönderilmesi kararı alındı. Bu münasebetle yapılan antlaşmalar gereğince dostluk münasebetlerini gerçekleştirmek amacıyla 1740'ta Emni Efendi Petersburg'a gönderildi. Emni Efendi'nin Rusya'ya gönderilmesinin temel sebebi; Belgrad Antlaşması'ndan sonra iki devlet arasındaki münasebetlerin düzenlenmesi ve özellikle esirlerin geciktirilmeden mübadele edilmesidir. Yine antlaşmada belirtilen Rus çarlarına imparator ünvanının verilmesi ve Azak kalesinin yıkılması gibi konuların görüşülerek antlaşma metninin değiştirilmesi de amaçlanmıştır²⁸⁰. Elçi, Haziran, 1741'de Petersburg'a ulaşarak Sadrazam tarafından gönderilen iki mektubu Rus Başvekili Osterman'a, I.Mahmud'un mektubunu ise Çar Vekili Anna Leopoldovna'ya ilettiler. Rus Çarı tarafından bu mektuba karşılık ikisi padişaha ikisi de sadrazama verilmek üzere kendisine de dört mektup verildi. Bu sırada Rusya'da meydana gelen taht değişikliği nedeniyle yeni çarice kendisine ek olarak bir name daha verdi²⁸¹. Osmanlı elçisi Mehmed Emni Efendi, yukarıda saydığımız nedenlerden ötürü Rusya'ya avdet eylemiş ve Rusya seyahatiyle ilgili bir de sefaretname kaleme almıştır.

2.5.3.1740-1742 Rusya Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri

Mehmed Emni Beyfendi'ye ait olan ve tek nüshası bulunan bu sefaretnamenin yazması, İstanbul Murad Molla Kütüphanesi No: 1458'de bulunmaktadır. Fakat Faik Reşit Unat, eserinde bu sefaretname nüshasının kayıt numarasını 1435 olarak vermiştir. Eserin kayıt numarası Murad Molla Kütüphanesi'nde yapılan restorasyon ve yeni eklenen kaynaklar nedeniyle değişmiştir. Franz Babinger, Faik Reşit Unat, Mehmed Süreyya, Bursalı Mehmed Tahir ve Münir Aktepe'nin eserlerinde yer alan bilgilere göre bu sefaretname metninin ikinci bir nüsha örneği yoktur. Bu yazma eser toplamda 19 varaktır. 1(a) varağı boş olup, burada kütüphane kayıt numarası bulunmaktadır. 1(b)'de, I. Mahmud devri olaylarından, Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşlarından, bilhassa Belgrad kuşatmasından bahseden 37 beyitlik bir mesnevi

²⁸⁰ Kurtaran, "Sultan Birinci Mahmud", s.601.

²⁸¹ Namık Sinan Turan, "18.Yüzyılda Osmanlı Elçilerinin Rusya Sefaretnameleri ve Rusya'nın Tasviri", *Türk-Rus İlişkileri Üzerine Makaleler*, (Ed.Yeliz Okay), Doğu Yay, İstanbul, 2012, s.32.

vardır. 2(a-b) sayfalarında ise, elçi Mehmed Emnî Beyefendi kendi hayatını anlatmaktadır. Bu sebeple, esas metin 3(a) varağından itibaren başlar. Eserin yüz ölçümü 300 X 180 mm. boyundadır ve her sayfada 29 satır bulunmaktadır. 17(b) sayfasında Murad Molla Kütüphanesi'ne ait bir vakıf mührü bulunmaktadır. Yazı nev'i ta'lik olup, eser müzehheptir. Kâğıdı sarı Hind âbâdisidir. Cildi kahverengi ve meşindir²⁸². Eserin dili ise Unat'a göre; yer yer fazla özentili ve adeta muasırı Şefikname'yi²⁸³ andırır bir şekilde ağır bir üslupla yazılmıştır²⁸⁴.

2.5.4.1740-1742 Rusya Sefaretnamesi'nin Muhteva Özellikleri

Mehmed Emni Beyfendi, Rusya'ya elçi olarak tayin edildikten sonra Rus Çarına vermek üzere I.Mahmud'tan name-i hümayûnu merasimle bizzat kendisinin teslim aldığı söyler²⁸⁵. Buna mukabil devrin vakanivüslerinden Subhi Efendi²⁸⁶ ise vekayinamesinde Mehmed Emni Paşa'ya, name-i hümayûnun sadrazam İvaz Mehmed Paşa tarafından verildiğini dile getirir. Subhi Efendi'ye göre, elçinin name-i hümayûnu padişahın elinden alamamasının sebebi Rus tahtında kadın taifesinden birinin oturuyor olmasıdır....*Moskov çariçesi tâife-i nisâdan olmağın tarafına irsâl olunacak nâme-i hümayûn mukaddema zikr olunduğu üzre huzûr-ı hümayûnda teslim olunmak re'y-i isâbet-pezîr-i mülûkâneye münâsib ve muvâfık olmamaktan nâşî mumaileyh Emnî Paşa hazretleri sadrîâzam sarayına da'vet ve nâme-i inâyet-makrûn-ı pâdişâhî mahâll-i merkumda teslim olunup...*²⁸⁷. Süleyman Efendi²⁸⁸, vekayinamesinde Emni

²⁸² Mehmed Emni Beyfendi, s.29.

²⁸³ Mutasarrıfzade olarak anılan İstanbullu Vakanüvis Mehmed Şefik Bey'in pek çetin, muğlak ve süslü üslubundan dolayı şöhret kazanmış eseridir. Babinger, s.264.

²⁸⁴ Unat, s.74.

²⁸⁵ Mehmed Emni Beyfendi, *Rusya Sefaretnamesi*, İstanbul, Murad Molla Kütüphanesi, No. 1435, vrk.2/b.

²⁸⁶ Mehmed Subhi, Beylikçi Halil Fehmi Efendi'nin oğludur ve İstanbul'da doğmuştur. Devlet hazine girmiş divan katibi olmuştur. 1756'da darphane emini olmuş iki yıl sonra da Yeniçeri katibi tayin edilmiştir. Defteremini ve başmuhasebeci görevlerinde de bulunmuştur. Vakanüvisliğe Hüseyin Şakir'in halefi olarak başlamıştır. Vakanüvis sıfatıyla Tarih-i Vekai adıyla 1730 yılından 1743 yılına kadar geçen bir Osmanlı tarihi yazmıştır. Mehmed Subhi'nin tarihi Sami ve Şakir Efendilerin tarihleri ile bir arada olmak üzere İstanbul'da basılmıştır. 1796'da vakanüvis olarak Sadrazam karargahında ölmüştür. Babinger,s.326.

²⁸⁷ Subhi *Tarihi*, vrk.175/b.

²⁸⁸ Tokat bezirganlarından Şamdancı Mehmed Ağa'nın oğludur. Babası hamiyetli bir adam olup 1730'da gümrükte tüccarın malını muhafaza etmişti. *Mürî'ü't-Tevarih* namıyla *Takvimü't-Tevarih*'i genişletmiştir. 1779'da vefat etmiştir. Süreyya, s.1539.

Efendi'nin yola çıkışını şu şekilde anlatır: ...*Emni Paşa dahi müretteb alay ve yedi kalkanlı yedek ve üç yüz İç Ağası ile ve mükemmel Delü ve Gönüllü ile Moskov'a elçi olup gitti...*²⁸⁹.

Elçi, sefaretnamesinin giriş kısmında yolculuk güzergahı ve mübadele konularına değinir. Geçtiği kasabalarda kale yapısına değer birşey görmediğini kaydeder²⁹⁰. Rusya'nın şehirlerinden biri olan Moskova, 1736-37 yılında yanmış, çarın sarayı dahil şehrin üçte biri harab olmuştu. Sefirin gördüğü Moskova şehrinin mamur bir kent görünümünden uzak oluşu bu yüzdendir²⁹¹. Hududa girdiği andan itibaren, Ruslar'a esir düşmüş olan Osmanlı askerlerinin nerede oldukları hakkında malumat toplamaktan bir dakika geri kalmadığını söylemektedir. Bilhassa Özi muhafızı Yahya Paşa ile Hotin muhafızı Kolçak İlyas Paşa'yı büyük bir merasimle karşılayıp uğurladığını yazar²⁹². Devamında Ruslar ile İsveçliler arasındaki askerî sevkiyat ve savaştan, Rusya'daki kanallardan, Rus Çarına verilmek üzere beraberinde götürdüğü hediyelerin ahvalinden, Rus Çarlarının çoktandır istemekte olduğu İmparator unvanının görüşülüp karara bağlandığından, Petersburg kale ve tersanelerinden, Rusya'ya gelen Fransız ve İran elçilerinden ve son olarak Rusya'daki taht değişikliğinden bahseder²⁹³. Mehmed Emni Paşa, sefaretnamesinden de anlaşılacağı üzere Ruslar hakkında olumsuz düşüncelere sahiptir. Birtakımlarını hileci ve desiseci olarak tanımlar. İsteklerinin yerine getirilmesi hususunda ısrarcı olmuştur. Özellikle dinlenmek için kurulan çadırlarda ve konaklama yerlerinde Rus bandosunun teşrifatları dolayısıyla çaldıkları müzikhal aletlerin gereksizliğinden söz eder. Çoğu yerde bunları engellediğinden bahseden Mehmed Emni Efendi, kendi adet ve göreneklerine göre hareket edildiğini belirtir. Mehmed Efendi, sefreti sırasında meseleleri

²⁸⁹ Şemdanizade Fındıklı Süleyman Efendi, *Mûr'iyü't-Tevârih*, Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, Bayezid Devlet Kitaplığı, Türkçe Yazma, nr. 5144. Vrk.383/a; Ayrıca bk. Şemdanizade Fındıklı Süleyman Efendi, *Tarihî Mûr'î't-Tevârih*, C.1, (Yay. Haz. Münir Aktepe), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay, İstanbul, 1976, s.96.

²⁹⁰ Unat, s.76.

²⁹¹ Turan, "18.Yüzyılda", s.32.

²⁹² Unat, s.77.

²⁹³ Unat, s.78-80.

müzakereler yoluyla giderdi²⁹⁴. Azak kalesi'nin yıkılması²⁹⁵, esirlerin mübadelesi ve çarlara imparator ünvanının verilmesi gibi konuları hallederek taraflar arasında, bu hususla alakalı bir temessük²⁹⁶ imzalamaya muvaffak oldu. Böylece iki devlet arasında, 1739 Belgrad Antlaşması'nın²⁹⁷ uygulama safhasıyla alâkalı kısımlar dostça neticelendirilmiş bulunuyordu²⁹⁸. Bu antlaşma ile taraflar uzun bir barış dönemine girdi. Karşılıklı olarak atılan adımlar beraberinde ticari ve ekonomik ilişkilerin de ivme kazanmasını sağladı. 1739 Belgrad Antlaşması, Osmanlı-Rus mücadelesine duraklama dönemini yaşatan oldukça mühim bir antlaşmadır.

2.6.1744 Hindistan Sefaretnamesi

2.6.1.Mehmed Emin Efendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti

Mehmed Emin Efendi, Nisan 1724'te İstanbul'da Elvan Çelebi Camii civarında doğdu. Babası ticaretle uğraşan, devrin önde gelen zenginlerinden yağlıkçı tüccarı Hacı Yusuf Ağa'dır. Küçük yaşta babasının iş gezilerine katılarak Kâbe'yi ziyaret etti ve genç yaşta hacı oldu²⁹⁹. 1732-1733 Hint sefaretliğinden döndükten sonra mektubi kalemine girdi³⁰⁰. Hindistan'a

²⁹⁴ Kurtaran, "Sultan Birinci Mahmud", s.601-602.

²⁹⁵ Belgrad Antlaşması'nın 3.maddesine göre; Azak kalesi yıkılacak ve arazisi tarafsız olarak boş bırakılacaktı. Sinan Yüksel, "Rusya'nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Ankara, 2011, s.64.

²⁹⁶ Temessük için bk. *Subhî Tarihî*, vrk. 202/a-b.

²⁹⁷ Karadeniz, 1739 Belgrad Antlaşması'na kadar Ruslar için ticarete kapılıydı. Bu antlaşma sayesinde Ruslar, Karadeniz'de Osmanlı gemileriyle ticaret yapma hakkını da elde etmişlerdir. 1768 Osmanlı-Rus harbine kadar yaklaşık 30 sene süren sulh döneminde Rus tüccarları Osmanlı gemileriyle ticaret yaptılar. Bu açıdan bakıldığında Belgrad Antlaşması, Ruslar'a Karadenizde ticari imtiyaz hakkı da vermiştir. İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)", *Bellekten*, TTK, Ankara, s.362; Belgrad Antlaşması'nın tüm hükümleri için ayrıca bk. Ahmet Cavit, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmet Cavit Bey'in Müntehebatı)*, (Yay.Haz.Adnan Baycar), İstanbul 2004, s.239-242.

²⁹⁸ Mehmed Emni Beyfendi, s.21.

²⁹⁹ Kemal Beydilli, "Mehmed Emin Paşa Yağlıkçızade", *DİA*, C.28, TDV, Ankara, 2003, s.464. Ayrıca bk. Enveri, *Sâdullah Efendi Tarihi*, vr. 69(b).

³⁰⁰ Süreyya, C.4, s.479.

gitmesi ve nihayet o memleket hakkında küçük bir eser yazması yüzünden uzun yıllar hizmet ettiği Mektubi kaleminde Hindi Mehmed Emin olarak tanınıyordu³⁰¹.

İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi adlı eserinde Mehmed Emin Efendi'nin, III.Mustafa'nın damadı olduğu bilgisini vermektedir³⁰². Nicolae Jorga'nın eserinde ise eski reis ve nişancı Yağlıkçızade Mehmed Emin Efendi'nin, III.Mustafa'nın kayınbirederi olduğu bilgisi yer almaktadır³⁰³. Bu durumda Emin Efendi'nin, padişahın kızıyla değil kız kardeşiyle evlendiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Mehmed Emin Efendi, 1758'de serhalife, 1761'de tekrar mektupçu, 1764'te Reisülküttab³⁰⁴, 1765'te vezir olmakla birlikte Mora valisi, 1766'da kaptanıderya vekili, aynı sene Aydın valisi, 1768'de Halep valisi, aynı sene sadaret kaymakamı ve yine aynı sene sadrazam³⁰⁵ oldu. 1769'da serdar-ı ekremlik verilerek Rus harbine memur edildi³⁰⁶. Mehmed Emin Efendi, zayıf esmer bir büro memuru olarak silah sanatına tamamen yabancı idi ve orduyu yönlendirmeyi bilmiyordu³⁰⁷. Silahlı çatışmalara dahi gerek kalmadan Ruslar'ın kısa bir zaman içinde barışa yanaşacağını sanmakta, Rus elçisi Obreşkov ve divan tercümanı Nicolaus Drako da onu bu yönde kandırmaktaydı. Savaşın hedefi ve gidilecek istikamet belirlenmediği gibi ordunun takip edeceği yollar üzerinde hazır bulundurulması gereken mühimmat ve iâşe için de herhangi bir önlem alınmamıştı. Orduyu Hantepesi ve Bender arasındaki yerlerde aylarca dolaştırıp durdu³⁰⁸. İstanbul'a gelen bir kısım askerîn ...*Vezir-i azam tayınımızı kesti ve bizi istiskal etti, yem ve yiyecek vermeyip orduyu perişan etti...*³⁰⁹ gibi yaygaralar kopartıp sadrazamı suçlaması İstanbul'da onun aleyhine bir

³⁰¹ İsmet Miroğlu, "Hindistan Hakkında VXIII. Yüzyılda Yazılmış Küçük Bir Eser", *Tarih Dergisi*, Sayı 34, İstanbul, 1984, s.541.

³⁰² Danişmend, C.4, s.44.

³⁰³ Jorga, C.4, s.387.

³⁰⁴ Unat, s.83. Ayrıca bk. Ahmed Resmî, *Hulâsatü'l-i'tibâr*, s.22.

³⁰⁵ Emin Efendi, Mısır valisi iken yerli beyleri öldürmekle suçlanan ve sadareti sırasında gayri tabii halleri görülen veziriazam Hamza Paşa'nın yerine sadrazam olmuştur. Uzunçarşılı, C.IV, S.1, s.370.

³⁰⁶ Süreyya, C.4, s.479.

³⁰⁷ Jorga, C.4, s.396.

³⁰⁸ Beydilli, s.465.

³⁰⁹ Uzunçarşılı, C.IV, S.1, s.620.

hava yarattı. Bunun üzerine azline karar verildi. İkinci Mîrâhor Fevzi Bey orduya gönderilerek elinden mühür alındı ve kendisine Mısır'da görev tevcih edildiği bildirilerek Edirne'ye yollandı. İstanbul'a kaçıp gelen askerlerin kendi gayretsizliklerini örtbas etmek için bu gibi söylentiler yaydıkları bilinmekle beraber seferin kötü gidişinin suçunu üstüne atmak ve kamuoyunda oluşan kızgınlığı gidermek amacıyla idamı kaçınılmaz görüldüğünden 1769'da Edirne'de boğularak öldürüldü. Mezarı Edirne'dedir. Mehmed Emin Paşa'nın 10 milyon akçelik muazzam servetine ve mallarına el kondu³¹⁰. Emin Efendi, sadareten birkaç defa istifa ederek alışık olmadığı harp işinden kurtulmak istediye de isteği yerine getirilmemişti. Yazısının güzelliği meşhur olmakla birlikte uyanık, zeki, vakur, ve rahatına düşküdü³¹¹.

2.6.2.Mehmed Emin Efendi'nin Hindistan Sefaretini Gerekli Kılan Hadiseler

Nadir Şah'ın Hint seferi, Hindistan'la Osmanlı Devleti arasında kararlaştırılan karşılıklı sefir gönderme geleneğine ara vermiş ve Nadir Şah, Hintlilerle yaptığı antlaşmaya, Osmanlılarla münasebetlerini kesmeleri şartını da koydurtmuştu. Nadir Şah'ın Hindistan üzerinde nüfuzu kalmayınca Hint hükümdarı Mehmet Şah, 1744'te Osmanlı ülkesinde bulunan ve aslen Buharalı olan Seyyid Abdullah adında bir sefiri İstanbul'a göndererek yeniden münasebet kurmak istedi. İstanbul'a gelen elçiye karşılık Hindistan'a başka bir elçi gönderildi. Faik Reşit Unat, Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri adlı eserinde sefaretnameleri tanıttığı kısımda 1744 tarihli Hindistan Sefaretnamesi'nin yazarını Salim Efendi olarak tanıtmaya gayretine girmiştir³¹². Salim Efendi, daha evvelden Hindistan'a ticaret maksadıyla gittiği için oraları iyi tanıyan Yusuf Ağa'yı da yanında götürmüştü. Yusuf Ağa da oğlu Mehmed Emin Efendi'yi yanına almıştı. Osmanlı elçilik heyeti Hindistan'a vardığında Salim Efendi hastalanıp vefat etmiş ancak ölmeden bir müddet evvel görevini Yusuf Ağa'ya devretmişti. Yusuf Ağa,

³¹⁰ Beydilli, s.465.

³¹¹ Süreyya, ,C.4, s.479.

³¹² Unat, s.82,83.

Salim Efendi'ye verilmiş Name-i hümâyun ile diğer tahriratları yerlerine teslim ederek sefaret vazifesini başarı ile yerine getirdi ve Hindistan'da altı sene kaldıktan sonra 1749'da İstanbul'a döndü³¹³. Salim Efendi'nin ölümü ve ölmezden evvel sefaret yetkilerini Yusuf Ağa'ya devretmesiyle ilgili Şemdanizade Süleyman Efendi, Münir Aktepe tarafından yayına hazırlanan Mür'it Tevarih, adlı eserinde bu olayı şu şekilde anlatmaktadır: *Maliye tezkirecisi Salim Efendi, sefir ba's olunup, Ataullah ile bile Hind'e irsal olunmuşidi. Lakin Hind'e varmaksızın Salim Efendi vefat ettikde, İstanbul'da yağlıkçı olup, ticaretle elçi ma'iyetiyle giden el-Hac Yusuf, Salim Efendi'nin yerine nameyi alup, sefareti icra ve nameyi teslim eyledikde.*³¹⁴. Emin Efendi, Hindistan'a avdetini ve eserini kaleme alış nedenini eserinin giriş kısmında şu şekilde belirtir: *Sadr-ı esbak Elhac Emin Paşa merhum pederi ma'iyetiyle canib-i Hind'e revane olduklarında gerek esnâ-yı rahda ve gerek memalik-i Hind'de meşhudları olan ahvali kayd ve sebt eylemek niyetiyle mubaşeret ba'dehu bazı mevani'zuhuriyle tekmili müyesser olmayup bir mikdar garaib ve acaib-i müştemil takrirdir ki kendü hatlarından bu mahalle nakl olundu. Rahmetullahu aleyh fi 19 Rebiülevvel sene 1199*³¹⁵. Yukarıda da belirtildiği üzere elçi Salim Efendi ve babası Yusuf Ağa'nın maiyetinde olmuş ve Emin Efendi, siyasi temasları bitirip ülkeye döndükten sonra sefaretnamesini kaleme almıştır.

2.6.3.1732-1733 Hindistan Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri

Tez çalışmamızda kaynak olarak kullanacağımız Mehmed Emin Efendi'nin Hindistan Sefaretnamesi adlı eserin tek nüshası İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitapları Tarih Yazmaları kısmında 884 numaralı bölümde muharririn el yazısı ile kayıtlıdır. Bu eserden ilk defa vakanüvis Ahmed Vasıf bahsetmiştir³¹⁶. Eser, toplamda 8 varak, 16 sayfa ve 14,5x20,5

³¹³ Tahir Sevinç, "Nadirşah'ın 1738-1739 Hindistan Seferi ve Sonuçları", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S.24, Isparta, 2011, s.30.

³¹⁴ Şemdanizade, C.1, s.153.

³¹⁵ Mehmed Emin Efendi, *Hindistan Sefaretnamesi*, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitapları Tarih Yazmaları, No.884, vrk.2(a).

³¹⁶ Miroğlu, s.540. Ayrıca bk. Ahmed Vasıf, *Vasıf Tarihi*, İstanbul, 1219, s.44.

ebatlarındadır. İlk iki varağı boştur. İlk varağı numaralandırılmamış olup sağ üst köşesinde “Sadr-ı esbak elhac Mehmed Emin Paşa’nın Hindistan Sefaretnamesi” İbaresini yer almaktadır. Muharrir, eserinin giriş kısmında kırmızı mürekkep kalemle bu sefarete nasıl mazhar olduğundan söz etmektedir. 1(b) sayfasında Millet kütüphanesi ve Ali Emiri vakfına ait bir mühür bulunmaktadır. Eser zencerekli olmakla birlikte hoş bir usul kullanılarak Rik’a şeklinde kaleme alınmıştır. Son sayfasında 7(a) bir Ali Emiri Vakfı mührü daha bulunur. Eserin bazı varak ortaları zamanla deformeye uğramışsa da sağlamlığını korumaktadır. Cildi ise kahverengi meşindir. Şimdiye kadar Hindistan ile ilgili yazıldığı tespit edilen tek sefaretname olma özelliğini de taşımaktadır. Her ne kadar küçük çaplı bir eser olsa da alanında tek olması münasebetiyle oldukça önem arz etmektedir.

2.6.4.1732-1733 Hindistan Sefaretnamesi’nin Muhteva Özellikleri

Mehmed Emin Efendi, takririnde ilk olarak Osmanlı-Hindistan güzergahı hakkında coğrafi bilgilere yer vermiştir. Cidde-Yemen-Moha limanlarının ticaretteki yerine değinen Emin Efendi, Bahr-i Mendeb ve Bahr-i Muhit denilen yerlerin gemicilerin uğrak yerleri olduğundan söz eder. Hindistan’daki gemicilerin ticaret şekillerine değinerek İngiliz ve Fransız gemicilerinin Hint deniz ticaretini kontrol altında tuttuklarından bahseder. Yazara göre Hintli yetkililer, denizlerde ticaret yapan gemicilere karşı gümrük vergisi konularında zorluk çıkartmaktadır³¹⁷. Eserde Hindistan’daki ticaret mahallerinde bulunan hamamların bahsi geçirilmiş, nakil arabalarının işlevi anlatılmış ve şekli tanıtılmıştır. Emin Efendi’nin sefaretnamesine göre burada Rum, Musul, Kerkük, Bağdat ve Basralı çoğunluğu asker olmak üzere bir kısmı da ticaretle uğraşan yabancı insanlar bulunmaktadır. Hindistan sefaretnamesinden oradaki halkın gündelik yaşamı ve kültürü hususlarında da bilgiler elde edilebilmektedir. Eserde nargileden bahsedilmiş, Hindistan’ın teşrifat ve merasim konularına

³¹⁷ Miroğlu, s.342.

da değinilmiştir. Bu eserde yer alan bilgilere göre, Hindistan ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin oldukça geriye dayandığını görmekteyiz. Mehmed Efendi, Hindistan'daki bahçeler, köşkler, çiçekler, meyveler, bunların adları ve fiyatları hakkında da bilgiler aktarmaktadır. Muharrir, sefaretnamesinde erkeklerin traş şekillerinden tutun kadınların giyim ve kuşamlarına kadar tasvirlerde bulunmuştur³¹⁸. Eser, ikili ilişkilere dair somut veriler sunduğundan oldukça önem arz etmektedir.

2.7.1746 İran Sefaretnamesi

2.7.1. Mustafa Nazif Efendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti

Mustafa Nazif Efendi, Kocamustafapaşalı bir solakbaşının oğludur. Münecimbaşı Halil Efendi'den tahsil gördü. Sonradan Boğdan'da dokuz sene boyunca katiplik yaptı. Hacegânlıkla İstanbul mukataacısı oldu³¹⁹. 1741 yıllarına değin vakanüvis Mehmed Raşid ve tezkireci Mustafa Münif ile birlikte iki kez İran'a gitti³²⁰. İran'dan dönüşünde ise 1746 tarihine kadar divan katipliği yaptı. Nazif Efendi'nin en önemli memuriyeti, Osmanlı-İran mücadelesine son veren anlaşmanın imzalandığı İran elçiliğidir.

1746'da maliye tezkirecisi rütbesiyle İran sefiri olan Nazif Efendi, 13 Haziran 1746'da yola çıkarak Şah'ın ordugahına ulaştı. 10 ay 9 gün süren elçiliği sonunda günümüze kadar geçerliliğini koruyan Kerden Anlaşması'nı imzalayarak 7 Şubat 1747'de İstanbul'a döndü³²¹. 1747'de Anadolu muhasebecisi, 1748'de mukabele-i süvari ardından da şehremini oldu³²². 1750 yılında Sadrazam Divitdar Mehmed Paşa ile 1752'de Mirahur Mustafa Paşalara sadaret kethüdası oldu³²³. Aynı yıl azledilerek Edirne'ye gönderildi. 1755'te vefat etti. Cenazesi,

³¹⁸ Miroğlu, s.343.

³¹⁹ Süreyya, C.4, s.1239.

³²⁰ Babinger, s.356.

³²¹ Adnan Budak, "Mustafa Nazif Efendi'nin İran Elçiliği 1746-1747", Karadeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, 1999, s.17.

³²² Süreyya, C.4, s.1239.

³²³ Budak, s.17.

Kocamustafapaşa'da medfundur. İlim ve marifet, şiir ve inşa sahibiydi³²⁴. Aynı zamanda devrinin tanınmış hattatlarındandı³²⁵.

2.7.2. Mustafa Nazif Efendi'nin İran Sefaretini Gerekli Kılan Hadiseler

İran'da Safevi³²⁶ hanedanının çökmesi ve ardından ortaya çıkan siyasi karışıklık Osmanlıların Kafkasya'ya müdahale etmesine yol açmıştı³²⁷. Osmanlı-İran ilişkileri, barış ve savaş olmak üzere, çeşitli dönemler halinde 1639 senesinde IV. Murad döneminde imzalanan Kasr-ı Şirin Anlaşmasına kadar devam edecekti. İran'da Şah Süleyman'ın ölümü üzerine yerine geçen Şah Hüseyin devletin bütün işlerini din adamlarının kontrolüne bırakmıştı. Bundan dolayı Şii olmayanlar takip edilerek cezalandırılıyordu³²⁸. İran'da bu tarihlerden sonra devlet politikası olarak mezhepsel yayılcılık hız kazandı. Sonradan İran tahtında bulunan Nadir Şah, bir İslami birleşme fikri ortaya attı. Buna göre; Osmanlıların Caferi Şiiliğini beşinci mezhep olarak tanımalarını istiyordu³²⁹. Osmanlı tahtında bulunan I. Mahmud'un bunu Sünnî bir padişah ve İslam halifesi olarak kabul etmesine imkân yoktu. Böyle bir hareket ulemanın tepkisine ve memlekette bir ihtilâl çıkartarak tahtını kaybetmesine de sebep olabilirdi³³⁰. Caferiye mezhebinin beşinci ehli sünnet mezhebi olarak kabulü hakkında Nadir Şah tarafından yapılan teklifin kabul edilmemesi üzerine, İran'la 1743'te Revan'da (Murad-Tepe) başlayan muharebe iki tarafın da üstünlüğüyle sonuçlanmayarak üç yıl sürdü³³¹.

³²⁴ Süreyya, C.4, s.1239.

³²⁵ Unat, s.85.

³²⁶ Safeviler hakkında bk. Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkleri'nin Rolü*, Ankara, 1976; Tahsin Yazıcı, "Safeviler", *İ.A.*, C.X, MEB, İstanbul, 1993, s.53-59; Ş. Baştaç, "Osmanlılarla Safeviler'in Mücadelesi Esnasında Aleviler'in Rolü", *Türk Kültürü Araştırmaları*, C.XXII/1-2, Ankara, 1989, s.25; Tufan Gündüz - A. Engin Beksaç, "Safeviler", *DİA*, C.35, TDV, Ankara, 2008, s.451-459.

³²⁷ Christoph K. Neumann, "Siyasi ve Diplomatik Gelişmeler", *Türkiye Tarihi Geç Osmanlı İmparatorluğu 1603-1839*, C.3, (Çev. Fethi Aytuna), (Ed. Suraiya Faroqhi), Kitap Yay, s.76.

³²⁸ Budak, s.7-8.

³²⁹ Carter Vaughn Findley, "Siyasi Kültür ve Büyük Haneler", *Türkiye Tarihi Geç Osmanlı İmparatorluğu 1603-1839*, C.3, (Çev. Fethi Aytuna), (Ed. Suraiya Faroqhi), Kitap Yay, s.92.

³³⁰ Uğur Kurtaran, "Yeni Kaynakların Işığında I. Mahmud Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri (1731-1747)", *History Studies*, Volume 3/3, 2011, s.197. Ayrıca bk. Sertoğlu, C. V, s. 2522.

³³¹ Unat, s.84.

Revan muharebesi'nde Osmanlı askerinin çeşitli sebeplerden dolayı geri çekilmesiyle büyük bir tehlike atlatan Nadir Şah, daha fazla Müslüman kanının dökülmesini istemediğini ileri sürerek bu isteğinden vazgeçecektir. Bu savaştan sonra Şah, meseleyi doğrudan görüşmek üzere Feth Ali Han Türkmen başkanlığında bir barış heyetini İstanbul'a gönderdi. Nadir Şah'ın gönderdiği bu heyet 1746'da Üsküdar'a vardı. Şereflerine verilen yemekten sonra Rumeli yakasına geçilerek Koca Ragıp Paşa Konağı'nda misafir edildiler³³². İran elçisi Feth Ali Han Türkmen, 1 Şubat Salı günü huzura kabul edildi. Padişaha sunduğu bir namede şahın Caferî mezhebini beşinci Sünnî mezhebi şeklinde kabul ettirmek üzere evvelce ileri sürmüş olduğu talepten vazgeçtiğinden bahsedilmektedir³³³. Bir diğer namede ise Irak ve Azerbaycan'ın vaktiyle İran'nın tasarrufunda olduğu söylenerek bunlardan birisinin İran'a tamamen terk olunması istenmiştir³³⁴. Mesele müzakere edildikten sonra Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyundan, Nazif Mustafa Efendi'nin elçilikle ve bir cevapname ile gönderilmesine karar verildi³³⁵.

Şemdanizade Süleyman Efendi eserinde, Nazif Mustafa Efendi'nin İran elçiliğine tayin oluşunu şu sözlerle ifade etmektedir. ...*Dîvân-ı hümâyûn'da elçiye cevâb-nâmesi ve bir kırk ile otuz beş kîse harçlık verilüp, taraf-ı devletden ve Hâcegândan Nazif Mustafa Efendi dahi Aceme elçi nasb olunup, huzûr-ı hümâyûna götürülüp, lisânen dahi tavsiye buyrulup, Üsküdar'a geçirildi. Nazif Efendi bir gün ilerü ve ertesi gün Acem elçisi gitti ve ser-hadde vardıklarında, bir yere gelüp, gittiler. Lâkin Devlet-i aliyye kemâl-i hazm ve ihtiyâtı elden bırakmayup, sinîn-i sevâbık misüllü Ser-askerler yanma müstevfi ve mevfûr asker ta'yîn eyledi...*³³⁶. Elçilik aracılığıyla gönderilen cevapnamede ilk olarak arazi talepleri reddedilmiş ve IV.Murad devrindeki hududun esas kabul edilebileceği bildirilmiştir. Kazvin'le Tahran arasındaki Kherden ordugâhında Nadir Şah'ın huzuruna kabul edilen Nazif Efendi'nin on

³³² Abdurrahman Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, Altınpost Yay, Ankara, 2012, s.235.

³³³ Danişmend, C.4, s.32.

³³⁴ Sertoğlu, C.V, s.2530.

³³⁵ Danişmend, C.4, s.32.

³³⁶ Şemdanizade, C.1, s.120-121.

günde çok defa müzakerelerde bulunduğundan bahsedilir. Müzakereler sonucunda Osmanlı Devleti'nin şartları kabul edildi. IV.Murad devrindeki Kasr-ı Şirin antlaşmasında tesbit edilen hudud esas alınarak yeni bir barış antlaşması imzalandı³³⁷. Bu antlaşmaya göre Nadir Şah'a sadece ek olarak Mekke'ye hacca gitme izni verildi³³⁸. Aslında gerek I.Mahmud ve gerekse Nadir Şah Avşar, uzun yıllar devam eden savaşların bir an evvel son bulmasını istiyorlardı. Bu Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerle olan mücadelesi ve iç istikrar bakımından gereklidi. Nadir Şah'ın barışa yanaşmak istemesinin sebebi ise, Osmanlı Devleti ile olan mücadelelerden pek fazla kazanç sağlayamamış olması ve İran'ın iç politik yapısının son derece karışık olmasıydı³³⁹.

Mustafa Nazif Efendi'nin İran sefaretini gerekli kılan hususlar dikkate alındığında İran'ın, Osmanlı Devleti'nin homojen yapısından haberdar olduğu ve mezhepsel yayılcılıkla Osmanlı Devleti'ni bölme isteğinde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. I.Mahmud ve devlet erkanı tarafından bu tehlikeli durum önceden sezilerek, tarihinde hiçbir gayrimüslim devletle savaşa girmemiş olan İran'ın dini kullanarak Osmanlı topraklarında yayılma isteğinin önüne geçilmek istenmiştir. Nazif Efendi, İran sefaretinden geri döndükten sonra izlenimlerini kaleme almış ve sefaretname metnini hazırlayarak saraya sunmuştur.

2.7.3.1746 İran Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri

Mustafa Nazif Efendi'nin İran Sefaretnamesi yazma olarak, İstanbul, Fatih Millet kütüphanesi, 824, Bale Tschudi'nin kütüphanesi ile Kahire T.K. 208 numaralarda bulunmaktadır. Sefaretnamenin müstakil olarak basılmadığı görülmektedir. Yalnız Süleyman İzzi Efendi'nin, İzzi Tarihi, s.86-91 ab ile Devhat-ül Vüzera adlı eserin s.99-107. sayfalarında sefaretnamenin tamamı yer almaktadır. Ayrıca Tarih-i Gülşen-i Maarif'in C.11,s.1414-1419.

³³⁷ Danişmend, C.4, s.32.

³³⁸ Jorga, C.4, s.371.

³³⁹ Ateş, s.236-237.

sayfalarında eser kısaltılmış olarak yazılmıştır. Tez çalışmamızda kaynak olarak kullandığımız İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, 824 numaradaki yazma nüsha toplamda, 15 varak 31 sayfadan oluşmaktadır. Birinci sayfada Nazif Efendi'nin, İran sefaretnamesi'ni belirten başlıkla beraber bir de mühür bulunmaktadır. Aynı mühür 31.sayfada da yer almaktadır. Metin on iki satır olan ikinci sayfadan itibaren başlamaktadır. Diğer sayfalar ise üçten on sekize kadar on beş satırken, on dokuzdan otuzuncu sayfaya kadar on altı satır ve son sayfa ise üç satırdan ibarettir. Eser rik'a türü bir yazı çeşidiyle yazılmıştır. Sefaretnamenin dili oldukça ağırdır. Bunda Nazif Efendi'nin edebi kişiliğinin etkisi bulunmaktadır. Eserin sonlarına doğru Arapça ve Farsça kelimelerinin sıklığı görülür. Sefaretname elçinin yerine getirmekle yükümlü olduğu görevin türü ve içeriğine göre özel sefaretname grubuna girmektedir³⁴⁰. Eserde zencerek, müzehhep ve derkenar gibi yazı yazma sanatıyla ilgili süslemeler ve kaideler bulunmamaktadır. Bu eserden ilk olarak bahseden kişi Faik Reşit Unat'tır³⁴¹.

2.7.4.1746 İran Sefaretnamesi'nin Muhteva Özellikleri

Nazif Efendi'nin İran Sefaretnamesi, Bağdat'tan itibaren başlamak üzere daha çok memuriyetinin nasıl gerçekleştiği konusunda bilgiler vermektedir. Bunun dışında Nazif Efendi'nin bazı tasvirlerde bulunduğu da görülmektedir. Misal olarak Şah'ın bulunduğu otağ ile Nadir Şah ve bazı devlet erkani Nazif Efendi tarafından teferruatlı bir şekilde tasvir edilir. Ancak sefaretnamede İran'ın askerî durumları hakkında pek fazla bilgi göze çarpmamaktadır³⁴². Nazif Efendi, eserinde Nadir Şah tarafından kendisine gösterilen sempati ve iyi kabülden de bahsetmektedir³⁴³. Eserde İran'ın kahve gibi geleneksel ikramlarından da söz edilir. Nazif Efendi, elinde bulunan name-i hümayûnların takdim merasimini ayrıntılı

³⁴⁰ Budak, s.18,19.

³⁴¹ Unat, s.84-86.

³⁴² Budak, s.19.

³⁴³ Unat, s.85.

betimlemelerle anlatmaktadır. Eserde dikkati çeken bir başka husus da Osmanlı sultanlarına ve Osmanlı diplomasisine ait tüm elkapların defaatle kullanılmasıdır.

2.8.1747 İran Sefaretnamesi

2.8.1. Mustafa Rahmi Efendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti

18.yüzyılda yaşamış vakanüvis Rahmi Efendi hakkında pek fazla bilgi yoktur. Şair ve tarihçilerden olup Kırım'ın Bahçesaray kasabasıdır. Tezkire-i Râmiz'de Akkirmanlı olduğu yazılıdır³⁴⁴. Rahmi mahlasını kullanmıştır³⁴⁵. Kendisinin Tatar Rahmi ünvanı ile şöhret olması Tatarlı olduğunu da akıllara getirmektedir³⁴⁶. Babîâli'den yetişerek Damad İbrahim Paşazade Mehmed Paşa'ya divan kâtibi ve sonra tersane kâtibi oldu³⁴⁷. 1747 tarihinde İran'a sefir tayin edilen Kesriyeli Hacı Ahmed Paşa'nın maiyetinde İran'a gitti. Üsküdar'dan itibaren geçtikleri ve gördükleri yerleri de anlatan bir sefaretname kaleme aldı³⁴⁸.

Rahmi Efendi'nin İzzi ve diğer kaynakların anlattığına göre sefaretnamesi haricinde, haylice şiir ve gazeli vardır. Divan-ı Rahmi adıyla yazılmış bir de divançesi bulunur. Şiirlerinden birkaçını İzzi, Mehmed Tahir, Numan Efendi ve kendisi sefaretnamesinde yazmıştır. Sefaretname yazarının edebi yönünün çok kuvvetli olduğu sefaretnamesinden anlaşılmaktadır. 18.yüzyılın nadide nesirlerinden kabul edilebilecek eserinde zaman zaman kullandığı Farsça ve Arapça kelimeler, terkipler onun zamanına göre iyi bir eğitim aldığını da göstermektedir. Süleyman Toğaç, F.Babinger'in, Rahmi Efendi'nin Tarih-i Tatar adını taşıyan ve Kırım Hanlarının tarihinden bahseden bir eseri için "İstanbul Esad Efendi Nu.2091'de kayıtlıdır" demesini talihsizlik olarak değerlendirir. Çünkü Toğaç'a göre bu numaradaki kayıtlı

³⁴⁴ Tahir, C.3, s.122.

³⁴⁵ Babinger, s.311.

³⁴⁶ Süleyman Toğaç, "Kırımlı Mustafa Rahmi Efendi'nin İran Sefaretnamesi", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2000, s.8.

³⁴⁷ Süreyya, C.4, s.1343.

³⁴⁸ Tahir, C.3, s.122.

eser, Tatar tarihi ile ilgili değil kaleme alınan İran Sefaretnamesi'nin bir başka nüshasıdır³⁴⁹. Mustafa Rahmi Efendi, 1751 tarihinde veba'dan vefat etti. Cenazesi Edirnekapı'da medfundur³⁵⁰.

2.8.2. Mustafa Rahmi Efendi'nin İran Sefaretini Gerekli Kılan Hadiseler

4 Eylül 1746'da İran'da Türk sefiri Mustafa Nazif Efendi'yle İran temsilcileri arasında imzalanan anlaşma üzerine Nadir Şah, Osmanlı hükümdarıyla iyi münasebetler kurmak için birçok değerli hediyelerle İstanbul'a Mustafa Han adında bir büyükelçi göndermeye karar verdi³⁵¹. I.Mahmud da barışın gerçekleşmesinden son derece memnun kalıp, devletin şanına uygun hediyelerle³⁵² birlikte imzalanan barış antlaşmasının onaylı metnini Nadir Şah'a götürmek üzere bir elçi gönderilmesini istedi. Bu vazifeye o sırada ruznamçe-i evvel olan ve ordu defterdarı sıfatı ile birkaç yıl önce Kars civarında bulunduğu sırada Nadir Şah ile görüşmeye memur edilmiş olduğu için, o tarafın durum ve şartlarını iyi bilen Kesriyeli Ahmed Paşa³⁵³, vezir payesi ile Sivas vilayeti ihsan olunarak tayin edildi. Maiyetine ikinci elçi olarak Recep Paşa, Mustafa Bey, Numan Efendi³⁵⁴ ve vakanüvis olarak da Kırımlı Rahmi Efendi verildi³⁵⁵. İran'a giden Kesriyeli Ahmed Efendi'nin maiyetinde vakanüvis ve mektupçu olarak görevlendirilen Rahmi Efendi, sefaret heyetinin İran'a kadar gidişatında geçtiği şehir, kasaba, köy, menzil ve derbentler hakkında bilgiler içeren Sefaretname-i İran isimli bir sefaretname hazırladı³⁵⁶. İran elçilik heyetinin oldukça kalabalık olması birçok Osmanlı uleması tarafından

³⁴⁹ Toğaç, s.9.

³⁵⁰ Babinger, s.312. Mustafa Rahmi Efendi için ayrıca bk. *Tarih-i İzzi*, s.60, 74-77, 98, 107, 124, 134, 142, 143, 157, 202-203, 226, 257; Şemdanizade, C.1, s.159; *Tedbirat-ı Pesendide*, s.221; Divan-ı Rahmi İst.Ü.Ktp.No:523; *Fatin Tezkiresi*, s.131; Kırım Müellifleri, s.34; Hammer, C.VIII, s.78.

³⁵¹ Unat, s.86.

³⁵² Osmanlı Devleti'nin elçi ile birlikte İran'a gönderdiği hediyeler için bk. Şemdanizade, s.128-129; *Tarih-i İzzi*, vrk.95a; BOA, *Mühimme*, Nr.152, s.315.

³⁵³ Kesriyeli Ahmed Paşa hakkında bk. Hammer, "Kostaria doğumlu vezir Ahmed Paşa", HT. C.8, Üçdal Neşriyat, 1992, s.114-115; İzzi, s.202a-202b; Süreyya, C.1, s.251; *Tedbirat-ı Pesendide*, s.152, 214; M.Aktepe, "Nadir", *İ.A*, C.9, MEB, İstanbul, 1964, s.21-31.

³⁵⁴ Ebu Sehl Numan Efendi için bk. Ebu Sehl Numan Efendi, *Tedbirat-ı Pesendide*, (Yay.Haz.Ali İbrahim Savaş), TTK, Ankara, 1999, s.143-148.

³⁵⁵ Ateş, s.245.

³⁵⁶ Kurtaran, "Yeni Kaynakların Işığında", s.204.

eleştirilirken, Şeyhülislam Hayatizade Efendi, elçilik heyetinin kalabalık olmasında bir sorun olmayacağı konusunda padişahı ikna etmişti³⁵⁷. Bu sefaretlikte devletlerin birbirlerine elçiler aracılığıyla iyi niyet göstergesi olarak göndermiş oldukları hediyelerin vaziyeti, Osmanlı ve İran diplomasi açısından oldukça önem taşımaktadır.

2.8.3.1747 İran Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri

Faik Reşit Unat, Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri adlı eserinde Mustafa Rahmi Efendi'ye ait İran Sefaretnamesi'nin toplamda altı adet yazma nüshası olduğunu belirtir. Süleyman Toğaç ise Kıımlı Mustafa Rahmi Efendi'nin İran Sefaretnamesi adlı yüksek lisans tez çalışmasını hazırlarken yaptığı katalog incelemesinde bir sefaretname nüshasının daha varlığını tespit etmiştir. Yapılan son çalışmayla birlikte Mustafa Rahmi Efendi'ye ait olduğu bilinen İran Sefaretnamesi'nin toplamda 7 adet yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlar:

1. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.887
2. İstanbul Ünivesitesi Kütüphanesi, No.369
3. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.2538
4. İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, No.819
5. İstanbul Süleymaniye, Esat Efendi, No.2091
6. İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine No.1635³⁵⁸
7. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.3782³⁵⁹

³⁵⁷ Tahir Sevinç, "İran'a Elçi Olarak Gönderilen Kesriyeli Ahmet Paşa'nın Sefaret Hazırlığı ve Yolculuğu (1746-1747), *Bellekten*, C.LXXV, S.273, TTK, Ankara, 2011, s.415, dipnot.55; Ayrıca bk. Şemdanizade, s.121.

³⁵⁸ Unat,s.91.

³⁵⁹ Süleyman Toğaç'ın sonradan tespit ettiği yazma nüsha. Ayrıca M.Aktepe'nin İslam Ansiklopedisinde "Nadir" maddesinde bu yazmanın varlığından söz edilmiştir. Toğaç, s.11; M.Aktepe, "Nadir", *İ.A*, C.9, MEB, İstanbul, 1964, s.28.

Bizim de tez çalışmamızda kaynak olarak kullanacağımız sefaretnamenin nüshası İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, No.819'daki yazma nüshadır. Ebatları 240x145 mm'dir. Cildin sırtı ve kenarları çahar köşe, meşin ve ortası hatip ebru kâğıttır. Eserin sayfaları normal günümüz gibi numaralandırılmış fakat eski rakamlar kullanılmıştır. Son sayfasında iki defa 84 rakamı yazılmıştır. Girişinde tezhip yoktur. İlk sayfasında iki mühür vardır. Bunlardan biri (Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk mührü) ayyıldızlı, kenarlarında "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti" yazan yuvarlak mihürdür. Bu mührün altında ise Ali Emiri Efendi'nin vakıf mührü bulunmaktadır. İç içe iki halkadan oluşmuştur. Merkezinde "Diyarbakırlı Ali Emiri, 1341", ikinci halkada ise "Allahu Teâlâ Hazretlerin rızası için vakfeyledim" yazmaktadır. Nüsha, 2091, 2538 ve 887 nolu eserler ile hemen hemen aynıdır³⁶⁰. Eserin yazım şekli Rik'a olmakla birlikte 44 varak ve 84 sayfadır. Metin ikinci varaktan itibaren başlar. 2(a) sayfası 12 satır, 85(b) sayfası 16 satır diğer sayfalar ise 17 satırdan ibarettir. Yazma nüshada konu başlıkları ve derkenarlar bulunur, "nokta" işareti kullanılmıştır. Eserin giriş varacağının 1(b) sayfasında en üst köşede *Sefaretname-i İran*, orta kısımda *Sefaretname: merhum ve mağfur Tatar Rahmi Efendi'nin eseridir* ibaresi yer almaktadır. Elimizde bulunan bu yazma nüshanın kim tarafından ve ne zaman yazıldığı belli değildir.

2.8.4.1747 İran Sefaretnamesi'nin Muhteva Özellikleri

Mustafa Rahmi Efendi sefaretnamesinin girişinde kısaca elçilik heyetinin neden oluşturulduğunu açıklayarak yapılan geçiş merasimini ve heyet ileri gelenlerine sunulan hediyeleri anlatmaktadır. Bunun yanında verilen hediyelerin kimlere ve nasıl verildiğini de belirtmektedir. Devamında mübadeleye kadar geçilen yerlerin isimlerini, özelliklerini, karşılaşılan güçlükleri, şair kimliğini de kullanarak aktarmıştır. Rahmi Efendi'nin anlatımına göre İzmit'te iki gün kalınmıştır. Yazar, yolculuğu anlatırken havanın bozukluğundan şikâyet

³⁶⁰ Toğaç, s.15-16.

etmektedir. Mevsimin kış olması nedeniyle yağmur ve kar ile uğraşmak zorunda kalmışlardır. Elçilik heyetlerinin karşılıklı değiş tokuşları ise 31(b) ve 34(b) varaklarında anlatılır. Mübadele sonrası güzergâhlar, bu güzergâhların özellikleri, İran'ın coğrafi, sosyal ve imar-iskân durumu hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. Nadir Şah'ın ölümü hakkında malumat verildikten sonra devamında Osmanlı ülkesine geri dönüş yolculuğu ve Bağdat taraflarında yaşanan olaylardan söz edilmiştir³⁶¹.

Rahmi Efendi'nin anlatımına göre, Bağdat'a dönmekte olan Bağdat valisi Ahmet Paşa yolda öldüğünden kethüdası Süleyman Paşa vali kaymakamı sıfatıyla işe el koyarak alayla Bağdat'a girmiş ve hüküm sürmeye başlamıştır. Elçi, Süleyman Paşa'nın bu hareketini küstahlık olarak saymıştır³⁶². Bu eser, 1747 barışından sonra Osmanlı-İran ilişkilerinin o günlerde nasıl seyrettiği hususlarında bizleri aydınlatmaktadır. Eserin içine derç edilen şiirler ve menziller arasındaki mesafelerin saat farklarının verildiği düşünöldüğünde bu eserin tarihçilerin yansıra coğrafyacıların ve edebiyatçılarının da ilgisini çekeceği aşikârdır. Rahmi Efendi, maiyetinde bulunduğu Kesriyeli Ahmed ile birlikte I.Mahmud döneminde İran'a gönderilen son elçidir. Yazdığı sefaretname de aynı dönemde İran ile ilgili yazılmış son sefaretname olma özelliğini korumaktadır.

2.9.1748 Viyana Sefaretnamesi

2.9.1.Hatti Mustafa Efendi'nin Hayatı ve Şahsiyeti

Viyana elçisi Mustafa Hatti Efendi'nin hayatı hakkında kaynaklarda yeteri kadar bilgi mevcut değildir. Ancak icra ettiği görevlerden yola çıkılarak hayatı hakkında bir kısım bilgilere ulaşılabilmektedir. Mustafa Hatti Efendi'nin doğum tarihi hakkında herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Aslen Urfalı olmakla birlikte Rakka Valisi Çerkes Osman Paşa'dan Sülüs ve

³⁶¹ Toğaç, s.25-41.

³⁶² Unat, s.90.

Nesih dersleri alarak Divan Katibi oldu. Meşhur Osmanlı şairi Nabi Efendi'ye kethüdalık yaptı. Daha sonra Kethüda Bey Katibi ve 1739 Belgrad Barışı'ndan sonra Mevkufatî³⁶³ oldu. Bu paye ile 1741 yılında Azak Muhaddidi³⁶⁴ Ahmed Merami Efendi'nin³⁶⁵ sınır tahdit heyetine ikinci muhaddid olarak tayin edildi. Meram Efendi ile birlikte Rusya'ya Tumanov şehrine gitti³⁶⁶. Bu görevinden döndükten sonra 1742'de kalyonlar kâtibi oldu³⁶⁷. Nişancı rütbesiyle 1748 yılında Viyana'ya gitti. Bir Osmanlı elçisi olarak vazifesini yerine getirdikten sonra izlenimlerini bir sefaretnamede topladı³⁶⁸. Müstakimzade'ye göre Hattî Efendi bu elçiliğe büyükelçi sıfatıyla gitmiştir³⁶⁹. Yalnız Ali İbrahim Savaş'ın, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahvil Defteri Numara 2'de yapmış olduğu araştırmaya göre Mustafa Hattî Efendi bu elçiliğe büyükelçi sıfatıyla değil orta elçi sıfatıyla gitti³⁷⁰. Jorga'ya göre elçi Viyana'da çok büyük bir onurla karşılanmış, müzeler, saray kütüphanesi ve saray tiyatrosu gibi ilgi duyabileceği yerler gezdirilmiştir³⁷¹. Mustafa Hattî Efendi, sefareteninden döndükten sonra 1749'da başmuhasebeci oldu³⁷². Daha sonra da şikk-ı sani olarak memuriyet hayatına devam etti ve ölünceye kadar bu görevde kaldı. Müstakimzade'ye göre 1757³⁷³ yılında, Sultan III. Mustafa'nın cülûsundan sonra vefat etti.

³⁶³ Para bedelleri, mahlûl tımarların hasılatı, vakıflardan hazineye aktarılacak varidat fazlalıkları, örfi tekliflerden harbe ait olanlarla meşgul bulunan memura verilen addır. Kendi içinde mevkufatî, mevkufat kalemi adlarına haizdir. M.Z.Pakalın, "Mevkufatçı" *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, MEB, İstanbul, 1983, s.32.

³⁶⁴ Tahdid eden, had tayin, eden hudud kesen, bileyici ve keskin edici anlamlarına gelir. Kısaca sınır hududlarını belirleyen demektir. Mehmed Selahi Bey, "muhaddid", *Kamus-ı Osmani*, C.4, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1895-1904, s.455.

³⁶⁵ Ali İbrahim Savaş, "Takrir-i Ahmed Merami Efendi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, C.XVI, S.29, s.54-62.

³⁶⁶ Mustafa Hattî Efendi, *Viyana Sefaretnamesi*, (Yay.Haz. Ali İbrahim Savaş), TTK, Ankara, 1999, s.1. Ayrıca bk. Ahmed Merami, *Takrir-i Merami Efendi Muhaddid be-canib-i Azak*, İstanbul Üniversitesi, Tarih Yazmaları, Nr.270, vrk.269-273.

³⁶⁷ Süreyya, C.2, s.655.

³⁶⁸ Babinger, s.357.

³⁶⁹ Süleyman Müstakimzade, *Tuhfe-i Hattatin (TH)*, İstanbul, 1928, S.12, s.554.

³⁷⁰ Ali İbrahim Savaş'ın aktarımıyla Mustafa Hattî Efendi'nin Viyana'ya orta elçilikle gittiğine dair arz cümleleri: "Paye-i tevki-i benam el-hac Mustafa Efendi-i Hattî an haccagan-ı divan-ı hümayûn. Mûmâ-ileyh sâbıkâ mevkûfatî olup, Devlet-i aliyye-i ebediyyü'l-istimrârün mesbûkü'l-hidme hademe-i sadâkat-şi'ar ve her veçhile kâr-azmûde ve emekdarlarından olduğundan gayri hizmetünde etvâr-ı mü'eddeb ve refât u girdâr-ı müzehheb olup, ilçilik idaresine şâyân olduğu ecilden, hala taraf-ı Devlet-i aliyye'den bu defa orta ilçilik ile Nemçe tarafına tayin u tesyir kılınup, bina'en aleyh terfi-i kadr ü şân ve tevki-i menşur u mekânı için, avâtif-ı aliyyeden tevki payesi mûmâ-ileyhe tevcih olunmuşdur. Fi 9 Muharrem (1)161." BOA, *Tahvil defteri*, Nr.2, s.59; Mustafa Hattî Efendi, *Viyana Sefaretnamesi*, (Yay.Haz. Ali İbrahim Savaş), TTK, Ankara, 1999, s.1.dipnot.18.

³⁷¹ Jorga, C.4, s.374

³⁷² Süreyya, C.2, s.656.

³⁷³ Fatim Tezkiresinde Hattî Efendi'nin ölüm tarihi 1742 olarak verilmiştir. Elçinin Viyana Sefaretliğine tayin olduğu sene 1748 olarak bilindiğine göre Fatim Tezkiresinde elçi hakkında verilen ölüm tarihi yanlıştır. Faik Reşit

Mustafa Hattî Efendi, bütün memuriyetlerinin yan sıra şair olarak da meşhurdur. İstanbul'da Fındıklı mahalle mezarlığına gömülüdür³⁷⁴.

2.9.2.Hattî Mustafa Efendi'nin Viyana Sefaretini Gerekli Kılan Hadiseler

Osmanlı Devleti ile Avusturya hükümeti arasında imzalanan 1739 Belgrad antlaşmasından kısa bir süre sonra ölen Avusturya-Roma İmparatoru VI.Karl, geride ülkesini tehlikeli badirelere sürükleyecek olan veraset problemini miras bıraktı. Erkek evlat bırakmadan ölen İmparator'un tahtına, daha önce VI.Karl hayattayken yasallaşan imparatorluk topraklarının bölünmez bütünlüğünü korumayı öngören kanun³⁷⁵ gereği kızı Maria Theresia oturdu³⁷⁶. Bayern Arşidükü Franz Albert ile Prusya Kralı II.Friedrich, akrabalık ve veraset davalarını ileri sürerek Maria Theresia ile savaşa başladılar. M.Theresia ise tahta geçer geçmez başına gelecekleri önceden bildiği için Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurmak istemiş ve 1739 Belgrad barışını tanıdığını bildirmişti. Osmanlı Devleti de devam eden İran savaşı nedeniyle bu teklifi kabul etmişti³⁷⁷. Buna göre Maria Theresia'nın Avusturya İmparatorluğu'nun tahtına yegane varis olarak atandığını kabul eden Osmanlı Devleti 27 Mayıs 1747 tarihinde Belgrad Antlaşmasını yeniledi³⁷⁸. Maria Theresia ile birlikte yenilenen Belgrad Antlaşması önemli ticari ayrıcalıklar içermektedir. M.Theresia'nın kocası Toskana Arşidükü de antlaşmaya dahil edilince kendisine I.Mahmud tarafından 17 maddelik bir ahidname verildi. Osmanlı Devleti bu imtiyazlarla birlikte hem kendine siyasi bir ittifak edinmeyi hem de ticari potansiyelini geliştirmeyi amaçlamaktaydı³⁷⁹. Veraset savaşlarını fırsat bilen Fransa, büyük elçisi Castallane

Unat da eserinde Viyana elçisinin ölüm tarihini 1760 olarak vermektedir. bk. Fatin Tezkiresi, *Tezkire-i hatimetü'l-es'ar*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Nr.235, İstanbul, 1854; Unat, s.93; Mustafa Hattî Efendi, s.2.

³⁷⁴ Mustafa Hattî Efendi, s.2

³⁷⁵ Pragmatische Sanktion.

³⁷⁶ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.207.

³⁷⁷ Mustafa Hattî Efendi, s.8.

³⁷⁸ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.209. Ayrıca bk. Şemdanizade, C.I, s.135; Hammer, C.VIII, s.86-88.

³⁷⁹ Uğur Kurtaran, "I. Mahmud Dönemi'nde Avrupalı Devletler ile Yapılan Ticaret Antlaşmaları ile Verilen İmtiyazlara Dair Değerlendirmeler", *OTAM*, S.41, Ankara, 2017, s.221,222. 1747 tarihli Avusturya ve Toskana Devleti ile yapılan ticaret antlaşmasının belgelerine ve Toskana Arşidükü'ne verilen Ahidname örneğine ulaşmak için ayrıca bk. Aynı Müellif, "XVIII.Yüzyılda Osmanlı Devleti ile Avusturya Arasındaki Ticaret Antlaşmaları ve Yaşanan Değişimler (1718-1791)", Hitit Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 2016, s.758-759.

aracılığıyla Osmanlı Devleti'ni yanına çekmeye çalışmaktaydı. Fakat Osmanlı'nın Fransa kralına güvenmemesi ve Avusturya ile Prusya arasında imzalanan Dresden Barışı nedeniyle Fransa'nın M.Theresia'ya karşı giriştiği ittifak arayışları sonuçsuz kaldı³⁸⁰. Hatta Osmanlı Devleti, Avrupa'da devam eden savaşlar neticesinde kara ve deniz ticaretinin sekteye uğraması nedeniyle de savaşa müdahil olan devletlere aracılık teklifin de dahi bulunmuştur³⁸¹. Ayrıca, I.Mahmud'un Avusturya Veraset Savaşı'nda arabuluculuk yapma önerisi, Osmanlıların diplomasideki yeni stratejisinin önemli bir göstergesidir³⁸². Buna göre; Seyyid Hasan Paşa'nın sadaretinde hazırlanan tavassut mektupları Avusturya, Hollanda, İngiliz, İsveç, Rus ve Scilyateyn devletlerinin İstanbul'daki elçilerine verildi³⁸³. I.Mahmud, Avrupa hükümdarlarına nasihatnameler göndererek savaşın feci sonuçlarından bahsedip insanlık ve insan hakları nâmına barış teklifinde bulunmuşsa da muhataplarının medeni ve ruhi seviyeleri kendisi gibi olmadığı için söz dinlemedi³⁸⁴. Osmanlı padişahının tarafsızlığının ve arabuluculuğunun kadrini bilen Maria Theresia, Osmanlılarla bu devirde daima iyi geçinmeyi tercih etmiş ve zaman zaman İstanbul'a elçiler ve hediyeler yollayarak bu iyi münasebetleri devam ettirmeye çalışmıştır. Avusturya veraset savaşlarına Aix la Chapelle (1748) Antlaşmasıyla son verilince Osmanlı padişahı da Maria Theresia'nın gönderdiği elçilere karşılık Viyana'ya yeni bir elçi göndermeyi uygun gördü³⁸⁵.

İlk olarak Avusturya'nın Babiâli'deki temsilcisi Penkler, I.Franz olarak taç giyen Maria Theresia'nın kocası Franz Stefan'ın cülûsunu tebrik için Avusturya'ya gönderildi. Belgrad

³⁸⁰ Mustafa Hattı Efendi, s.9.

³⁸¹ Avusturya Veraset savaşları sırasında Osmanlı memleketine Avrupa'dan gelmekte olan çuha vesair eşyanın gelmemesi yüzünden sıkıntı başlamış, kara muharebesinden başka Akdeniz'de, Fransa ve İngiltere donanmaları arasında vuku bulan muharebenin kendi sularında meydana gelmesi Türkiye'ye hariçten eşya gelmesine mani olmuştur. Bu durum Osmanlı'daki iktisadi hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun üzerine I.Mahmud hem iktisadi buhranı ortadan kaldırmak hem de muharebeyi önlemek amacıyla zikredilen devletlere arabuluculuk teklifinde bulunmuştur. Uzunçarşılı, C.IV/I, s.344. Bu tavassut mektuplarının sureti için bk. *İzzi Tarihi*, vrk.21

³⁸² Virginia Aksan, "Savaş ve Barış", *Türkiye Tarihi Geç Osmanlı İmparatorluğu 1603-1839*, C.3, (Ed.Surayıya Faroqhi), (Çev.Fethi Aytuna), Kitap Yay, s.139.

³⁸³ Sertoğlu, C.V, s.2537.

³⁸⁴ Danişmend, C.4, s.35.

³⁸⁵ Unat, s.92.

Antlaşması'nın tekrardan tasdiki ile I.Mahmud tarafından iyi niyetin bir göstergesi olarak bu defa Hattı Mustafa Efendi, nişancılık payesi verilerek beraberinde 82 kişilik elçilik heyeti, name-i hümayûn ve mektuplarla birlikte Avusturya'ya gönderildi. Bu sefaret Avusturya cephesinde de aynı ehemmiyet ve duyarlılıkla karşılandı³⁸⁶. Mustafa Hattı Efendi, burada bulunduğu süreyle ilgili bir sefaretname kaleme almış ve bu sefaretnameyi padişaha sunmuştur. Maria Theresia'nın içinde bulunduğu politik durum düşünüldüğünde Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerini neden iyi tutmaya çalıştığı anlaşılabilir. Siyasi yaşamı boyunca pek de savaş yanlısı olmayan I.Mahmud da savaşmak yerine diplomasiyi tercih etmiştir. Görüldüğü üzere XVIII.yüzyılın ilk yarısından itibaren daha önceki savaşlarda alınan askerî yenilgilerin etkisiyle Osmanlı Devleti savaştan uzak durmaya çalışmış ve Avrupalı devletler arasında bir denge politikası izlemeye başlamıştır. Fakat Osmanlı, her ne kadar bu denge politikasını uygulamaya çalışmışsa da değişen dünya düzeninde meydana gelen savaşlarda yer almak zorunda kalmıştır.

2.9.3.1748 Viyana Sefaretnamesi'nin Şekli Özellikleri

Ali İbrahim Savaş, yayına hazırladığı Mustafa Hattı Efendi'nin Viyana Sefaretnamesi adlı eserinde Mustafa Hattı Efendi'ye ait Viyana Sefaretnamesi'nin toplamda beş ayrı nüshasının olduğunu belirtir³⁸⁷. Bu sefaretname ile ilgili araştırmalarda bulunan Faik Reşit Unat, eserin katalog numarasını verme hususunda hataya düşmüştür. İstanbul Fatih Millet Kütüphanesinde bulunan Hattı Mustafa Efendi'ye ait sefaretname metninin bir nüshası sadece 843 numaralı kısımda bulunurken aynı sefaretname metni Unat tarafından bir de 844 numaralı kısımda gösterilmiştir. Bu sefaretname ile ilgili çalışmalarda bulunan Hidayet Tuncay ve Melik İnal da eserlerinde aynı hataya düşmüştür. 1730 yılında Viyana'ya gönderilen elçi Elhac Mustafa Efendi ile 1748'de Viyana'ya gönderilen elçi Hattı Mustafa Efendi'yi

³⁸⁶ Mustafa Hattı Efendi, s.10.

³⁸⁷ Mustafa Hattı Efendi, s.12.

kariştirmişlardır³⁸⁸. Topkapı Sarayı'ndaki nüshası 1781-1782 yılında Mehmed Arif tarafından istinsah edilmiştir³⁸⁹. Hattı Mustafa Efendi'nin sefaretnamesi İzzi Tarihi³⁹⁰, Tarih-i Gülşen-i Maarif³⁹¹ ve Tarih-i Seyyid Hakim'de³⁹² özet olarak verilmiştir. Ali İbrahim Savaş, Almanca yayınlanan doktora tezinde Berlin'deki nüshayı esas almıştır³⁹³. Viyana Sefaretnamesi'nin nüshalarının olduğu yerler aşağıdaki gibidir:

1. İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, Bağdat kütüphanesi: No. 235.
2. İstanbul, Üniversite kütüphanesi, Yıldız yazmaları, No. 27 0 (v. 1-34) ve 274.
3. Prof. Dr. R.Tschudı koleksiyonu, M.VI.153, BL.29-50.
4. İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, No.843

Elimizde bulunan bu sefaretname metninde önce, yazar tarafından, Avusturya'nın o yıllardaki politik durumu ve bu sefaretin sebepleri hakkında kısa bir bilgi verilmektedir. Diğer nüshalardan ayrı olarak, I.Mahmud'un Avusturya kayseri ve çarîçesine yazdığı mektuplar da eklenmiştir. Bu nüsha elçinin Belgrad'a vasıl olması ile başlamaktadır. Eser toplamda 27 varak, 54 sayfa ve 16x22 ebatlarındadır. Rika ile yazılmış olup her sayfasında 17 satır vardır. Yalnız birinci sayfadaki satır sayısı 8'dir³⁹⁴. Yazma nüshanın 1(b) sayfasının orta kısmında *Hattı Elhac Mustafa Efendi'nin Sefaretnamesi'dir*³⁹⁵ yazmaktadır. Aynı sayfada Millet Kütüphanesi ve Ali Emiri vakfına ait iki mühür bulunmaktadır. 2(a) sayfasında *Sefaret-i Hattı Elhac Mustafa Efendi ez-hacegân-ı divan be canib-i Nemçe berây-i te'kid-i müraaat-i merasim-i sulh u*

³⁸⁸ Ali İbrahim Savaş, "Mustafa Hattı Efendi'nin Viyana Sefaret Raporu Üzerine", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.6, Samsun, 1991, s.235-254. Ayrıca bk. Unat, s.97; Hidayet Tuncay, "Sefaretnameler", *Tarih Zümresi Talebe Tezleri*, İst. Üniversitesi, No: XVI-142; Melik İnal, "18. Asırda El-Hac Mustafa Efendi'nin Avusturya Sefareti", *Tarih Disiplini Birinci Yazılı Vazifesi*, Sömester 5-6, 1936/37.

³⁸⁹ F.E.Karatay, *Topkapı Sarayı Türkçe Yazmalar Kataloğu*, C.1, İstanbul, 1956, s.298.

³⁹⁰ İzzi Süleyman, *Tarih-i İzzi*, İstanbul, 1784-1785, V.149-151 ve 190-196.

³⁹¹ Feraizade Mehmed Said, *Tarih-i Gülşen-i Ma'arif*, C.II, İstanbul, 1252, s.1445-46.

³⁹² Seyyid, Hakim, *Tarih-i Seyyid Hakim*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Nr.234, V.357.

³⁹³ Ali İbrahim Savaş, "Der Gesandtschaftsbericht Des Mustafa Hattı Efendi über Die Gesandtschaft Nach Wien", *Doktora Tezi*, Viyana, 1989.

³⁹⁴ Savaş, "Mustafa Hattı Efendi'nin Viyana Sefaret Raporu", s.250.

³⁹⁵ Hattı Elhac Mustafa Efendi, *Viyana Sefaretnamesi*, İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, Nr.843, vrk.1(b).

*salâh*³⁹⁶ şeklindeki giriş cümlesiyle başlar. Eserin 27(b) sayfasında bir Ali Emiri Vakfı mührü daha vardır. Eserde derkenar bulunur. Hat sanatı ile ilgili süslemeler yoktur. Kahverengi karton kapaklıdır.

5. Staatsbibliothek zu Berlin, Nr. 187, Katalog Pertsch, s. 213.

Bizim de çalışmamızda kaynak olarak kullanacağımız sefaretname nüshası Ali İbrahim Savaş'ın kullandığı Berlin Devlet Arşivi'nde bulunan No:187'deki yazma nüshadır. Berlin nüshası diğer nüshalardan fazla olarak ek dört sayfaya sahiptir. Bu sayfalarda, Sefaret hizmetinin neticesinde, elçinin Sultana ve sadrazama getirdiği nâmeler ve hediyeleri teslim ettikten sonra sefaretname metnini sunduğu anlatılmaktadır ve ayrıca son sayfalarda hediye listesi özet şekilde verilmiştir. Bunun dışında esere bir de hediye listesi eklenmiştir. Berlin Nüshası 42 varaktır. Mustafa Hattî Efendi'nin sefaretnamesi nesir olarak yazılmıştır. Çok uzun cümleler kullanan yazar eserinde beyitlere, basmakalıp cümlelere ve deyimlere yer vermiştir³⁹⁷.

2.9.4.1748 Viyana Sefaretnamesi'nin Muhteva Özellikleri

Çalışmamıza esas teşkil eden sefaretname metni dört bölümde incelenebilir. Birinci bölümde, 1739 Belgrad Barış Antlaşması'ndan ve İmparator VI.Karl'ın ölümünden sonra Avrupa'da meydana gelen iç mücadeleler anlatılmakta ve sefaret yolculuğunu gerektiren ve mümkün kılan sebepler sayılmaktadır. İstanbul'dan çıkıncaya kadar olan yol güzergahları anıldıktan sonra Belgrad'da komşu devlet Avusturya'nın resmi temsilcileri tarafından karşılandığı ve Viyana'ya kadar olan yolculukta kendine refakat edecek subaylarla yola nasıl koyulduğunu anlatır. İstanbul'dan ayrıldıktan sonraki yolculuğun anlatımı ile başlayan ikinci bölüm, sefaret heyetinin Viyana'ya görkemli girişinin ayrıntılı izahı ile son bulur³⁹⁸. Sava nehri ortasında bir sal içinde Avusturyalı'lara teslim olunan elçi Zemon'dan itibaren hürmet ve riayet

³⁹⁶ Viyana Sefaretnamesi, v.2a.

³⁹⁷ Mustafa Hattî Efendi, s.12-13.

³⁹⁸ Mustafa Hattî Efendi, s.15.

görmek suretiyle yoluna devam ederek 13 Mayıs 1748 de Viyana'ya varmış ve tertip olunan alayla şehre girerek misafir edildiği konağa yerleşmiştir³⁹⁹.

Viyana'ya vasil olduktan sonra Avusturya başbakanının verdiği ve elçinin getirdiği hediyeleri ve name-i hümayûnları takdim ettiği resm-i kabül üçüncü bölümde anlatılır. Bu bölümde bunun dışında elçinin Avusturya İmparatoru ve İmparatoriçesi ile diplomatik özel misyonun en önemli noktasını ifade eden görüşmeleri de son derece ayrıntılı bir şekilde anlatır. Dönüş hazırlıklarının anlatımı ile dördüncü bölüm başlamakta ve elçinin beraberinde sultana ve sadrazama getirdiği hediyelerin ve namelerin teslim edilişinin izahı ile bu bölüm son bulmaktadır. Dönüşteki uğrak yerleri de gidiş sırasında uğranan yerler gibi mufassal bir şekilde anlatır⁴⁰⁰. Hattı Mustafa Efendi, Mohaç sahrasından geçerken canlanan hâtırasını kaydetmiştir. Üstüni-i Belgrad'dan *kıla-ı kadimeden* diye bahsederek Tuna ötesinde yarım asır önceki Türk hâkimiyetini bir türlü unutamamış olduğunu göstermektedir⁴⁰¹. Bazı sefaretname, seyahatname, rapor ve takrirlerde Belgrad'a olan hasretin elçiler tarafından dile getirildiği göze çarpmaktadır.

Görüldüğü gibi I.Mahmud döneminde; cülûs bildirmek, barış müzakerelerini görüşmek, ticari veya siyasi antlaşmaları imzalamak, tahta çıkışı tebrik etmek, antlaşma metinlerini yenilemek, ittifak arayışlarında bulunmak, mektup götürmek veya getirmek, sınırları belirleyip tahdit çalışmaları yapmak veya arabulucuk gibi diğer diplomatik girişimlerde bulunmak için çeşitli nedenlerle doğu ve batı ülkelerine sefirler gönderilmiştir. Bu durum reformist ve çok yönlü bir dünya görüşüne sahip olan I.Mahmud'un uluslararası ilişkilerde kadimden olagelen büyük devlet geleneğiyle hareket ettiğinin göstergesidir. Ayrıca sefaretnamelerden de anlaşılacağı üzere kendisine gelen hediyelere misliyle karşılık vermesi büyük devlet olduğunun görsel bir ifadesidir. 1730-1754 yıllarındaki sefaretnamelerin tanıtımını yapmaya ve elçilerin sefaretnamelerini gerekli kılan hadiseleri açıklamaya çalıştığımız bu bölümde

³⁹⁹ Unat, s.94.

⁴⁰⁰ Mustafa Hattı Efendi, s.15-16.

⁴⁰¹ Unat, s.94.

Osmanlı'nın diğer devletlerle olan diplomatik ilişkilerini sınırlı tuttuk. Bir sonraki bölümde evvela 1730 yılına kadar Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasındaki diplomatik ilişkilere değinilecektir. Devamında 1730-1754 yıllarındaki sefaretnamelere göre Osmanlı ile Avrupa ve Doğu ülkelerinin diplomatik ilişkileri ele alınmaya çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.I.MAHMUD DÖNEMİ SEFARETNAMELERİNİN OSMANLI MODERNLEŞMESİ VE DİPLOMASİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

3.1.I.Mahmud Dönemi Sefaretnamelerinin Osmanlı Diplomasisi Üzerindeki Etkileri

3.1.1.I.Mahmud Dönemine Kadar Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri

Osmanlı Devleti, Anadolu'daki siyasi birliğini tamamladıktan sonra daha çok Batı yönünde seferlere çıkmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıllarda Batı dünyasında yaşanan mezhep çatışmaları, ekonomik çekişmeler ve askerî mücadeleler bu topraklarda siyasi birliğin dağınık olmasına neden olmuş bu durum pragmatist düşünce yapısıyla hareket eden Osmanlı Devleti'nin Batı yönlü hareket etmesi sonucunu doğurmuştur. Avrupa devletleri Osmanlı genişlemesinden ilk kez 1389 yılında Kosova Meydan Muharebesi'nde⁴⁰² Osmanlı orduları tarafından yenilgiye uğrayınca rahatsız oldular. İç çekişmelerini bir kenara bırakıp Osmanlıları kendi aralarında düzenledikleri Haçlı Seferleri'yle durdurmayı denediler. Bu dönemde Osmanlı-Avusturya ilişkileri Avusturya'nın Haçlı Seferleri'ne asker göndererek yardım etmesiyle sınırlıdır⁴⁰³. Yine 1444 Varna ve 1448 II.Kosova Muharebelerine⁴⁰⁴ Avusturya kuvvetleri de katıldı ve Osmanlılar karşısında ağır bir yenilgiye uğratıldılar⁴⁰⁵. II.Mehmed döneminde Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun bir parçası olan Avusturya, Orta Avrupa yönündeki Osmanlı ilerleyişi için bir engel teşkil ediyordu⁴⁰⁶. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmek istemesinin bir diğer nedeni bu engelin ortadan kaldırılmasını

⁴⁰² I.Kosova Savaşı'ndaki Osmanlı zaferi, Sırbistan'da Osmanlı hakimiyetinin tesininin ve Balkanlar ile Orta Avrupa arasında bulunan bu anahtar bölge için Osmanlı-Macar rekabetinin başlamasının dönüm noktasını teşkil eder. Halil İnalçık, *Osmanlılar ve Haçlılar*, (Çev.Eşref Bengi Özbilen), Alfa Yay, İstanbul, 2014, s.62-63.

⁴⁰³ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.183.

⁴⁰⁴ Varna zaferi ile Mora Despotluğu Osmanlı hakimiyetine girdi. II.Kosova Zaferi ile de Bulgar Prensiği doğrudan Osmanlı başkentine bağlandı. David Nicolle, *Osmanlı Orduları 1300-1774*, (Çev. Özgür Kolçak), Askerî Tarih Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s.15.

⁴⁰⁵ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.184.

⁴⁰⁶ Yusuf Yıldız, *Osmanlı-Habsburg İlişkileri Kanuni-Şarklen-Busbecq*, TTK, Ankara, 2013, s.43.

kolaylaştırmak ve Orta Avrupa yolunun Osmanlılara açılmasını sağlamaktır. Nitekim İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte irili ufaklı Avrupa devletleri bu yeni siyasi, diplomatik ve askerî gücü hesaba katmak zorunda kaldılar⁴⁰⁷. Balkanların ve İstanbul'un fethinden sonra Avrupalı devletlerle diplomatik trafik doğal olarak yoğunlaştı⁴⁰⁸. XVI. yüzyıla gelindiğinde Kanuni Sultan Süleyman da tıpkı büyük dedesi gibi İbrahim Paşa'nın da etkisiyle Batı siyasetini takip etti. Fetihlerinin, seferlerinin çoğu Macaristan'a, Orta Avrupa'ya, Avusturya'ya dolayısıyla Kutsal-Roma Cermen İmparatorluğu'na karşı oldu⁴⁰⁹.

XVI.yüzyılın ilk yarısından itibaren militan Hristiyanlık, artık kendini dindeki reformun yayılmasına karşı savunmaktan vazgeçmişti. Geleneksel Hristiyanlığın biçimleri korunmaya çalışılıyordu⁴¹⁰. Hristiyan aleminin içinde bulunduğu kargaşadan haberdar olan ve bu bölünmüşlüğü fırsata çevirmek isteyen Kanuni Sultan Süleyman ilk olarak 1521 yılında Belgrad şehrini aldı. Belgrad'ın fethi, Osmanlıların Macaristan'ın içerisine kadar ilerleme sürecini başlattı⁴¹¹. Ayrıca Sırbistan, daha önce fethedilmiş kısımlarıyla birlikte bir Osmanlı eyaleti haline geldi⁴¹². Bundan sonra Osmanlı Devleti ile Habsburglar⁴¹³ arasında başlayan siyasi ve askerî mücadelelerin tampon bölgesi Macaristan toprakları oldu. 1526 yılında Macar kralı ile Mohaç ovasında yapılan savaşı Osmanlı Devleti kazandı⁴¹⁴. Fakat bu savaşın

⁴⁰⁷ Kurtaran, *Osmanlı Avusturya*, s.24-25.

⁴⁰⁸ Ali İbrahim Savaş, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", *Osmanlı*, C.I, Yeni Türkiye Yay, Ankara, 1999, s.643.

⁴⁰⁹ M.Tayyip Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Amilleri, Geçirdiği Safhalar", *Kanuni Armağanı*, TTK, Ankara, 2001, s.5,8.

⁴¹⁰ Claude Delmas, *Avrupa Uygarlık Tarihi*, (Çev.Nihal Öno), Varlık Yay, İstanbul, 1973, s.84-85.

⁴¹¹ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.184-185. Ayrıca bk. Fahri Çeliker, *Avusturya'nın ve Türk Avusturya İlişkilerinin Tarihiçesi*, TTK, Ktph.Nr.63314, s.20; Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Devleti İle Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler", *Türkler*, C.IX, Ankara, 2002, s.555-556; Cavid Baysun, "Belgrad", *İA*, III, İstanbul, 1989, s.477.

⁴¹² Üçel-Aybet, 358.

⁴¹³ *Habsburg* yani *Habs Kalesi* Avusturya'da bulunan bir kale değildir. Ayrıca Habsburglar Avusturyalı da değildirler. Hanedanın adı İsviçre'nin Aargau Şehri'ndeki bir kalenin adından gelmektedir. Bu kale Habsburg Hanedanı'nın ilk kalesi olarak bilinmektedir. Zamanla güç ve nüfuzlarını artıran Habsburg Kontları Avusturya'ya hakim olmuşlar ve 13. yüzyıldan itibaren aralıklarla da olsa Kutsal Roma Cermen İmparatorları Habsburglardan çıkmaya başlamışlardır. Habsburgların 15. yüzyıldan itibaren evlilik politikalarıyla güçlerini daha da artırmasıyla artık imparatorlar, 1806 yılına kadar aralıksız bir şekilde Habsburg Hanedanı'ndan çıkmıştır. Yıldız, s.43.

⁴¹⁴ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.185. Ayrıca bk. Karl Vocelka, "Osmanlı Avusturya Çekişmelerinin Dahili Etkileri", *Tarih Dergisi*, XXXI, İstanbul, 1977, s.15-25.

kazanılmasıyla Buda-Peşte alınsa da⁴¹⁵ bütün Macaristan Osmanlı hakimiyetine girmemiştir⁴¹⁶. Mohaç'tan sonra Macar tahtına Zapolya Janos'un seçilmesi Alman İmparatoru Şarklen'in kardeşi ölen Macar kralının eniştesi ve kayınbiraderi olan Avusturya Arşidükü Ferdinand'ı harekete geçirdi. Ferdinand, Zapolya'yı yenerek Budin'e girince zor durumda kalan Zapolya, Osmanlılardan yardım istedi. Bunun üzerine 1529'da⁴¹⁷ sefere çıkan Osmanlı ordusu Budin'i teslim aldıktan sonra Zapolya'yı tekrar Macar tahtına oturttu. Ancak Macar tacı için mücadeleyi bırakmayan Ferdinand, 1530 yılında Budin'i tekrardan kuşattı ise de başarılı olamadı. Kanuni, hem Ferdinand hem de Şarklen ile karşılaşmak için yola çıktıysa da ne Ferdinand ne de Şarklen Osmanlı ordularının karşısına çıkamadı⁴¹⁸.

Osmanlılar karşısında aldığı yenilgiler sonucu zor durumda kalan Ferdinand ile Sultan arasında Şarklen'in de arzusu üzerine 1531 yılında bir yıllık ateşkes imzalandı. Ayrıca Zapolya ile Ferdinand arasında da 1532'de 3 aylık bir barış antlaşması imzalandı⁴¹⁹. Yaklaşık bir yıl sonra Avusturya elçilik heyeti ile yapılan görüşmeler sonucunda 1533'te iki hükümdar statüsünü kabul eden ve onaylayan bir barış antlaşması imzaladılar. Bu antlaşmaya her iki taraf da 1541 yılına kadar sadık kaldı. Daha sonra Ferdinand'ın Peşte'yi kuşatması üzerine Kanuni, 1543'te yeni bir Macar seferine çıktı. Osmanlı ordusu başta Estergon olmak üzere birçok kaleyi fethetti. Ferdinand'ın, İstanbul'a bir elçilik heyeti göndererek barış istemesi üzerine 1547'de yeni bir antlaşma imzalandı⁴²⁰. Osmanlı, 1552 yılında Fülele Kalesi'ni alınca Macaristan, Doğu

⁴¹⁵ Üçel-Aybet, s.359.

⁴¹⁶ Yıldız, s.68.

⁴¹⁷ 1529'da yola çıkan Kanuni, 20 Mayıs'ta Edirne'ye, 5 Haziran'da Filibe'ye, 20 Haziran'da Sofya'ya, 14 Temmuz'da Belgrad'a, 9 Ağustos'ta Mohaç'a, 3 Eylül'de Budin'e ve 25 Eylül'de de Viyana'ya ulaşmıştır. Zengin, s.84. Ayrıca bk. Ahmet Refik, *Devr-i Süleyman-ı Kanuni'de Birinci Viyana Muhararası*, İstanbul, 1288, s.9.

⁴¹⁸ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.186. Ayrıca bk. Müçteba İlgürel, "Kanuni Sultan Süleyman", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, XI, İstanbul 1989, s.321; Fernard Grenard, *Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İstanbul, 1992, s.71; Geza David, "Budin", *DİA*, VI, İstanbul, s.345; Çeliker, s.24.

⁴¹⁹ Yıldız, s.74.

⁴²⁰ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.187. 1547 tarihli antlaşma için Ayrıca bk. Feridun Ahmed Bey, *Münşeatü's-selâtin*, II, İstanbul, 1275, s.76-78; Kurtaran, *Osmanlı-Avusturya*, s.47-50; Uğur Altuğ, "1740-1755 Tarihli Ecnebi Defterlerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2002, s.19.

ve Batı Macaristan olmak üzere ortadan ikiye ayrıldı⁴²¹. Erdel meselesi sebebiyle ilişkiler yeniden bozulunca yapılan mücadeleler sonucunda 1562’de⁴²² Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında yeni bir antlaşma imzalanmasına karar verildi. Bu antlaşmayla birlikte Erdel ve Boğdan meseleleri, sınırdaki askerlerin, esirlerin, haydutların, elçilerin ve köylerin durumları tekrardan gözden geçirilmiş ve karara bağlanmıştır⁴²³. Antlaşmaya göre barış sekiz yıl yürürlükte kalacak, Ferdinand elindeki Macar topraklarına karşılık her yıl 30.000 Duka altını ödeyecekti⁴²⁴.

Avusturya, 1562 tarihli antlaşma gereğince Osmanlı Devleti’ne ödemesi gereken 30 bin dukalık vergiyi göndermeyince yeniden savaş kararı alındı⁴²⁵. Savaş kararının alınmasındaki bir diğer neden Zigetvar⁴²⁶ kalesi kumandanı Zrinyi Miklos’un kale sınırlarına yerleştirdiği ordu kuvvetlerinin, Osmanlı hakimiyetindeki Macar topraklarına devamlı olarak saldırmasıdır⁴²⁷. Tımişvar Beylerbeyine gönderilen bir hükümde ilkbaharda sefere çıkılacağı bildirilmiştir ki bu Kanuni’nin son seferi olan Zigetvar Seferi’dir. Sefer kararı alındıktan sonra 1562 Ahidnamesinin geçerliliği kalmamıştır⁴²⁸. Kanuni’nin hastalığına ve yaşlılığına rağmen sefer kararını almasındaki asıl neden Macaristan fethini şan ve şerefle bitirmek istemesidir⁴²⁹. Sefer sonucunda 1566 tarihinde Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu arasında yeni bir antlaşma imzalandı⁴³⁰. Sultan kalenin teslim oluşundan bir gün önce vefat ettiği için kalenin

⁴²¹ F.Eckhart, *Macaristan Tarihi*, (Çev. İbrahim Kafesoğlu), TTK, Ankara, 2010, s.120.

⁴²² 1562 tarihli ahidname-i hümayûn için bk. Kurtaran, *Osmanlı-Avusturya*, s.53-57.

⁴²³ Yusuf Alperen Aydın, “XVI-XVII.Yüzyıllarda Osmanlı Habsburg Antlaşmaları ve Uygulamaları”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2002, s.44-47.

⁴²⁴ Yaşar Yücel, *Muhteşem Türk Kanuni İle 46 Yıl*, TTK, Ankara, 1987, s.91.

⁴²⁵ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.187.

⁴²⁶ Bu konuda yazılan eserlerle ilgili bk. Hüseyin Yurdaydın, “Sigetvar-nameler”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1952, S.2/3, s.124-136; Agah Sırrı Levend, *Gazavat-nameler*, Ankara, 1956, s.58-63.

⁴²⁷ Münir Aktepe, “Szigetvar Livası Kanun-namesi”, *Kanuni Armağanı*, TTK, Ankara, 2001, s.188.

⁴²⁸ Aydın, s.44.

⁴²⁹ Tayyip Gökbilgin, “Kanuni Sultan Süleyman’ın 1566 Szigetvar Seferi, Sebepleri ve Hazırlıkları”, *Tarih Dergisi*, C.XVI, S.21, İstanbul, 1966, s.6.

⁴³⁰ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.187.Ayrıca bk. Aydın, s.76-80.

düşüşünü görememiştir⁴³¹. Fakat Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa, sultanın ölümünü kalenin alınması sırasında ve sonrasında 3 hafta boyunca askerden saklamıştır⁴³².

Sultan Süleyman'ın yerine tahta geçen oğlu II.Selim döneminde Avusturya ile 1568⁴³³ yılında 8 yıllık Edirne Antlaşması imzalandı. Aynı dönemde Avusturya'ya 1574 ve 1576⁴³⁴ yıllarında iki ayrı ahitname verildi. III.Murad ve II.Rudolf arasında 1576⁴³⁵ tarihinde yeni bir antlaşma yapıldıysa da hudutlarda yaşanan sorunlar nedeniyle Avusturya'ya yeniden savaş ilan edildi. III.Mehmed komutasındaki Osmanlı orduları 1596 yılında Macar kalesi Eğri'yi fethetti. Ardından Osmanlı ve Avusturya orduları Haçova Meydan Muharebesinde savaştı. Her iki tarafın da isteğiyle Zitvatorok denilen yerde 1606 tarihinde on yedi maddeden oluşan bir antlaşma imzalandı. Böylece Osmanlı Devleti'nin diplomasideki üstünlüğünün bir göstergesi olan hiçbir devleti eşit haklara haiz kabul etmeme anlayışı XVII.yüzyılın başlarında sona erdi⁴³⁶. Zitvatorok ile birlikte kendisine kral diye hitap edilen imparatora bundan sonra çesar⁴³⁷ denilmesi de kabul edildi⁴³⁸. Böylece ilk defa başka bir hükümdar Osmanlı padişahına denk sayıldı. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu, o güne kadar geçerli olan mutlak kudretinin kırıldığını da kabul etmiş oluyordu⁴³⁹.

⁴³¹ Yıldız,s.96-97.

⁴³² Gülgün Üçel-Aybet,s.361. Ayrıca bk. Hammer, II, s.55.

⁴³³ Ayrıntılı bilgi için bk. Kurtaran, *Osmanlı-Avusturya*,s.69-73.

⁴³⁴ Bu ahitname hususunda ayrıntılı bilgi için bk. Kurtaran, *Osmanlı-Avusturya*, s.75-80.

⁴³⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Kurtaran, *Osmanlı-Avusturya*,s.75-78.

⁴³⁶ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.188. Ayrıca bk. *Osmanlı-Avusturya*, s.110-121; Hammer,II, İstanbul, 1998, s.366-367; M.Kütükoğlu, "Murad III", *İA*, VIII, İstanbul, 1989, s.615-625; Savaş, "Osmanlı Devleti İle", s.557; Altuğ, s.19; Geza David, "Eğri", *DİA*, X, İstanbul, 1992, s.489-491; Nurgül Bozkurt, "1699-1736 Tarihli Ecnebi Defterlerine Göre XVIII.Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Avusturya Münasebetleri", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Samsun, 1994, s.5-11.

⁴³⁷ Her ne kadar Zitvatorok Antlaşması ile Avusturya Kralı'na Kayzer denilmesi kabul edilse de bu ünvanın saray dilinde pek yerleşmediği, yıllar sonra bile İmparator'un büyükelçilerine elçi-i çesar yerine elçi-i kral-ı Nemçe veya kral-ı Beç denildiği belirtilir. Kemal Beydilli, bu durumun sebebini devletlerarası ilişkilerde verilen sözün bir değeri olmasının bu sözü verenin güçlü ya da zayıf olması ile doğru veya ters orantılı olmasına bağlamaktadır. Bu durumun Karlofça'ya kadar devam ettiği görülmektedir. Kurtaran, *Sultan II.Mustafa*, s.380, dipnot.1675. Ayrıca bk. Petr Stepanek, "Zitvatorok (1606) ve Vasvar (1664) Anlaşmaları Arasında Orta Avrupa'da Osmanlı Siyaseti", *Türkler*, C. 9, (Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Ankara, 2002, s. 731; Kemal Beydilli, "Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar Ve Siyasî Ahlâk (1790-1856)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Ankara 15-17 Ekim 1997, s.37.

⁴³⁸ Uzunçarşılı,C.III/1, s.98.

⁴³⁹ Jorga, C.3, s.286.

Zitvatorok Antlaşması ile birlikte 1606 yılından 1663 yılına kadar Osmanlı ile Avusturya arasında uzun süren bir barış dönemi yaşandı. Daha sonra Avusturya'nın antlaşmaya aykırı davranması sebebiyle ilişkiler bozuldu ve IV.Mehmed Avusturya'ya yeni bir savaş ilan etti. Osmanlı'nın üstünlüğüyle sonuçlanan savaş sonucunda taraflar arasında 1664 yılında Vasvar Antlaşması imzalandı⁴⁴⁰. Vasvar Antlaşması'nın ilk üç maddesi Erdel'in hukuki durumu ve ülke sınırlarının yeniden düzenlenmesine ilişkindi. Bu antlaşma her ne kadar Macar asilzadeleri arasında geniş çaplı bir hoşnutsuzluğa yol açsa da⁴⁴¹ antlaşmanın hükümleri 1683 yılına kadar yürürlükte kaldı. Sonraki süreçte Papa'nın çağrısıyla Venedik, Polonya ve Alman prenslikleri Hristiyan dünyasının merkezi olarak görülen Viyana'yı savunmak üzere birleştiler. 1683 yılında Viyana kuşatıldı. Stratejik hatalar ve ihanetler sonucunda Osmanlı ordusu bozguna uğratıldı⁴⁴². C.Seignobos, Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi adlı eserinde Osmanlıların 1683 Viyana yenilgisini şu şekilde anlatır: *Doğu Avrupa'da 1683'te Viyana'yı kuşatmış olan Osmanlı ordusu İmparator'un, Alman prenslerinin ve Polonya kralının birleşen askerleri tarafından yenilmişti. İmparatorun orduları bütün Macar Krallığı ile Transilvanya topraklarını Sultandan geri aldılar*⁴⁴³. Bazı Osmanlı tarihçileri II.Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması konusunda Veziriazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Polonya kralına engel olamayan Kırım Hanını suçlarlar⁴⁴⁴. Kara Mustafa Paşa'nın, IV.Mehmed'in bir iradesiyle Belgrat'ta boğdurulması bunu kanıtlar niteliktedir⁴⁴⁵.

Avusturya ve Hristiyan birliği ile mücadeleler II.Mustafa döneminde de devam etti. 1695, 1696 ve 1697 yıllarında peşpeşe Avusturya'ya seferler düzenlendi. 1695 yılında

⁴⁴⁰ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.189.

⁴⁴¹ Özgür Kolçak, "Vasvar Antlaşması", C.42, *DİA*, TDV, Ankara, 2012, s.562.

⁴⁴² Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.189. Ayrıca bk. *Osmanlı-Avusturya*, s.139-146; Mehmet Öz, "II.Viyana Seferine Kadar XVII.Yüzyıl", *Türkler*, IX, Ankara, 2002, s. 711-727; Müçteba İlgürel, "Dördüncü Mehmed", *DGBİT*, XI, İstanbul, 1993, s.60; Sander, s.78; Münir Aktepe, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, *İA*, VIII, İstanbul, 1979, s.736-738.

⁴⁴³ Charles Seignobos, *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, (Çev.Samih Tiryakioğlu), Varlık Yay, İstanbul, s.264.

⁴⁴⁴ İhanetler ve stratejik hatalar için ayrıca bk. Zengin, s.109; Kemal Çiçek, "II.Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703)", *Türkler*, IX, Ankara, 2002, s.749; Murphey, s.160.

⁴⁴⁵ Cevat Üstün, *1683 Viyana Seferi*, TTK, Ankara, 2010, s.96-97.

Avusturyalılardan Bofça, Lipova, Titel, Lugoş ve Sebeş, kaleleri alınmıştı. Bu sefer kararının alınmasındaki en büyük etken Belgrad ve Tımişvar kalelerinin güvenliğini sağlamaktı. 1696 yılına gelindiğinde Avusturya'nın 1695 yılında kaybettiği kaleleri tekrar geri almak için harekete geçeceği haberi geldi. Bunun üzerine tekrardan sefer hazırlığı başladı. Önceki yılda olduğu gibi, bu yıl da Tımişvar Kalesi güvenlik ve muhafaza altına alındıktan sonra İstanbul'a dönüldü.⁴⁴⁶. Ancak 1697'de Osmanlı ordusu Prens Eugen tarafından Zenta yakınlarında baskına uğrayınca ağır bir yenilgi aldı. Bu yenilgiden sonra Osmanlı Devleti İle Avusturya, Venedik ve Lehistan arasında Karlofça Barış Antlaşması⁴⁴⁷ imzalandı. Bu antlaşma ile ilk kez yabancı bir devletin üstünlüğü kabul edilmiş oldu. XVIII.yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti Karlofça'da kaybedilen toprakları geri alma düşüncesi ile hareket etti. Bu bağlamda 1714'te Venedik'e savaş açılarak Mora Yarımadası geri alındı. Bunun üzerine harekete geçen Avusturya 1716'da Venedik ile bir antlaşma yaparak savaşa dahil oldu. Petervaradin karşılaşmasında Osmanlı Devleti bozguna uğratıldı⁴⁴⁸. Bu karşılaşmanın kaybedilmesindeki en büyük neden Serdar-ı ekrem Silahtar Ali Paşa'nın düşman kuvvetlerince alınandan vurularak öldürülmesidir⁴⁴⁹. Osmanlı ordusu bu meydan savaşında yedi bin şehid vermiş ve 114 adet savaş topunu düşmana kaptırmıştır⁴⁵⁰. Daha sonra Avusturya'nın saldırgan politikalarını önlemek amacıyla iki devlet arasında Pasarofça Antlaşması imzalandı. Pasarofça'dan sonra Osmanlı Devleti'nde farklı bir diplomasi ve siyasi dönem başladı. Bu dönemde Batı'nın mutlak üstünlüğü kabul edilerek Batı tarzında ıslahatlar yapılmaya başlandı. Edirne Vakası'ndan 27 yıl

⁴⁴⁶ Tahir Sevinç, "1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul, 2010, s.14-19,26.

⁴⁴⁷ Bu antlaşma için bk. Uzunçarşılı,C.III/1, s.585-595.

⁴⁴⁸ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.190. Ayrıca bk. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, I, Ankara, 1953, s.25-34; Rıfa'at Abou-El Haj, "Karlofça'da Osmanlı Diplomasisi II", *Tarih ve Toplum*, S.192, İstanbul, 1999, s.359-365; Yücel-Sevim, *Türkiye Tarihi*, III, Ankara, s.268-269.

⁴⁴⁹ Danişmend, C.4, s.9.

⁴⁵⁰ Sertoğlu, s.2423.

sonra ortaya çıkan 1730 isyanıyla birlikte III.Ahmed tahttan indirilerek yerine I.Mahmud getirildi⁴⁵¹.

3.1.2. 1730 Viyana Sefaretnamesi'ne Göre Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri

Elhac Mustafa Efendi'nin 1730 Viyana sefaretnamesi diğer sefaretnamelere göre tasvirleme usulünden farklı olarak kaleme alınmıştır. Sefaretname metni incelendiğinde elçinin Osmanlı Devleti'nden Avusturya'ya olan yolculuğu, teşrifat ve merasimleri hususlarında ayrıntılı bilgilere rastlanmamaktadır. Elhac Mustafa Efendi sefaretnamesi besmele ile başlar ve “*Ba‘de hamdullahi‘l-müstahkik li cemi‘ü‘l-mecd ve‘s-senâ ve‘s-salavât ve‘s-selâm ed-dâ‘im ‘alâ eşrefü‘l-berâyâ ve ‘alâ alihi ve ashâbihi ülyü‘l-arâ‘yi ve ‘s-suyûfû‘l-beyzâ*”⁴⁵² dua cümlesi ile devam eder. Elçi sefaretname metninin devamında “*veliyy‘ün-ni‘am-ı cemî‘-i afâk, zil‘l-ullah-i te‘âlâ ‘ale‘l-ıtlâk şevketlü kudretlü azâmetlü mehâbetlü padişâh-ı rûy-ı zemîn şehriyâr-ı tâc-bahş u kâmbîn-i hüsvrev-i Süleyman-mekan, hakan-ı kîti ‘unvan nur çeşmi zemîn u asmân, ziyetü‘d-dünya ve‘d-dîn Sultan Mahmud Han bâ temkin efendimiz hazretlerinin*”⁴⁵³ şeklinde Padişah'ın elkabını sıralamayı da ihmal etmez. Bu sefaretname metinlerinin tipik bir özelliğidir. Osmanlı sefaretname metinlerinin giriş kısmında padişah için yapılan övgüler, elçinin insiyatifi dahilinde değildir. Bu durum diplomasideki üstünlüğün bir göstergesi olarak zorunlu bir uygulama biçimidir. Fakat buna rağmen bazı sefaretname metinlerinde dua ve elkab kısımlarının olmadığı da görülmektedir. Elhac Mustafa Efendi, Avusturya Çasarına I.Mahmud'un cülûsunu bildirmek üzere elçi olarak tayin edildiğini şu sözlerle ifade etmektedir: “*Sultan Mahmud Han bâ temkin efendimiz hazretlerinin yüz kırk üç(1730) tarihinde lem‘i zeyr-i ‘alem ikbal ve pertev-efgen cah û celâl olub sebab-i sudûr-ı cihaniyan ve bâ‘is-i şadman-ı*

⁴⁵¹ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.191.

⁴⁵² Elhac Mustafa Efendi, *Viyana Sefaretnamesi*, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitapları Tarih Yazmaları Bölümü, Nr.844, vr.2(a). Yazma eser bundan sonra “metin” adıyla verilecektir.

⁴⁵³ Metin, vr.2(a).

'alemiyân olan cülûs-ı zafer-me'nus-ı şehinşâhî ve tulû'-ı akibet-i saltanat kîti-yi penâhileri ihbarını hâvi nâme-i hümâyûn celâlet-meşhûn ve misâl-i 'azimet iştimâl-i celadet-makrûnlarıyla Nemçe Çasarı tarafına meb'us olmuşidim"⁴⁵⁴.

Elhac Mustafa Efendi sefaretnamesinde Nemçe Devleti'nde misafir olarak kaldığı süre zarfında gözlemlediği ve tahkik ettiği bazı meseleler üzerinde durmuştur. Buna göre; Nemçe Devleti, Roma İmparatorluğu olarak bilinmektedir. Bu devlet aslında yedi hersek, birkaç dukalık ve cumhurdan meydana gelir. Aralarında Kudüs derecesinde olan Roma'nın hizmet ve muhafazası için tayin olunmuş bir topluluk bulunur. Mustafa Efendi, devleti oluşturan herseklerin eskiden Papa'ya bağlı birer Katolik olduğunu fakat sonradan Saksonya ve Brandenburg herseklerinin Luteran mezhebini; Hanover'in ise Kalvin mezhebini benimsediğini bildirmiştir⁴⁵⁵. *"Roma İmparatorluğu ta'bîr olunan Nemçe Devleti fi'l-asl ülke ve sikke sahibi yedi hersek ve birkaç duka ce cumhurdan ibaret olub beynlerinde mu'teber ve lâ-teşbîh Kudüs-i Şerif mesabesinde olan Romanın hizmet muhafaza ve nezaretinetayin olunmuş bir cem'iyetdir bu herseklerden dahi Saksonya ve Bayer ve Burandeburk ve Hanover hersekleri..."*⁴⁵⁶.

Elhac Mustafa Efendi'nin anlatımına göre Nemçe Devleti'nin hazırda bekleyen bir ordusu yoktur. Bundan dolayı ordunun ihtiyacını karşılamak üzere ayrıca ayrılan bir bütçe de bulunmamaktadır. İmparatorluk dahilinde bulunan hersekler ve dukalar herhangi bir saldırı veya taarruz karşılığında asker gönderseler dahi bu askerlerin masraflarını kendi hazinelerinden değil bizzat imparatorun hazinesinden karşılamaktadırlar. *"Nemçe Devleti zatında askerli ve hazineli bir devlet olmadığı...taraf-ı İslamiyândan ve ahirden bir düşman ta'arruz eylemeye mücerred Nemçenin tenfiz-i iğrâzı ve yahud hasılı hazinesine dahil olan vilayetlerin*

⁴⁵⁴ Metin, vr.2(b).

⁴⁵⁵ Ödemiş, s.21-22.

⁴⁵⁶ Metin, vr.2(b)-3(a).

*muhafazasıçün kendü masrafları ile asker çıkub imdadına gelmezler belî mevâcib ve mesârifi hazîne-i çâsâriyyeden virilmek üzere...*⁴⁵⁷.

Osmanlı elçisi, müşahid bir tavırla kaleme aldığı Viyana Sefaretnamesi'nin devamında Avusturya ile Cenevizliler arasındaki askerî ilişkilerden, Avusturya'daki Beç, Estergon ve Belgrad gibi kale yapılarından ve kalelerin coğrafi konumlarından söz etmiştir. Katoliklerin Avrupa coğrafyasında giriştikleri siyasi ilişkiler hakkında da gözlemlerine yer vermiştir. Elçinin, sefaretnamesinde Avusturya'nın buna bağlı olarak Roma İmparatorluğu'nun yönetim şekli ve meclisi ile ilgili verdiği bilgiler oldukça önem arz etmektedir. Buna göre, herseklerin, dukaların, Roma'ya tabi olan kale ve eyaletlerin, kapı kethüdalarının ve vekillerinin temsilciler aracılığıyla bir araya gelerek oluşturdukları "diyete" adı verilen ve danışma görevinde bulunan bir meclisleri bulunmaktadır. Avusturya İmparatoru bu meclise başkanlık etmektedir. Eyaletler arasında çıkan sorunlar bu mecliste çözüme kavuşturulur ve suçlular, kural ve kaidelerle belirlenen kanunlara göre cezalandırılır. Elçinin anlatımına göre Avusturya İmparatoru meclisi yönetmekte zayıf kalmaktadır. Elçi, meclise başkanlık eden imparatorun merkezi otoritesinin zayıflığının yanı sıra ordu ve devlet hazinesiyle de alakasının olmadığını yazar. "*Vikenşpurk nam mahalde çâsârın ve cümle hersekler ve dukalar hâsılı Romaya tabi' olan kal'a ve cumhurların birer kapı kethüdâları vekilleri olub eyyâm-ı mu'tâdda diyete nâmiyle bir büyük dîvânları kâ'im ve imperyoya müte'allik hususların anda görüb Nemçe Çâsârı vekili cümleye nezâret eyler...*"⁴⁵⁸. "...Nemçe Çâsârı zikr olunan bilâda nisbet ile herseklerden bir hersek olub nezâret ve riyâsetden mâ'dâ askerinde ve hazinesinde çendân alâkası olmadığını..."⁴⁵⁹.

Elhac Mustafa Efendi sefaretnamesinin ilerleyen kısımlarında Osmanlı Devleti'nin ekonomik gücüyle Avusturya Devleti'nin ekonomik gücünü karşılaştırmıştır. Buna göre

⁴⁵⁷ Metin, vr.4(a).

⁴⁵⁸ Metin, vr.5(b).

⁴⁵⁹ Metin, vr.6(a).

Avusturya İmparatoru'nun ekonomik durumu o kadar zayıftır ki halkından kimseye yardım dahi edememektedir. Çasarın bir yılda harcadığı parayı Osmanlı Padişahı'nın bir ayda belki de bir haftada hayır hasenat için harcayabileceğini dile getirmektedir. “Çâsârın me’kûlât ve melûsâtı kadar kifâye-i mîrîlerinden tertîb olunub andan mâ’dâ ancak devletlerden düşme bazı kimesneye virilmek için beher mâh otuz iki bin zolta vezâ’if-i mertebeden gayrı...bir akçe ziyadeye tasarruf idemediği....kimesneye bir habbe-i en’am ve ihsana dest-res bulmayub...”⁴⁶⁰

“...azimetlü padişah-ı âlempenâh hazretleri bir ayda belki bir üsbû’ada ânın senevî me’hûzîn muhtac ve gayr-ı muhtaca bezl buyursalar ne hazine-i aliyyelerine küsur ve ne dest-i kerem peyûsetlerine futûr hasıl olur”⁴⁶¹. Sefaret metninden de anlaşılacağı üzere XVIII.yüzyılın ilk yarısında bile Osmanlı devlet hazinesi, Avusturya Devlet hazinesinden daha önceden alınan yenilgilere rağmen kat be kat daha zengin konumdadır.

Elhac Mustafa Efendi, Avusturya İmparatoru'nun emrinde 40.000 askerinin olduğunu sınırlarda ise 60.000 piyadenin ve 40.000 süvarinin bulunduğunu dile getirirse de bunun sadece duyumlardan ibaret olduğunu belirtir. Ona göre sınırlarda konuşlandırılan bu kuvvetler Macar, Hırvat ve Sırp haydutlarından müteşekkil olduklarından asker sayılamazlar. Hatta bu kuvvetlerin vakti zamanında Avusturya Devleti'ne ihanet ettiklerinden söz eden elçi, bunların taraf değiştirip Osmanlı ordusuna katılmasının ihtimal dahilinde olduğunu kast etmiştir. “Sırp ve Hırvat ve Macar haydukları vardır lâkin mesfûrlar asker ‘add olunmadıklarından başka vakt ü zamanıyla hyânetleri dahi melhûz olur anlar şöyle tursun asl münteheb ve mu’allem askerleri eger hududlar mesdûd olmasa nisfiyyet üzere fîrar idüb bilâd-ı İslamiyanda karar idecekleri meşhurdur”⁴⁶². Osmanlı elçisinin Avusturya ordusu hakkında verdiği sayısal veriler, Osmanlı Devleti'nin, Rusya ve İran ile birlikte en büyük rakiplerinden biri olan Avusturya'nın XVIII.yüzyıldaki askeri yapısı hakkında stratejik bilgiler elde etmesini sağlamıştır. Elçinin,

⁴⁶⁰ Metin, vr.7(a)-7(b).

⁴⁶¹ Metin, vr.8(a).

⁴⁶² Metin, vr.9(a).

Avusturya sınırlarındaki kalelerde konuşlandırılan Macar, Hırvat ve Sırp kuvvetlerinin Osmanlı ordusuna katılması ihtimalinden söz etmesi aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni bu kuvvetlerle bir ittifak arayışına yönlendirmiş olabileceği düşüncesini doğurmaktadır.

Elhac Mustafa Efendi kaleme aldığı sefaretnamesinin ilerleyen kısımlarında Nemçe ordusunun hiyerarşik birimlere ayrıldığından, bu birimlerin başındaki zabıtlar ve aldıkları ücretlerden, her taburun bayrağının ve askerlerinin kıyafetlerinin birbirinden farklı olduğundan bahsetmiştir. Viyana Sefaretnamesi'nden anlaşılacağı üzere Avusturya Devleti, Avrupadaki Veraset Savaşları sırasında oldukça fazla paraya ve askere ihtiyaç duymuştur. İmparatorluk, askerlerin masrafları için büyük arazileri ve gümrükleri iltizama bırakmış hatta gelecek senelerin bedellerini bile almıştır. Bu sırada ülkede kıtlık baş göstermiş halk fakirlik ve yoksulluk içinde kalmıştır⁴⁶³. Elhac Mustafa Efendi'nin, sefaretnamesinde anlattığı bir diğer konu da Avrupa krallıkları arasındaki soy bağlarıdır.

Sefaretname metninin İspanya Veraset Savaşları ile ilgili verdiği bilgiler oldukça önem arz etmektedir. Buna göre, Krolos Givintos yani beşinci İspanya Kralı II.Carlos İspanya, İtalya ve Felemenk vilayetlerini istila edip kral olmuştu. İspanya Kralı II.Carlos'un hiç erkek çocuğu yoktu ve hastalanınca İspanya tahtının boşalacağı anlaşıldı. II.Carlos'un İspanya tahtını Leopold'un neslinden gelen bir prens vasiyet etmesi bekleniyordu. Ancak II.Carlos vasiyetinde İspanya tahtını Fransa Kralı XIV.Louis'in torunu V.Felipe'e bıraktı. Bunun üzerine İspanya tahtının diğer varisi konumunda olan Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, Hollanda, Portekiz, İngiltere devletleri ile Brandenburg ve Savavye dukalıkları Fransa'ya karşı bir ittifak kurup savaşa girdiler. İspanya Veraset Savaşları'nın sonucunda Avusturya, Fransa ve İspanya

⁴⁶³ Ödemiş, s.23. Ayrıca bk. Metin, vr.9(b)-11(a).

orduları birçok kayıp verdi. Şehirler tahrip edildi. Yapılan antlaşma ile İspanya tahtı V.Felipe’de, Niderlond ve İtalya vilayetleri ise Nemçe Çasarında kaldı⁴⁶⁴.

Elhac Mustafa Efendi’nin sefaretnamesinin büyük kısmını, İspanya Veraset Savaşları hakkında verdiği bilgiler oluşturmaktadır. Elçi, Veraset Savaşları hakkında verdiği teferruatlı bilgilerden sonra Avusturya Devleti’nin, Osmanlı Devleti için ciddi bir rakip olamayacağını şu sözlerle ifade etmektedir. *“Nemçe Devletine vücûh ile ihtilâl teveccüh idüp gerek mülûk-ı nasârâ ve gerek kendü ra’iyyetleri olan Macar ve Hırvat tevâ’ifi bir taraftan harekete muntazır oldukları zann-ı galibdir gerçe düşmân-mor makûlesi dahi olursa merd-âne bilüb hazm ve ihtiyât üzere hareket-i muktezâ-yı akl ve revyyetdir ancak Nemçe tâ’ifesi bu devlet-i âsmân-ı rütbete göre çandân hasm-ı kavî olmadığı şimdi değil kadîmden dahi öyle imiş”*⁴⁶⁵ Avusturya Devleti, Elhac Mustafa Efendi’nin cümlesinin sonundan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti için ezelden beri güçlü bir düşman konumunda değildir.

Elhac Mustafa Efendi, sefaretnamesinde Beç’te misafir bulunduğu sıralarda Osmanlı Devleti’nin büyüklüğü hakkında bölgenin ileri gelenleriyle yaptığı siyasi sohbetlere de yer vermiştir. Elçi burada evvela Osmanlı tabiiyetinde bulunan Hristiyan ve Yahudi azınlığın varlığından söz etmiş ve bu azınlığın miktarını şu sözlerle dile getirmiştir: *“Beçde ba’zı müte’ayyin kimesnelerle kirâren devlet-i ‘aliyyenin vüs’ati ve azimet-şânı müzakere olunub devlet-i ‘aliyye dininden haric otuz kere yüz bin nasârâ ve yahûd re’âyâsına mâlik olduğın edille-i sahihe ile isbat ve böyle iken yine memâlik-i ‘aliyyede olan nasârâ kesret-i İslamiyânâ göre bahrden katre misüllü olmak takribiyle bir nesne ‘add olunmayub herkes pister-i rahatda kemal-i emniyyet ile gunûde olurlar âyâ mecmu’ Frengistanda beş on bin ehl-i İslam müseyyeb âmed-ü-şüd eylemek mümkünmüdür didigimizde ‘adem-i imkâniyle cevab ve bu beyandan*

⁴⁶⁴ Ödemiş, s.24. Ayrıca bk. Metin, vr.11(a)-28(a).

⁴⁶⁵ Metin, vr.29(a)-29(b).

garîk-i ızdırab olmuşlardır”⁴⁶⁶. Elçinin sözlerinden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti’nde yaşayan azınlıklar rahat bir yaşam sürmelerinin yanı sıra adalet ile yönetilmektedirler. Elçi, aynı rahatlık ortamının Frengistan tarafından sağlanamayacağını dile getirince ileri gelenlerin bu eleştiriden rahatsızlık duyduklarını belirtir. Viyana sefaretnamesinin son kısmında Osmanlı Devleti’nin II.Viyana kuşatmasından sonra Avrupa devletleriyle birçok cephede savaşmak zorunda kaldığı yazılıdır. Buna göre çıkan iç karışıklıklara rağmen Osmanlı ordusu oldukça başarılıdır⁴⁶⁷. Hatta elçi, kendisinin anlatımına göre Avrupa’nın böyle bir uğraş karşısında başarılı olup olamayacağı sorusunu divandakilere yöneltmiştir. Bu soru karşısında hepsinin Osmanlı Devleti’nin büyüklüğünü ve o sırada ona denk bir devletin mevcut olmadığını kabul ettiklerini şu sözlerle açıklamaktadır: *“ber ka‘ide her tarafa tesyîr olunarak on altı sene mütevelliyen bütün dünya ile keş-â-keş ve bi hamdullahi te‘âlâ cümleye cevab virüb gâyeti bir sicâf mikdarı mahall-i ahire nakl eyledi insaf iylenbu hüçûm bütün Frengistan mülûkuna teveccüh eylese tâkat getürmeleri mümkün olurmu didikde cümle istima‘ idenler insaf üzere payidâr ve kadim ve cedîd devlet-i ‘aliyyeye mu‘adil bir devlet olmadığın ikrar eylemişlerdir*”⁴⁶⁸. Elçi sefaretnamesine bu sözlerle son vermiştir. Sefaretname metninde Osmanlı elçisinin Osmanlı Devleti’nden Avusturya’ya olan yolculuğu hakkında bilgiler bulunmadığı gibi Osmanlı topraklarına dönüşüyle ilgili bilgiler de mevcut değildir. Elçinin Avusturya ordu düzeni ve teşrifatları hakkında verdiği teferruatlı bilgiler I.Mahmud döneminde Osmanlı ordusunda yaşanan birtakım modernleşme girişimlerine dayanak oluşturmuş olabilir. Ayrıca Osmanlı yönetimi, Avrupa’nın Veraset Savaşları nedeniyle birbirleriyle giriştikleri diplomatik ilişkiler konusunda haberdar olma fırsatını yakalamıştır. Osmanlı Devleti’nin Avrupa’nın siyasi ilişkilerinden haberdar olması Avusturya’ya karşı ittifak arayışlarını da kolaylaştırmış olabilir. Elçinin sefaretnamesinde Avrupa’da yaşanan krallık savaşları,

⁴⁶⁶ Metin, vr.s.29(b)-30(a).

⁴⁶⁷ Ödemiş, s.25.

⁴⁶⁸ Metin, vr.s.30(b).

Katoliklerin krallık tacı üzerindeki etkisi, siyasi antlaşmalar ve yer adları gibi öznel konuları da kaleme aldığı görülmektedir.

3.1.3. 1748 Viyana Sefaretnamesi'ne Göre Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri

Hattî Mustafa Efendi, Viyana Sefaretnamesi'nin giriş kısmında bu sefarete nişancı rütbesiyle atandığını yazmaktadır. *“Taraḫ-ı hümayûn-ı hazret-i cihândârîden sâbika mevkufâtî olup Nemçe Devletü'ne nişancılık rütbe-i sâmiyesiyle elçi ta'yin buyurulan Hattî Mustafa Efendi kullarınun takriridür”*⁴⁶⁹. Sefaretnameler incelendiğinde sefirler, genel olarak kaleme aldıkları eserlerinin giriş cümlelerine yolculuk güzergâhlarını anlatarak başlarlar. Hattî Mustafa Efendi, sefaretnamesini yazmaya başlamadan önce 1739'da imzalanan Belgrad Antlaşması'ndan sonra Roma'da yaşanan taht değişikliğine değinmiştir. *“Bin yüz elli iki senesinde Belgrad Kal'ası kabza-i teshîr-i şehriyâr-ı 'alem-gire dâhil oldukdan sonra Roma İmparatoru olan Karlos-ı sâdis az müddet mürûrından sonra fevt olup veled-i zükurı olmamağla devlet-i çasariyye vârise-i müstakillesi olup hâlâ Roma İmparatoriçesi olan Mariye Tireze nam kızına intikal eyledükde...”*⁴⁷⁰. Osmanlı elçisi Avusturya'daki taht değişikliğinden bahsettikten sonra Viyana sefareatine çıkma nedenini açıklamıştır. *“zevci kıralı-ı mesfûrun dahi sulha idhal olunmasını ve musâlaha-i kadîme-i mezbûrenün dahi sulh-ı mü'ebbed olmasını pâye-i serîr-i şevket-masîr-i hüsvaneden şefa'at itmekle mes'ûline müsa'ade-i aliyye-yi cihândârî erzânî buyurulup musalaha-i mümtedde ile sulh-ı sâbık bilcümle mevaddı ile karardade ve müceddeden ahdname-i hümayûn i'ta buyurulduktan sonra akîb-i sulhda mu'tad-ı kadîm olduğu üzere taraḫ-ı Devlet-i aliyye'den dahi bu abd-i nâçiz nişancılık rütbe-i sâmiyesiyle Nemçe Devletü'ne orta elçi tayin buyurlup..”*⁴⁷¹.

⁴⁶⁹ Hattî Mustafa Efendi, Viyana Sefaretnamesi, Staatsbibliothek zu Berlin, Nr.187. Katalog Pertsch,s.213, vr.1(b). Yazma eser bundan sonra “metin” adıyla verilecektir.

⁴⁷⁰ Metin, vr.1(b).

⁴⁷¹ Metin, vr.2(a).

Yine bu bölümde, yolculuğa çıkmadan önce İstanbul'da yapılan merasimlerin nasıl başladığını, Avusturya Kralı ve Kraliçesi'ne gönderilecek olan name-i hümayunun, mektupların ve hediyelerin teslim alınışını ve kendisine tahsis edilen sefaret heyeti ile Cümdi Meydanı'ndaki konağından hareket edişi ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır⁴⁷². “*vech ile bu abd-i bî-mikdara dahi bir adet elmas hatem ve bir kabza mücevher hançer ile mazhar-ı i'tibâr buyurilup, vezir-i azam-ı ekrem vekil-i mutlak-ı eḫam devletlü inayetlü atıfetlü ṣehametlü Abdullah Paṣa efendimiz hazretlerinin des-i inâyet-peyvest-i müşîrâneleründen biri Roma İmparatoru ve biri dahi Roma İmparatoriçesi olan mesfûrâna iki kıt'a name-i hümayun-ı ṣevket-makrûn ahz ve mâh-ı mezburun onsekizinci pençşenbih günü dahi Enderun-ı hümayun hazinesünden hazine kethüdası merhum Yörük Hasan Paṣazade necabetlü Halil Beg efendiden ber mucib-i defter iki kat hedayâ-yı utufet-meṣhûn-ı mülûkâne kabz olunup ṣehr-i merkumun yigirmi ikinci bazar ertesi günü Cümdi Meydanı'ndan..*”⁴⁷³.

16 Ocak 1748'de name-i hümayunları ve hediyeleri alan Hattı Mustafa Efendi, 23 Ocak'ta İstanbul'dan hareket etmiş ve yaklaşık kırk gün sonra Avusturyalı yetkililere teslim olunacağı Belgrad'a ulaşmıştır. Burada bir hafta ikamet eden sefaret heyeti 18 Mart'ta Avusturyalı devlet adamlarınca Sava Nehri üzerinde merasimle teslim alınmış ve Osmanlı-Avusturya sınır şehri olan Zemun'a geçilmiştir. Buradan 30 Mart günü hareket eden hareket eden sefaret heyeti, yaklaşık otuz dört gün yolculuktan sonra 3 Mayıs'ta Osmanlı elçilerinin Viyana'ya girmeden önceki son durakları olan ve şehre giriş protokolünün tespit edildiği Schwechat şehrine vasıl olmuştur. Burada on güne yakın ikamet ettikten sonra 12 Mayıs günü müretteb alay ile Viyana'ya girmişler ve kendilerine Leopoldsstadt'da konak olarak hazırlanan Dettingen Sarayı'na yerleşmişlerdir⁴⁷⁴. “*savb-i maksûde azimet olunub kat'-ı menazil ve tayy-i merahil olunarak hareketimizin elli ikinci güninde ṣehr-i Rebiulevvelin on ikinci Salı günü*

⁴⁷² Mustafa Hattı Efendi, s.15.

⁴⁷³ Metin, vr.2(b)-3(a).

⁴⁷⁴ Mustafa Hattı Efendi, s.10-11.

Belgrad-ı dârü'l-cihâda pâ-nihâde-i vüsûl olmuşuzdur”⁴⁷⁵, “Zemun kenarına irsal eylediklerinde bu abd-i hakir Nemçelünün ihzar eyledikleri altı bârgîrlü Hintoları ve name-i hümayun-ı re’fet-meşhûn mukaddem geçirdigimiz al çukalu müzehheb ü müzeyyen koçı arabamız ile kasaba-i Zemun’a dühûl olunmuşdur”⁴⁷⁶, “Bir gün oturakdan sonra andan dahi hareket Beç’e iki saat mesafesi olub cüzî ve muttasılî makamında olan kasaba-i merğûbe-i İşveket’e (Schwechat) nüzûl olunmuşdur”⁴⁷⁷, “bu vechle tertîb olunub bu hey’et ve alay ile Beç Kal’ası’nın kenarından güzâr ve varoşında tehyie vü ihzar eyledükleri konağımıza (Leopoldstadt, Graf Detting Sarayı) nüzûl olunmuşdur...kırk yedinci gününde şehr-i Cemaziyelevvelin on beşinci günü vechi meşrûh üzre Beç’e dühûl olunmuşdur”⁴⁷⁸.

Osmanlı elçisinin sefaretnamesinden anlaşılacağı üzere elçilik heyeti Viyana’ya varmadan önce Belgrad’ta bir hafta kadar konaklamışlardır. Elçi tarafından Belgrad’tan sonraki yolculuk sırasında tarihi birtakım olaylar hatırlatılmış, vilayet ve şehirler tasvir edilmiştir. Yazma nüshada yer alan bilgiye göre Erek kasabasından çıkılıp Ösek denilen yere gelindiğinde Ösek generalinin elçinin ilk ziyareti yapması hususunda direktmesi Hattî Mustafa Efendi’yi oldukça kızdırmıştır. Osmanlı elçisi bu konularda sözünü nasıl geçirdiğini ve Osmanlı Devleti’nin diplomatik onurunu nasıl koruduğunu anlatır⁴⁷⁹. “*Ceneral ne benüm murahhasımdır ve ne de kendü ile mülakatımı iktiza eder bir hâlet vardır. Ben müsâferet tarikiyle havza-i hükümetünden savb-i maksûde âzim elçiyim. El-kadimü yüzâru müfâdınca gelür benümle mülakat eder ise sonra ben dahi giderüm kaldı ki Ali Paşa hazretleri ibtida bize geldi görüşdi dediginiz sizün kavlı-i mücerredinüzdür bizim indimüzde müsbet degildir. Hâslı bu kil u kal-i bî-me’alden maksûdınız ta’ciz oldığı ma’lum oldı. Siz bu keyfiyyeti Beç’e tahrir*

⁴⁷⁵ Metin, vr.3(a).

⁴⁷⁶ Metin, vr.4(a).

⁴⁷⁷ Metin, vr.12(b).

⁴⁷⁸ Metin, vr.14(a).

⁴⁷⁹ Mustafa Hattî Efendi, s.11.

edersenüz ben dahi Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-istimrâra ifade ve inan-ı azmi cânib-i Belgrad'a i'âde ederüm”⁴⁸⁰.

Viyana Sefaretnamesi'nin yazarı Hattı Mustafa Efendi, Viyana'ya gelişlerinin Viyana başvekili Graf Franz von Harrach tarafından memnuniyetle karşılandığını şu sözlerle açıklamaktadır: “*Nemçelünün re'is-i devletleri ve mutasarrıf-ı zimam-ı umur-ı memleketleri olan şahıs (Harrach) konağımuza gelüb kûdumumızı terhîb ve makamımızı tebrik eyledükden sonra: “bu ana gelince Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'den böyle mahabbet ve iltifat-ı padişahaneyi muhtevi iki kat name-i hümayun ve iki kat hedaya-yı hüsrevâne-i utufet-meşhûn ile Devlet-i Çasariyye'ye elçi vürûdı mesbûk olmayub gayet mahallinde kerem ü mahabbet ve tamam vaktünde dostluk ve himmet oldığını devletimiz bilüp memnun u minnetdâr olmuşlardur..*”⁴⁸¹.

Hattı Mustafa Efendi, sefaretnamesinin orta kısımlarında Avusturya İmparatoru ve İmparatoriçesi ile arasında geçen diplomatik ilişkileri teferruatlı bir şekilde anlatır. Elçi, Viyana'daki ikameti sırasında zamanını nasıl değerlendirdiğini izah eder. Şerefine verilen ziyafetleri, nezaket ziyaretlerini, İmparator tarafından güneş tutulması olayını gözetlemek için davet edilmesini, kendisine değişik teknik araçların gösterildiğini büyük bir hassasiyetle yazar. Yine karşılıklı verilen yemek ziyafetlerinden ve hediyeleşmelerden bahsetmeyi unutmaz⁴⁸². “*müneccimbaşuları gelüp müzâkere ve haber verdiğiinden gayr-ı müneccim-hanelerinde olan bazı sanâyi'-i acîbe ve âsâr-ı garîbelerini temâşâ ettirmek için tenbîh-i çasarî ile bizi müneccim-hanelerine da'vet eyledi. Birkaç gün sonra icabet olunub varıldıkda yedi sekiz tabaka binası şemâsı kârgîr odaları ve fevkanî tabakasında münakkab tahtalardan rasathaneleri âlât-ı rasadiyye ve sagir û kebîr şems ü kamer ve sitâre dürbinleri ferden ferdâ manzûr-ı çeşm-i i'tibâr oldukdan sonra irâet eyledükleri sanayi'den biri biri mukabilinde iki*

⁴⁸⁰ Metin, vr.8(a)-8(b).

⁴⁸¹ Metin, vr.14(a)-14(b).

⁴⁸² Mustafa Hattı Efendi, 15.

*odanın birisinde bir çarh ve ol çarhın üstünde billurdan iki aded büyük kûri toplar vaz' olunmuş*⁴⁸³.

Hatti Mustafa Efendi, Viyana'daki ikameti sırasında operaya davet edilmiş ve burada kendisine dondurma ikram edilmiştir. Osmanlı elçisine büyük ikram gösteren ve sık sık bu konuda rical-i devletini ikaz eden Maria Theresia, Hatti Mustafa Efendi'yi Schönbrunn Sarayı'na davet etmiş ve sarayı gezdirerek çocukları ile tanıştırmıştır. Elçi ayrıca Viyana Rasathanesini gezmiş ve intibalarını sefaretnamesinde kaydetmiştir⁴⁸⁴. “bizi bir odaya isâl ve edâ-yı salâtdan sonra *“Bu mahal bâzîçe-gâha dahi akrebdür bundan temâşâ buyurun”* deyü *üzerimize mihmandâr tayîn eyledükleri müte'ayyen gurufaları iskemle getirüp bizi ik'ad ve andan seyr ü temâşâ ederken...Çasar bizzat karşıdan işaret-i enâmil ile yanımızda olan ser-kâtiblerini çağırıp: “elçi efendi operamızdan hazz eylediler mi?”* deyü su'âl..birkaçtabak şekerleme ve eşribe-i nütenevvi'a ve tonturma ta'bir eyledükleri hulviyyat ile ser-katibini i'ade ve gelüp sipariş-i çasariyyeyi ifade eyledükten sonra”⁴⁸⁵.

8 Eylül günü İmparatoriçe'ye ve 4 Ekim'de de İmparator'a veda eden Hatti Mustafa Efendi, 12 Ekim günü başvekil Harrach'a veda etmiş ve sadrazam Abdullah Paşa'ya götüreceği mektup ve hediyeleri teslim almıştır. 24 Ekim'de Tuna yolu ile Viyana'dan ayrılan elçi, 29 Kasım'da sınır şehri Zemun'a ulaşmıştır. 2 Aralık'ta yine Sava nehri üzerinde Belgrad canibine teslim edilen Hatti Mustafa Efendi, iki gün dinlendikten sonra 4 Aralık'ta Belgrad'tan yine Tuna yolu ile yoluna devam etmiştir. 20 Aralık'ta nehir yolculuğunun son durağı olan Rusçuk'a vasil olmuştur. Yolculuğunun bu kısmı karadan arabalarla yapılacağı için hazırlıklar sebebiyle altı gün burada ikamet edilmiştir. 27 Aralık'ta buradan hareketle 17 Ocak 1749'da İstanbul'a ulaşılmıştır⁴⁸⁶.

⁴⁸³ Metin, vr.24(b).

⁴⁸⁴ Mustafa Hatti Efendi, s.11.

⁴⁸⁵ Metin, vr.22(b)-23(a).

⁴⁸⁶ Mustafa Hatti Efendi, s.11.

3.1.4. I.Mahmud Dönemine Kadar Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri

Macar Kralı Sigismund 1414 yılında yolladığı mektupla, Lehistan'dan Osmanlılara karşı kendisine yardım etmesini talep etti. Bu talebe karşı Leh Kralı Ladislaus Jagiello, Macar Kralı'na yardım yerine, arabuluculuk teklif etti ve bu amaçla Goralı Skarbek ve Ermeni Gregory'i elçi olarak Çelebi Mehmed'e yolladı. Bu hadise neticesinde Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler başladı⁴⁸⁷. Bundan sonraki süreçte Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda ilerlemesi sonucunda Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan kimi ittifaklara Leh krallarının da dahil olduğu görülmektedir. 1444'te Osmanlı Devleti'nin galibiyeti ile sonuçlanan Varna Savaşı'nda Lehistan, Haçlı Birliği'nin yanında yer aldı. II.Bayezid döneminde, Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında ilk resmi Osmanlı-Lehistan antlaşması olan 22 Mart 1489 tarihli bir ahidname⁴⁸⁸ imzalandı⁴⁸⁹. II.Bayezid ve Yavuz Sultan Selim döneminde önceden yapılan antlaşmaların süresi uzatıldı. Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi'nin ardından gönderilen Leh elçisi, Sultan Selim'i başarısından dolayı tebrik etmiştir⁴⁹⁰. Kanuni Sultan Süleyman döneminde de Osmanlı-Leh ilişkileri, Kanuni'nin eşi Hürrem Sultan'ın da aslen Ukraynalı olması münasebetiyle olumlu yönde seyretti⁴⁹¹. Bu dönemde Lehistan ile üç yıllık bir barış antlaşması imzalandı⁴⁹².

XVII. yüzyıl Osmanlı-Leh ilişkilerinin en yoğun ve de savaşların en fazla yaşandığı dönemdir. Kazak akınları, Leh soylularının Boğdan'a müdahaleleri, 1621'deki Leh Seferi, 1671'de Lehistan'ın Ukrayna'yı işgali ve ve Kamaniçe Seferi XVII.yüzyılda bu iki devlet için

⁴⁸⁷ Hacer Topaktaş, "18.Yüzyıl Ortalarında Türk-Leh İlişkilerinden Bir Kesit: Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Lehistan (Polonya) Elçiliği (1757-1758)", *Osmanlı Araştırmaları*, C.XXIX, İstanbul, 2007, s.204. Ayrıca bk. Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*, s. 99-100.

⁴⁸⁸ Ahidname metnine ulaşmak için bk. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Yoldaki Elçi Osmanlı'dan Günümüze Türk-Leh İlişkileri*, (Ed.Kierownik Projecktu), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay, İstanbul, 2014, s.2.

⁴⁸⁹ Topaktaş, "18.Yüzyıl Ortalarında", s.205.

⁴⁹⁰ Hacer Topaktaş, "Osmanlı Sefaretnameleri Işığında 1730-1763 Yıllarında Osmanlı Devleti Lehistan-Polonya Arasında Diplomatik İlişkileri", Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, 2005, s.18.

⁴⁹¹ Topaktaş, "18.Yüzyıl Ortalarında", s.205.

⁴⁹² Topaktaş, "Osmanlı Sefaretnameleri", s.18.

önemli siyasi hadiselerdendir⁴⁹³. Özellikle 1621'deki Hotin Seferi olarak da bilinen Leh Seferi sonucunda Eflak, Boğdan, Erdel ve Macaristan üzerinde Osmanlı hakimiyeti arttı⁴⁹⁴. II.Viyana Kuşatması'ndan 1699 yılına kadar geçen süre zarfında Lehistan, Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan Haçlı Birliği'nde yer aldı. 1699'da Osmanlı Devleti ile Avusturya, Lehistan ve Venedik arasında Karlofça Anlaşması imzalandı. Ancak Osmanlı-Leh sınır 1703 yılında yapılan ahidname⁴⁹⁵ ile tesbit edildi⁴⁹⁶. 1671'deki Kamanıçe Seferi sonucunda imzalanan Bucaş Antlaşması'na göre Kamanıçe Kalesi ve Podolya toprakları Osmanlılara geçti. 1703 yılında Lehistan ile yapılan 11 maddelik antlaşmaya göre Osmanlı Devleti, Podolya Eyaleti'ni ve Kamanıçe'yi Lehistan'a geri verdi⁴⁹⁷. 1710 yılında Rus Çarı Petro'nın yardımıyla Lehistan tahtına August oturunca Lehistan tamamen Rus nüfuzuna girmiş oldu. 1711'deki Prut yenilgisinden sonra Rus Çarı'nın her ne kadar Lehistan toprakları üzerinden geri çekilmesi gündeme gelmişse de 1713 ve 1714 tarihlerinde Edirne'de yapılan antlaşmalar gereğince Rus kuvvetlerinin bu ülkede yapılan kral seçimlerinin salahiyeti açısından Lehistan topraklarında kalması kabul edildi⁴⁹⁸.

3.1.5. 1730 Lehistan Sefaretnamesi'ne Göre Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri

Mehmed Efendi'nin Lehistan Sefaretnamesi, 1730 yılında I.Mahmud'un cülüsünü bildirmek üzere Avusturya'ya elçi olarak gönderilen Elhac Mustafa Efendi'nin Viyana Sefaretnamesi'ne göre daha açık ve sade bir dille yazılmıştır. Lehistan Sefaretnamesi'nde, Viyana Sefaretnamesi'nde olduğu gibi dua ve elkab kısımları bulunmamaktadır. Yalnız

⁴⁹³ Topaktaş, "18.Yüzyıl Ortalarında", s.205.

⁴⁹⁴ Topaktaş, "Osmanlı Sefaretnameleri", s.22.

⁴⁹⁵ Ahidname metnine ulaşmak için bk. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Yoldaki Elçi Osmanlı'dan Günümüze Türk-Leh İlişkileri*, (Ed.Kierownik Projektu), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay,İstanbul, 2014, s.192.

⁴⁹⁶ Topaktaş, "18.Yüzyıl Ortalarında", s.206.

⁴⁹⁷ Topaktaş, "Osmanlı Sefaretnameleri", s.26.

⁴⁹⁸ Kemal Beydilli, "Polonya", *DİA*, C.34, TDV, Ankara, 2007, s.314.

Mehmed Efendi'nin sefaretnamesinden az da olsa yolculuk güzergahı hakkında bilgilere ulaşılabilmektedir. Mehmed Efendi, Lehistan sefaretine başladığı ve Varşova'ya ulaştığı yılı şu sözlerle ifade etmektedir: “ *Bu kulları cülûs-ı hümayûn-ı meymenet makrûnu müş'ir nâme-i hümayûn-ı celadet-makrûn ile Leh kiralına me'muren bin yüz kırk üç senesi cemaziyü'l-ahirinin on birinci günü Âstane-i saadet'den hareket ve sene-i mezkure Recebinin on altıncı günü Leh hududuna dahil ve Şa'ban-ı şerifin dokuzuncu günü Leh cumhurunun oldukları Varşova nam mahalle varılıp..*”⁴⁹⁹. Buna göre Mehmed Efendi, 22 Aralık 1730'da İstanbul'dan yola çıkarak 25 Ocak 1731'de Lehistan sınırına girmiş ve 17 Şubat 1731'de Varşova'ya ulaşmıştır.

Mehmed Efendi sefaretnamesinin giriş kısmında Varşova'ya varışının Leh Kralı ve cumhurunun, Avusturya, Fransa, İngiltere, İspanya, Rusya ve diğer Avrupa devletlerinin elçilerinin olduğu bir toplantıya rast geldiğini fakat bu toplantıda nelerin konuşulduğu hususunda herhangi bir malumata sahip olmadığını yazmıştır. “*Kıral ve sair cumhurları ve Nemçe ve Françe ve İngiltere ve Moskov ve İspanya ve sair milel-i nasarânın elçileri anda mevcûd müşavereleri varimiş müşaverelerine netice verilmeyüb kimi bizden akdem gidüb kimi sonra gitmek üzere idiler Müşavereleri ne için olduğu haber alamadım*”⁵⁰⁰. Yazma sefaretnameden yola çıkılarak Avrupa devletlerinin Lehistan'ın iç işleriyle yakından ilgilendiği sonucuna varılabilir. Bu toplantıda, aynı dönemde Avrupa'da cereyan eden Avusturya ve Fransa arasındaki Veraset Savaşları düşünüldüğünde Lehistan'ın konumunun tartışılmış olabileceği düşüncesi doğmaktadır.

Nitekim Osmanlı elçisi de şahit olduğu bu toplantının içeriği hakkında merak duygusuna kapılmış olacaktır ki Varşova'ya varışının ikinci gününde bir davet üzerine bir araya geldiği

⁴⁹⁹ Mehmed Efendi, *Lehistan Sefaretnamesi*, Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Bölümü, Nr.1641. vr.2(a). Yazma eser bundan sonra “metin” adıyla verilecektir.

⁵⁰⁰ Metin, vr.2(a).

Hatman Vekili olan Ponyatovski'ye⁵⁰¹ bu konuda sorular yönelmiştir. *“İkinci gün Hatman Vekili olan Panyadovski da'vet edüb...Nemçe ile Françenin cengi varimiş ve Moskov Nemçeye kırk bin asker imdad edüb Leh hududundan mürûr etmek üzereymiş mürûr ettilermi ve bunların cengi vâkimi deyü süal eyledim”*⁵⁰². Lehistan Sefaretnamesi'nde yer alan bilgilere göre Ponyatovski, Osmanlı elçisinin bu sorusuna karşılık bu savaşın varlığını ve Rusya'nın, Avusturya'ya asker yardımında bulunmak istediğini doğrulamaktadır. Osmanlı elçisinin asıl merak ettiği konu Rus askerlerinin Lehistan sınırından geçip geçmeyeceği konusudur. Ponyatovski, Mehmed Efendi'ye böyle bir durumun mümkün olmayacağını, aksinin Osmanlı-Lehistan arasındaki barış antlaşmalarına aykırı olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Moskova'ın imdadı vakidir lâkin bizim hudûdumuzdan ubûru mümkün değildir zirâ âl-i Osman ile sülhumuza mugayirdir Moskov askeri kat'a Leh hudûduna ayak basmamak üzeredir”*⁵⁰³. Ayrıca elçiye ilaveten Lehistan'da yaşanan ya da yaşanacak olan siyasi hadiselerle ilgili bilgilendirileceği de söylenmiştir.

Mehmed Efendi, 24 Şubat'ta Cumhur'un Hatman Vekili Ponyatovski, Voyvoda Kioski, Voyvoda Ruski, Voyvoda Lovski ve bir general ve beş kişinin daha katıldığı bir yere davet edilmiştir. Bu davette elçi, I.Mahmud'un cülûsunu haber vermiş ve padişahın gönderdiği nameyi sunmuştur⁵⁰⁴. Leh erkânı da bu habere duydukları memnuniyeti belirterek III.Ahmed zamanında süren dostluğun devam etmesini istediklerini beyan etmişlerdir. Elçi Mehmed Efendi'nin getirdiği namede, I.Mahmud'un barışın süreceğine dair sözlerine karşılık *“Akil*

⁵⁰¹ Ponyatovski, İsveç Kralı II.Şarl'ın diplomatik işlerini görmek üzere onunla birlikte İstanbul'da bulundu. Türkçe'yi iyi derecede bilmekteydi. Bu sayede birçok Osmanlı devlet adamıyla tanıştı. Sonradan II.Ogüst'un hizmetinde bulundu. Onun vefatı üzerine de başkumandalıktan azledildi. Uzunçarşılı, C.IV/2, s.192.

⁵⁰² Metin, vr.2(a).

⁵⁰³ Metin, vr.2(a)-2(b).

⁵⁰⁴ Hacer Topaktaş, “Osmanlı Sefaretnameleri Işığında 1730-1763 Yıllarında Osmanlı Devleti İle Lehistan/Polonya Arasında Diplomatik İlişkiler”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, 2005, s.30.

*padişah imiş ve düşmanlığı dilemeyüb dostluk murad etmek akil işidir*⁵⁰⁵. diyerek bu durumdan duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir⁵⁰⁶.

Aynı görüşmede Mehmed Efendi, Leh Kralı'nın ısrarlı soruları üzerine Varşova'da Kırım Hanı'nın bir mirzasına rastladığını, ondan öğrendiği kadarıyla Galata'dan iki Müslüman'ın kaçırılıp Leh Kralı'na hediye edildiğini ve bu kişilerin Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi gerektiğini söylemiştir. Ponyatovski, bu konuda yaptığı araştırmalar neticesinde elçiye bu kişilerin Müslüman değil Ermeni olduklarını bildirerek bunların iade edilmeyeceğini söylemiştir⁵⁰⁷. Davete katılan Voyvodalar da bu kişilerin eski dinlerine döndüklerini, bu yüzden iade edilemeyeceklerini ifade etmişlerdir. *“Galatadan iki Müslüman ma'sûmları serika olunub krala hediye olmak üzere getirmişler isterim verirsiniz dedim Bu sözümü dahi tahrîr eyledi ve Voyvoda Kioski ile Voyvoda Ruski biri-birile söyleşüb bana cevap eylediler ki bu söz hilâf gerek vâki' olub ve eğer bizim dinimize dönmüş ise nice verilür dediler*⁵⁰⁸. Mehmed Efendi, Leh erkânına cevaben bu kişilerin eski dinlerine dönmelerinin zorlayarak da olabileceğini, bu yüzden esirlerin iade edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sonrasında bir hatırlatmada bulunarak Hotin muhafızı merhum Abdi Paşa'ya sığınan Lehlilerin, Müslümanlığa geçmelerine rağmen geri istenmesi üzerine verildiğini söylese de bu konudaki tartışma sonuçsuz kalmıştır⁵⁰⁹. *“Mâ'sum değil büyük adam dahi havf ile darp ile döndüm demek mümkündür bu söz münâsip değildir dedim Hatman vekili niçün mu'ârıza edersiz sâbıka Hotin muhafızı merhum Abdi Paşa'ya birkaç Leh uşakları varub Müslüman olub vâfir eyyam hizmetinde olmuşlar iken taleb eyledikde geri verdi*⁵¹⁰. Bu görüşmenin ardından elçilik heyeti 16 Mart'ta Varşova'dan ayrılmıştır. Elçinin İstanbul'a dönüşü esnasında Varşona, Hotin, Tuna Sahili, İsmail ve Küçükunlu güzergahını izlediğini görmekteyiz. Mehmed Efendi, dönüşü esnasında vilayet

⁵⁰⁵ Metin, vr.2(b).

⁵⁰⁶ Topaktaş, s.31.

⁵⁰⁷ Topaktaş, 70.

⁵⁰⁸ Metin, vr.3(a).

⁵⁰⁹ Topaktaş, s.71.

⁵¹⁰ Metin, vr.3(a)-3(b).

ayanlarının eşkiyadan şikayet ettiklerini ve bu durumun padişaha bildirilmesini istediklerini söylemektedir⁵¹¹. “*Ramazan-ı şerifin yedinci günü Varşova’dan hareket olunub arefe günü Hotin’e dahil olduk İyd-i şerifin ikinci günü Hotin’den hareket Tuna sahilinden İsmaille andan Âstâneye gelince vâki’ olan menzillerde ba’zı âyân-ı vilâyet gelüb emânet ederlerki kasabalarımızda rahatımız kalmadı eşkiyadan lûtf edüb ahvâlimizi devletlû efendilerimize ifade eyle deyü emanet eylediler*”⁵¹².

Mehmed Efendi, Küçükunlu denilen yere vardığında bir kısım halkın toplanmış olduğunu görür ve bu durumun nedenini sorduğunda yöre halkının rûz-ı Hızır gününü kutladıklarını öğrenir. İçlerinden biri elçiye, Kadı vekili tarafından kendilerinden zorla “kefilleme” adında bir vergi alındığını ve halkın bunu verecek durumda olmadığını dile getirmiştir⁵¹³. “Edirne’ye karib Küçükunlu nam karyeye gelüb anda vâfir adam cem’ ve beynlerinde niza’ üzre oldukları fehm olunmağla biri yanıma geldi Bu keyfiyyed nedir diye sü’al eyledim cevab eylediki bugün rûz-ı Hızırdır Kadı efendinin naibi geldi her haneden bir kuzu taleb eder ve Ramazan-ı şerifde dahi birer baklava ve ibtida zabıtlarında kefilleme deyü fukaraya böyle teaddi olunur karye-i mezbure halkı ziyâde muztar ve muhtaçlardır”⁵¹⁴. Mehmed Efendi Lehistan Sefaretnamesi’ne bu sözlerle son vermiştir.

Mehmed Efendi, Lehistan sefaretinin ardından Lehistan Kralı II.Ogüst’tun gönderdiği tebriknameyi I.Mahmud’a takdim etmiştir. Bu namede II.Ogüst’un iyi komşuluk ilişkilerinin devamı ve I.Mahmud’un cülûsundan duyduğu memnuniyeti belirttiği görülmektedir. Ayrıca var olan antlaşmaların devam ettirilmesi ve bu konuda itimad gösterileceğinin de altı çizilmiştir. II.Ogüst, dostluk ilişkilerini vurguladığı bir diğer nameyi Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa’ya yollamıştır. Lehistan Kralı Hatmanı ve Polonya Orduları Başkumandanı sıfatıyla Ponyatovski

⁵¹¹ Topaktaş, s.31.

⁵¹² Metin, vr.3(b)-4(a).

⁵¹³ Topaktaş, s.31.

⁵¹⁴ Metin, vr.4(a).

de sadrazama nameler yollamıştır. Leh Kralı'nın bu elçilikten bir yıl sonra bir Leh elçisi vasıtasıyla I.Mahmud'a hediyeler yolladığı görülmektedir. Bu hediyeler arasında siyah sandık içerisinde altın yıldızlı porselenler ve aynalar bulunmaktadır⁵¹⁵.

Mehmed Efendi, katıldığı her davette Rusya'nın, Avusturya'ya yapacağı asker sevkياتından bahsetmiştir. Bir Osmanlı devlet adamı olarak Rusya'nın asker sevkياتını Lehistan üzerinden yapmaması gerektiğini, bu durumun Osmanlı-Lehistan ilişkilerine zarar vereceğini vurgulamıştır. Rusya'nın, Avusturya'ya yapacağı askerî yardımı Lehistan üzerinden yapmak istemesi Lehistan'ın iç işlerine karışması demektir. Rusya diğer yandan Veraset Savaşları'nda Fransa'ya karşı Lehistan'ın Avusturya Devleti ile ittifak kurmasını istiyordu. Osmanlı elçisi, Rusya, Avusturya ve Lehistan arasında kurulacak muhtemel bir ittifakın Osmanlı Devleti açısından tehlike arz edeceğini farkındaydı. Nitekim 1736-1739 yılları arasında yaşanan Osmanlı-Rus, Osmanlı-Avusturya Savaşları da Mehmed Efendi'nin bu konuda haklı olduğunu bir göstergesidir. Mehmed Efendi'nin Lehistan'da bulunduğu sıralarda Moskov çarıyla akrabalığı bulunan Voyvoda Kioski ve Voyvoda Ruski de Lehistan'daydı. Hatman vekili Ponyatovski, Osmanlı elçisine Avusturya'nın yardıma ihtiyacı olduğunu, Kral'ın Voyvodaların baskısıyla zor durumda kaldığını belirtmesi Lehistan'ın bu yardımı desteklediği anlamına gelmektedir.

Osmanlı elçisinin katıldığı davetlerde Galata'dan kaçırılan kişilerle ilgili giriştiği diplomatik ilişkiler düşünüldüğünde Hotin muhafızı merhum Abdi Paşa'yla ilgili olan anıyı hatırlatması, esir diplomasisindeki karşılıklılık esasını akıllara getirmektedir. Bu kişilerin mürted oldukları ispatlanınca geri istenmelerinden vazgeçilmiştir. Yazma sefaretnameden de anlaşılacağı üzere Ponyatovski'nin, Osmanlı elçisinin sözlerini kaydetmesi ve elçinin onuruna

⁵¹⁵ Topaktaş, s.32. Lehistan Kralı II.Ogüst'un Mehmed Efendi aracılığıyla I.Mahmud'a gönderdiği nameler için bk. TSM Arşivi, Nr.E.6509; TSM Arşivi, Nr.D.2376/5.Y.1b. II.Ogüst'un Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa'ya yolladığı name için bk. TSM Arşivi, Nr.E.7205/1. Ponyatovski'nin, Osmanlı sadrazamına gönderdiği nameler için bk. Nigar Anafarta, Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler, Bilmen Yay, İstanbul, 1979, s.25.

davetlerin düzenlenmesi, bizlere Lehistan diplomasisi hakkında ipuçları verirken aynı zamanda Lehistan'ın elçi kabulleri hakkında da birtakım veriler sunmaktadır. Ayrıca Mehmed Efendi'nin, devletin resmi görevlisi olarak yolculuk güzergahındaki yerel halkın sorunlarını devleti temsilen dinlemesi ve bu sorunları sefaretnamesi aracılığıyla padişaha sunması Osmanlı Devleti'nde şikayet mekanizmasının çalıştığını göstermektedir. Mehmed Efendi Lehistan Sefaretnamesi'nde, Lehistan'ın askeri yapısı, yönetim tarzı ve bilimi hakkında gözlem ve deneyimlerine yer vermemiştir. Bu durum Mehmed Efendi'nin sadece bir konu üzerinde yoğunlaştığı ve sefaretname metninin idetix bir özellik taşıdığı anlamına gelmektedir.

3.1.6. I.Mahmud Dönemine Kadar Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri

İsveçli hacıların XII.yüzyıldan beri kendileri için özellikle kutsal olarak gördükleri Kudüs'e gittikleri bilinmektedir. Bu bölgenin Türklerin hakimiyetine girişi üzerine hacıların bölgeye gitmesi yasaklandı. XVI.yüzyılda Türklere karşı verilen mücadelelerde İsveçlilerin de yer alıp almadığı tam olarak bilinmemektedir. Buna mukabil iki devlet arasındaki ilk resmi irtibat 1587 yılında meydana gelmiştir. İsveç Kralı III.Johann Sigismund, bu tarihte III.Murad'a yazdığı bir mektupta kendisinin Polonya tahtına olan adaylığının desteklenmesini istiyordu. Neticede III.Johann, Osmanlı Devleti'nin desteğini alarak Polonya tahtına oturmayı başardı⁵¹⁶. İstanbul'a yapılan gayri resmi ilk ziyaret 1613'te Bengt Oxentierna'nın yaptığı bir gezidir. İlk resmi görüşmeler ve temsilci durumları IV.Murad zamanında oldu⁵¹⁷. XVIII.yüzyıla gelindiğinde Rusya'nın izlediği siyasi, ekonomik ve askerî politikalar İsveç ve Osmanlı Devleti'ni daha da yakınlaştırdı. 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile tarihinin en ağır kayıplarını yaşayan Osmanlı Devleti, 1700 yılında Ruslarla yaptığı İstanbul Antlaşması ile çok zor durumda kalarak, Ruslara karşı müttefik arayışına girdi. O dönemde çıkan İsveç-Rus anlaşmazlığını fırsat bilen Osmanlı Devleti, Ruslara karşı İsveç'in desteğini kazanmak için

⁵¹⁶ Kemal Beydilli, "İsveç", *DİA*, C.23, TDV, Ankara, 2001, s.409.

⁵¹⁷Baş, s.29.

elçiler gönderdi⁵¹⁸. Özi valisi ve Babadağı muhafızı olan Yusuf Paşa'ya İsveç Kralı XII.Şarl'a ittifak teklifi için bir elçi yollaması emredildi. Yusuf Paşa, güvendiği adamlarından biriyle Kral'a bir ittifak mektubu gönderdi⁵¹⁹. XII.Şarl da Lehistan'ı, Ukrayna'yı ve Baltık eyaletlerini Rus tahakkümünden kurtarmak, İsveç, Lehistan ve Osmanlı arasında Rusya'yı daimi bir kontrol ve baskı altında tutacak bir devletler blokunun meydana getirilmesini istiyordu⁵²⁰. Bu sayede her iki devlet de Rusya'nın ilerlemesine karşılık ittifak kurmada zorlanmadı.

Osmanlı Devleti'nin de desteğini alan XII.Şarl, 1707 yılında Rusya'ya karşı bir sefer açtı. Ruslarla savaşa giren İsveç Kralı XII.Şarl, 8 Temmuz 1708'de yapılan Poltava Savaşı'nda yenilerek Osmanlı Devleti'ne sığındı ve Bender'e geldi. İsveç Kralı'nın uzunca bir müddet Osmanlı toprağında ikamet etmesi Rusya'yı rahatsız etti. Rus Çarı I.Petro, elçileri aracılığıyla İsveç Kralı'nın Osmanlı topraklarından çıkarılmasını talep etti. Fransa ve İsveç'in Osmanlıları Ruslara karşı kışkırtmaları sonucu 1711'de Ruslar'a savaş ilan edildi. Savaş sonucunda imzalanan Prut Antlaşmasının beşinci maddesinde İsveç Kralı'nın ülkesine gönderileceği ve Ruslar'ın herhangi bir müdahalede bulunmayacağı yer alıyordu⁵²¹. Hatta Osmanlı Padişahı, İsveç Kralı'nın ülkesine güvenli bir şekilde dönebilmesi için Lehlerle anlaşmaya varıldığına dair bir hatt-ı hümayûn dahi çıkardı⁵²².

İsveç Kralı, III.Ahmed'e 12 Aralık 1713'te bir mektup gönderdi. Buna göre kral gitmekte diremiyor, İsveç ordusunun Lehistan üzerinden kendisine yardıma gelene kadar beklemeyi istiyordu. İsveç Kralı her ne kadar dönmek istemese de Osmanlı Devleti, XII.Şarl'ın topraklarında kalmaya devam etmesini, Rusya ile barışın korunmasında önemli bir engel olarak görüyordu⁵²³. Yapılan tebligatı Şarl'ın dikkate almaması üzerine Sultan III.Ahmed, Şarl'ın

⁵¹⁸ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.222.

⁵¹⁹ Uzunçarşılı,C.IV/2, s.17.

⁵²⁰ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK, Ankara, 2014, s.279.

⁵²¹ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.223.

⁵²² Uzunçarşılı,C.IV/1, s.84.

⁵²³ Baş,s.40.

maiyyetinden herhangi birinin İstanbul'a girmesini yasakladı ve Osmanlı donanmasındaki İsveç generalinin de görevine son verdi⁵²⁴. Kral, Osmanlı Padişahı'nın gönderdiği name-i hümayûna rağmen ülkesine dönmek istemeyince üzerine asker sevk edildi ve yenilerek Dimetoka'ya nakledildi. XII.Şarl Osmanlı topraklarında kaldığı müddetçe çok iyi ağırlandı ve kendisine hazineden borç para verildi. XII.Şarl'ın vefatının ardından dönemin sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, 2000 kese akçeyi bulan borçların tahsili için 1727 yılında İsveç Kralı I.Friedrich'e bir elçi gönderdi. Ancak İsveç hükümeti tarafından mali sıkıntılar gerekçe gösterilince borç tahsil edilemedi⁵²⁵.

3.1.7. 1732-1733 İsveç Sefaretnamesi'ne Göre Osmanlı-İsveç Diplomatik İlişkileri

Mehmed Said Efendi, borçlar ve ittifak meselelerini görüşmek ve I.Mahmud'un name-i hümayununu İsveç Kralı'na teslim etmek için 18 Ekim 1732'de (Cemaziyelevvel 1145) maiyetiyle birlikte İsveç'e gitmek üzere İstanbul'dan yola çıkmıştır. *"Bu kulları kırk beş senesi (1145) cemaziyelevvelinin on sekizinci günü taraf-ı devlet-i aliyeden İsveç tarafına azimet"*⁵²⁶. Elçinin kaç kişiyle birlikte gittiği ve kethüdası dahil maiyyetinde kimlerin bulunduğu hakkında bir bilgi yoktur. Şumnu kasabasına vardıktan sonra ağır kış şartlarında yola devam eden elçilik heyeti, zorlukla Tuna nehrini geçerek Yergöğü'ye varmışlardır. Ertesi gün yola devam edemeyecek kadar kar olması nedeniyle Eflak Voyvoda'sının yardımcılarıyla Bükreş'e bir saat mesafedeki bir yere gelmişlerdir⁵²⁷. *"kasab-i Bükreş'e bir saat miktarı takrip olundukta"*⁵²⁸. Hava şartlarının değişmemesi üzerine yola devam etmek zorunda kalan elçilik heyeti Boğdan'a gitmek üzere yola çıkmışlardır. Elçi Boğdan'da bir gece kaldıktan sonra yola devam etmeyi planlarken yoğun kar yağışı nedeniyle yola devam etmeye imkan bulamamışlar, üç gün üç gece

⁵²⁴ Güler,s.105.

⁵²⁵ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.224.

⁵²⁶ Mehmed Said Efendi, *İsveç Sefaretnamesi*, Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Bölümü, Nr.1641, vr.4(a). Yazma eser bundan sonra "metin" adıyla verilecektir.

⁵²⁷ İbrahim Baş,"18.Yüzyılın İlk Yarısında Türk-İsveç İlişkileri ve Mehmed Said Efendi'nin İsveç Elçiliği", Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, 2004, s.55.

⁵²⁸ Metin, vr.4(b).

bir konakta hayvanları ve eşyalarıyla birlikte beklemişlerdir. Osmanlı elçisi, hava şartlarının az da olsa düzelmesinin ardından Bozia denilen yere geldiklerinde maiyetinde bulunan bir Tatar ve bir Zımminin soğuktan donarak öldüğünü nakletmektedir⁵²⁹. “*nam mahalle vardığımızda maiyetimizde olan bazı yolculardan bir Tatar ve bir zımmi şiddet-i berudet havadan münce mid olub helak oldular*”⁵³⁰. Mehmed Said Efendi, sefaretnamesinden anlaşılacağı üzere elçilik heyeti İsveç’e varmak için Burulat, Vislovy, Kodesrihot, Hotin, Lehistan, İzvanca, Varşova, Daniska ve Baltık Denizi güzergâhını takip etmişlerdir⁵³¹.

İsveç tarafına varmak için Lansuret Boğazı’ndan geçilmiş İsveç Kralı tarafından gönderilen sandal ile kıyıya getirilmişlerdir. Kral ve hükümet tarafından gönderilen görevliler, Türk elçilik heyetini selam ve hürmetle karşılamışlardır. Böylece elçilik heyeti Kotlanid adasından ayrıldıktan 5 gün sonra İsveç’in başkenti olan Stokholm şehrine gelmişlerdir. Yolculuğu toplam 159 gün sürmüştür. Elçinin anlatımına göre yol kenarlarına dizilen askerler ve halk, Türk elçilik heyetini selamlamak için şapkalarını çıkarıp havaya sallayarak sevgi gösterisinde bulunmuşlar, davullar, borular ve trampetler çalınmış ve 60 kadar top atışı yapılmıştır⁵³². “*gerek dizilen asker ve gerek seyirci namına olan kimesneler bizleri gördükde cümlesi şabkalarını havaya sallayub bir ağızdan cümlesi lisanlarınca Allah Padişaha ömürler versin deyü feryad eyleyub bu kadar davul ve bu kadar trampet tabir olunur birden çalınub ve altmış kadar toplar bir fitilden ateş verildikde velvelesi asumana çıkub*”⁵³³. İsveç’e ayak basan elçilik heyeti için İsveç Kralı Frederik’in kethüdası Mareşal Delafoz, bir akşam yemeği düzenlemiştir. Mehmed Said Efendi, kendileri için hazırlanan bu akşam yemeği için krala teşekkür ettiğini belirtmiş ve iki gün içinde kral ile görüşmeyi umduklarını söylemiştir. Osmanlı elçisi, kralın tebdili kıyafet ile bu akşam yemeğinde olduğunun kendisine daha sonra

⁵²⁹ Baş, s.56.

⁵³⁰ Metin, s.4(b).

⁵³¹ Metin, s.4(b)-6(a).

⁵³² Baş, s.58-59.

⁵³³ Metin, vr.6(b).

söylendiğini belirtse de görmediğini nakletmektedir⁵³⁴. “*Bu kulları dahi hazır olan ta’âma şekerleme makulesinden birkaç lokma tenavül ve ba’de kahveler içilüb kralınızın ikramından haz eyledik dostluğa layık olan veçhile hareket eylediler...eğerçi bu kulları göremedim lakin..ale’lrâvi kral tebdil-i kıyafet ol mecliste mevcud idi derler*”⁵³⁵.

Mehmed Said Efendi, Mareşal Delafoz’un davetinden birkaç gün sonra kralın daveti üzerine kral sarayına gittiğini şu sözlerle belirtmiştir: “*birkaç günden sonra name-i hümayun-ı şevket makrunu teslim için kral tarafından kral tarafından davet olunmakla yine evvelki alay ile kral sarayına varılıb nerdiban (merdiven) başında kapucular kethüdası...ve divanhane kapusunda kral kethüdası istikbal edub bila’tevkîf ikinci divanhaneye girildikde kralın olduğu odanın kapusu açulup doğruca içeru girildikde kral kendü..bir aynanın önünde kıyam üzere ve iki tarafına rical-i devleti...dizilub bir elinde bir sagir mücevher âsâ ve bir elinde dahi şabkası bu kullarına doğru tebessüm ederek dört adım mikdarı yürüyüb tevakkûk eyledikde*”⁵³⁶.

I.Mahmud’un İsveç Kralı Frederik’e gönderdiği name-i hümayun, elçi tarafından burada krala sunulmuştur. I.Mahmud, İsveç Kralı’na gönderdiği name-i hümayunda Osmanlı Devleti ile İsveç Devleti arasındaki samimi ilişkilerden ve dostluktan bahsetmektedir. XII.Şarl’ın Türkiye’deki ikameti sırasında Osmanlı Devleti’nin gösterdiği ilgi ve alakadan, onun zamanında Osmanlı ile İsveç ilişkilerinin ilerleyip kuvvetlendiğinden de söz edilmiştir. Aynı dostluğun ve samimi ilişkin devamı, ilerletilmesi ve geliştirilmesi istenmekte, karşılıklı koruma, yardımlaşma ve dayanışma siyasetinin her iki devlet için de gerekli olduğu anlatılmaktadır. Aynı name-i hümayunda İsveç yöneticilerinin ve halkının da müttefiklik durumunu desteklemesi istenmektedir. Name-i hümayunda belirtilen en önemli husus da borç hususudur. Buna göre 1718’de ölen eski İsveç Kralı’nın ülkesine dönerken aldığı 2000 kese borcun kralın

⁵³⁴ Baş, s.59-60.

⁵³⁵ Metin, vr.7(a).

⁵³⁶ Metin, vr.7(a).

senedinin olmasına ve zamanının geçmesine ve yine 1728’de Közbekçi Mustafa Ağa elçi olarak gönderilmesine rağmen ödenmediği ve borcun artık ödenmesi gerektiği talep edilmektedir⁵³⁷.

Kral ile yapılan görüşmeler esnasındaki en dikkat çeken husus İsveç Kralı’nın Osmanlı-İran savaşı ile ilgili yaptığı konuşmalardır. İsveç Kralı, İran Şahı Tahmasb’ın Osmanlı’yı doğuda sıkıştırmaya çalıştığını, bazı Osmanlı topraklarına saldırdığını ve Osmanlı ile arasındaki antlaşmayı bozduğunu, bir anlamda hainlik yaptığını belirtmiştir. İsveç Kralı’nın söylediğine göre Osmanlı Devleti ile İran’ın arasını açıp savaşa girmesini isteyen Ruslar ve Lehistanlılar idi. Kral, Osmanlı Padişahı’nın bu duruma karşı önlem alması gerektiğini tavsiye etmiştir. Elçi yemek davetinde kralın yanına oturduğunu ve kralın kendisinden başka hiç kimseyle konuşmadığını anlatır⁵³⁸. *“padişah hazretleri ne ile meşguldürler işitdik Acem taifesi nakz-i ahd edüb...hiçbir elçiye vaki’ olmuş değiliken...beni yanına oturdub ta’âm tamamına dek benden gayri kimesne ile sohbet vaki’ olmadı”*⁵³⁹.

Mehmed Said Efendi’ye öğle yemeğinde İsveç Kralı, Osmanlı ile İran arasında devam eden savaşa karşılık kendilerine asker yardımı yapılmasını teklif eder. Osmanlı elçisi ise bu teklifi memnuniyetini dile getirerek reddeder. İsveç Kralı ile Osmanlı elçisi arasında geçen konuşmada daha sonra kral, Osmanlı hizmetine giren Kont Bonnevel Humbaracı Ahmed Paşa’dan övgüyle söz eder⁵⁴⁰. *Esnay-ı sohbetde latife tarikiyle bana hitab edüb devlet-i âliyenin Acem ile cengi olub acaba yirmi otuz bin asker ile imdad için varırsak şevketlu efendiniz ne buyururlar idi dedikde...kelam ile Humbaracı Paşa Ahmed bin kullarının ahvalinden sual edüb devlet-i âliye hidmetinde muvaffik olduğundan ziyade haz eyledim kendü ile refakatimiz çokdur bir zaman cenklerde refikim idi”*⁵⁴¹.

⁵³⁷ Baş, s.60-61.

⁵³⁸ Baş, s.61.

⁵³⁹ Metin, vr.7(b).

⁵⁴⁰ Baş, s.62.

⁵⁴¹ Metin, vr.7(b)-8(a).

Mehmed Said Efendi, kralla görüşmesinden birkaç gün sonra başvekil sarayında İsveç Başvekili ile görüşür. Burada kendisine Hekimoğlu Ali Paşa'nın mektubunu verir. İkili arasında yapılan görüşmelerde eski İsveç Kralı XII.Şarl'ın zamanından kalma borç meselesi konuşulmuştur. Başvekil, İsveç Devleti'nin vergi ve gelirlerinin sağlandığı önemli toprakların Rusların eline geçtiğini, mali sıkıntılar içerisinde olduklarını ve bu yüzden borçları ödeyecek durumda olmadıklarını elçiye bildirmiştir⁵⁴². *“bizim keyfiyetimiz malumunuz olmak gerek zira bundan akdem taraf-ı devletten irsal buyrulan Közbekçi Mustafa Ağa ile ahvalimiz ilam olunmuşidi bizim ekseri mahsuldar vilayetlerimiz Moskovluya giriftar olmakla elimizde olan arazi..”*⁵⁴³.

İsveç Başvekili ile Mehmed Said Paşa arasında geçen konuşmanın devamında Osmanlı elçisi, başvekil üzerine 25 sene geçmesine rağmen İsveç hükümetinin borçlarını ödeme konusunda sorumsuz davrandığını söyler. İsveç Başvekili daha da ileri giderek var olan borçların ödenmesi bir yana dursun Osmanlı Devleti'nden ikinci kez borç para istediklerini elçiye bildirmiştir.⁵⁴⁴. *“yirmi beş seneye karib vakt-i mirur eyledi ol zamandan beru senevi yirmi beş kise din-i eda etseniz şimdiye dek bu iş bertaraf oluridi...belki devlet-i âliyeden bize bir mikdar harçlık alıvirmeğe sebep olmakla devletin nimeti üzerimize tecdid idersiz”*⁵⁴⁵. Elçi, bunun üzerine şaşkınlığını gizleyemeyerek başvekilin insaf ve teessüflerini belirtmiştir. Başvekil ise İsveç Kralı'na verilen bu paranın yine Osmanlı topraklarında harcandığını, kral maiyetine verilen Osmanlı askerlerinin ihtiyacının giderildiğini söyleyerek borçlu konumdan kurtulmak istediye de Mehmed Said Efendi'nin verdiği cevap karşısında susmak zorunda kalmıştır. Aynı görüşmede XII.Şarl'ın durumundan ve Prut Savaşı'nda geçen olaylardan da söz edilmiştir

⁵⁴² Baş, s.63.

⁵⁴³ Metin, vr.8(b).

⁵⁴⁴ Baş, s.64.

⁵⁴⁵ Metin, vr.8(b)-9(a).

Mehmed Said Efendi, bu borcun bir şekilde ödenmesi gerektiğini, aksinin dini inkar olduğunu karşı tarafa defaatle belirtmiştir. Osmanlı elçisinin dini inkar etme meselesine başvekilin verdiği cevap şudur. *“Biz dini inkar etmeyiz bizim devletimiz cumhuriyet ile yönetilip alınacak kararlar veya yapılacak ödemeler bir kişinin elinde olmayıp bütün meclisin ittifakı ve kararıyla olabilecektir. Yine bu meclis üç yılda bir toplanıp...İnşallah bir yıl sonra bu meclis toplanacak ve sizin devletiniz ile ilgili husus görüşülür, halkın da rızası ve onayı ile devletimizin hazinesinden senevi olarak borç belirlenerek ya para ya da mal, silah olmak üzere peyderpey ödenecektir”*⁵⁴⁶. Elçi, başvekilin bu sözlerine pek de inanmamış olacak ki söylenenlerin İsveç Kralı'nın mührü ve imzalı bir seneti ile belgelenmesini istemiştir. Osmanlı elçisinin bu isteği başta reddedilse de sonradan kabul edilmiştir.

Mehmed Said Efendi İsveç ülkesinde 3 ay 10 gün kaldıktan sonra 24 Temmuz 1733 'te (11 Safer 1145) şenlikler ve törenlerle ayrılmıştır. Osmanlı elçisi İstanbul'a dönüşü sırasında Lansuret Boğazı, Danişka Limanı, Norveçya, Varşova ve Hotin, güzergâhını izlemiştir. Hotin'den ayrıldıktan 20 gün sonra da 28 Eylül 1733'te İstanbul'a ulaşmıştır. Bizzat kendisinin yazmış olduğu sefaretnameyi sadaret makamına sunmuştur⁵⁴⁷. Mehmed Said Efendi, sefaretname metninde yol güzergâhını, bulunduğu coğrafyanın iklimini ve koşullarını gözlem ve deneyimleriyle birlikte ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır

İsveç Kralı'nın Osmanlı-İran mücadelesinden haberdar olması, Osmanlı Devleti'nin dış politikasının, Avrupa Devletleri tarafından yakından takip edildiği anlamına gelmektedir. Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasında yaşanan savaşların seyri konusunda birinci ağızdan bilgi almak istemişlerdir. Mehmed Said Efendi'nin İsveç Sefaretnamesi'nden İsveç Devleti'nin elçi karşılama törenleri ve aynı zamanda İsveç Kralı'nın elçi kabul usulü hakkında da bilgi edinmek mümkündür. Osmanlı elçisi kral sarayına davet

⁵⁴⁶ Metin, vr.9(b).

⁵⁴⁷ Baş, s.76.

edildiğinde orada yaşananlarla ilgili gözlemlerini ayrıntılı bir şekilde sefaretnamesinde işlemiştir. Buna göre, İsveç Kralı'nın kendisine dört adım kala durması ve yemekte elçiyi yanında oturtması gibi örnekler İsveç diplomasisi hakkında bizlere somut veriler sunmaktadır.

İsveç diplomasisi hakkında dikkat çeken bir diğer husus, Başvekil'in yemek daveti sırasında İsveç Kralı'nın da yemekte tebdil-i kıyafet ile bulunmasıdır. Her ne kadar Osmanlı elçisi bunu fark edememiş olsa da böyle bir şeyin mümkün olabileceğini sefaretnamesinde belirtmiştir. İsveç Kralı'nın bu hareketi Osmanlı diplomasisi ile birebir benzerlik göstermektedir. Bilindiği üzere Osmanlı Padişahları, halkın sorunlarını arada herhangi bir aracı olmadan birinci ağızdan duymak gibi çeşitli nedenlerle belirli zamanlarda tebdil-i kıyafetle halkın arasında dolaşmışlardır.

3.1.8. I.Mahmud Dönemine Kadar Osmanlı-Rusya Diplomatik İlişkileri

Tarih sahnesine çıkışından sonra Batı yönünde genişleyen Osmanlı Devleti'nin karşısına, Altınordu Devleti'nin himayesi altında bulunan Moskova Knezliği rakip olarak ortaya çıktı. XV.yüzyılın ortalarına kadar dağınık halde yaşayan Ruslar, 1462'de Moskova Knezi (Prensi) olan III.İvan'ın etrafında toplanarak devletleşmeye başladılar⁵⁴⁸. Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilk siyasi münasebetlerin temeli ise III.İvan'ın 1492'de gönderdiği bir mektupla atıldı⁵⁴⁹. Rusya, Kırım Hanı Mengligiray'ın aracılığı ile II.Bayezid zamanında Osmanlı Devleti ile arasında ticari nedenlerle siyasi münasebetlerin kurulmasını mümkün kıldı⁵⁵⁰. Osmanlı Devleti'nden güvenli ticaret isteğinde bulunmaktaydı. Kuruluşundan beri Baltık ve Karadeniz'e çıkabilme idealleri içerisinde olan Ruslar'ın, IV.İvan zamanında Astarhan ve Kazan hanlıklarını topraklarına katması, İstanbul'da Rus emelleri hakkında

⁵⁴⁸ Uğur Kurtaran, "Sultan Birinci Mahmud Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri", *Bellekten*, TTK, C.LXXIX, S. 285, Ankara, 2015, s.589. Ayrıca bk. Osman Köse, "XVIII.Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", *Osmanlı*, C.I, (Ed.Güler Eren), Yeni Türkiye Yay, Ankara, 1999, s.536; Kurat, *Rusya*, 1948, s.107-115.

⁵⁴⁹ Kemal Beydilli, "Rusya", *DİA*, C.35, TDV, Ankara, 2008, s.262.

⁵⁵⁰ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yay, 1990, s.4.

endişelere yol açtı. Bu durum 1569'da Ejderhan Seferi denilen ilk Rus-Türk mücadelesine neden oldu⁵⁵¹. Bu sefer, esaslı araştırmaların yapılmaması ve iklim şartlarından dolayı Türkler tarafından muvaffakiyetle sonuçlanmadı⁵⁵².

XVII.yüzyıldan itibaren farklı bir döneme giren Osmanlı-Rus ilişkilerinde Rusya, Osmanlı Devleti ile doğrudan çatışmak istemiyordu. Ruslar'ın bu dönemdeki ilk güç denemesi Kazaklar aracılığıyla Azak kalesine saldırmak oldu. 1654 yılına gelindiğinde Ukraynalı Kazaklar, Pereyaslav Anlaşması ile Moskova Çarı'nın himayesine girdiler. Bab-ı Ali, Rus himayesini kabul etmeyen Ukraynalıları destekledi⁵⁵³. Ruslar'ın devam eden yayılcı politikaları sonucunda Sadrazam Kara Mustafa Paşa kumandasındaki Türk ordusu, Ruslar'ın himayesine geçen Ukrayna bölgesi Kazaklar'ı hatmanı Doroşenko'nun merkezi olan Çehrin üzerine yürüdü. Rus kuvvetleriyle cereyan eden şiddetli savaşlar neticesinde 1678'de Çehrin ele geçirilince Kazak ve Rus kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı⁵⁵⁴. 1677 ve 1678 yılı seferleri ile Osmanlı-Rus ilişkileri uluslararası diplomaside farklı bir boyut kazandı. 1681 tarihinde ilk Türk-Rus barışı olan Edirne Antlaşması imzalandı. Ruslar, Türk tehdidini tamamen ortadan kaldırmak için Lehistan'ın teşvikiyle 1686 yılında Avusturya ve Venedik'in de içinde bulunduğu Mukaddes İttifak'a katıldı. Rus ordusu 1689 yılında Kırım ve Kefe'ye, 1695'te Azak ve Özi kalelerine saldırdı. Ruslar, 26 Temmuz 1696'da iki aylık bir kuşatmadan sonra Azak kalesini aldılar⁵⁵⁵. Bu galibiyet Rusya'da coşkuyla kutlandı. Çünkü Azak'ın kaybı ile beraber Rusya, Karadeniz'in kilidi sayılan bir yere sahip oluyordu⁵⁵⁶. Bu sayede Ruslar'ın Karadeniz'e çıkması için ilk adım atılmış oldu⁵⁵⁷.

⁵⁵¹ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.178.

⁵⁵² Kurat, *Rusya*, s.175.

⁵⁵³ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.179.

⁵⁵⁴ Beydilli, "Rusya", s.262.

⁵⁵⁵ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.180.

⁵⁵⁶ Köse, s.538.

⁵⁵⁷ Kurat, *Rusya*, s.273.

Rus Çar'ı I.Petro zamanında Osmanlı Devleti ile imzalanan iki yıllık bir mütarekenin ardından 13 Haziran 1700 tarihinde 14 maddelik İstanbul Antlaşması imzalandı. Bu sayede Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ilk kez diplomatik ilişkiler kuruldu. Baltık denizine açılmak isteyen I.Petro, Lehistan'ı kontrol altına almak istedi. İsveç Kralı XII.Şarl, Rus nüfuzunun Lehistan'a uzanmasını istemeyince Ruslarla savaşa girdi. İsveç kralı, 27 Haziran 1708'de yapılan Poltava Meydan Muharebesi'nde kaybedince Osmanlı Devleti'ne sığındı. Bu durum Osmanlı Devleti ile Rusya'nın arasının yeniden bozulmasına neden olunca eski antlaşma hükümlerine Şarl'ın ülkesine güven içerisinde dönmesi hususunda yeni bir madde eklenerek antlaşma yenilendi⁵⁵⁸. Bu barış antlaşması Rusya'nın, Osmanlı'ya karşı kazandığı ilk zafer barışıdır⁵⁵⁹.

Ruslar'ın Azak'da donanma yaptığı haberleri duyulunca 20 Aralık 1710'da Rusya'ya savaş açıldı. Rus ordusu Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından 21 Temmuz 1711'de Prut boyundaki bataklıkta kuşatıldı. Zor durumda kalan Rus tarafı sulh teklifinde bulununca Prut Antlaşması imzalandı. Fakat Lehistan meselesi ve İsveç kralının ülkesine dönmesi konularında Ruslar geri adım attı⁵⁶⁰. Bu yüzden Rusya'ya karşı yeni bir savaş ilan edileceği kararlaştırıldıysa da İngiliz ve Felemenk elçilerinin araya girmesiyle Prut Antlaşması yeniden gözden geçirilerek 1713 yılında 11 maddelik Edirne Antlaşması kabul edildi⁵⁶¹. Buna göre Lehistan işi şimdilik de olsa çözümlenirken İsveç kralı 1714 yılında ülkesine döndü⁵⁶².

Rusya, İstanbul'a gönderdiği elçi aracılığı ile Edirne Antlaşması'nın yenilenmesini ve ebedi sulh yapılmasını istedi. Bunun üzerine Edirne Antlaşması günün şartlarına göre yeniden

⁵⁵⁸ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.181.

⁵⁵⁹ Kurat, *Rusya*, s.275.

⁵⁶⁰ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.182.

⁵⁶¹ Uzunçarşılı, C.IV/2, s.180.

⁵⁶² Köse, s.540.

düzenlenerek 16 Aralık 1720 tarihinde yenilendi.⁵⁶³. Yeniden düzenlenen Edirne Antlaşması'na göre Ruslar artık Kırım hanlarına vergi vermeyecek ve İstanbul'da daimi elçi bulundurabilecekti⁵⁶⁴. I.Petro, 1725 yılında öldüğünde arkasında merkezi idareden, yerel yönetimlere, ordu ve donanmadan, tüccar ve zanaatkarların örgütlendiği loncalara kadar yeniden yapılandırılan bir Rusya bırakmıştı. Petro'nun reformları Rusya'nın ekonomik anlamda gelişimine alt yapı hazırlamakla birlikte 18.yüzyıl Osmanlı reform hareketi için de model oluşturdu⁵⁶⁵.

3.1.9. 1740-1742 Rusya Sefaretnamesi'ne Göre Osmanlı-Rusya Diplomatik İlişkileri

Mehmed Emnî Efendi, 11 Mayıs 1740'ta (14 Safer 1153) İstanbul Davud Paşa sahrasından ayrılarak Rusya'ya gitmek için yola çıkmıştır. Osmanlı elçisi sefaretnamesinde Rusya'ya gidiş güzergâhını ayrıntılı bir şekilde verir. Mehmed Emnî Efendi'nin sefaretnamesinden, elçinin Küçük ve Büyük Çekmeceler, Silivri, Çorlu, Edirne ve Tulça'dan sonra İsmail denen mevkiye geldiği anlaşılmaktadır⁵⁶⁶. Aynı anda Rusya'dan Osmanlı Devleti'ne sefir olarak gönderilen Rusya büyükelçisi Alexandr Romansof'ın sır kâtibi de özel bir mektup ile birlikte İsmail şehrine gelmişti. Bu aşamadan sonra Osmanlı Devleti ile Rusya Devleti arasında elçilerin değiş tokuş meselesi gündeme geldi. Romansof, Lehistan toprakları üzerinden Osmanlı topraklarının sınırlarına gireceğini bildirirken Osmanlı elçisi de Bender şehri üzerinden Rusya topraklarına girmeye memur edildiğini bildirdiği için ortak bir noktada buluşamıyorlardı. Mehmed Emnî Paşa, sır katibine bu durumu şu sözlerle açıklamaya çalışmıştır: “Bizim memuriyetimiz tarîk-i ahardandır hele bu def'a mektubuna cevab iktiza

⁵⁶³ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.183.

⁵⁶⁴ Uzunçarşılı,C.IV/2, s.181.

⁵⁶⁵ Namık Sinan Turan, “18.Yüzyılda Osmanlı Elçilerinin Rusya Sefaretnameleri ve Rusya'nın Tasviri”, *Türk-Rus İlişkileri Üzerine Makaleler*, (Ed.Yeliz Okay), Doğu Yay, İstanbul, 2012, s.26.

⁵⁶⁶ *Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nin Rusya Sefâreti ve Sefâret-Nâmesi*, (Yay.Haz. M.Münir Aktepe), TTK, Ankara, 1974, s.12. Ayrıca bk. Şemdanizade Fındıklı Süleyman Efendi, *Mürüyü't-Tevarih*, vr.383(a).

etmez. Çünkü anlar Küyof kal'ası'na doğrulmuş ve biz dahi Bender'e karib olduk İnşaallahi-taalâ Bender'e vüsûlümüzde tarafımızdan dahi kendüye dostâne kâğıd gönderilir...’’⁵⁶⁷. Karşılıklı yapılan görüşmeler neticesinde Osmanlı elçilik heyetinin ve Rus sefaret heyetinin, Aksu nehrine bir saat uzaklıktaki Kanara isimli yerin doğu tarafında mübadelesine karar verildi⁵⁶⁸. “Kanara nâm mahâllin şimâl-i şarkîy-i berrîsinde Aksu'ya bir saat mikdarı mesafede vâki'... mevzi'-i mezkûrda mübâdeleye razı ve mahâll-i merkum mev'id-i içtima' olmaklığa beynimizde terazi husûliyle iki taraftan müsâvat üzre hareket ve azimet olunarak mübâdele için temyiz ve tahsis olunan mahalle karib’’⁵⁶⁹.

Mehmed Emnî Efendi, Moskova istikametine doğru buradan hareketle sırasıyla Göksu, Pravişne (Pravişte), Poltava ve Düzülkova güzergahını izleyerek Moskova'ya ulaştı. Osmanlı elçisinin Moskova'ya ulaştığı sıralarda Çariçe Anna İvanovna, ölmüş yerine ise VI.İvan (Antonoviç) çarlığa getirilmişti. Bir elçi aracılığıyla yeni Çar'ın imparatorluk ünvanını alıp almayacağı ve diğer başka hususlarda I.Mahmud'un görüşleri alınmak istendi. I.Mahmud'un cevabı gelinceye kadar Mehmed Emnî Efendi, kendisine tahsis edilen konakta beklemeye alındı⁵⁷⁰. Nihayet 1741 senesinin Mayıs ayı ortalarında I.Mahmud'tan gelmesi beklenen nâme-i hümayûn⁵⁷¹ gelince Türk sefaret heyeti, Petersburg'a gitmek üzere yol hazırlıklarına başladı⁵⁷². “Moskov çariçesinin bundan akdem helâki vuku'unda çar-ı cedîd tarafından te'kid-i müsâlâha ve müsâfat ve tecdîd-i merâsim-i müvâlâtı müş'ir Âstâne-i sa'adet'e irsâl olunan nâmeleri, Kapıkethüdarları vesâteti ile mübârek ve müstetâb-ı rikâb-ı husrevâniye iblâğ ve taraf-ı hümayûn-ı hazret-i hilâfetpenâhiden dahi ümid-var oldukları nâme-i şevket-allâme-i mülâtafet-şi'âr-ı cihandârînin şeref-nisâr-ı vürûd olmasına intizârda olmalarından bu

⁵⁶⁷ Mehmed Emnî Beyefendi, *Rusya Sefaretnamesi*, İstanbul Murad Molla Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü, Eski Nr.1435, Yeni Nr.1458, vr.3(a). Yazma eser bundan sonra “metin” adıyla verilecektir.

⁵⁶⁸ Aktepe, s.15.

⁵⁶⁹ Metin, vr.4(a).

⁵⁷⁰ Aktepe, s.15-17.

⁵⁷¹ Name-i hümayuna ulaşmak için bk. BOA, *Name-i Hümayun Defterleri*, Nr.8, s.66-68.

⁵⁷² Aktepe, s.18-19.

ümniyyelerinin husulünden mukaddem bizim Petreburk tarafına azimetimiz rü'esây-i devlet-i Rûsiyye'nin hilâf-ı marzîleri olub..”⁵⁷³. Haziran 1741’de Petersburg şehrine varan elçilik heyetini Çar VI.İvan adına general Nepliyof karşıladı⁵⁷⁴. “menzil-i mezbûra vürûdumuzdan mukaddem vüsûl bulmalariyle yevm-i meksin ferdasında Petreburk’a dühûl musammem olduğuna binâen ale’s-seher Çariçe tarafından berây-i istikbâl Nepliyof nâm mu’teber ve benâm ceneral vârid olup rükûb-ı hakir için raht ü bisât-ı İslâmiye ile müzeyyen bir re’s feres ihzar ve muayyen olan ağayân-ı Enderûn ve Bîrûn için dahi kezâlik on iki re’s donanmış ve yüz elli mikdarı ârî atlar getirüp âyinleri üzre alay ricâlinden..”⁵⁷⁵.

Karşılama merasiminden sonra Mehmed Emnî Efendi ve maiyetindekiler birgün sonra Çar’ın sarayına gitti. Osmanlı elçisi burada Osmanlı-Rus ilişkileri ve dostluklarına dair şu konuşmayı yapmıştır: “Bundan akdem mün’akid olan sülh-ı mü’ebbedin uhûd ve şurûtunu ri’âyet ve mubâfaza etmek ricâl-i devleteyn üzerlerine ehemmi-mühimmatdan ma’dûd olmağın el-yevm siz Devlet-i Rusiyye’nin umdesi bulunmanız hasebiyle sâir rü’esây-i devletinizden ziyâde dostluk rüsûmunu ri’âyet ve şerâitini himâyet etmek gerekir. . . ve mâdam ki bu musâfât-ı müebbede şurûtu Devlet-i Rûsiyye cânibinden mer’î ola Devlet-i aliyye-i dâimü’l-karar taraf-ı eşrefinden dahi hıfz-ı şurût ve uhûda himmet buyrulacağı mukarrerdir”⁵⁷⁶. Çar’ın sarayından döndükten sonra Rusya başvekili Kont Ostermann’ın davetine gidildi. Buradaki dostane görüşmelerden birkaç gün sonra da resmen Çar’ın sarayına gidilmesi ve annesi ile görüşülmesi kararlaştırıldı. Uzun süren birtakım protokol meseleleri halledildikten⁵⁷⁷ sonra Mehmed Emnî Efendi, Sakallı Ağaları on aded Divan-ı hümayun çavuşları, altmış adet Enderûn hizmetkârları ve otuz Çukadar ile on nefer mataracı, Tüfenkçi ve Şatır’lardan oluşan kalabalık bir heyet ile Çar’ın sarayına gitti. Burada huzura kabul edilen Osmanlı elçisi, I.Mahmud tarafından

⁵⁷³ Metin, vr.5(b).

⁵⁷⁴ Aktepe, s.19.

⁵⁷⁵ Metin, vr.8(a).

⁵⁷⁶ Metin, vr.8(b).

⁵⁷⁷ Aktepe, s.20.

gönderilen iki name-i hümayunu saltanat naibi Anna Leopoldovna'ya teslim etti⁵⁷⁸.
“Çariçe'den selâm ve teşrifinize muntazırlardırn deyü iblâğ-ı peyâm eyledikde hakir dahi kalkanlu ve büsatlu atlardan on iki re's yedek ve pîş- kadem olmak üzere Delü ve Gönüllü bayrakları ve umûmen Sakallı ağalar ve ma'iyet-i hakire ta'yin buyurulan on nefer Dîvân-ı hümayûn çavuşları ve altmış aded Enderûn hüddamı ve otuz Çukadar ve on nefer Mitharaciyân ve Tüfenkçiyân ve Şatırân ile vârid olan hantoya süvâr olup, hedayây-ı hümayûn pîşde ve önünde Hazinedar ve peşinde Kethüda yürümek üzere tertîb....⁵⁷⁹ der-bâr-ı azemet-medâr-ı husrevânelerine iki küt'a nâme-i muhabbet alâmeniz irsâl olunmağla şevketlû, kerametlû efendim pâdişâhım hazretlerinin taraf-ı kâmilü's-şeref-i mülûkânelerinden dahi bu bendesi vesâtetiyle tebliğ olunmak üzere cânib-i devletinize iki küt' a i 'timat-nâme-i hümayûn-ı şevket-makrûnlan irsâl buyrulmuştur ve mâdam ki devleteyn beyninde sâbit olan mü'ebbed dostluğun şurût-u kuyûd ve mevâsık u uhûdu devletiniz tarafından muhâfaza ve sıyânet oluna, Devlet-i ahyye taraf-ı eşrefinden dahi kemâyenbaği ri'âyet olunması emr-i mukarrerdir ve şevketlû, kerâmetlû pâdişâhım efendim hazretleri size iblâğ-ı peyâm-ı dostâne buyururlar”⁵⁸⁰.

Mehmed Emnî Efendi, esas görevi olan Azak Kalesi'nin yıkılması, esirlerin mübadelesi ve Osmanlılar'ın çarlara bundan böyle İmparator ünvanını vermeleri gibi daha bazı meseleleri, kendisine verilen yetkiler dahilinde hallederek taraflar arasında bu hususla alâkalı bir de temessük⁵⁸¹ imzalamaya muvaffak oldu. Böylece iki devlet arasında 1739 Belgrad Antlaşması'nın uygulama safhasıyla ilgili kısımlar da dostça neticelendirilmiş bulunuyordu. Mehmed Emnî Efendi, elçilik hizmetini yerine getirdikten sonra VI.İvan'ın annesinin de katıldığı bizzat kendisi için düzenlenen şenliklere katıldı. Gezileri esnasında Baltık Denizi sahili üzerinde gördüğü Çar Petro'ya ait bir yazlık ev dikkatini çekti. Sefaretnamesinde bu

⁵⁷⁸ Aktepe, s.21.

⁵⁷⁹ Metin, vr.9(a).

⁵⁸⁰ Metin, vr.9(b).

⁵⁸¹ Temessük için bk. Sâmi-Şâkir-Subhî, *Tarih*, vrk. 202 (a-b).

yazlık yerdeki gördüğü heykellere, havuzlara, su cetvellerinin tanzimine ve ağaçlara geniş ölçüde yer vermiştir⁵⁸². *"etrafda vâki' kûh-peçelerden bi-hisab sulara ta'yin-i mecrâ ve ihdâs olunan hiyâz-ı enbûhe icrâ ve imlâ eylemişler ve câ-becâ enderûn-ı bağçede îcad ettikleri havzlara ahcar ve ahşabdan perdahte insan ve hasân ve gerdûne ve haytan sûretleri ki, ekser ol masnû' olup, her birinin bâni ve dehân ü çeşm ve azânından her-hevâ fevvâreler perrân ve ba'zı havzunda dahi sâhte ve perdâhte armud ağacı resmi.."*⁵⁸³.

Mehmed Emnî Efendi'ye bir de tershane gezdirilmiştir. Türk elçisi bu tershanede inşa edilen gemilerden ve bunların kolaylıkla denize indirilmesi hususundan eserinde bahsetmiştir. Diğer taraftan yeni başlayan bir Rus-İsveç savaşı hakkında Petersburg şehrinde duyduklarını ve bazı Fransız dostlarından edindiği bilgileri yine sefaretnamesinde yazmıştır. Mehmed Emnî Efendi'ye, Kasım 1741'de ikisi padişaha ve ikisi de sadrazama ait olmak üzere dört mektup verildi. Bu sırada Rusya'da Büyük Petro'nun kızı Elizabet Petrovna'nın tahtı ele geçirmesiyle taht değişikliği oldu⁵⁸⁴. *"Moskov çarı olan Petro'nun, sulbîye duhteri olmak üzere Rusya beyninde iştihârı olan Elizabet Petrovna demekle müştehire alâ ihbârin bir bâkire babasının mesnedini da'vaya kıyâm ve mübâderet ve nisfû'l-leylde sarayından hareket edüp, Çar-ı mesfûrun ibdâs eylediği Kiral ortaları evsâfi ile mevsûfe dört bin nefer askerin zâbitânı ile ittifak edüp, Çar-sarayı'na hücum ve vekile Çariçe'yi oğlu Çar-ı sabi ile ve zevci mîr-i kebîr itlâk olunan kimesne ile yerlerinden kal' ü kam' ve rişte-i hükûmeti yedlerinden nez' edüp, taht-ı Rûsiyye'ye câlise olmağla.."*⁵⁸⁵. Yeni Çariçe tarafından Mehmed Emnî Efendi'ye daha evvelden kendisine verilen mektuplara ilaveten yeni bir mektup⁵⁸⁶ daha verildi. Bunun üzerine

⁵⁸² Aktepe, s.21.

⁵⁸³ Metin, vr.11(a).

⁵⁸⁴ Aktepe, s.22.

⁵⁸⁵ Metin, vr.12(b).

⁵⁸⁶ Mektuba ulaşmak için bk. BOA, *Name-i Hümayun Defterleri*, Nr.8, s.94-96. I.Mahmud'un, Elizabet'e gönderdiği cevabi mektup için bk. BOA, *Name-i Hümayun Defteri*, Nr.8, s.98-99.

Osmanlı elçilik heyeti daha fazla vakit kaybetmeden 18 Aralık 1741’de geri dönüş yolculuğuna başladı⁵⁸⁷.

Rusya Sefaretnamesi’nden anlaşılacağı üzere Osmanlı sefaret heyeti, geri dönüş yolculuğu için Moskova, Tiçne, Kiev ve Pravişne güzergahını izlemiştir. Elçilik heyeti Pravişna’ya vardığında İstanbul’dan dönen Rus sefaret heyeti de Bender mahalline varmıştı. Geliş safhasında yaşandığı gibi elçi mübadelesi konusunda Rus tarafıyla yine bir anlaşmazlık vuku buldu. Yapılan görüşmeler neticesinde mübadelenin Pravişna kasabasına yakın menzilde bulunan Karamancık kasabasında yapılmasına karar verildi.

30 Mart Cumartesi sabahı taraflar mübadele mahallinde buluştu. İcra edilen mübadele töreninden sonra Mehmed Emnî Efendi ve maiyetindekiler Aksu nehri üzerinde Osmanlı Devleti’nin kurduğu köprüden geçerek, Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına dahil oldu. Rus elçisi Alexandre Romansof⁵⁸⁸ da kendi memleketi tarafına gitti. Mehmed Efendi mübadele tarihinden 47 gün sonra 20 Mayıs 1742 tarihinde İstanbul’a vardı. Birgün sonra sadrazamın konağına giderek Rusya’nın devrik Çarı ile yeni Çarıçesinden getirmiş olduğu mektupları sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa’ya teslim etti⁵⁸⁹.

Yazma nüsha incelendiğinde Osmanlı elçisinin tasvirleme usulü ağır basmaktadır. Özellikle gezip gördüğü yerler hakkındaki yaptığı başarılı betimlemeler ve şehirler arasındaki mesafeleri saat usulüne göre hesaplamış olması onun iyi bir gözlemci olduğu anlamına gelir. Mehmed Emnî Efendi’nin sefaretnamesi, Rusya Devleti’nin elçi karşılama merasimi hakkında vermiş olduğu bilgiler açısından da oldukça önem arz eder. Rusya Sefaretnamesi’nin yazılış şekline bakıldığında Mehmed Emnî Efendi’nin edebi kişiliği ön plana çıkmaktadır.

⁵⁸⁷ Aktepe, s.23.

⁵⁸⁸ I.Mahmud’un, Rus büyükelçisi ile Rus çarı VI.İvan ve annesi Anna Leopoldovna’ya gönderdiği mektuplar için bk. BOA, *Name-i Hümayun Defterleri*, Nr.8, s.76-79.

⁵⁸⁹ Aktepe, s.25.

3.1.10. I.Mahmud Dönemine Kadar Osmanlı-Hindistan Diplomatik İlişkileri

Osmanlıların Hindistan'daki Müslüman devletlerle olan ilişkilerinin tarihi XV. yüzyıla kadar gitmektedir. Behmeni hanedanından Sultan III.Muhammed Şah, İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed'e bir mektup yazarak onu tebrik etmiş ve iyi ilişkiler kurmak istediğini bildirmişti⁵⁹⁰. Buradaki sultanlıklarla Osmanlılar arasında askerî işbirlikleri de gündeme gelmeye başladı. Zira Hint Okyanusu'nda beliren Portekizliler, hem Güney Hindistan Müslümanlarının asırlardır yaptığı deniz ticaretini engelliyor, hem de Müslüman liman şehirlerine karşı tehdit oluşturuyordu. Bu nedenle sözü edilen coğrafyalardaki devletler çeşitli ittifak arayışları içerisine girmişlerdi. Hint sultanlıklarından ilk olarak Gucerat sultanı Mahmud Begada, Memlûkler ve Osmanlılar ile ittifak kurdu⁵⁹¹. Nitekim İstanbul'un fethinden sonra karada olduğu kadar denizde de süratle büyüyen Osmanlılar, 1517'de Mısır'ı topraklarına dahil edince güney ucu ile Hint Okyanusu'na açılan Kızıldeniz'e de ulaşarak⁵⁹² Hint Okyanusu dünyası ile karşı karşıya geldiler⁵⁹³.

XVI. yüzyılda Gucerat hükümdarı II. Muzaffer Şah ile Yavuz Sultan Selim arasında karşılıklı mektuplaşmalarla siyasi ilişkiler devam etti⁵⁹⁴. II.Muzaffer Şah, diplomatik ilişkileri geliştirmek amacıyla gönderdiği mektubunda hem kendi başarılarından bahsetti hem de Yavuz Sultan Selim'i Çaldıran Zaferi'nden dolayı tebrik etti⁵⁹⁵. Bir diğer Gucerat hükümdarı olan Bahadır Şah, tahtta gözü olduğu için kendisiyle sürekli savaş halinde olan Babür'ün oğlu Hümayûn'un saldırılarından korunmak için denize düşen yılanı sarılır misali önce Portekizliler'den yardım istedi. 1535 yılında Hindistan genel valisi ile yapılan antlaşma

⁵⁹⁰ Azmi Özcan, "Hindistan", *DİA*, C.18, TDV, Ankara, 1998, s.81.

⁵⁹¹ Fatma Ünyay Açıkgöz, "Osmanlılar İle Hindistan Sultanlıkları Arasındaki Diplomatik İlişkiler Ve Hediyeleşme (XV.-XVII. Yüzyıllar)", *Ulakbilge*, C.6, S.31, 2018, s.1682.

⁵⁹² Özlem N.Öztoksoy, "16-18.Yüzyıl Osmanlı Hint-Babür Kumaş Sanatları Etkileşimleri", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul, 2007, s.21.

⁵⁹³ Salih Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Dergisi*, S.31, İstanbul, 1977,s.67.

⁵⁹⁴ Özcan, s.81.

⁵⁹⁵ Khaliq Ahmed Nizami, "Gucerat", *DİA*, C.14, TDV, Ankara, 1996, s.172.

sonucunda Diû'da Avrupalılar'a kale yapma fırsatı verildi. Hümayûn tehlikesi geçtikten sonra kendini bu kez Portekiz tehlikesi ile karşı karşıya bulan Bahadır Şah, pek kıymetli hediyelerle birlikte bir elçi göndererek Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım istedi⁵⁹⁶.

Bahadır Şah, Portekizliler'in ihanetine uğrayıp öldürülünce Hadım Süleyman Paşa idaresindeki bir Osmanlı filosu 1538'de Diû'ya giderek Hint kıyılarına vardı. Süleyman Paşa'nın donanması 15 başarda, 40 kadirga, 2 perkende, 6 kalite, 5 kalyon, 5 albeçota, 6 barça ve Kambay'a ait 6 fusta olmak üzere toplam 85 gemiden oluşmaktaydı⁵⁹⁷. Donanma, Korondil, Tur, Cidde, Zebid ve Kameran hattından geçerek Aden'e ulaştığında Süleyman Paşa, Aden emiri Davud'u öldürerek bir gemi direğine astı. Portekizliler'in de almak için büyük uğraşlar verdiği Hind ticareti için kilit nokta olan Aden, Osmanlı hakimiyetine girdi⁵⁹⁸. Burada Osmanlı donanması Portekiz donanmasına karşı her ne kadar başarılı sonuçlar elde etse de Süleyman Paşa, Gucerat Devleti'nden gerekli yardımı göremediğini düşünerek geri dönmeye karar verdi⁵⁹⁹. Sonraki yıllarda Osmanlıların Hint Okyanusu'ndaki tek limanı olan Aden'de, Ali bin Süleyman el Tavlaki adındaki bir Arap şeyhi isyan ederek Portekiz'in himayesine girmeye niyetlendi. Osmanlı Devleti, Aden'de Türk hakimiyetini tekrardan tesis etmek için Piri Reis komutasındaki bir donanmayı Süveys'ten hareketle Aden'e gönderdi. 1549 yılında Aden Osmanlılarca yeniden fethedildi ve camilerde Kanunî Sultan Süleyman adına hutbe okundu⁶⁰⁰.

Babürler'in ilk zamanlarında Osmanlılarla doğrudan ilişki kurduklarına dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bunda, iki devletin Türk-İslam dünyasının liderliği konusunda taşıdığı rekabet duygusunun etkili olduğu sanılmaktadır⁶⁰¹. Babür hükümdarı Ekber Şah, idarede bazı

⁵⁹⁶ Özbaran, s.98-99.

⁵⁹⁷ Ertuğrul Önalp, "Hadım Süleyman Paşa'nın 1583 Yılındaki Hindistan Seferi", *OTAM*, S.23, Ankara, 2008, s.203.

⁵⁹⁸ Hava Önalp, "Osmanlı-Portekiz İlişkileri ve Hind Okyanusu Siyaseti (XVI.Yüzyıl)", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2017, s.116.

⁵⁹⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, C.1, TTK, Ankara, 1987, s.404-407.

⁶⁰⁰ Ertuğrul Önalp, "Piri Reis'in Hürmüz Seferi ve İdamı Hakkındaki Türk ve Portekiz Tarihçilerinin Düşünceleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.29, S.47, Ankara, 2010, s.6.

⁶⁰¹ H.Hilal Şahin, "Osmanlı-Hint İlişkilerine Genel Bir Bakış (XV-XVIII.Yüzyıl)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.2, S.6, 2015, s.68.

değişikliklere giderek Bengal ve Portekiz meselelerini kendi isteği doğrultusunda halletti. Osmanlılar, Safeviler ve Özbekler'le iyi münasebetlerde bulundu⁶⁰². 1605'te ölümünden sonra yerine geçen Cihangir, Osmanlı-Safevi gerginliklerinde Safeviler'i destekledi. Cihangir'in yerine geçen Şah Cihan, Osmanlılarla düzenli bir diplomatik ilişki kurmaya çalıştı. Sünni ittifakını gerçekleştirmek isteyen Şah Cihan, IV. Murad'ın Bağdat seferi sırasında ona bir elçi ve mektup gönderdi. Şah Cihan mektubunda Safeviler'e karşı ittifak teklifinde bulunuyordu. Şah Cihan'ın bu girişiminden sonra IV. Murad, Arslan Ağa adındaki elçisini zengin hediyelerle Hindistan'a gönderdi. IV. Murad'ın ölümünden sonra ilişkiler durgunlaştı⁶⁰³. Bundan sonraki süreçte Osmanlılar, Orta Asya'da devam eden karışıklıkların sona erdirilmesi amacıyla Babürlülerle ittifak arayışına girdi. Babürlü desteğinin sağlanması amacıyla 1649'da IV. Mehmed tarafından Hindistan'a Seyyid Muhiddin adındaki elçiyle bir mektup gönderildi⁶⁰⁴. Bu dönemde ilişkiler, Safevi tehlikesine karşılık bir Sünni ittifak blokunu oluşturma yönünde seyrettiyse de başarıya ulaşamadı.

Osmanlı Devleti, Avrupa karşısında aldığı askerî mağlubiyetler, mali sıkıntılar ve kuraklık yüzünden karşı karşıya kaldığı meselelerin üstesinden gelebilmek için diğer Müslüman devletlerden destek arayışına girdi. II. Süleyman 1689'da Babür hükümdarı Evrengiz'e bir elçi göndererek ilişkileri yeniden başlatmak istediysede pek karşılık göremedi. 1713'te tahta geçen Ferruhsiyer ise bir elçiyle III. Ahmed'e bir mektup göndererek bu durgunluğa son vermek istedi. Anlaşıldığına göre Ferruhsiyer, Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişki kurup Hindistan'ın karışık durumunda kendi tahtını sağlamlaştırmak istiyordu. Mektubunda Hindistan'ın siyasi vaziyeti hakkında bilgi vermiş, iki devlet arasında dostça ilişkiler kurulmasının ve karşılıklı elçi gönderilmesinin sağlayacağı faydaları belirtmişti. Fakat bu defa da III. Ahmet, elçinin verdiği bilgilere itimat etmediği için mektubu cevaplandırmadı.

⁶⁰² Enver Konukçu, "Babürlüler", *DİA*, C.4, TDV, Ankara, 1991, s.401.

⁶⁰³ Özcan, s.82.

⁶⁰⁴ Açıkgöz, s.1683.

Ferruhsiyer'den sonra tahta geçen Muhammed Şah da Osmanlılarla dostane ilişkiler kurmak için III.Ahmed'e bir mektup yazdı. Padişah için son derece nazik ve hilafet için saygılı ifadeler taşıyan bu mektup Osmanlı-Babürlü ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu⁶⁰⁵.

3.1.11. 1744 Hindistan Sefaretnamesi'ne Göre Osmanlı-Hindistan Diplomatik İlişkileri

Mehmed Emin Efendi, Hindistan Sefaretnamesi'nin giriş kısmında Hindistan'a nasıl gidileceğinin yol tarifini verir. Osmanlı Devleti'nden Hindistan'a gitmek isteyen bir kişinin Cidde, Yemen İskelesi ve Moha güzergâhını takip etmesi gerektiğini şu sözlerle açıklar. *“bir âdem Hindistan'a gitmek murad eyledikde Cidde'de gemilere girer gemi Cidde limanından kalkup yola revâne oldukda Yemen iskelesi Moha'ya varınca yol üzerinde asla bir yerde demir atmaz..Moha'ya gelince yol üzerinde cezireler vardır”*⁶⁰⁶. Elçi'ye göre Cidde'den yola çıkan gemiler, ihtiyaçlarını gidermek için Moha'da demir atar. Moha'nın dini, ticari ve etnik yapısını kaleme alan Osmanlı elçisi, sefaretnamesinin devamında Avrupa milletlerinin Moha'daki ticari faaliyetlerinden bahseder. *“Andan su ve zahire lazım olan alur ve anda meyve vardır koyun ve keçi ve etmek tavuk ve kahve muz limon üzüm...ekser mahlûku Zeydilerdir...ve anda üç balyoz bulunur bir Fransa bir İngiltere biri Flemenk gemileri gelüp gider”*⁶⁰⁷. Elçinin Moha'da sözünü ettiği bir başka konu da Moha'daki Habeşli köle ticaretidir. *“anda Habeşî cariye ve köle çoktur”*⁶⁰⁸.

Mehmed Emin Efendi'ye göre, Habeşistan'dan Moha'ya fildişi ve gergedan derisi gelir. Bunlar Moha'dan Hindistan'a götürülür ve askerî malzeme olarak kullanılır. Gergedan derisinden savaş kalkanı elde edilir. Bir asker kalkan haricinde bir de kılıç taşır. Ordunun

⁶⁰⁵ Özcan, s.83.

⁶⁰⁶ Mehmed Emin Efendi, Hindistan Sefaretnamesi., Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitapları Tarih Yazmaları Bölümü, Nr.884. vr.2(a). Yazma eser bundan sonra “metin” adıyla verilecektir.

⁶⁰⁷ Metin, vr.2(a).

⁶⁰⁸ Metin, vr.2(b).

çoğunluğunu bedevi Araplar oluşturur. Askerlerin ve atların kılık ve kıyafetleri belirli bir düzen üzerindedir. Gemiler Moha’da lojistik ihtiyaçlarını giderdikten sonra beşinci günün sonunda yollarına devam ederler. Moha’dan yola çıkan gemiler, Bahr-ı Muhit denilen yere ve oradan da Sokotra Adası’na doğru yol alırlar⁶⁰⁹. Yolculuk esnasında düşman gemilerine yakalanmamak için ateş, mum ve fener yakılmaz. Gemi kaptanlarına Nahuda derler. Sokotra Adası’nı geçtikten sonra Surat İskeleye’ne varıldığında orada demir atılır. Surat hakiminden izin kağıdı geldikten sonra karaya çıkarlar⁶¹⁰. Karaya çıkıldığında gümrük çalışanları tarafından gemi ahalisinin üstleri aranır. Gemide bulunan altın ve gümüş gibi değerli eşyalardan gümrük vergisi alınır⁶¹¹. Akabinde adına “debeş” dedikleri içerisinde giysi ve yiyeceklerin bulunduğu sandıklar açılır. Bu sandıklarda vergiden kaçırma ihtimaline karşı değerli eşyalar aranır. Arama esnasında sorun çıkaranlara gümrükte görevli askerler tarafından dayak atılır. Aranılan debeşlerin üzerine arandığına dair bir haç işareti çizilir. Hindistan’da para yerine “Mankır” geçerlidir. Burada Müslümanlar, Farisler ve Hindular (banyan) bir arada yaşar. Ekonomi genelde Farisler ve Hinduların elindedir⁶¹². İkindiden sonra kale civarında kurulan pazarda yatsı vaktine kadar şenlikler düzenlenir⁶¹³. Hindu kadınları, Müslüman kadınların aksine gündüz de sokağa çıkarlar. Dini inanışlarına göre öküz eti yemek haramdır. Bol miktarda pirinç tüketirler. Çay (Ganj) Nehri’ne gidip orada yıkanır, suya ve güneşe taparlar⁶¹⁴.

Mehmed Emin Efendi’nin Hindistan Sefaretnamesi’nde Hindistan’ın ordusunu oluşturan etnik unsurlar hakkında da bilgiler yer alır. Buna göre Hindistan ordusunu oluşturan etnik unsurlar; Rumlar, Bağdahlılar, Musullular, Kerküklüler ve Basralılar’dır. “*velakin evvelden sakin olan Rumlular vardır anlar Osmanlı kesiminde esbâb giyerler ve Hindistan’da Rum askeri gayet makbuldür Anda Bağdadlı ve Musullu ve Kerküklü ve Basralı çokdur Ekser*

⁶⁰⁹ Metin, vr.2(b).

⁶¹⁰ Metin, vr.3(a).

⁶¹¹ Metin, vr.3(b).

⁶¹² Metin, vr.4(a).

⁶¹³ Metin, vr.4(b).

⁶¹⁴ Metin, vr.5(a).

*askerîdir bâzırgan dahi vardır*⁶¹⁵. Yazma nüshada Moha'lı gemicilerin yön bulma tekniği ile ilgili yer alan bilgiler dikkat çekmektedir. Gemi kaptanları Kum saati, iplik ve tahtadan oluşturulan bir düzenele denizlerde kaç saat yol aldıklarını hesaplar. *“anlar öyle üstaddırlar ki gemi gecede ve gündüzde kaç cam(?) ve kaç sa'atı yürüdüğü bilürler ve her gün her gece her sa'atda iki kerre denizde geminin yürüdüğü ölçerler bir parça tahtayı bir ipe bağlamış denize atarlar ve bir küçük kum sa'at var anı atıkda kum sa'atı çevirür ol dönünce ol ip ne kadar gider ise nişanı var andan bilür geceli gündüzlü kaç cam yürüdüğü andan alur ve her gün zevâl vaktinde günei ile denizi irtifâ'a alur ve andan harıtaya bakar geminin ne mahalde olduğun andan bilürler*⁶¹⁶. Osmanlı sefirinin gemi kaptanlarının yön bulma tekniği ile ilgili vermiş olduğu bilgiler sadece bununla sınırlı değildir. Aynı zamanda gemilerin iklim şartlarına göre yelken açma durumuna da değinilmiştir. *“hava az oldukda gemide 24 pare yelken açarlar ve hava çok oldukda 9-10 pare yelken açarlar ve her gemide 40-50 nefer âdem bir bayrak askeri vardır*⁶¹⁷.

Hindistan Sefaretnamesi'nden yola çıkılarak Hindistan'daki yerel halkın dini ayinleri ve gömme adetleri hakkında da bilgilere ulaşmak mümkündür. Elçi bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“bu tâifeler cümlesi ölülerin nara ihrak edüp can-ı habîsin ateşe koyup yakup kül edüp havaya ve suya savururlar İ'tikadları budur ki insan dört şeyi ile mürekkebdır: nar, heva, mâ, türâb yakıkda bu dördü dahi hakkın alur Ruhullah'ın yanına gider eger gamlı dünyada eyü ise yine bir ulu mansıb sâhibi devletlü kişi olup bir dahi dünyaya gelür*⁶¹⁸. Hindistan Sefaretnamesi'nden elde ettiğimiz verilere göre Hindistan şehirlerindeki gündelik yaşama bakacak olursak, buradaki evler kârgirdir ve üzeri kiremit ile örtülür. Mimarisi kendine özgüdür. Hindistan sokakları oldukça güvenlidir ve bu şehirde saldırı olayları gerçekleşmediği

⁶¹⁵ Metin, vr.6(a).

⁶¹⁶ Metin, vr.2(b).

⁶¹⁷ Metin, vr.3(a).

⁶¹⁸ Metin, vr.5(b).

için halk istediği gibi gezebilmektedir. Surat'da şehrin ortasında bir hamam bulunmaktadır. İçerisinde havuzlar bulunur ve hamama sırayla girilir⁶¹⁹.

Osmanlı elçisi, sefaretnamesinde Hindu erkeklerinin giyim kuşamları konusunda gördüklerini şöyle tasvirlemiştir: “*bu banyan kısmı başlarına beyaz sarınur alaca sarınur ve basma yemeni sarınur ve işleme dülbend sarınur ve yeşil dülbend sarınur ve kırmızı ve mai ve mor ve sincâbî dülbend sarınur...sakalların traş edüp bıyıkların dahi kırkup*”⁶²⁰. Hindistan'da “seyrekçe” adında bir para birimi daha bulunmaktadır⁶²¹. Fil, ulaşım ve hediyeleşme aracı olarak kullanılmıştır⁶²².

Görüldüğü üzere Hindistan Sefaretnamesi, içeriğinde siyasi konuları pek fazla ihtiva etmemektedir. Bu durum Hindistan'a gönderilen asıl elçi Salim Efendi'nin yolculuk esnasında ve Mehmed Emin Efendi'nin babası Yahya Efendi'nin de sefaret sırasında sefaretname metnini yazmadan vefat etmelerinden ileri gelmektedir. Mehmed Emin Efendi, bu sefaretname metnini Hindistan sefaretinden döndükten sonra kaleme almıştır. Mehmed Emin Efendi'nin siyasi yönünün zayıf olması ve askerî becerisinin bulunmayışı daha çok gözlem ve deneyimlerini aktarmasına neden olmuştur. Yazma nüsha Osmanlı-Hindistan diplomatik ilişkilerine dair herhangi bir konuyu ihtiva etmiyor olsa da Hindistan'ın askerî etnik yapısı, dini unsurları ve inanışları, gelenek ve görenekleri ve son olarak gündelik yaşam biçimleri hakkında verdiği malumatlar açısından oldukça önemlidir.

3.1.12. I.Mahmud Dönemine Kadar Osmanlı-İran Diplomatik İlişkileri

Osmanlıların İran bölgesine hakim olan devletlerle siyasi münasebetleri, Fatih Sultan Mehmed döneminde Anadolu'da Türk birliğinin teşekkülü sırasında gerçekleşmiştir. Fatih,

⁶¹⁹ Metin, vr.4(b).

⁶²⁰ Metin, vr.6(a).

⁶²¹ Metin, vr.4(b).

⁶²² Metin, vr.6(a).

XV.yüzyılın ikinci yarısında Doğu bölgesinde Akkoyunlu⁶²³ hükümdarı Uzun Hasan ile mücadeleye girişti. Osmanlılar ile Akkoyunlular arasında 1473'te Otlukbeli Savaşı yapıldı. İki Müslüman Türk Devleti arasında yapılan bu savaş, Osmanlıların kesin zaferiyle sonuçlandı⁶²⁴. Akkoyunlu Devleti'nin, Osmanlı'ya karşı Venedikliler'le anlaşması sonucu⁶²⁵ çıkan bu savaş, bir yönüyle Osmanlıların bugünkü İran coğrafyasına yönelişlerinin ilk adımını oluşturur. Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasıyla İran'daki Türk idaresi tam bir Türkmen devleti olan Safeviler'e geçti. Osmanlı İmparatorluğu ile Safeviler arasındaki ilk siyasi temaslar XVI.yüzyıl başlarında Şah İsmail'in 1502'de Tebriz'i başkent yaptığı tarihten itibaren başlar⁶²⁶. Tebriz'de tahta çıkarak Safevi Devleti'ni kuran Şah İsmail kısa sürede İran'ın tamamında hakimiyet sağladı⁶²⁷.

1502 yılında kurulan tutucu Şii Safevi Devleti, Orta Doğu'daki siyasi dengeleri bozarak Sünni Osmanlı Devleti'nin güvenliğini tehdit eder hale geldi. Doğu sınırlarında meydana gelen bu değişiklik,⁶²⁸ II. Bayezid'i oldukça endişelendirdi. Osmanlı idaresi altındaki topraklarda yaşayan Şii eğilimli Türkmen grupları üzerindeki etkili Safevi propagandası, iki devleti karşı karşıya getirdi⁶²⁹. Bu tarihten itibaren Osmanlı-İran diplomatik münasebetlerinin temelini Sünnilik ve Şiilik gibi dini nedenler oluşturdu⁶³⁰. Anadolu, Kafkasya ve Ortadoğu coğrafyasına

⁶²³ Ayrıntılı bilgi için bk. M.H.Yinanç, "Akkoyunlular", *İA*, C.1, İstanbul, 1989, s.251-270; Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, C.2, TDV, Ankara, 1989, s.270-274.

⁶²⁴ Aliyev Salih Muhammedoğlu, "Osmanlı-İran Münasebetleri", *DİA*, C.22, TDV, Ankara, 2000, s.405.

⁶²⁵ Gonca Oğuz Gök, "İran'ın Bölgesel Politikası ve Türk-İran İlişkileri", Gebze Yüksek Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Gebze, 2005, s.124.

⁶²⁶ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.143. Ayrıntılı bilgi için bk. Feridun M.Emecen, "Osmanlı Devleti'nin Şark Meselesi'nin Ortaya Çıkışı İlk Münasebetler ve İç Yansımaları", *Tarihten günümüze Türk-İran Sempozyumu*, 2002, Konya, s.33-34; Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, İstanbul, 1976, s.13; Abdürrezzak Nevres, *Tarihçe-i Nevres*, (Yay.Haz.Hüseyin Akkaya), İstanbul, 2004, s.Önsöz.

⁶²⁷ Ayhan Ürkündağ, "Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi", Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Afyon, 2006, s.9.

⁶²⁸ Mahmoud Safari, "Türk-İran İlişkilerinde Dinin Rolü", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2011, s.12.

⁶²⁹ Muhammedoğlu, s.405.

⁶³⁰ Tahir Sevinç, "İran'a Elçi Olarak Gönderilen Kesriyeli Ahmet Paşa'nın Sefaret Hazırlığı ve Yolculuğu (1746-1747)", *Belleten*, C.LXXV, S.273, TTK, Ankara, 2011, s.408.

yayılan ekonomik ağın da üstünlük kurma mücadelesinde temel etken olduğu düşünülmelidir⁶³¹.

II.Bayezid, bir taraftan Karamanoğlu isyanı ile uğraşırken diğer taraftan Safevi hareketini takip ederek bu iki hareketin birbiriyle irtibatını kesti. Ancak Şah İsmail'in çıkarttığı Şah Kulu isyanı Anadolu'da büyük kargaşalara neden oldu. 1512 yılında Osmanlı tahtına geçen Yavuz Sultan Selim'in 1514 tarihli Çaldıran Zaferi⁶³² ile Anadolu üzerindeki Kızılbaş emellerine büyük bir darbe indirildi. Şah Tahmasb döneminde Osmanlı ülkesindeki Kızılbaş faaliyetleri giderek arttı⁶³³. Bağdat hakimi Zülfikar'ın ve Tebriz'de Ulama Han'ın Kanuni'ye bağlılıklarını bildirmesi, iki devlet arasındaki ihtilafın şiddetlenmesine yol açtı⁶³⁴.

Doğu Anadolu'da görülen Kızılbaş ayaklanmalarına son vermek amacıyla Kanuni Sultan Süleyman döneminde İran'a üç sefer düzenlendi. 1555 tarihinde iki devlet arasında imzalanan Amasya Antlaşması⁶³⁵ ile bir süre için barış sağlandı. Şah I.Tahmasb'ın yerine geçen Şah II.İsmail'in, Amasya Antlaşması'nı ihlal etmesiyle iki devlet arasındaki antlaşma bozuldu. 12 yıl süren savaşlar Şah Abbas ve III.Murad zamanında 1590 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması'yla sona erdi. I.Şah Abbas, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan topraklara saldırınca iki devlet arasındaki mücadele çok geçmeden yeniden başladı. Osmanlı tarafı daha

⁶³¹ İlker Külbilge, "18.Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri (1703-1747)", Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İzmir, 2010, s.45.

⁶³² Çaldıran zaferi sonucunda, Osmanlı için hayati öneme sahip olan Erzincan ve Erzurum gibi yerler hâkimiyet altına alınırken, Safeviler bunalım devrine girmiştir. Çaldıran'dan sonraki zaman dilimi içinde, İran'daki aşiretler, birbirleriyle kıyasıya rekabet içine girdiler. 1524 yılında Şah I. Tahmasb'ın başa geçmesine kadar ki 10 yıllık dönem, İran için fetret sayılmaktadır. Sıtkı Uluerler, "XIX.Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1774-1848)", Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Elazığ, 2009, s.13.

⁶³³ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.144. II.Bayezid, Şah Kulu İsyanı ve Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi için bk. Behset Karaca, "Safevi Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve II.Bayezid Dönemi Osmanlı-Safevi İlişkileri", *Türkler*, C.IX, (Ed.Güler Eren), Ankara, 2002, s.409; Şehabettin Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekelü İsyanı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, III, 1967, s.34-39; IV, 1968, s.54-59; Şehabettin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Dergisi*, S.22, XVII, İstanbul, 1968, s.65-70; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1590)*, I, İstanbul, 1962, s.4.

⁶³⁴ Muhammedoğlu, s.406.

⁶³⁵ Bu antlaşma ile Osmanlı, Safevi Devleti'ni resmen tanımış ve kabul etmiştir. Murat Kızıl, "Osmanlı-Rus, Osmanlı-İran İlişkileri ve Tarihsel Süreç İçinde Doğu Sınırlarımızın Oluşması", Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Kars, 2013, s.24. Ayrıca bk. Remzi Kılıç, *XVI. ve XVII.Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları*, İstanbul, 2002, s.72-77.

önce aldığı yerlerin bir kısmını kaybedince 1612 yılında İkinci İstanbul Antlaşması imzalandı⁶³⁶. Bu antlaşma Bağdat eyaletinin Safeviler'e geçtiği durumu resmi hale getirdiyse de mücadeleyi sona erdiremedi⁶³⁷. IV.Murad zamanında Bağdat'ı yeniden ele geçirmek amacıyla İran'a seferler düzenlendi. 1635 yılında yapılan kuşatma ile Revan Kalesi Osmanlılara geçse de Safeviler kısa sürede kaleyi Osmanlılardan geri aldılar. 1638 yılında yapılan Bağdat seferi ile Bağdat yeniden ele geçirilince iki devlet arasında 1639 tarihinde Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalandı. Yapılan bu antlaşma ile Revan ve Azerbaycan İran'a bırakılırken Bağdat, Musul ve Diyarbakır Osmanlılarda kaldı⁶³⁸. Aynı zamanda ticari yasakların kalkmasıyla eski ticaret yolları da yeniden canlanmış oldu⁶³⁹. Devam eden süreçte İran ile Osmanlı arasında çıkan hudut anlaşmazlıkları Kasr-ı Şirin Antlaşması'nın maddelerine göre şekillendi⁶⁴⁰. 1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması, Osmanlı-Safevi ilişkilerine uzun süreli bir sükûnet getirdi. Bu barış süreci 1722'de ilişkilerin tekrar bozulduğu döneme kadar devam etti⁶⁴¹.

Osmanlı Devleti'nin 1718'de Avusturyalılar ile imzaladığı Pasarofça Antlaşması'ndan ve III.Ahmed döneminde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazam olmasından sonra Osmanlılar ile İranlılar arasında siyasi ilişkiler yeniden hareketli bir döneme girdi⁶⁴². Damat İbrahim Paşa, İran'daki gelişmeleri yakından takip edebilmek için Dürri Ahmet Efendi'yi, 1721 tarihinde İran'a gönderdi⁶⁴³.

⁶³⁶ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.145.

⁶³⁷ Muhammedoğlu, s.407.

⁶³⁸ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.146. Kasr-ı Şirin Antlaşması ve IV.Murad devri için bk. Cavid Baysun, "IV.Murad", *İA*, C.VIII, İstanbul, 1992, s.632-634; Ziya Yılmaz, "Murad IV", *DİA*, C.31, TDV, Ankara, 2006, s.177-183; Rhoads Murphy, "Kasr-ı Şirin Antlaşması", *DİA*, C.24, TDV, Ankara, 2001, s.575; *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, (Çev.M.Tanju Akad), İstanbul, 2007, s.26-27; Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar, 1300-1920 ve Lozan Muahedesi*, İstanbul, 1934, s.64-65.

⁶³⁹ Muhammedoğlu, s.407.

⁶⁴⁰ Mehmet Kaya, "Türk-İran İlişkileri (1923-1938)", Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Elazığ, 2004, s.25.

⁶⁴¹ Rukiye Işık, "Osmanlı-İran Seferlerinin Lojistik Hazırlıkları (1630-1750)", Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Sivas, 2011, s.8.

⁶⁴² Budak, s.7.

⁶⁴³ Uğur Kurtaran, "Yeni Kaynakların Işığında I.Mahmud Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri (1731-1747)", *History Studies*, Volume 3/3, 2011, s.181.

Dürri Ahmed Efendi'nin görünürdeki görevi, Avusturya ile imzalanan Pasarofça Antlaşması'ndaki ticaret ile ilgili maddenin gereklerinin, Safevi yönetimi ile görüşülüp karara bağlanmasıydı⁶⁴⁴. Ancak Dürri Ahmed Efendi'nin, İbrahim Paşa'dan sözlü olarak aldığı asıl görev, Safevi Hanedanı'nı doğrudan tehdit eden Gılcay reisi Mir Mahmud Han'ın durumunu öğrenmekti. İran'ın örf, adet ve idareleri hakkında bilgi toplamak da diğer görevleri arasındaydı⁶⁴⁵. Dürri Ahmed Efendi, 1721 Aralık ayında İstanbul'a döndüğünde Safevi Devleti'nin içinde bulunduğu durum hakkında hazırladığı raporu III. Ahmed ve İbrahim Paşa'ya sundu⁶⁴⁶. İran'dan gelen haberler neticesinde Babiâli, İran'a yeniden savaş ilan etti. Rusya ile 1724 tarihinde İstanbul Muahedesi imzalanarak Kafkasya'daki İran toprakları Ruslar ile paylaşıldı. Buna göre Gence, Nahcivan, Hoy, Revan, Merend, Selmas, Sine, Kirmanşah, Nihavend ve Hemedan Osmanlı'ya geçti. Ancak II.Tahmasb'ın ülkesindeki taht karışıklıklarını önledikten sonra Hemedan ve Tebriz'i geri alması Osmanlı merkezinde işleri karıştırdı. İran ile Hemedan Mukasenamesi imzalandıysa da İranlılar'ın tekrar tarruza geçmesi önlenemedi⁶⁴⁷. Tebriz gibi önemli bir şehrin Sadrazam'ın gizli emri ile İranlılar'a terk edildiği haberinin İstanbul'da duyulması İbrahim Paşa'nın sonunu hazırladı⁶⁴⁸. III.Ahmed'in, Sadrazam Damat İbrahim Paşa ve yakınlarını hedef alan bu muhalif hareket karşısında sadrazam ve yakınlarını azlettirip boğdurmasına rağmen isyan yatışmadı⁶⁴⁹. Neticede 1730 yılında meydana gelen Patrona Halil İsyanı ile III.Ahmed tahttan indirilerek yerine I.Mahmud tahta getirildi⁶⁵⁰.

⁶⁴⁴ Külbilge, s.83. Dürri Ahmed Efendi'nin İran seyahati için ayrıca bk. M.M.Aktepe, "Dürri Ahmed Efendi'nin İran Sefareti", *B.T.T.D.* S.1, İstanbul, 1967-68, s.56-84; Sefaretname metni için bk. *Sefaretname-i Dürri Efendi*, Ün.v.KTP.TY.Nr.3228; Ürkündağ, s.28-140.

⁶⁴⁵ Abdurrahman Ateş, *Osmanlı-İran İlişkileri (1720-1747)*, Altınpost Yay, Ankara, 2012, s.81.

⁶⁴⁶ Ünal Araç, "Kültürel Rekabet ve Üstünlükler Bağlamında Osmanlı-İran İlişkileri: 1718-1730", Hacettepe Üniversitesi, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.32, S.1, Ankara, 2015, s.31.

⁶⁴⁷ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.147. Fetihlerle ilgili bk. bk. M.Münir Aktepe, *1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemani Mustafa Ağa'nın Fetih-namesi*, İstanbul, 1970.

⁶⁴⁸ Budak, s.11-12.

⁶⁴⁹ Nurten Sevinç, "Osmanlı Devleti'ndeki İran Elçilerinin Gelir ve Giderleri (1696-1741)", Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2012, s.19-20.

⁶⁵⁰ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.148.

3.1.13. 1746 İnan Sefaretnamesi'ne G6re Osmanlı-İnan Diplomatik İlişkileri

Mustafa Nazif Efendi, sefaretnamesinin başlangıcında T6rk elçilik heyeti ile birlikte yola çıkış durumunu şu şekilde anlatır: “*Rehber-i tevfiķāt hayriyet-i gāyat cenāb-ı pervardekārı ve meded kārı tevcihat meymenāt-ı simat hazreti h6davidigar ile elli dokuz senesi Mah-ı Cemaziyelevvelisinin yirmi ikinci g6n6 Baēđdad dar6-l-İslamdan me'muriyet ākeranem 6zre canib-i İnan'a 'atf-ı zemam..*”⁶⁵¹. Mustafa Nazif Efendi'nin sefaretnamesi diēer birçok sefaretnamelerden farklı olarak İstanbul'dan hareketinden ya da yabancı devletlerin sınırına kadar ki g6zlemlerinden hiç bahsetmeyerek doērudan doēruya Baēđat'tan itibaren bařlamıřtır⁶⁵². Bu durum Mustafa Nazif Efendi'ye elçilik g6revi verildiēinde kendisinin Baēđat'da olabileēēi d6ř6ncesini akıllara getirse de İzzi Tarihi'nde yer alan bilgiye g6re, 1746'da İstanbul'dan hareketle yola ıkmıřtır⁶⁵³.

Mustafa Nazif Efendi ve maiyeti Baēđat'a geldikten sonra burada duraklayarak 12 Haziran 1746'da (22 Cemaziyelevvel 1159) tekrar Baēđat'dan yola devam etmişlerdir.24 Haziran 1746'da (4 Cemaziyelahir 1159) ise İnan sınırında Tak Ayaēı denilen yere gelindiēinde burada konaklamışlardır. Osmanlı elçilik heyetini şah tarafından tayin edilen Mihmandar Muhammed Bey'in adamlarından Ali Naki Bey karşılamış ve heyetin geldiēini Muhammed Bey'e bildirmiřtir⁶⁵⁴. “*Cemaziyelahiresinin d6rd6nc6 Perşembe g6n6 re's hududu İnan olan Tak Ayaēı nam mahalde vaz'ı otād-ı hiyām-ı irām oldukda canib-i cenab-ı şahi'den mihmandar ta'yin olunan vakıf-ı huzur-ı Muhammed H6seyin Bey tarafından vur6dumuzu istihbar i6n mebus olan Ali Naki nam bir mu'teber..*”⁶⁵⁵.

⁶⁵¹ Mustafa Nazif Efendi, *İnan Sefaretnamesi*, Millet K6t6phanesi Ali Emiri Kitapları Tarih Yazmaları B6l6m6, Nr.824, s.2. Yazma eser bundan sonra “metin” adıyla verilecektir.

⁶⁵² Adnan Budak, “Mustafa Nazif Efendi'nin İnan Elçiliēi 1746-1747”, Karadeniz 6niversitesi, Sosyal Bilimler Enstit6s6, *Y6ksek Lisans Tezi*, Trabzon, 1999,s.20.

⁶⁵³ S6leyman İzzi, *Tarih*, s.80-86.

⁶⁵⁴ Budak, s.20-21.

⁶⁵⁵ Metin, s.2

Türk elçilik heyeti ertesi günü Bağdat Valisi Ahmet Paşa tarafından Mustafa Nazif Efendi'nin yanında görevlendirilen Divan Katibi Veli Efendi'nin yardımcılarıyla Cebeli Taki denilen yerden geçerek İran topraklarına ayak basmışlardır. Türk sefaret heyeti, İran sınırına geçer geçmez kalabalık bir İran heyeti tarafından karşılanmıştır. Osmanlı elçisi ve maiyeti, Harabe Köy denilen yerde bulunan çadırlara yerleştirilerek heyetin muhafazası için elli beş asker görevlendirilmiştir⁶⁵⁶. “*gicelerde dairemiz muhafazası için dahi elli beş nefer köşkçü tahsis ve ta'yin eyledikten sonra..*”⁶⁵⁷. Osmanlı elçilik heyeti 24 Haziran 1746'da (6 Cemaziyelahir 1159) Harabe Köy'den yola çıkarak Kirmanşah'a gelmişlerdir. Nazif Efendi, Kirmanşah'ın idarecisi Abdülkerim Han'ın daha önce İstanbul'da kethüdalık yaptığını söylemektedir. Abdülkerim Han'ın hasta olmasından dolayı da Türk sefaret heyetini karşılamaya onun oğlu, şehrin müftüsü, kadısı ve sekiz yüz civarında asker gelmiştir. Yemek ziyafetinden sonra Mustafa Nazif Efendi ve yardımcısı Vali Efendi'ye gümüşten yapılmış at takımı ile birer at verildikten sonra şehre gelinmiş ve Türk sefaret heyeti iki gün burada dinlenmiştir⁶⁵⁸.

Mustafa Nazif Efendi ve maiyetindekiler Kirmanşah'tan ayrılıp Nehizet, Hamedan ve Kazvin güzergahını takip ederek Şah'ın ordugahına ulaşmışlardır. Osmanlı elçisi Kazvin Beyi'nin ve Hamedan Hanı'nın yardımlarından övgüyle bahsetmiştir. “Hamedan Hanı ve Kazvin Bey'i dahî resp ve rûş üzre istikbal ve ikramımız icrasına sağı ve kuşuşlarına ber kemâl idüb lillehil hamd elminâ cemi emkine ve ezminede âsar-ı kuvvet baht-ı hümayun..”⁶⁵⁹. Osmanlı elçilik heyeti Şah'ın ordugahına ulaştıktan bir gün sonra İran'ın ileri gelen devlet ricalinin de bulunduğu bir toplantıya davet edilir. Mustafa Nazif Efendi, burada İran tarafından Osmanlı Devleti'ne barış teklifinde, bulunulduğu bunun doğru olup olmadığı konusunda görüş

⁶⁵⁶ Budak, s.21.

⁶⁵⁷ Metin, s.4.

⁶⁵⁸ Budak, 2.21-22.

⁶⁵⁹ Metin, s.5.

almak üzere geldiğini belirtmiştir. Nazif Efendi'nin bu açıklamasından sonra Şah'ın yakın adamlarından Muir Han, konuşmaya başlayarak kendi şahlarının her zaman için barış yapmak istediğini ve musalaha yapılması için gayret gösterdiğini her iki İslam Devleti'nin de zarar görmesini istemediğini beyan etmiştir. Muir Han'ın beyanından sonra Mustafa Nazif Efendi de Devlet-i Aliye olarak ortaya çıkan kötü gidişatın ve ihtilafın giderilmesini istediklerini söyleyerek anlaşma yapmak istediklerini açıklamıştır⁶⁶⁰. Sefaretname metninden anlaşılacağı üzere her iki İslam Devleti de barış yapmak istemektedir. Barış teklifinin ilk olarak İran tarafından gelmiş olması, bu görüşmede Osmanlı elçisinin, daha güçlü bir pozisyonda yer almasını sağlamıştır.

İran devlet erkânı ile yapılan bu görüşmeden bir gün sonra Mustafa Nazif Efendi'ye Şah ile görüştüreceği haberi gelir. İran Şahı görüşmeden önce Osmanlı elçisine çeşitli hediyeler gönderir. Mustafa Nazif Efendi, Şah'ın kendisi için gönderdiği hilatları giyerek İran hükümdarının bulunduğu çadıra doğru yola çıkmıştır. Mustafa Nazif Efendi, İran Sefaretnamesi'nde Şah'ın bulunduğu çadırı ve Şah'ın kendisini şu şekilde anlatmaktadır: *“seraperdeden içeru tûli tahminen yirmi ve ‘arzı on zirağ altı sutunlu tarz-ı ‘acem üzre bir dibâ otak nasb ve üçüncü sutunun önünde müstedir eşkâl kürsi heyetinde bir that vaz’ olunub Şâh muşar-ı ileyhin başındaki kalpağın üzerinde bir elmaslı istefân ve bir otağa ve kollarında inci ve zümrüt ile rabt ve tanzim olunmuş baz ve bendeler gerdanında bir elmas tespih yeminâ ve yeserâ dervişler çilesi gibi şâhalar ve bellerinde inci ve zümrüt ile tezyin olunmuş kemer kuşak olub bu heyet üzre bir elmaslı debbusa ittikâ orta kuşak tahtın üzerinde oturmuşlar ve taht-ı mezkurun önünde bir kebîr-i mücevher buhûrdan ve sağ tarafında başında murassa’ otağa ve gerdanında topak merveriyed ve meyânında mücevher-i seyf ile tahminen pânezde ve şânezde*

⁶⁶⁰ Budak, s.23.

yaşında hafiydi. Şahruh Mirza ve sol cânibinde hayli aşığıca Muir Han ve Monla Baş durmuşlar ve verasında altı yedi nefer zerbefet kisveli Hindu hadımlar dahi durular idi”⁶⁶¹.

Nazif Efendi'nin tahminlerine göre Şah'ın bulunduğu yer genişliği itibariyle yirmi adım civarındadır. Bu geniş salonda altı tane de büyük sütun bulunmaktadır. Üçüncü sütunun önünde yuvarlak bir şekil mevcuttur. Şah'ın oturduğu taht, kürsi heyetinin bulunduğu bölgedir. Nazif Efendi'nin tasvirlerine göre Şah'ın başında bulunan kalpağın üstünde elmastan bir taç ile bir otağ mevcuttur. Kollarında ise inci ve zümrüt ile bağlanmış kumaşlar vardır. Boynunda elmas bir tespih göze çarpmaktadır. Belinde ise yine inci ve zümrüt ile süslenmiş bir kemeri bulunmaktadır ve Şah, yine elmasla süslenmiş uzun bir topuza yaslanmış bir vaziyette orta kuşak tahtın üzerinde oturmaktadır⁶⁶².

Nazif Efendi ve maiyeti otağa girdikten sonra yedi sekiz sıra ile tahtın önüne gelmişlerdir. Mihmandar Nazar Ali Han, Osmanlı elçilik heyetini hemen Şah'a takdime başlamıştır. Nazar Ali Han ilk önce Mustafa Nazif Efendi'yi ardından da maiyetindeki Veli Efendi'yi tanıtmıştır. Bunun üzerine Nadir Şah sefaret heyetini hoş bir eda ile karşılamıştır. Osmanlı elçisi sefaretnamesinde İran Şah'ı tarafından karşılanma anını şu sözlerle ifade etmektedir:⁶⁶³ *“bu bende-i Devlet-i ‘aliye dahi zikrolunan haymeye dahil taht-ı mezkure yedi sekiz hatve girib mahalle vâsıl olduğunda Nazar Ali Han Devlet-i ‘aliye-i Osmaniye’den gelen elçi Mustafa Efendi Hazretleridir...Şah müşârünileyh yahşi ve edib Mustafa Efendi sefâ gelmiştir”⁶⁶⁴.*

Yapılan bu tanıtımdan sonra Şah, Nazar Ali Han'a Name-i Hümayunu getirmesi için işaret eder. Bunun üzerine Nazif Efendi, Name-i Hümayunu teslim eder. Name-i Hümayun tahtın önüne getirilerek Şah'a uzatılır. Nadir Şah da iki elini uzatarak gayet saygılı bir şekilde

⁶⁶¹ Metin, s.10.

⁶⁶² Budak, s.24-25.

⁶⁶³ Budak, s.25.

⁶⁶⁴ Metin, s.11.

Osmanlı Padişahı'nın mektubunu almıştır⁶⁶⁵. Bu durumu Nazif Efendi sefaretnamesinde şu şekilde açıklamaktadır: “*Şah Han-ı mumaileyhe nâme-i hümayunu getir deyü işaret ve imâ itmekle bu bende-i bîmerâ dahi halife-i devran ve şehr-i yâr kudretvan şevketlû azametlu muhabetlu kudretlu veliyünniam zemân-ı Sultan Mahmud Han Hazretlerinin name-i hümayun mevhîbet ‘invanlarıdır mukaddemesiyle arayış dest-i iftihar-ı çâkeranem olan name-i hümayun-ı muhâbet-i makrunî rûsum ve âdab ile bağde’l...Şah müşarunileyh iki ellerini uzadı kemal-ı hevâhış-ı ikbâl ile name-i hümayun hidayet meali alub zanusna beraber vaz’ ve hemişe sağ olsunlar diyerek dest-i res’i ile birkaç defa mes eyledi*”⁶⁶⁶.

Osmanlı Padişahından gelen name-i hümayunu alan İran Şahı, I.Mahmud’un kendisi ve İran Devleti hakkındaki görüşlerini almak için Nazif Efendi’ye bu minvalde sorular yöneltmiştir. Mustafa Nazif Efendi de Osmanlı hükümdarının İran Şahı ve devleti hakkındaki düşüncelerini aynen nakletmiştir. “*sen ki kulum Nazıfsin malumun olsun ki benim Şâh-ı valâcah hazretlerine asla buğz ve ‘adâvetim ve ahlaklarından bir hatve mahalle rağbetim olmadığına binâen şimdiye dek külliyet üzre ibraz-ı husûmetten ittikâ ve heman ancak hudud ve sınırların muhafazasıyla iktifa olunur idi bu defa tahrir üzre finefsilemr ‘akd-i revâbit-ı muvâlete meyl ve rağbetleri suret-i nümâ olur ise anın dahî muktezâsı icra olunur*”⁶⁶⁷. I.Mahmud’un dostluk mesajları karşısında duyduğu sevinci gözlerden kaçıramayan İran Şah’ı Mustafa Nazif Efendi’ye cevap olarak şunları söylemiştir: “*..imdi O padişâh-ı ‘Alicâh Hazretleri ulû Padişahdır ve Halifetullah Mekke ve Medine Padişahıdır Biz anları büyük bilürüz Eğer büyük bilmez isek şer’i ve peygamberi bilmemiş oluruz. Benim rukun ve mezheb ve mülk ve mal manzurum değildir ve ol ulû ve aziz karındaşım hazretlerine bir türlü husûmetim yoktur. Fil asıl maksad ve meramım iki İslam Devleti mabeynini tevfik olduğuna binaen bu devledden ilhâdı ref’ idüb ve aralıktan seyfi dahi kaldırmağla fimâ bağd bikâneliği yekânelik suretine*

⁶⁶⁵ Budak, s.25-26.

⁶⁶⁶ Metin, s.11.

⁶⁶⁷ Metin, s.13.

ifrağ itmek üzre iken aralığa pis adamlar girüb bağızı harekât-ı nâşâyeste zuhûr eyledi Ben dahi Yeğen Mehmed Paşa vak'asından sonra O Padişah-ı 'Alicah Hazretlerine mahsus name yazub gönderdim ve bir mûtemed ve sâdık kullarının irsâlini der havâset eyledim devletleri daim ve karargir olsun hakka razi olub seni intihâb ve tesyir buyurmuşlar gayet haz eyledim ve ez cümle Feth Ali ile gelen name-i hümayun hakkaniyet tahrirleri bana gayet te'sir eyledi''⁶⁶⁸. İran Şah'ı ile Osmanlı Padişahı'nın birbirileri hakkındaki karşılıklı görüşlerine bakıldığında her iki devletin de savaşmak istemediği ve iyi ilişkiler kurmak istediği sonucuna varılmaktadır.

Türk sefaret heyeti ile İran Şahı ve ileri gelenleri arasındaki karşılıklı iyi dilek gösterilerinin ardından Osmanlı Devleti ile İran arasında imzalanacak antlaşma metnini hazırlamak amacıyla çeşitli toplantılar yapılmıştır. Mustafa Nazif Efendi bu toplantılarda özellikle İran'ın Caferî mezhebinin beşinci hak mezhep olarak tanınması isteğinden vazgeçmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Osmanlı ile İran arasındaki sınır tartışmalarına son verilmesi gerektiği de Osmanlı elçisi tarafından dile getirilen diğer konular arasındadır. Beş gün süren toplantılar neticesinde antlaşma metnine her iki tarafın da rızası gösterilerek son şekli verilmiş ve 4 Eylül 1746'da (Hicri 17 Şaban 1159) antlaşma imzalanmıştır. 1746 yılında imzalanan Osmanlı-İran Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'ni Mustafa Nazif Efendi, İran Devleti'ni de Nadir Şah tarafından tayin edilen Nazar Ali Han temsil etmiştir⁶⁶⁹. Antlaşma metninin imzalanmasından birgün sonra İran Şah'ı, Mustafa Nazif Efendi'yi çağırarak I.Mahmud'un name-i hümayununa karşılık yazdığı name-i şahî'yi Osmanlı elçisine teslim etmiştir⁶⁷⁰. İran Şahı ile görüşmenin ardından ertesi günü Osmanlı sefaret heyeti Şah'ın ordugâhından İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Nazif Efendi, sefaretnamesinin son kısmında yapılan

⁶⁶⁸ Metin, s.14-15.

⁶⁶⁹ Metin, s.15-23.

⁶⁷⁰ Budak, s.34. İran Şahı tarafından I.Mahmud'a gönderilen name için bk. N.H.D.,III,s.54-55.

anlaşmanın hayırlı olmasını dileyerek her iki tarafı da öven sözlerden sonra dua ile sefaretnamesine son vermiştir⁶⁷¹.

İran diplomasisinin göze çarpan en temel özelliği, gelen elçinin Şah ile görüşmeden evvel birgün öncesinden İran devlet erkânı ile görüştürülmesidir. Şah'ın huzuruna çıkmadan önce elçiye hilat giydirilmesi Osmanlı diplomasisi ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca sefaretname metninden de anlaşılacağı üzere İran Şah'ı bir ara Osmanlı elçisiyle yalnız görüşmüştür. Bu görüşmenin içeriği hususunda sefaretname metninde tatmin edici bir cevap bulunmamaktadır. Osmanlı ile İran arasında imzalanacak antlaşma metninin taslağı üzerinde çalışmalar devam ederken İran Şahı'nın sürekli Osmanlı sefaret heyetine zengin hediyeler göndermesi de sefaretname metninde yer alan bir diğer önemli husustur. Mustafa Nazif Efendi bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“Taraf-ı Şâhi'den bu bende-i Devlet-i Aliye'ye iki büyük eşrefi tabir eyledikleri altun ile iki büyük nâdiri atıyye gelmiştir ki kendi hesapları üzre min hayşü'l-mecmu' yalnız altmış dört kise-i rumî akçe eder”*⁶⁷². Sonuç itibariyle Osmanlı Devleti ile antlaşma yoluna giden Nadir Şah, Caferî inancının beşinci hak mezhep olarak tanınması isteğinden İran Şah'ı olarak vazgeçmiştir. Bu durum İran üleması arasında hoşnutsuzluğa yol açmış ve Nadir Şah çıkan isyanlar neticesinde öldürülmüştür. Osmanlı ülemasının da Osmanlı diplomasisi ve politikası üzerindeki etkisi düşünüldüğünde Osmanlı diplomasisinin bu açılardan da İran diplomasisi ile bir benzerlik taşıdığı düşünülebilir.

3.1.14. 1747 İran Sefaretnamesi'ne Göre Osmanlı-İran Diplomatik İlişkileri

1746 yılında İran hükümdarı Nadir Şah'ın devam eden Osmanlı-İran savaşlarına son vermek istediği ve barış teklifinde bulunduğu haberini alan Osmanlı Devleti, Mustafa Nazif Efendi'yi antlaşma metinlerini görüşmek üzere İran'a göndermişti. Mustafa Nazif Efendi, İran'da elçiliği sırasında siyasi temaslarda bulunarak antlaşma metinlerine son şeklini verdikten

⁶⁷¹ Budak, s.36; Metin, s.29-30.

⁶⁷² Metin, s.23.

sonra elçilik görevini başarıyla yerine getirip ülkesine döndü. Nadir Şah ise antlaşma metninin tasdikli halini 22 Ocak 1747'de büyükelçisi Mustafa Han ve Mehdi Han ile İstanbul'a gönderdi. İstanbul'a kalabalık bir heyet ile gelen İran elçileri beraberlerinde yüklü hediyeler ile birlikte geldiler. Bâbîalî, buna karşılık misliyle hazırlattığı hediyeler ve maiyetinde Mustafa Rahmi Efendi'nin de bulunduğu Kesriyeli Hacı Ahmed Paşa'yı İran'a gönderdi⁶⁷³.

Mustafa Rahmi Efendi, eserinin girişinde kısaca elçilik heyetinin neden oluşturulduğunu açıklayarak 21 Ocak 1747'de (9 muharrem 1160) yapılan geçiş merasimini ve kendisi dâhil heyet ileri gelenlerine sunulan hediyeleri anlatmaktadır⁶⁷⁴. Mustafa Rahmi Efendi, eserinde mübadeleye kadar geçilen yerlerin isimlerini ve karşılaşılan güçlükleri dile getirir. 21 Ekim 1747'de İstanbul'dan Üsküdar'a geçen elçilik heyeti, Kartal, Heleke, İznikmid (İzmit), Sabanca, Akhisar, Lefke, Vezirhanı, Bilecik, Söğüt, İnönü, Eskişehir, Bayat, Bolvadin, Akşehir, Arkıd, Ilgın, Kadın Hanı, Ladik, Konya, Ereklı, Ulukışla, Çifte Han, Dülek, Kızoluk, Çakıd, Adana, Misis, Kurd Kulağı, Payas, Beylan, Antakya, Tizin?, Uteyrib, Tuman, Haleb, Heylana, Rıfat, Öykü, Ayıntab, Mizar, Urfa, Nusaybin, Bağdat, Musul, Kızıl Rıbat ve Kasr-1 Şirin güzergâhını izlemiştir⁶⁷⁵. Osmanlı elçisi, eserinin giriş kısmında kendi dönemindeki diğer sefaretnamelere göre yolculuk güzergâhını teferruatlı bir şekilde anlatmıştır.

Kasr-1 Şirin geçilip pay-1 tak denilen bir yerde elçi mübadelesi yapıldıktan sonra Safve'ye doğru hareket edilmiştir. İran topraklarına giren Türk elçilik heyeti yolculuğuna devam eder. Osmanlı elçisi sefaretnamesinde İran topraklarından övgüyle bahsetmektedir ve burada da geçtiği yerleri ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Elçilik heyeti bu aşamadan sonra Sermil, Karand, Harun Abad, Mah-1 deşt, Kermaşah, Ayne'l-Keş, ve Hemedan güzergâhını

⁶⁷³ Süleyman Toğaç, "Kırımlı Mustafa Rahmi Efendi'nin İran Sefaretnamesi", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2000, s.24.

⁶⁷⁴ Toğaç, s.28.

⁶⁷⁵ Mustafa Rahmi Efendi, İran Sefaretnamesi. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitapları Tarih Yazmaları Bölümü, Nr.819, vr.2(b)-28(b). Yazma eser bundan sonra "metin" adıyla verilecektir.

takip etmiştir⁶⁷⁶. Osmanlı elçilik heyeti Hemedan'a geldiklerinde şah sarayına yerleştirilmişlerdir. Burada kalışlarının onuncu gününde Nadir Şah'ın serdarlarından biri olan Ali Merdan Han, Mustafa Rahmi Efendi'yi ziyaret etmiş ve Nadir Şah'ın ahvalinin iyi olmadığı konusunda kendilerini bilgilendirmiştir. Nadir Şah'ın öldürüldüğü konusunda kesin bilgilere sahip olamayan elçilik heyeti yiyeceklerini karşılayamaz duruma gelir. İran acemleri Nadir Şah'ın öldüğünü bildikleri için kendilerine yardım etmezler. Sonunda Mustafa Rahmi Efendi ve maiyetindekiler, Sine'den Erdelen yolu ile Baban aşiretinin bulunduğu yöne doğru hareket etmeye karar verirler⁶⁷⁷.

Nadir Şah'ın kesin ölüm haberini Şah'ın ordusundan gelen dört binbaşından öğrenen Mustafa Rahmi Efendi geri dönülmesi yönündeki telkinleri görmezden gelerek yoluna devam eder. Daha sonra sefaretnamede Bağdat valisinin ölümünden sonra kethüdasının Süleyman Paşa'nın kaymakam sıfatı ile Bağdat'a girdiğini anlatılır⁶⁷⁸. Sefaretname metni burada son bulmaktadır. Geri dönüş yolculuğuna nasıl karar verildiğiyle ilgili herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Eserinde yer yer şiirler yazan Mustafa Rahmi Efendi, eserine şâir kişiliğini yansıtmak istemiştir. Nadir Şah'ın öldürülmesinden dolayı herhangi bir siyasi faaliyete girişilemediği gözlemlenir. İran Sefaretnamesi, coğrafi bilgilerin ağırlıklı olarak yer aldığı bir sefaretname konumundadır.

3.1.15.Sefaretnameler Işığında I.Mahmud Dönemi Diplomatik İlişkilere Genel Bir Bakış

I.Mahmud döneminde yazılan sefaretnameler, teker teker incelendiğinde Osmanlı diplomasisini olumlu yönde etkiledikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu dönemdeki sefirlerin aldıkları eğitime göre sefaretnamelerini kaleme alma biçimleri ve siyasî üslupları değişiklik

⁶⁷⁶ Toğaç, s.36-37.

⁶⁷⁷ Toğaç, 39-40.

⁶⁷⁸ Toğaç, 41-43.

gösterdiğinden bu durum 1730-1754 yılları arasındaki sefaretnamelerin bir bütün olarak incelenmesi gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Aynı dönemde yazılan sefaretname metinlerinden yola çıkılarak elçi gönderilen ülkelerin meclisleri hakkında somut verilere ulaşılabilmektedir. Örneğin; 1730 yılında I.Mahmud'un cülûsunu bildirmek üzere Viyana'ya elçi olarak gönderilen Elhac Mustafa Efendi, kaleme aldığı eserinde Avusturyalılar'ın "diyete" adında bir meclislerinin bulunduğunu ve bu meclisin binevî danışma meclisi olarak faaliyet gösterdiğini yazmaktadır. Bu durum Türklerin danışma meclisi olan meşvereti ve Osmanlı Devleti'nde Padişah'ın, sadrazamın ve devletin ileri gelenlerinin bulunduğu ve siyasi kararların alındığı Divan-ı Hümayun'u akıllara getirmektedir.

Özellikle Rusya, Lehistan, Avusturya ve İran Sefaretnameleri'nden edindiğimiz bilgilere göre buralarda name-i hümayunların teslimi ve Kral ile yapılacak olan resmi görüşmeler için toplanılan meclislerde Kral tüm ihtişamıyla ve zenginliğiyle bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin diğer ülkelere gönderdiği elçiler devletin resmî görevlisi oldukları için resmen devleti temsil etmekteydiler. Elçi olarak gidilen ülkelerdeki Kralların zenginlik gösterileri güçlü görünme açısından diplomasinin gereklerindedir. Bu toplanma meclislerinin geneline bakıldığında söze öncelikle kral veya temsilcisi başlar ve elçinin kendi topraklarında özgür olduğunu, istediği hususu korkmadan çekinmeden sorabileceği bizzat elçinin kendisine söylenir.

Mehmed Emnî Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi ve İran Sefaretnameleri incelendiğinde göze çarpan en temel husus karşılıklı gönderilen elçilerin mübadelesi hususudur. Mehmed Emnî Efendi'nin aktarımına göre mübadelenin yapılacağı yerin tayini konusunda Rusya, Osmanlı elçisine sürekli zorluk çıkarmıştır. Rusya'nın ve İran'ın dış politikada karşılıklı elçi gönderme ve mübadelenin yapılacağı yerin tayini meseleleri göz önünde bulundurulduğunda, her iki ülkenin diplomalarının benzer özellikler taşıdığı görülür.

XVIII.yüzyılın ilk yarısında 1746-1747 yılları arasında elçi Mustafa Nazif Efendi tarafından yazılan İran Sefaretnamesi, aynı dönem Osmanlı-İran siyasi ilişkilerine kaynak teşkil etmesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu sefaretnamede yer alan bilgilere göre İran Şah'ı, I.Mahmud'a "karındaşım" diye hitap etmiştir. Osmanlı Padişahı'nın kendisinden büyük olduğunu ve İslam Devletleri arasındaki husumetin kaldırılması nâmına sözünün dinlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. En önemlisi de Osmanlı Padişahı için "halife" tabirini kullanmış olmasıdır. "*imdi O Padişah-ı Alicâh Hazretleri ulû Padişahdır ve Halifetullah Mekke ve Medine Padişahıdır biz anları büyük bilürüz eğer büyük bilmez isek şer'i ve peygamberi bilmemiş oluruz benim rukun ve mezheb ve mülk ve mâl manzurum değildir ve ol ulû ve aziz karındaşım hazretlerine bir türlü husûmetim yoktur*"⁶⁷⁹. Bu durum İran Devleti'nin siyasi açıdan Osmanlı Padişahı'nı halife olarak tanıdığıının resmi bir göstergesidir.

3.2.I.Mahmud Dönemi Sefaretnamelerinin Osmanlı Modernleşmesi Üzerindeki Etkisi

I.Mahmud dönemi incelendiğinde özellikle askerî alandaki yenilikler başta olmak üzere ekonomi, sosyal ve kültürel alandaki yenilikler göze çarpmaktadır. Bu dönemde yapılan ıslahat⁶⁸⁰ hareketleri Osmanlı gündelik yaşamını da etkilemiştir. Bu bölümde I.Mahmud dönemi modernleşme⁶⁸¹ hareketleri incelenmiş ve sefaretnamelerin aynı dönemdeki modernleşme çabalarına etkileri üzerinde durulmuştur.

⁶⁷⁹ Mustafa Nazif Efendi, *İran Sefaretnamesi*, s.14-15.

⁶⁸⁰ Arapça "iyi bir hale koyma, iyileştirme, düzeltme" anlamına gelen "ıslah" kelimesinden türetilen bir isim olup, "düzeltme veya iyileştirme işleri" anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde ise çeşitli alanlarda yeniden yapılanma, bozulan kurumları çağdaş ihtiyaçlara göre eski haline getirme ve yenileme faaliyetleri için kullanılan bir terimdir. bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 18. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2001, s. 397-398; Mehmet İpşirli, "Islahat," *DİA*, C. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 170.

⁶⁸¹ "Modern" kelimesi köken olarak Latince "Modernus"tan gelmektedir ve "mevcut ve yakın zamana dair, zamana ait, eski ve antik olmayan, çağdaş" anlamlarında kullanılır. Buradan hareketle ortaya çıkan "modernite" kavramı ise daha siyasal ve ideolojik bir içerik taşımaktadır ve Batı toplumunun kendi tarihi seyri içinde ürettiği bir düşünce ve sosyal yaşam biçimini yansıtmaktadır. Bu sebeple modernitenin merkezi "Batı"dır . Şerif Mardin kavramı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikrîsel bileşenini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşım" şeklinde açıklamaktadır. bk.

XIII.yüzyılın başlarından itibaren kaybedilen toprakları geri almak için hareket eden Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya ile savaşa girişti. Bu savaşların sonucunda Osmanlı ordularının Avrupa'nın yeni topçu ve piyadesi karşısında çok geri kaldıkları ortaya çıktı. Siyasal yapının devamlı evrim geçirerek yeni şekiller aldığı bu dönemde merkezi yönetim de kendini yeniledi. Bu ortamda bağlı azınlıkların itaati büyük ölçüde emirlerle değil müzakerelerle sağlandı. Aynı dönemde ekonomide de önemli değişimler yaşandı. Kişisel tüketim düzeyleri yükselerek dünya ekonomisi Osmanlı tebasının gündelik yaşamında büyük rol oynar hale geldi. Bu değişimden kurtulmak için yeni ve kalıcı tedbirlerin alınmasına ihtiyaç duyuldu. Devlet kurumlarının ve toplumsal yapının değiştirilmesi ihtiyacı belirgin bir şekilde devlet erkanı tarafından da kabul görmeye başladı. Bunun üzerine genel anlayışını değiştiren Osmanlı, yavaş yavaş savaş politikalarını terk ederek, Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmeye başladı⁶⁸². Osmanlı ordularının Avrupalı devletler karşısında başarısız neticeler alması ister istemez Osmanlı reformcularının dikkatlerini bu noktada yoğunlaştırmasına neden oldu. Bu yüzden Osmanlı Devleti'ndeki ilk yenileşme hareketleri askerî karakterlidir⁶⁸³.

Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı devlet erkanı ve dönemin bazı aydınları, ilk kez Avrupalıların bu üstünlüğünün altında yatan sebeplerin öğrenilmesini ve bu yönde ıslahatların yapılması gerektiğini, bu sayede değişimin olabileceğini belirtmişlerdir. Bu minvalde yapılan ıslahatlar yeni ile eskinin bir sentezi olarak ortaya çıktı. XVIII.yüzyılın başlarındaki bu ıslahatlar sınırlı bir değişim olup sonrakiler için model olmuştur⁶⁸⁴. Bu

Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, drl. Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 9; Ömer Açıkgöz, *Osmanlı Modernleşmesi İktisadi-Siyasi Dinamikler ve Kırılmalar*, Lotus Yayınları, Ankara 2008, s.2017; Kemal H. Karpat, *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, (çev. Dilek Özdemir), İmge Kitabevi, Ankara 2006; Hilmi Yavuz, "Modernleşme: Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma Simge mi, Kavram mı?," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 212-217.

⁶⁸² Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.131. Ayrıca bk. F.Çetin Derin, "Osmanlı Devleti'nin Siyasi Tarihi", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara, 1976, s.997.

⁶⁸³ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yay, İstanbul, 2012, s.18.

⁶⁸⁴ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.132.

dönemdeki modernleşme çabalarına bakıldığında Osmanlı Devleti'nin artık dış dünyaya olan tutumunu değiştirdiği sonucunu görmekteyiz⁶⁸⁵.

Islahatlar ilk olarak kendini III.Ahmed döneminde 1718-1730 tarihleri arasını kapsayan Lale Devri ile gösterdi. Osmanlı Devleti artık Batı'nın üstünlüğünü kabul ederek, Batı'yı bir model olarak takip etmeye başladı. Bu nedenle Lale Devri, ilmî, fikrî, sınaî ve teknik cephesi ile Ortaçağ hayatından çıkarak muasır milletler gibi yaşama adına yapılmış bir hamle veya Avrupa'nın gelişmişliğine doğru atılmış ilk adım olarak kabul edilmektedir. Neticede bu dönem 1730 Patrona Halil İsyanı ile sona erdi ve dönemin padişahı III.Ahmed tahttan indirilerek yerine I.Mahmud getirildi. I.Mahmud ülkenin Batı tarzı reformlarla düzeltilebileceğini, kötüye gidişin ve ekonomik bozulmanın ancak bu şekilde önüne geçilebileceğini savunuyordu⁶⁸⁶. I.Mahmud bu kötü gidişata son vermek adına bunun önünde engel olarak gördüğü bürokratları ve Patrona Halil İsyanı'nı çıkaran 18 kişilik asiler grubunu bir bahaneyle sarayda Aslanhane denilen bir odada topladı. Bu asiler öldürülerek cesetleri III.Ahmed Çeşmesi'nin önüne atıldı.I.Mahmud böylelikle Osmanlı modernleşmesinin önündeki engeli bertaraf etmeyi başardı⁶⁸⁷.

24 Kasım 1731'de Patrona Halil ve yandaşlarının ortadan kaldırılması padişaha, devlete istediği gibi hakim olma ve düşüncelerini hayata geçirme fırsatı verdi. I.Mahmud savaş araç ve teknikleri, teşkilatı, strateji metotları önceki dönemlere göre tamamen değişen Avrupa orduları karşısında, askerî bir ıslahat yapmadan uzun süre dayanmanın ve savaşları kazanmanın mümkün olamayacağını anladı. Bu nedenle I.Mahmud amcası III.Ahmed döneminde başlatılan yenilik hareketlerinin daha azimli ve planlı bir şekilde yürütülmesini sağladı. III.Ahmed zamanında De Rachfort adındaki bir Fransız Huguenot (Fransız Protestanı) subayı çağırıp,

⁶⁸⁵ Arif Aytekin, "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S.30, 2013, s.318.

⁶⁸⁶ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.132. Ayrıca bk. Necdet Hayta-Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVI.Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Ankara, 2008.s.25-34.

⁶⁸⁷ Ali Rıza Şimşek, "Osmanlı Ordusunda 18. ve 19. Yüzyılda Yapılan Islahat Çalışmaları ve Bu Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya, 2006.s.77.

Osmanlı ordusunun ıslahı için bir rapor hazırlattığı gibi, kendisi de Avrupa'nın gelişmiş üstün askerî yöntemleri ve tekniklerine göre yetişmiş Osmanlı askeri erkanı olmadığını bildiğinden bir Avrupalı askeri danışman getirmeye karar verdi. Özellikle askerî alanda değişim ve modernleşmeden yana olan Sultan I.Mahmud Avrupa askerî usullerini yakından tanıyan bir Avrupalı uzman getirmeye karar verdi⁶⁸⁸. Osmanlı ordusundaki modernleşme girişimleri bundan sonraki dönemlerde I.Mahmud tarafından Avrupa'dan getirilen ve tanınmış bir general olan bu uzmanın yönetimi altında yapıldı⁶⁸⁹.

Padişah bu amaçla Müslüman olduktan sonra Ahmed adını alan Fransız Topçu subayı Conte De Bonneval'ı Humbaracı Ocağı'nın ıslahı ile görevlendirdi. Beylerbeyi payesi ile Humbaracı Ocağı'nın başına getirilen ve Humbaracı Ahmed Paşa adıyla anılan Bonneval, öncelikle ulufeli bir humbaracı sınıfı kurdu ve bunun için bir nizamname hazırladı. Nizamname ile sonraki gelenekçi reformcuların sık sık başvurdukları bir örnek meydana getirildi. Bunun için düzenli maaş ve emekli aylıkları vererek askerliği yeniden gerçek bir meslek haline getirmeyi düşünen Ahmed Paşa çalışmalarına başladı. Yeniçeri alaylarının daha küçük birimlere ayrılarak bunların başına kendi yetiştireceği subayların getirilmesini amaçlayan Ahmed Paşa'nın isteği yeniçerilerin karşı çıkmaları sebebiyle uygulanamadı. Bunun üzerine tüm gücünü topçu birliklerinin kurulmasına harcayarak, kendisine yardımcı olmak üzere Fransa'dan üç subay getirtti. Ayrıca Bosna'dan getirttiği 300 kadar nefere Üsküdar Ayazma'da kurulan Humbaracı Kışlası'nda batı tarzında yeni talim usulleri ve savaş taktiklerini öğreten Ahmed Paşa, eğittiği birliğini Batı tarzı bir ordu haline getirdi. Humbaracı'nın hazırladığı nizamname gereğince ulufeli humbaracılardan her 100 kişi bir oda meydana getirecek şekilde

⁶⁸⁸ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.133. Ayrıca bk. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev.Metin Kıratlı), Ankara, 2000, s.48.

⁶⁸⁹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul, 2003, s.64.

teşkilatlandırıldı ve Humbaracı Ocağı müstakil bir ocak haline getirildi⁶⁹⁰. Bu aşamadan sonra Osmanlı Devleti'nde Avrupa'dan yalnız neticelerin nakledilmesi yerine bilgilerin öğretilmesi devri de başlamış oldu⁶⁹¹.

Bu şekilde Ulûfeli Humbara Ocağı ile Osmanlı Devleti'nde ilk kez Avrupa usûlünde yeni bir askerî eğitim gerçekleştirildi. Yine Ahmed Paşa, 1734'te ocağın ihtiyaç duyduğu askeri yetiştirmek amacıyla bir Hendesehane açtı. Türkiye'nin ilk yüksek teknik tedrisatını yapan bu müesseseye Bostancı Ocağı'ndan seçilenler alındı. Subay yetiştirmek amacıyla açılan bu okul, III.Selim döneminde kurulacak olan Mühendishane-i Berr-i Humayun'un temeli olarak kabul edilmektedir. Humbaracı Ahmed Paşa'nın yaptığı ıslahat faaliyetleri Osmanlı ordularının 1736 ile 1739 arasındaki Ruslara ve Avusturyalılara karşı yaptığı seferlerin başarılı olmasını sağladı. Ayrıca saray teknik hizmetlerinin modernleştirilmesi için katkıda bulunan Ahmed Paşa, top dökümhanesi, baruthane ve tüfek fabrikası da kurdu⁶⁹². Ahmed Paşa, bunların dışında humbaracıların yetiştirilmesi açılan sınıflarda fen bilimlerine önem vererek matematik dersleri de vermiştir⁶⁹³.

I.Mahmud döneminde yapılan ıslahat hareketleri sadece topçu birlikleri ile sınırlı kalmadı. Tımar sisteminin yenilenmesi için yasalar çıkartıldı. Sınır güvenliği tesis edilmeye çalışıldı. I.Mahmud, İbrahim Müteferrika'nın basımevine nakit yardımlarda bulundu. Halk kitaplıkları kurdu. Su sorunlarını çözmeye yönelik adımlar atıldı. İstanbul'daki bütün kasır ve camiler tamir ettirildi. Bunun yanı sıra şehrin birçok noktasında halkın yararlanması amacıyla

⁶⁹⁰ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.134. Ayrıca bk. Cavid Baysun, "Ahmed Paşa (Humbaracı)", *İA*, I, İstanbul, 1989, s.199; Mehmed Arif, "Humbaracı Başlı Ahmed Paşa (Bonneval)", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, III, İstanbul, 1913.

⁶⁹¹ Mehmet Karagöz, "Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", *OTAM*, S.6, 1995, s.183.

⁶⁹² Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.135-136.

⁶⁹³ Abdulkadir Özcan, "Humbaracı Ahmed Paşa", *DİA*, C.18, TDV, Ankara, 1998, s.351.

çeşmeler açıldı, kütüphaneler kuruldu. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma için vakıfların sayısı çoğaltıldı⁶⁹⁴.

I.Mahmud döneminde kaleme alınan sefaretnameler toplu olarak incelendiğinde Osmanlı modernleşmesine katkıları açısından doğrudan doğruya bir kaynak teşkil etmedikleri hususu ortaya çıkmaktadır. Sefaretnamelerde yer alan bilgilerden yola çıkılarak Osmanlıdaki modernleşme hareketlerine bir ilham kaynağı olduğu sonucuna varılabilir. I.Mahmud dönemi sefaretnameleri daha çok Osmanlı Devleti'nin askerî alandaki modernleşme hareketlerine etkide bulunmuştur. Örneğin 1730 yılında Viyana'ya elçi olarak gönderilen Elhac Mustafa Efendi, Viyana Sefaretnamesi'nde Avusturya ordularının birimlere ayrıldığından ve askerlerinin maaşlı olduğundan söz etmiştir. *“askerlerini gayet tahtü'l kahr ve abd-ı memlukden erzel isti'mal idüp adni cerime ile her neferi kendü zabiti katl itmekle zaruri itaatten payidar olmuşlar bu gune zabt ü rabta bais tahminen kesreti rüesa olmak gerek zira istima olunduğı üzere iki bin beş yüz neferden bin nefere dek tertib olunan askeri evvela on sekiz ve yigirmi bayrağa taksim ve bade bir rekmen tabir idüp bu minval üzere piyade ve süvari rekmenlerinin*⁶⁹⁵. I. Mahmud'un Humbaracı Ahmed Paşa'nın da yardımlarıyla Humbaracı Ocağı'nı teşkilatlandırması ve yüzer kişilik odalara ayırması ve buradaki askerleri maaşa bağlaması bu minval üzerinedir. Bir diğer örnekte 1732 yılında İsveç'e elçi olarak gönderilen Mehmed Said Efendi'nin İsveç Sefaretnamesi'nden anlaşılacağı üzere, elçinin, İsveç Kralı Frederik ile Humbaracı Ahmed hakkında konuştukları görülmektedir. Elçi, sefaretnamesinde Kral Frederik'in, Humbaracı Ahmed Paşa hakkındaki düşüncelerini aktarmaktadır. *“Humbaracıbaşı Ahmed Bey kullarının ahvalinden sual idüb “Devlet-i Aliye hidmetine muvaffak olduğundan ziyade haz eyledim. Kendü ile refakatımız çokdur. Bir zaman cenklerde refikim idi. Şöyle bir ademdir, öyle bir ademdir; netice bütün Frengistan'da naziri ikiye üçe*

⁶⁹⁴ Kurtaran, *Sultan I.Mahmud*, s.137-141.

⁶⁹⁵ Elhac Mustafa Efendi, *Viyana Sefaretnamesi*, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitapları Tarih Yazmaları Bölümü, Nr.844, vr 9(b).

*çıkılmaz bir üstad-ı kamildir. Cenk hususunda naziri yokdur*⁶⁹⁶. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere I.Mahmud'un Humbaracı Ocağı'nın başına, önceleri Avrupa ordusunda görev yapan Humbaracı Ahmed Paşa'yı getirmesinde sefaretnamelerde adının geçmesi ve başarılarından söz edilmesi etkili olmuştur.

I.Mahmud, orduyu modernize ettikten sonra kültürel faaliyetlere hız kazandırdı. Toplumun refah seviyesini yükseltmek ve okuma-yazma oranını artırmak için İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde kütüphaneler ve halk okuma evleri açtırdı. Örneğin, Elhac Mustafa Efendi, elçi olarak gönderildiği Viyana'da kaleme aldığı sefaretnamesinde bir kale gezintisi sırasında gördüğü dünya haritasından bahsetmiş ve birtakım coğrafi bilgilere yer vermiştir. *“ve anda sanayiden mada tob ve hendese ve nücum fenlerin teallüm eylerler imiş hatta kerhane-i mesfurede kubbe-mannend bir küre-i sema ve derununda küre-i arz şekli olub bazı çarhlar ile idare olundıkda mecmu-ı kevakib tevabet ve seyyar iken afaklardan tulu ve gurun halinde müşahede eylemeleriyle onu vakitde ahval-i mülke tahsil-i vukuf olunur deyu riayet olındı*⁶⁹⁷.

⁶⁹⁶ Mehmed Said Efendi, *İsveç Sefaretnamesi*, Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Bölümü, Nr.1641, vr.7(b)-8(a).

⁶⁹⁷ Elhac Mustafa Efendi, vr.13(b).

SONUÇ

1730-1754 yılları arasında yazılan sefaretname metinleri I.Mahmud dönemi Osmanlı diplomasisi ve modernleşmesi açısından her ne kadar kaynak değeri düşük olsa da toplu bir bakış açısı sunulduğunda oldukça önem arz etmektedir. Elçilerin gittikleri ülkelerde gözlem ve deneyimlerini aktarmaları, Osmanlı Devlet yönetiminin bu ülkeler hakkında fikir sahibi olmalarını sağlamıştır. Özellikle I.Mahmud döneminin ilk yıllarından itibaren sağlanan uzun barış dönemi bu dönemde diplomatik faaliyetlerin hız kazanmasıyla yabancı ülkelere gönderilen elçi sayısının artmasına vesile olmuştur.

I.Mahmud döneminde Avusturya ve İran'a giden elçi sayısı diğerlerine nazaran daha fazladır. Aynı dönemde kaleme alınan sefaretnamelere bakıldığında Osmanlı Devleti'nin, Avusturya ve İran ile olan diplomatik münasebetleri oldukça yoğundur. Elçiler gittikleri ülkelerde kadim Osmanlı diplomasi kurallarını, Osmanlı'nın gelenek ve göreneklerini uygulamada titizlikle davranmışlardır. Elçilerin, sefaretnamelerinde, Osmanlı topraklarından çıktıkları andan itibaren karşılaştıkları her zorluğu abartılı bir şekilde anlattıklarını da görmekteyiz.

I.Mahmud döneminde kaleme alınan sefaretnamelere göre elçiler, gittikleri ülkelerde kimi zaman Kral'ın başvekili tarafından karşılanır kimi zaman da Kral tarafından bizzat karşılanırlardı. Karşılama biçimlerine bakıldığında Doğu ve Batı medeniyetlerinin diplomasi kurallarının birbirinden farklı olduğu gözlemlenir. Örneğin 1740 yılında Rusya'ya giden Osmanlı elçisi Mehmed Emni Beyefendi'nin Rusya Sefaretnamesi'nde anlattığına göre Rusya'nın diplomaside elçiler arası mübadele yerine oldukça önem verdiği anlaşılmaktadır. Bir başka örnekte 1746 yılında İran'a elçi olarak giden Mustafa Nazif Efendi'nin kaleme aldığı sefaretnamesinden, İran diplomasisinin ana hatlarıyla alakalı ipuçlarına ulaşılabilmektedir.

Buna göre İran topraklarına giren bir elçi Şah ile görüşmeden bir gün önce Şah'ın vekili ve devlet erkanı ile görüşür bir gün sonra Şah, çadırında elçiyi karşıladı.

Sefirlerin ülke ziyaretleri, padişahın cülusunu bildirmek, ittifak arayışlarında bulunmak ve barış metinlerini incelemek gibi çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Bu sefaretname metinlerini tek düze olmaktan uzaklaştırmış ve her birine kendi içerisinde farklı özellikler kazandırmıştır. Sefirler, kaleme aldıkları sefaretnamelerine yolculuk boyunca gördükleri ve yaşadıkları ilginç olayları da aktarmışlardır. O dönemdeki Avrupa teknolojinine olan hayranlıklarını yansıttıkları bu metinlerden Avrupa'nın sanatına, müziğine, meclisin yapısına, ordu teşkilatlanmasına kadar her alanla ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir.

Osmanlı sefirlerinin yazdıkları yazma nüshalarda gidilen ülkelerin gündelik yaşamlarıyla ilgili ayrıntılı betimlemelere de rastlanmaktadır. Örneğin, Mehmed Emin Efendi, Hindistan Sefaretnamesi'nde, 1744 yıllarında Hindistan'daki gündelik yaşam, ticaret ve giyim-kuşam konularında ayrıntılı tasvirlerde bulunmuştur.

1730-1754 yılları arasındaki sefaretnameler, aynı dönem Osmanlı modernleşmesine ağırlıklı olarak askerî açılarından etkide bulunmuştur. Örneğin, 1730 yılında Viyana'ya giden Elhac Mustafa Efendi, Viyana Sefaretnamesi'nde, aynı dönem Avusturya ordusu hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Her ne kadar Osmanlı modernleşmesi ve ordu teşkilatlanması kendi iç dinamiklerine göre şekillense de bu durum I.Mahmud döneminde yapılan ıslahat çalışmalarına ilham kaynağı oluşturmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

I.Arşiv Kaynakları

a. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitapları Tarih Yazmaları Arşivi

1. Elhac Mustafa Efendi, *Viyana Sefaretnamesi*, Hazine, nr.844.
2. Mehmed Emin Efendi, *Hindistan Sefaretnamesi*, Hazine, nr.884.
3. Mustafa Nazif Efendi, *İran Sefaretnamesi*, Hazine, nr.824.
4. Mustafa Rahmi Efendi, *İran Sefaretnamesi*, Hazine, nr.819.

b. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Arşivi

1. Mehmed Efendi, *Lehistan Sefaretnamesi*, Hazine, nr.1641
2. Mehmed Said Efendi, *İsveç Sefaretnamesi*, Hazine, nr.1641

c. İstanbul Murad Molla Kütüphanesinin Yazma Eserler Arşivi

Mehmed Emni Beyefendi, *Rusya Sefaretnamesi*, Eski nr.1435, Yeni nr.1458

d. Berlin Devlet Arşivi

Hattî Mustafa Efendi, *Viyana Sefaretnamesi*, Staatsbibliothek zu Berlin, Kayıt No: 187.

Katalog Pertsch,s.213.

https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN739326023&PHYSID=PHYS_0004&DMDID=

II.Kaynak ve Tetkik Eserler

AFYONCU, Erhan, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, Yeditepe Yay, İstanbul, 2013.

_____, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yay, İstanbul, 2010.

AKTEPE, M.Münir, *1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemani Mustafa Ağa'nın Fetih-namesi*, İstanbul, 1970.

_____, *Mehmed Emni Beyefendi'nin Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi*, TTK, Ankara,1974.

_____, “Mehmed Efendi'nin Lehistan Sefareti ve Sefaretnamesi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.2, İstanbul, 1971, ss.131-140.

ATEŞ, Abdurrahman, “Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri”, SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Isparta, 2001.

_____, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, Altınpost Yay, Ankara, 2012.

ALTINAY, Ahmet Refik, *Tarihi Simalar*, Kitabhane-yi Askerî,İbrahim Hilmi, İstanbul, 1331(1913).

_____, “Memalik-i Osmaniyye'de Demirbaş Şarl”, *Tarih-i Osmani Encümeni Külliyyatı*, Hilal Matbaası, İstanbul, 1332(1914).

AYDIN, Yusuf Alperen, “XVI-XVII.Yüzyıllarda Osmanlı Habsburg Antlaşmaları ve Uygulamaları”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2002.

BAŞ, İbrahim, “18.Yüzyılın İlk Yarısında Türk-İsveç İlişkileri ve Mehmed Said Efendi'nin İsveç Elçiliği”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, 2004.

BAŞBAKANLIK Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Yoldaki Elçi Osmanlı'dan Günümüze Türk-Leh İlişkileri*, (Ed.Kierownik Projecktu), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay, İstanbul, 2014.

BAYSUN, Cavid, “IV.Murad”, *İA*, C.VIII, İstanbul, 1992, ss.632-634.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi*, C.1, TTK, Ankara, 1987.

BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul, 2003.

BEYDİLLİ, Kemal, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar, XVII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay, İstanbul, 1985.

_____, “Sefaretname”, *DİA*, C.36, Ankara, 2009, ss.288.294.

_____, “Sefaret ve Sefaretname Hakkında Yeni Bir Değerlendirme”, *Osmanlı Araştırmaları*, C.XXX, İstanbul, 2007, ss.9-30.

BİÇER, Adil Aykut, *Klasik Dönem Osmanlı Kara Ordusunda Sefer Organizesi*, Gece Yay, Ankara, 2014.

DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.1-5, Türkiye Yay, İstanbul, 1972.

DELMAS, Claude, *Avrupa Uygarlık Tarihi*, (Çev.Nihal Öno), Varlık Yay, İstanbul, 1973.

DEMİR, Uğur, “1768 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1755,1768)”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul, 2012.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1990.

DÖNMEZ, Ahmet, “Osmanlı Devleti’nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Süreci”, *Osmanlı Diplomasi Tarihi Kurumları ve Tatbiki*, (Ed.Mehmed Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran), Altınordu Yay, Ankara, 2018, ss.145-179.

ECKHART, F, *Macaristan Tarihi*, (Çev. İbrahim Kafesoğlu), TTK, Ankara, 2010.

EFENDİ, Ahmed Resmi Efendi, *Halifetü'r-rüesa-Sefinetü'r-rüesa*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, No.00720.

EFENDİ, Mustafa Hattı, *Viyana Sefaretnamesi*, (Yay Haz. Ali İbrahim Savaş), TTK, Ankara, 1999.

ERDEM, Ahmet Yavuzhan, “Osmanlı Diplomasininin Modernleşmesinde Tanzimat Dönemi”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2010.

_____, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci”, Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Ankara, 2008.

GÖK, Gonca Oğuz, “İran’ın Bölgesel Politikası ve Türk-İran İlişkileri”, Gebze Yüksek Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Gebze, 2005.

GÜLER, Mustafa Güler, “1150/1737 Osmanlı-İsveç Ticaret Anlaşması”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.IX, S.2, 2007, ss.101-120.

GÜNDÜZ, Keziban, “18. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Basılan Eserlerin Kitap Sanatları Bakımından İncelenmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Isparta, 2014.

GÜRSOY, Belkıs Altunış, “Sefaretnameler”, *Türkler*, C.XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.582-591.

_____, “Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü”, *Bilig*, S.36, 2006, ss.139-163.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK, Ankara, 2014.

HAMMER, Baron Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.VII-VIII, (Çev.Vecdi Bürün), Üçdal Yay,İstanbul, 1994.

HOÇİ, Yanko İskender, “Sadrazam Said Mehmed Paşa Merhumun Haceganı Divan-ı Humayunda İken İstokholm'a Vuku Bulan Sefareti”, *TOEM*, C.II, (İstanbul, 1329) ss.660-677.

IŞIK, Rukiye, “Osmanlı-İran Seferlerinin Lojistik Hazırlıkları (1630-1750)”, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Sivas, 2011.

İNALCIK, Halil, *Osmanlılar ve Haçlılar*, (Çev.Eşref Bengi Özbilen), Alfa Yay, İstanbul, 2014.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Elçi”, *DİA*, C.11, TDV, Ankara, 1995, ss.3-15.

JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.4, (Çev.Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yay, İstanbul, 2009.

KANAR, Mehmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yay, 2011.

KARACA, Behset, “Safevi Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve II.Bayezid Dönemi Osmanlı-Safevi İlişkileri”, *Türkler*, C.IX, (Ed.Güler Eren), Ankara, 2002.

KARAMUK, Gümeç, “Hacı Zağanos'un Elçilik Raporları”, *Bellekten*, S.216, Ankara, 1992, s.391. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (Yay.Haz.Bekir Sıtkı Baykal), TTK, Ankara, 1968, ss.43-44.

KARATAY, F.E, *Topkapı Sarayı Türkçe Yazmalar Kataloğu*, C.1, İstanbul, 1956.

KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, Tarih İnceleme Araştırma Dizisi S.19, Timaş Yay, İstanbul, 2010.

KAYA, Mehmet, “Türk-İran İlişkileri (1923-1938)”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Elazığ, 2004.

KILIÇ, Remzi, *XVI. ve XVII.Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları*, İstanbul, 2002.

KIZIL, Murat, “Osmanlı-Rus, Osmanlı-İran İlişkileri ve Tarihsel Süreç İçinde Doğu Sınırlarımızın Oluşması”, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Kars, 2013.

KOÇU, Reşat Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar, 1300-1920 ve Lozan Muahedesi*, İstanbul, 1934.

KODAMAN, Timuçin - Ekrem Yaşar Akçay, “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diploması Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S.22,2010, ss.75-92.

KORKMAZ, Arif, “Mehmed Said Paşa Sefaretnamesi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, Selçuk Üniversitesi, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 2011, ss.201-236.

KORKUT, Hasan, “Osmanlı Sefaretnameleri Hakkında Yapılan Araştırmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.1, S.2, İstanbul, 2003, ss.491-511.

KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, TTK, Ankara, 2014.

_____, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yay, 1990.

KURTARAN, Uğur, “Osmanlı Diploması Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme”, *OTAM*, 38/Güz, Ankara, 2016, ss.107-139.

_____, *Bir Zamanlar Osmanlı Sultan I.Mahmud ve Dönemi*, Atıf Yay, Ankara, 2014

_____, “Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Tokat, 2006.

_____, “I.Mahmud ve Dönemi (1730-1754)”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Konya, 2012

_____, “Sultan Birinci Mahmud Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri”, *Belleten*, TTK, C.LXXIX, S. 285, Ankara, 2015, ss.589-611.

_____, “Sultan Birinci Mahmud’un Rusya’ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnamenin Diplomatik Açısından Tahlili”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXIX, S.1, 2014, ss.213-232.

_____, “Yeni Kaynakların Işığında I.Mahmud Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri (1731-1747)”, *History Studies*, Volume 3/3, 2011, ss.177-213.

_____, “ XVIII.Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkileri”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, S.XVII, 2014, ss.393-419.

_____, “Osmanlı Diplomasi Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme”, *OTAM*, S.38, Ankara, 2015, ss.107-139.

_____, “I.Mahmud Dönemi (1730-1754) İslahat Hareketleri”, *Turkish Studies*, Volume 8/2, Ankara, 2013, ss.167-179.

_____, *Sultan II.Mustafa (1695-1703)*, Siyasal Yay, Ankara, 2017.

KÜLBİLGE, İlker, “18.Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri (1703-1747)”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İzmir, 2010.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1590)*, I, İstanbul, 1962.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, TTK, Yay, Ankara, 2013.

LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK, Ankara, 1998.

MARDİN, Şerif, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, İletişim Yay, İstanbul, 1991.

MİROĞLU, İsmet, “Hindistan Hakkında VXIII. Yüzyılda Yazılmış Küçük Bir Eser”, *Tarih Dergisi*, S.34, İstanbul, 1984, ss.539-554.

MURPHEY, Rhoads, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş (1500-1700)*, (Çev.M.Tanju Akad), Homer Yay, İstanbul, 2007.

MÜSTAKİMZADE, Süleyman, *Tuhfe-i Hattatin (TH)*, İstanbul, 1928.

NEVRES, Abdürrezzak, *Tarihçe-i Nevres*, (Yay.Haz.Hüseyin Akkaya), İstanbul, 2004.

NİCOLLE, David, *Osmanlı Orduları 1300-1774*, (Çev. Özgür Kolçak), Askerî Tarih Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

ORTAYLI, İlber, “İkinci Viyana Kuşatması’nın İktisadi Sonuçları Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları-Journal of Ottoman Studies*, S.II , 1981, ss.195-202.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlıda 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, C.I, İletişim Yay, İstanbul, 2009.

ÖDEMİŞ, İsmail, “Mustafa Efendi’nin Viyana Sefareti ve Sefaretnamesi (İstilah-ı Nemçe 1730)”, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Çankırı, 2013.

ÖNALAN, Hava, “Osmanlı-Portekiz İlişkileri ve Hind Okyanusu Siyaseti (XVI.Yüzyıl)”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2017.

ÖZCAN, Abdulkadir, “Karlofça Antlaşması”, *DİA*, C.24, TDV, Ankara, 2001, ss.502-507.

_____, “Pasarofça Antlaşması”, *DİA*, C.34, TDV, Ankara, 2007, ss.177-181.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, MEB, İstanbul,1983.

SAFARİ, Mahmoud, “Türk-İran İlişkilerinde Dinin Rolü”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2011.

SAVAŞ, Ali İbrahim, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yay, İstanbul, 2007.

_____, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", *Osmanlı*, C.I, Yeni Türkiye Yay, Ankara 1999, ss.643-659.

_____, "Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler", *Türkler*, C.IX, Yeni Türkiye Yay, Ankara 2002, ss. 555-566.

_____, “Mustafa Hattı Efendi'nin Viyana Sefaret Raporu Üzerine”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.6, Samsun, 1991, ss.235-254.

_____, “Osmanlı Elçisi Mustafa Hattî Efendi'nin Sefareti ile İlgili Üç Önemli Belge”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XII, İzmir, 1997, ss.125-134.

_____, “Osmanlı Elçilerinin Resm-i Kabul Protokolleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XI, 1996, ss. 111-124.

_____, “Osmanlı Diplomatiğine Ait Name-i Humayun, Ahidname-i Humayun ve Mektup Tahlilleri” *OTAM S.7*, Ankara, 1996, ss.219-251.

_____, “Osmanlı Diplomasisinde “El Kadimu Yüzârü” Kaidesi”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, C.XV, İstanbul, 1997, ss.431-457.

_____, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yay, İstanbul, 2007.

SEİGNOBOS, Charles, *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, (Çev.Samih Tiryakioğlu), Varlık Yay, İstanbul, (?).

SERTOĞLU, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.V, TTK, Ankara, 2011.

SEVİNÇ, Nurten, “Osmanlı Devleti’ndeki İran Elçilerinin Gelir ve Giderleri (1696-1741)”, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2012.

SEVİNÇ, Tahir, “İran’a Elçi Olarak Gönderilen Kesriyeli Ahmet Paşa’nın Sefaret Hazırlığı ve Yolculuğu (1746-1747)”, *Belleten*, C.LXXV, S.273, TTK, Ankara, 2011.

SEVİNÇ, Tahir, “Nadirşah’ın 1738-1739 Hindistan Seferi ve Sonuçları”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S.24, 2011, ss.13-35.

SÜLEYMAN, İzzî, *Tarih-i İzzî*, İstanbul, 1784-1785.

SÜMER, Faruk, *Safevi Devleti’nin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, İstanbul, 1976.

SÜREYYA, Mehmed Süreyya, “Mustafa Efendi (Tavukçubaşı Damadı)”, *Sicill-i Osmani*, C.4, (Yay Haz.Nuri Akbayer), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

SÜSLÜ, Azmi, “Un Aperçu sur Les Ambassadeurs Ottoman Et Leurs Sefaretname”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XIV, S.25, Ankara, 1983, ss.237-249.

ŞAHİN, Esin, “Edebi Bir Tür Olarak Klasik Edebiyatımızda Sefaretnameler”, *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.33, Erzurum, 2007, ss.61-68.

ŞEMDANİZEDE, Fındıklı Süleyman Efendi, *Mûr'iyü't-Tevârih*, Veliyüddin Efendi Kütüphanesi, Bayezid Devlet Kitaplığı, Türkçe Yazma, nr. 5144.

TEKİNDAĞ, Şehabettin, “Şah Kulu Baba Tekelü İsyanı”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, C.III, 1967, s.34-39; C.IV, 1968, ss.54-59.

_____, “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Dergisi*, S.22, XVII, İstanbul, 1968, ss.65-70.

TESCHNER, Franz, “Osmanlılarda Coğrafya”, *Türkiyat Mecmuası*, C II, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınları, İstanbul,1928, ss.310-313.

TİMUR, Taner, “Matbaa, Aydınlanma ve Diplomasi, Said Mehmed Efendi”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.128, İstanbul, 2004, ss.54-61.

TOĞAÇ, Süleyman, “Kırımlı Mustafa Rahmi Efendi'nin İran Sefaretnamesi”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2000.

TOPAKTAŞ, Hacer, “Osmanlı Sefaretnameleri Işığında 1730-1763 Yıllarında Osmanlı Devleti İle Lehistan/Polonya Arasında Diplomatik İlişkiler”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, 2005.

_____, “I.Mahmud Döneminde Osmanlı Devleti'nin Kuzey Politikasında Lehistan Faktörü”, *CIEPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi, XVII.Sempozyumu Bildirileri*, (Yay.Haz.Kenan İnan,Yücel Dursun), Trabzon 18-23, 2006, ss.377-388.

TUNCER, Hüner, *Osmanlı-Avusturya İlişkileri, (1789-1853)*, Kaynak Yay, İstanbul, 2008.

_____, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005.

_____, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Ümit Yay, Ankara, 1998.

TURAN, Namık Sinan, *İmparatorluk ve Diplomasi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, İstanbul, 2014.

_____, “18.Yüzyılda Osmanlı Elçilerinin Rusya Sefaretnameleri ve Rusya’nın Tasviri”, *Türk-Rus İlişkileri Üzerine Makaleler*, (Ed.Yeliz Okay), Doğu Yay, İstanbul, 2012, ss.23-49.

_____, “Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. ve 19.Yüzyıllar)”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.2, 2004, ss.57-86.

ULUERLER, Sıtkı, “XIX.Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1774-1848)”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Elazığ, 2009.

ULUOCAK, Mustafa, “XVIII.Yüzyıl Sefaretnamelerinde Türetme ve İşletme Ekleri”, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Bursa, 2007.

UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (Yay.Haz. Bekir Sıtkı Baykal), TTK, Ankara, 1968.

UYGUNLAR, Alkım, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Modern Diplomasi ve Murahhaslık Kurumu”, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir, 2007.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.III,IV,V, TTK, Ankara, 1995.

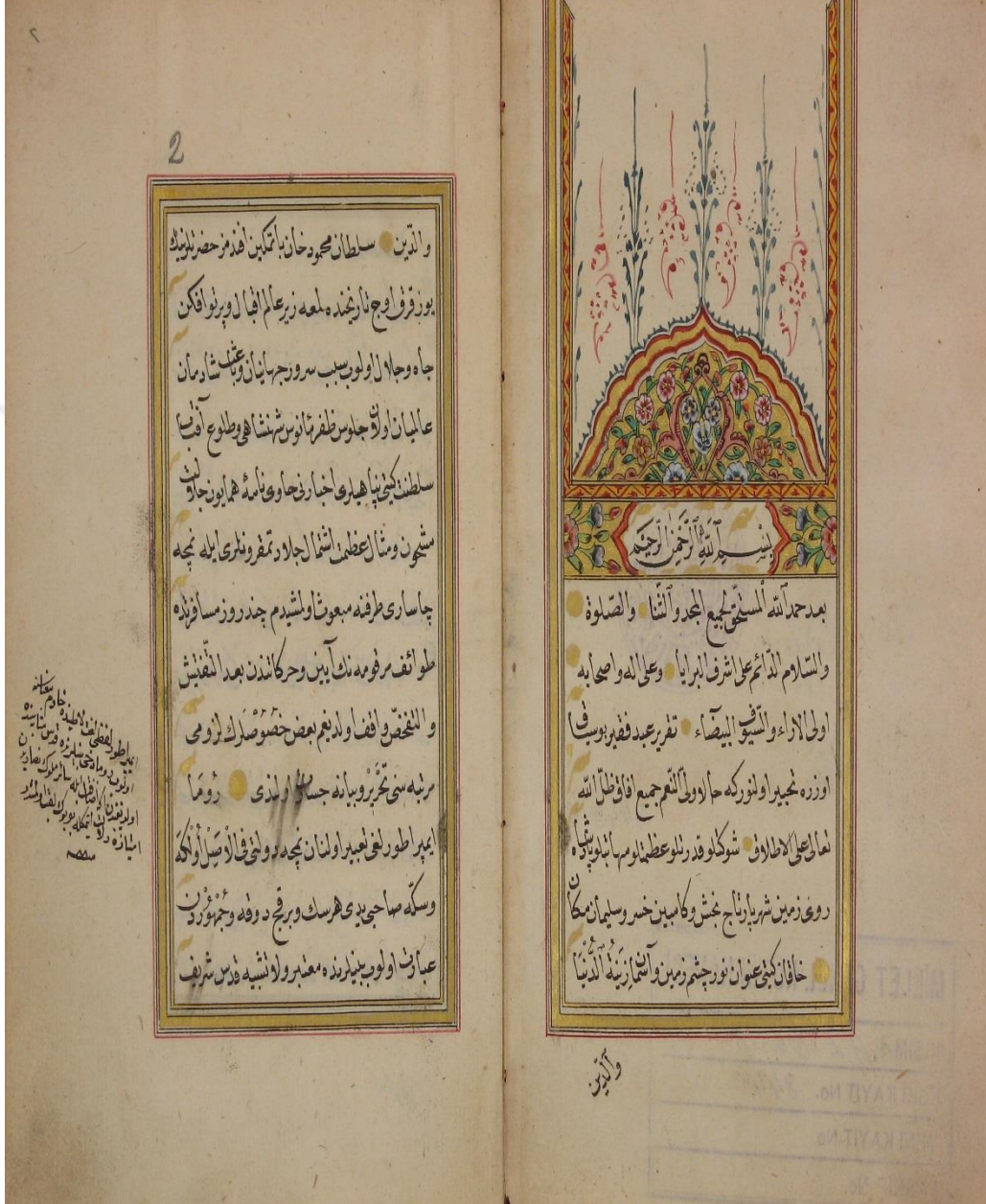
_____, “XVIII.Asırda Osmanlı-İran Münasebetleri”, *Türkler*, C.12, Yeni Türkiye Yay, Ankara, 2002, ss.822-847.

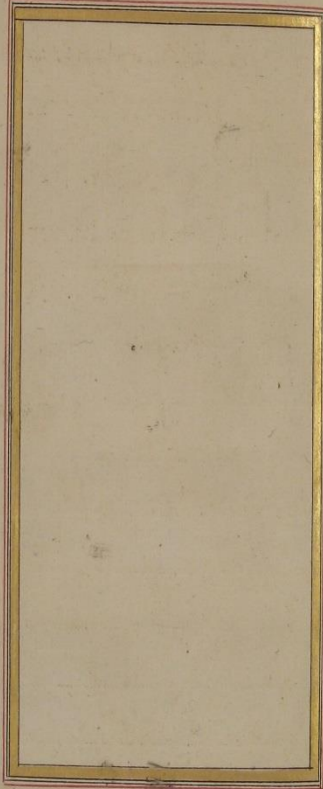
ÜÇEL, Gülgün - Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, İletişim Yay, İstanbul, 2010.

- ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Yay, Isparta, 2010.
- ÜRKÜNDAĞ, Ayhan, “Ahmed Dürri Efendi’nin İran Sefaretnamesi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Afyon, 2006.
- ÜSTÜN, Cevat, *1683 Viyana Seferi*, TTK, Ankara, 2010.
- YAMAN, Ahmet, “Sulh”, *DİA*, C.37, TDV, Ankara, 2007, ss.485-489.
- YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, “Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Değeri”, *OTAM*, C. VII, Ankara,1996, ss.319-338.
- _____, “Osmanlı Sefaretnameleri ve Diplomasi Tarihi Bakımından Önemi”, *Osmanlı Diplomasi Tarihi Kurumları ve Tatbiki*, (Ed.Mehmed Alaaddin Yalçinkaya-Uğur Kurtaran), Altınordu Yay, Ankara, 2018.
- _____, “Osmanlı Sefaretnameleri”, s.15. Ayrıca bk. Mahir Aydın, “Lidvanya Sefaretleri ve Sefaretnameleri”, *Belgeler*, XIV/18, 1992, ss.321-357.
- _____, “XVIII.Yüzyıl Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)”, *Türkler*, C.12, Yeni Türkiye Yay, Ankara, 2002, ss.479-511.
- YILDIZ, Yusuf, *Osmanlı-Habsburg İlişkileri Kanuni-Şarklen-Busbecq*, TTK, Ankara, 2013.
- YILMAZER, Ziya, “Murad IV”, *DİA*, C.31, TDV, Ankara, 2006, ss.177-183.
- YÜCEL, Yaşar, *Muhteşem Türk Kanuni İle 46 Yıl*, TTK, Ankara, 1987.
- YÜKSEL, Sinan, “Rusya’nın Karadeniz Devleti Olma Süreci ve Bu Süreçte Rus-Osmanlı İlişkileri”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Ankara, 2011.
- ZENGİN, Sabri, *Osmanlı’nın Fetih Yöntemleri*, Nesil Yay, İstanbul, 2008.

EKLER

Ek.I. Elhac Mustafa Efendi'nin Viyana Sefaretnamesi

پذیر لری کون کجی جمله به ظاهر و باهور اولاً
 باعث سعادت دنیا و عقبی و لازین مسینه
 و ثانیاً جمله نیک و نیکم اولان و لیس ابد فرشته
 لله و فی الله خلوص نیت و صفای طویبت ابله حدیث
 بلکه ارا در خبرتیه لیس صرف ابله نیت
 و اهنام سوور لرا لیسه نجه و کل جمله دشمن
 دیدن اخذ انتقام و اشبو دنیا فایده
 اسکندر و متالو بر نیکوت ام
 بر قیاری امر مقرر در
 ان شاء الله تعالی

حرره الفقیر محمد امین در زره کامل اجمالی
 غفر لهما سنه حدی و تسعین و مائة
 والی من هجرة منزله العز و اللقب

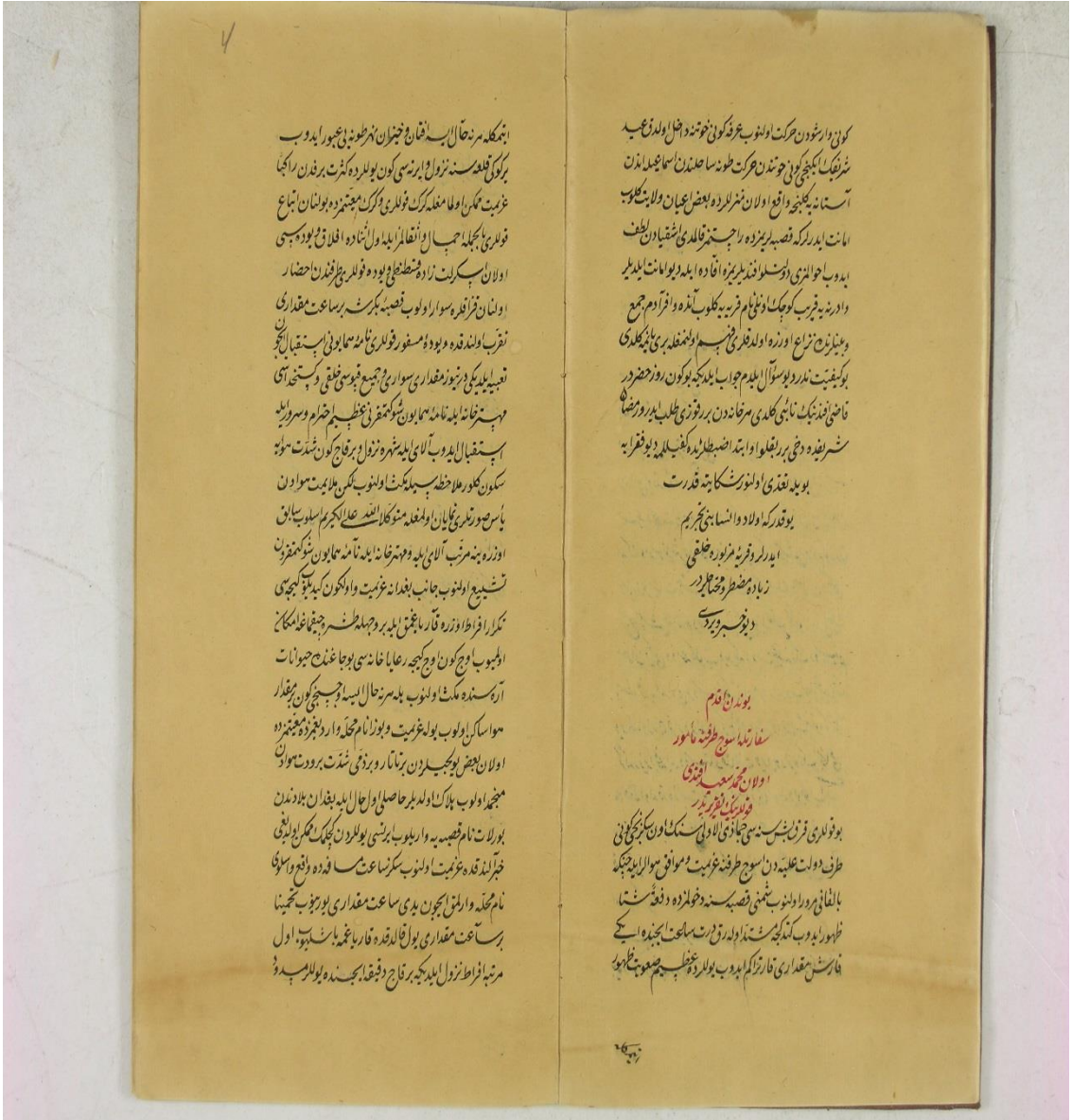

جلسه ساقاویون
میدان مشرفه ساقاویون علیه
ام کید و کلان محمد فرید ملک اغیزیر

یوقولاری جلوس ساقاویون میمنت سقونی مشرفه ساقاویون جلوس
مقرون لید لفظ لایه نامور ایک بوز قرق اوج سینی تادی
الافرنیک اون بیجی کونی آستند سعادندن حرکت وسنه
مدکوت جنگلک اون لینی کونی لید و دینه داخل شعبان لفظ
مطوق بیجی کونی لید و سقونی اولدقلری اولدقلری وار یوبوب
قرال و س لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
وسار لفظ لایه ساقاویون لید و سقونی لید و سقونی لید
مشاوره لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
ملک لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
ایک بیجی کونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
کدی کدی کدی کدی کدی کدی کدی کدی کدی کدی کدی
داخل اولدی راقمی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
نفر اولدوب یوقولاری لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
ناس لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
بیجی کونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
ایمش و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
اینا کدی کدی کدی کدی کدی کدی کدی کدی کدی کدی

2
عبوری مکل دکندر لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
قطعا لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
سوز و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
ایندی یوقولاری لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
ایدر لفظ لایه ساقاویون لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
ایله لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
راست کلام ایدی بیجی کونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
معصومی سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
طلب ایسکر لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
ایسکلان معصومی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
ایسکلان لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
سؤال ایسکلان لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
کوندر لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
خریج لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
دیدی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
وقال لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
اولدوب لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
سؤال اولدوب لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
وان لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
دقی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
جواب لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
نام لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
کوندر لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
ایسکلان لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید
سؤال لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید و سقونی لید

کونی و ارغون حرکت اولوب عرق کونی خوند و قتل اولدق عیب
 شرفکلب کبچک کونی خوندن حرکت طوسا صلحدن سماعیلدن
 آستمانه کبچک و اقل اولان نمر لدره بعض اعیان ولایت کلب
 امانت ایدر که قصیدلریزده راجت قالدی ایشقیدان لطف
 ایدر و سولدی اوستلاندلریزده افاده ایدر و امانت ایدر
 و ادرنه یه غریب کوجک اونلانی فریب کلوب آتده و فر آدم جمع
 و مینارنج نزارع اوزره اولدق فریجسم اولمغله بری ناینگدی
 بوکیشیت ندره بو سمال ایلدم جواب ایدر که بوکون روز حضور
 قاضی ایدر کلبک ناینگدی هر مکاندن بر فریزی طلب ایدر و درضا
 مشرفده و حق بر قلمو او ابتدا انصهر طبله کلب ایدر و فرایه
 بو ایدق قی اولموش کاتبه قدرت

بو قدر که اولاد و انسانی خیریم
 ایدر لر و قرینه فروره خلقی
 زیاده مضطر و محتاج ایدر
 دین و سرور ایدر

بوندان قدم
 سفارته سوج طریقه نامور
 اوون جمعه جمع افری
 قورولک افری

بو قولدی قریشک نسی جانلی لالی کسکساون کونکونی
 طرف دولت غلبه دن سوج طرفه غنیمت و موافق موالات چیکه
 بالغانی هر دو اولوب نسی قصیده و جمله زده دفعه سنسنا
 ظهور ایدر کبکیشک تا اولدق قریشک ساحت ایدر اسی
 فخرش مقداری قارنک ایدر بولدره و غنیمت جمع موافق ایدر

اینگله مره حال ارب افغان خندان نرطونین چورا ایدر و سب
 برکولک قلدیسه نزل ابر نسی کون بولدره کثرت برندان ایدر
 غنیمت حکم اولد مغلدرک کونکون بولدره و بولدره بولدره
 قولدی ایدر کلبک ایدر اقل اولد اولد اولد اولد اولد اولد
 اولان سب کلبک زاده مضطر ایدر و اولد اولد اولد اولد
 اولان قرقله سوار اولوب نصیبه بکیش برماحت مقداری
 نوزبا اولدقده و بودا مسفور قولدی ناینگدی ایدر ایدر ایدر
 تعییلدی ایدر نوز مقداری سوار ایدر جمیع قیوم غنیمت و کستی ایدی
 هر چه ناینگدی ناینگدی ایدر نوز مقداری ناینگدی ایدر ایدر ایدر
 ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 سکون کلبک اولدقده سب کلبک ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 یاسر و نرطون ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 اوزره ندره نرطون ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 تشدید اولوب جانب ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 نکرار افراده اوزره قار باقیق ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 ایدیوب ایدر کون ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 آرسنده کلبک اولوب ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 حواسا کون بولدره غنیمت و بولدره ایدر ایدر ایدر ایدر
 اولان بعض ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 منجه اولوب ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 بولرات نام قصیده و ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 خیر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 نام حمله و ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 بس ساحت مقداری اولدقده قار باقیق ایدر ایدر ایدر
 مرتبه ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر

اسوجده اکیں فراتجہ فرانسہ ان برکتوب کلوب مستقو لوی کتیکه
حاضر لک مکصا لکرا کچون انضام این با موزق غلبه سینه
پولتیر لیک حاضر رحمان ندر لکه اولد پسنه مین لیدی ککی اسوجلو
امور زنت منائی مطافه اولمعه بو حصه و حصه مجله تیریب اولمک
عاقبت کار لری بیخیز او چندان نظار او زره ایدر لوی لوی لوی
حرکت زنتا سنده با نرخیل اعلان استیا بو نما نو سکی اید و واقع
مجبب سزده و کیم بو مضمون زنی بلوب فی الاصل منوی اسوج
قرانک انجیلی ایدر دولت علیه و چون زمان کت انترش بر اوم
اولوب دوا دولت علیه تک طرفار لغی و حواس با سیکله دولت
علیه تک کتوبه واقع اولان نعت بس انقص بر ایدر و سیه لیر
نستکه اولما نطرح ایدر و ک بو قولت زنتا سده ایدر و سیه لیر
اندر لوی کت کت ایدر بو سوز کده فیما بعد کده اولر مضمون
اولمک سیه قولت کت انضامی مراد لوی لوی لوی اولمک کون افقه
آراچی حاضر و ایلر کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت
حاضرت مقداری تیریب و زنتا سده و اوقات سیه لیر
جمع و ندر لکه و احضار لری لیر نه ایدر سیه لیر لوی لوی لوی
دوستو و کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت
عسکری لیر لیر لیر لیر لیر لیر لیر لیر لیر لیر لیر لیر لیر
ایدر لکه و قطعا انکار ایدر و سیه لیر لیر لیر لیر لیر لیر
اردی کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت
بیگ ایدر و کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت
یکر لیر لیر لیر لیر لیر لیر لیر لیر لیر لیر لیر لیر لیر
فیما بعد و ایشوده کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت
اولمک این کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت
علیه پیو سوز کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت

بویق
انقره
نقش

رهبری توفیقان غیرت عابان حساب پروردگاری و مرد
 کاری توچهان بخت سگات حضور خداوندگاری ایل الهی
 طغوز سه سی ماه صمدی اولی سنک بگری ایلیجی کوی بغداد
 در اسلامده ما فویت هاکر ایم اوزره جانب ایران عطف ایم
 اغترکیم و سه فرموده جهادی الاقره سنک در دخی سخته کوی راس
 شه و درانه اولیه طایره اباعی نام کلمه وضع اوانار هیکل ایم
 اولفته جانب حساب شاهده مرگانه تقسیم اولیاده واقف
 حضور محمد صبه بل طرفنده ور و درمی استخار ایچوم سعوت
 اولیاده علی نقی نام برعقب بل باشی سه اوده نظرت حق تعالی
 اولسوز اولرید برتری اول محده استقبال و در عطف راس
 حدود ده و طوطر شهرت سرحد موی الیه ارسال ایلیدیر
 برتری بوم بر بولر ازم سی جمع کوی بغداد و بصره و البسی

دستور ایطوسو سعادتو اصمه بابا شهرتوی طرفلرند
 رفاقتیله مخصوص قلمانه دیوانه کاندیری ولی خدمتده
 مستقیماً بالله تعالی جهای فرموده تحریک لعمه استر دستور
 وروم و ایرانه مملکتی مابینده هدهاصل مابنده اولیاده
 هین حاجی کند و مرور ایروز داخل مکتب ایران پانه هاده
 اولدیغیرده ابدا موی الیه مرگانه ریل بر قایه سخی و مقبر
 یوز باشیر دیوز نفر مقصدی شاه قولری ایل و بعده اسما
 علیه در عودت ایله ایلیجی فتحلی بل دخی کند اولرید استخار
 طرف راستی ایله و جمال و ظاهر سوائی لورانی کرام اوغلی ایل ایفا
 واد ایدرل اوکوزره دوستوب کرد نام شهرت فریم شهرتده
 واقع جهای بقده فویلا هم در لر مره برتری ایصال دیوبنده بل
 اولیاده کندی طرفلرند دستور لری اوزره بکمال ترتیب طرف
 و سج و مجال ایلیوب دهانه اولکوننده کفایت مقصد ای ایضا کوی
 دخی ترتیب و سیم در روز مره شه فرمه اولیاده اوزره اولی نفر
 س قج و لیو کرده روزه مرگانه سیمجه دخی لببر طرفلرند

سرگردانه بی مال اولفنده غیرتی نیتیم و بریم هکلی ظاهر بود
 امده دخی منادر هواظر ارباب بصائر ایسی خاما بونیم
 ابام متادعی ذات اللطیف اولده انسی نده غیرت سیرالیزول
 بولکوتی ارنی مرتبه اسالاب تو جهیده اتحاد و انضام سید قائم
 النزاع اولده جواب ساقیده همدان عدال و فطمانت انضام
 و انضامی و حساب اسامعوب هو اولده شایه غرور و غمانت
 انمی و انندی ایلکانه اکلانده پرو شیانته مهر هکلیت اولده
 جوهر الف و السامک بو و جهیده زیبا انرا کریمانه حساب و نواز
 اولده رتبه همدان نظامی ظاهره فطولاید بر معنی دخی انیمه بیخبر
 سجان و تقالی بودفد بلا کلفه خوره لاقول علیه کرساله
 طسول اولسید عباده و عا عزمه کلمه حب و دودوست
 یوب هیجایه کلمه فخرانه صدقه و صف اولوب کونک
 و داد پیری دستانه اتحاد و بعد از بهم کسره فولد دغرت
 و مهارد همرا هواله همار دامهم کیر اعدا عیندولت اعتماد
 اولمه اوزره «مینه» زهر اولور دشمنه پار هکول الهیای
 ارشتمه بر اعم مده و دهانده و ا و ا معونی شویط صیانه اولده

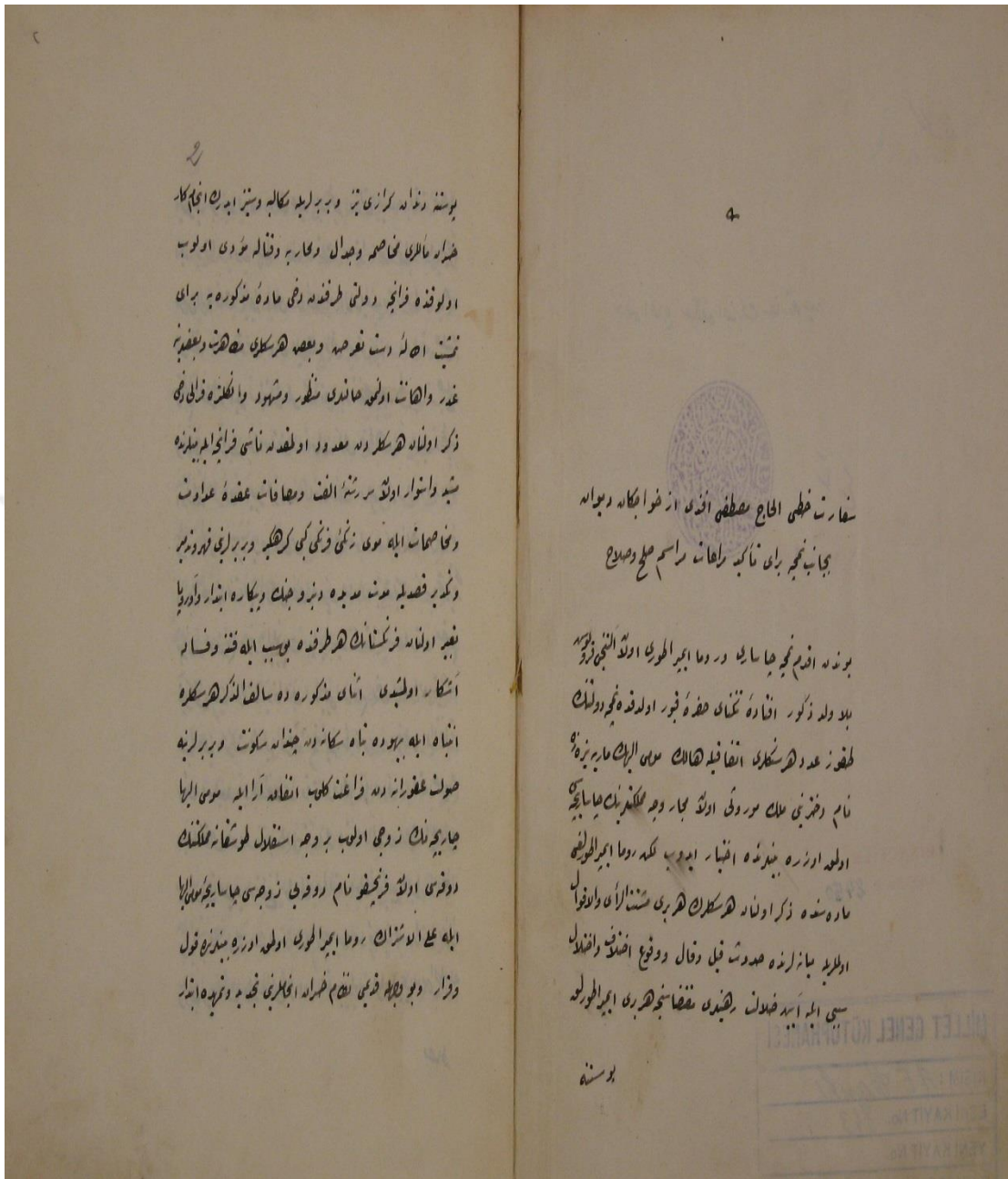
اباب بر اعدا باهر البراعه دله روحونه اولده هو کلمه بدینده
 همدان درکار اولده دخت و انضام نهایت هواله کرمه
 ایدنه همدان انضام سبی ایل سرده هانچیم نسیانه و قبول عدل
 انجیلانه ناسور زخم شفاهه بدینده انشام و فانه انقاده ایل
 ر انقاسانه ایلانه همدان ایل اولسدر اولسدر کیمت مروتی
 بولکوتی صورت الحسن و وجه مستحق اوزره مران عا طیده دخی
 دهمه روزه نایم دورانی شادی اولدی و فای اسلافه
 مضبوط و مطبوع اولوب دخی انضام در اعدا قتم و شور
 و کرده مکره رضی و اتحاد ایل محصور اولده ایلانه عینک
 بعد رده بودفد سعیده کلیم کیمت هواله محتوی اولده کیمت
 تواریخ برنده مشهور و مطبوع اولفنده بو احوال غیرت ناس
 دمهانه نسرند دنا غیرت فخری کیمت کارانه روزگار اولفند
 سجانده من خیر فی صفه سوله مانع باد و نیکار ایدر انضام
 مکررک نراج مطوره بر وجه دظوله بدینک نظام هم اوستی
 دکلمه الا انطاف الهمم و نظهرت توبیده ایل توبیده هم عینده
 اولده بودولت علیه ایدر انکاهل مجرد طاهره لادیم کی و صفا

۲

بسم الله الرحمن الرحيم

سر و ملوک معدلت سلوک عالم شهبای عالیار و مدحی
 البیم خادم الریضه الشریفه فخریوم تاجدار ان مشرقیه
 یار شاه لفظت البیم شرو صاعب تحت و درهم ابوالنصر
 و الطغای السفاهه محمود شاه الفایق قلله الله دوله مدالی
 الدهور و الاعوام و اب سلطنه الی یوم الحشر و الصیام اندر
 فخریزم طایفه فرقه برهانش و نکاد هفت و سابقه میدله کار
 زار و مقادیرت بارای شخص واقفدار نادر شاه هدایت
 دستکاهلک مران خیرم و زموه و ایمه ادرال عجم نموده
 صورت نمای مجال و اتساع اولفطه نظم اذالم تسطیع
 امر اذعه و یوازه الی ما تسطیع صد افتخار دولت باد
 مدق علی ام عقیده سیزده مهاده فصوله اولاده بغت نام
 و نهالک مالا صلا منده نامی بر فخری اعظم الطایا

مکایه منه بطلب الصبح احکام نظام وصاله و نظم مواد
 مهاده بایده ما دونه و مرفهش تمیبه بوزیرانه سفیرانه
 وزیران و نه المای احمدیاش و الحی سوسا سفیرتوزیک
 اسونیک یوز التمسینه لهریسی ماه محرم الطرافک فخریوم
 ست کونی ارانته الی برکت فرمای الیه قهر دلاری الی
 سکا هفتد کیفیه مرور و جوراری ذکر اولوز اولده هفتکاه
 مطبوعه دیوانه عالی ثانیاً وزیر شاره الیه کونکون فرمای
 بدی طهره جهاد و نصف زانه مرور و عقیده بولرک
 بر ایما و رانده اوچ راسی تبدل بد طرک عجب ایدوب
 بعد اوچ طوع فیروزی فروغ و کیسودار انهار الماسم
 تخریر و اهدار ایدرک کدر ایدرک کدر اسانه دولت
 اسانه ده فوغلرک مروجعاً و مضموماً مروی شهبایا
 استبداد هدم هضریزم و کین مظهر سلطنتیه اولرلرک
 طوعلرک مخصوص بر هانت سعادت منصوص اولفطه
 تمام سکا ه عدالتتیار شاهجه مجازت اولر کونده
 تواضع رکردن فرای اده توست و قفقیر فرود
 برده ساه هان ایما اولرید کویا انهارا ایبه سر

سفارت خطمی الحاج مصطفی اذنی از خواجگانه دیوانه
 بجانب پنجم برای نایب راهان مراسم صلح و صلح

بمنه اقدم نجیب ساریک در وما امیر المورک اولد الیخیز
 بدو ولد زکوره افاده کنای هفده فور اولفته فخر دولتک
 طغوز عدد هر سکرک انفا فیله هالک مین الیک مایه بیره
 نام دهنی ملک موروی اولد جبار و جه الکفر بک حاسایک
 اولعه اوزره بیره افشار ادوب کله روما امیر المورک
 ماده سده زک اولداده هر سکرک هر بی سسارای اولد اول
 اولدیده بانه لنده حدود س قبل دقال و وقوع اشد و اشد
 سسی ابد اسد ضلالت رهیزی تقضای هر بی امیر المورک

بوسنه

بوسنه دغانه کرازی بر و بر لرید کماله دستر ابرک انجیم کار
 هزار مالای می صمد وصال دقار و دقاله مودی اولوب
 اولفته فرائج دوستی طرفنده دخی ماده مذکوره بر برای
 نیت اهل دست نهمه و بعضه هر سکرک مده هفت و بعضه
 غدر و افکات اولوب هاندی سطر و سبوره و افکته قلی بی
 زک اولداده هر سکرک ده معدود اولفته نایب فرائج ابد بینه
 سید و استوار اولد سر سینه الف و ده افات عقد عداوت
 و خاصیات ابله نوی زکی و کئی کله بر بر لری نهمه
 و کدر فصلیه مونه مدبره دبر و جهک و بکاره ایشار اولد
 بغیر اولداده فکسانک هر طرفنده بوسب ابله قده و فساد
 اشکار اولوبدی انای مذکوره ده سالی الذکر هر سکرک
 ایشاه ابله بپوده بانه سکانه جهله سکوت و بر لرینه
 صولت عفو بانه و زاعن کلب افکاره آرا ابد موم الیا
 جاری نیک زوی اولوب بر وجه استقبال لوسخان کلمتک
 دوقسی اولد فخر حقو نام روز بی زوجه سی جاسایک موم الیا
 ابله علی الاضاح روما امیر المورک اولد اوزره بینه قول
 دوار و بوجه فدی تقیم سمرله ابله بی فخر و نهمه ایشار

جنبه است ایدر بر حالت اولی و در هر دو یک
 اولی زنجیر را اعتبار بدینکاره طلب اولی و در جواب
 در لکه با سه و یک غایب اولی با چهار و چهار
 اولی و در ه ای عدد اولی زنجیر بر سه قسمی او شده
 کتوبلوس با سه و یک فیما کده باید به سه نسیم و در هر بعد از
 اولی به نسیم اختیاری بعد از اولی سیم زینت اولی
 هدا باری امانت ایدر فغانزه ایدر ایدر هر سه حکم
 سوار اولی صفر هم سفید زینت اولی اولی اولی اولی اولی
 رضی حیده آرام اولی سید ذی القعدة ذک ابکی حیده کوفی
 « کولک طور از اولی کوی ساقولر » حد لازم در این
 اندی ماه موصول یعنی زینت اولی ایدر هم سفید
 سوار و بار سرتا زینت اولی استماع معادنه اخبار
 اولی حرکت کون کلچ پوز التمه طهر کون حیده امانت
 اولی سفید سوار و در هر حدت مرد روز اولی اولی
 آلتی کون بالغ و سید ذی القعدة سید کوفی زینت
 ساهله نکر امانت وصول سید اولی فرای هم و در اولی
 برام غایب اولی و سید ذی القعدة ناسی عبد الصمد ذک ابکی کوفی زینت

حکمت

حرکت و در هر دو اولی و در هر دو امانت اولی اولی اولی
 و نسیم هم اولی و در هر دو حکم بقاره کدار اولی زینت
 بقاره عبور کوفی نسیم بقاره سفید و نسیم اولی بقاره
 با نسیم در لای و سار سر کرده و ساهله و ساهله
 هم در این هم اولی و در هر دو زینت امانت و نسیم
 حدسی نسیم اولی بقاره ای کون امانت و در لای
 رویه اولی سید ذی القعدة اولی اولی اولی اولی
 اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی
 و در هر دو طرفه و در هر دو کفایت سید ذی القعدة
 و در هر دو سرتا ایدر هر دو اولی اولی اولی
 سوره سینه و سینه و سینه سید ذی القعدة سید ذی القعدة
 زینت کوی بعد المغرب امانت ساهله و ساهله و ساهله
 ماملر و ساهله ساهله ساهله ساهله ساهله اولی
 لایله و لایله ساهله ساهله ساهله ساهله اولی

دو نفر ایدر

